

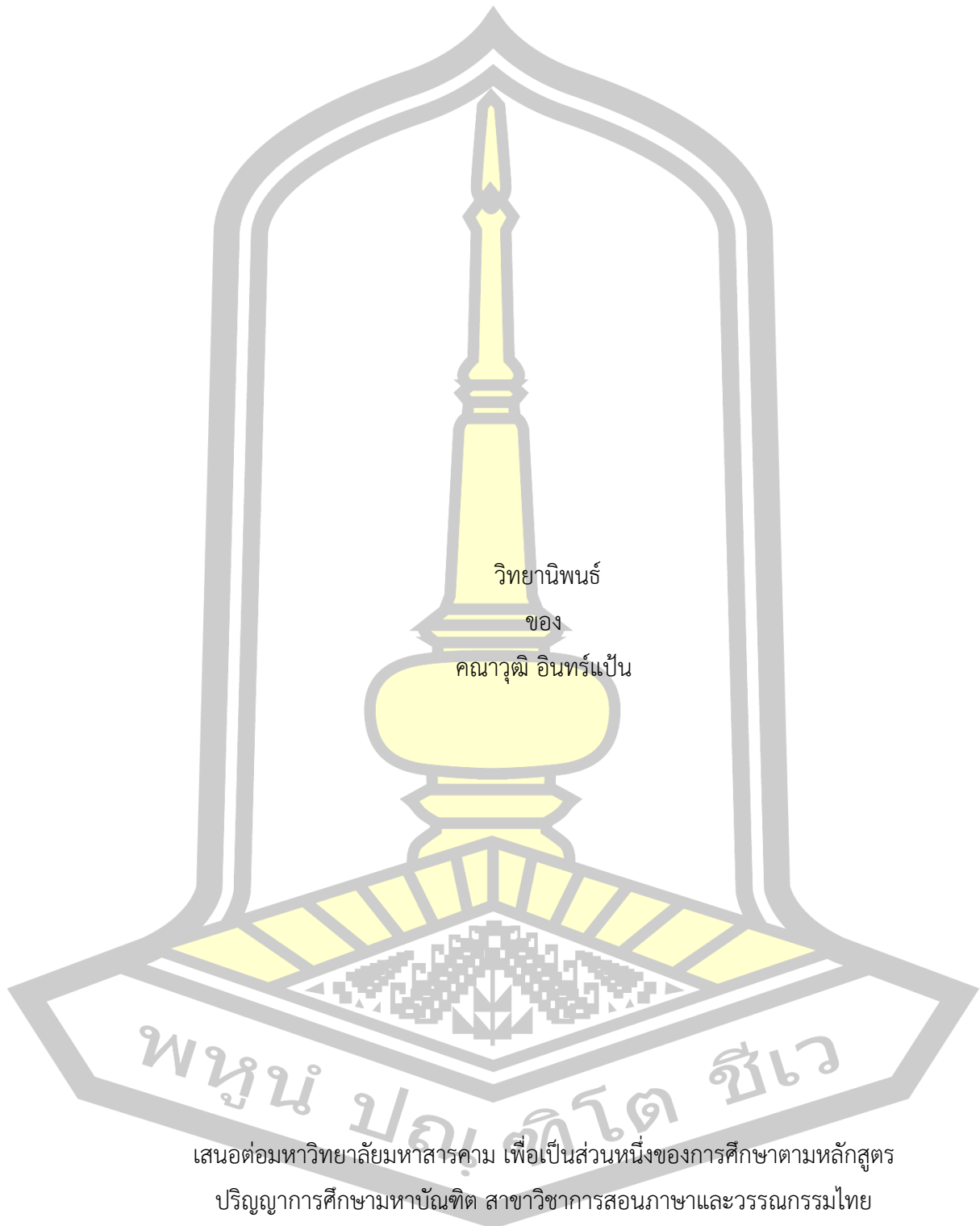
นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

วิทยานิพนธ์
ของ
คณาวุฒิ อินทร์แป้น

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย
พฤษภาคม 2567

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

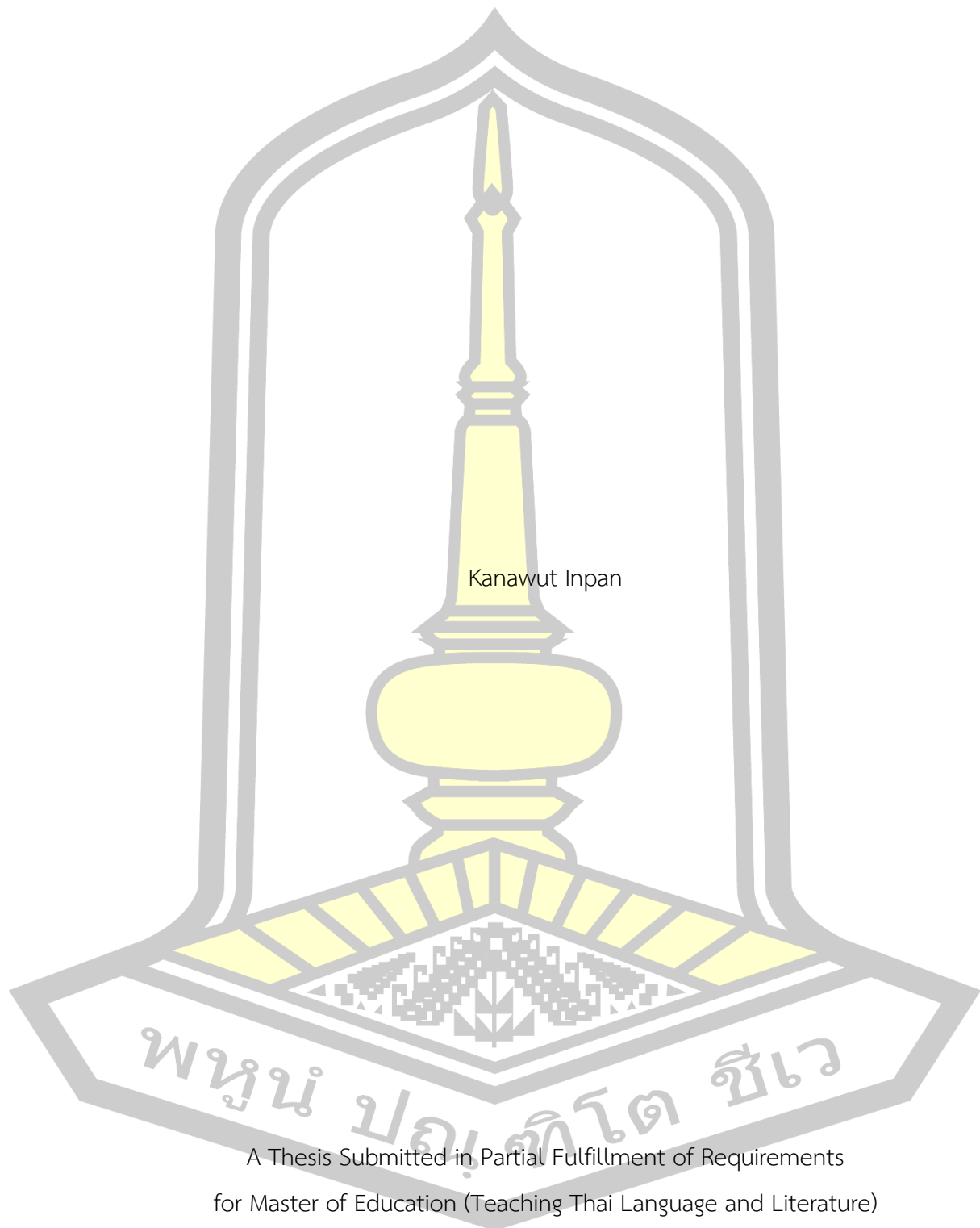

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย

พฤษภาคม 2567

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Ecological Paths in Prathom Suksa 1-6 Textbooks, “Literature Rhythm”

Kanawut Inpan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Education (Teaching Thai Language and Literature)

November 2024

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายคนาวุฒิ อินทร์แป้น
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา
การสอนภาษาและวรรณกรรมไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. ณัฐกฤตา นามมนตรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อ. ดร. ไสกี อุ๋นทะยา)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. กীরติ ธนะไชย)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(ผศ. ดร. กัลยา กุลสุวรรณ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา การสอนภาษาและวรรณกรรมไทย ของมหาวิทยาลัย
มหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิตร์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำน้าชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6
 ผู้วิจัย คณาวุฒิ อินทร์แป้น
 อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร. โสภี อุ้นทะยา
 ปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา การสอนภาษาและวรรณกรรมไทย
 มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำน้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และ 2) เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำน้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยใช้แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ รวมถึงแนวคิดองค์ประกอบของวรรณคดีและแนวคิดกลวิธีทางภาษา มาใช้ในการวิเคราะห์สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและกลวิธีการนำเสนอในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำน้า

จากผลการศึกษาพบว่า สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิทยามี 3 ประเภท ปรากฏมากที่สุดตามลำดับไปถึงปรากฏน้อยที่สุด ดังนี้ คือ ภูมินิเวศ ภูมิธรรมสื่อคำสอน และ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย ส่วนการศึกษากลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำน้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่าสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีการใช้กลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีด้านองค์ประกอบของวรรณคดี ที่พบมากที่สุดตามลำดับคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง ถัดมาคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านสถานที่และฉาก กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร และสุดท้ายกลวิธีการนำเสนอผ่านทรศนะ ส่วนกลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีด้านกลวิธีทางภาษามากที่สุดคือ การใช้ความเปรียบ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ และการกล่าวอ้าง

คำสำคัญ : หนังสือเรียนวรรณคดีลำนำน้า, สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กลวิธีการนำเสนอ

TITLE	Ecological Paths in Prathom Suksa 1-6 Textbooks, “Literature Rhythm”		
AUTHOR	Kanawut Inpan		
ADVISORS	Sopee Untaya , Ph.D.		
DEGREE	Master of Education	MAJOR	Teaching Thai Language and Literature
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2024

ABSTRACT

This study aims to explore the essence of nature and environment apparent in Prathom Suksa 1-6 textbooks “Literature Rhythm”; and to examine the ecological paths disclosed in the textbooks. The essence of nature and environment and the presentation strategies in the textbooks are analyzed by three theoretical concepts: literary criticism in ecology, elements of literature, and linguistic devices.

The findings reveal three types of the essence in nature and environment via ecological paths: landscapes, moral standards in doctrines, and Thai cultural wisdom, respectively. In view of the presentation strategies via ecological paths from the textbooks, there are four elements of literature in the essence of nature and environment towards the strategies of ecological path presentation: theme, places and scenes, characters, and viewpoints, respectively. There are various usages of linguistic devices via the strategies of ecological path presentation, those are, similes, rhetorical questions, word choices, modalities, different sentence structures, and quotations, respectively.

Keyword : Textbook “Literature Rhythm”, essence of nature and environment, presentation Strategies

กิตติกรรมประกาศ

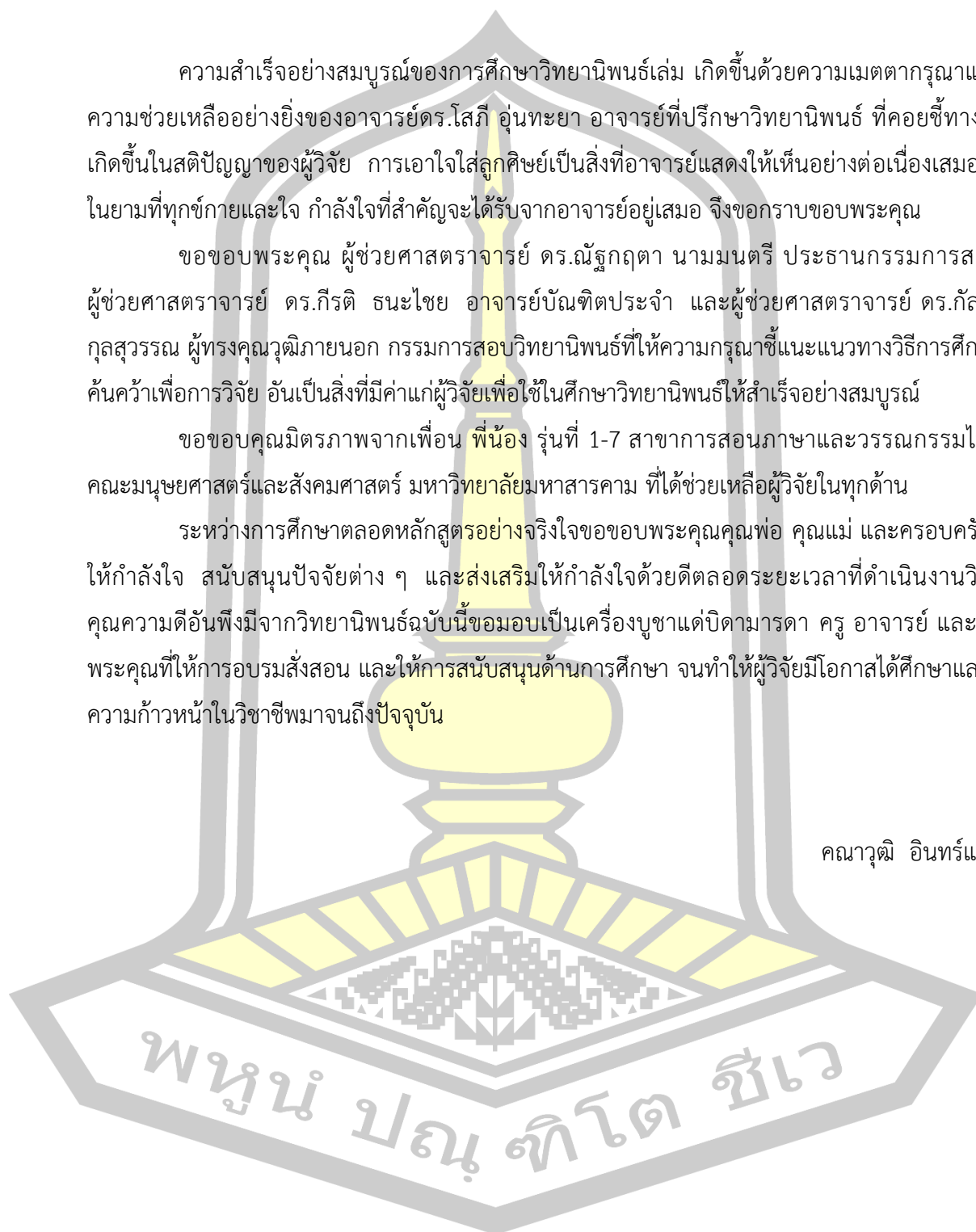
ความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ของการศึกษานิพนธ์เล่มนี้ เกิดขึ้นด้วยความเมตตากรุณาและความช่วยเหลืออย่างยิ่งของอาจารย์ดร.โสภี อุ่นทะยา อาจารย์ที่ปรึกษานิพนธ์ ที่คอยชี้ทางให้เกิดขึ้นในสติปัญญาของผู้วิจัย การเอาใจใส่ลูกศิษย์เป็นสิ่งที่อาจารย์แสดงให้เห็นอย่างต่อเนื่องเสมอมา ในยามที่ทุกข์กายและใจ กำลังใจที่สำคัญจะได้รับจากอาจารย์อยู่เสมอ จึงขอกราบขอบพระคุณ

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐกฤตา นามมนตรี ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิริติ ธนะไชย อาจารย์บัณฑิตประจำ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยา กุลสุวรรณ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก กรรมการสอบนิพนธ์ที่ให้ความกรุณาชี้แนะแนวทางวิธีการศึกษาค้นคว้าเพื่อการวิจัย อันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญแก่ผู้วิจัยเพื่อใช้ในการศึกษานิพนธ์ให้สำเร็จอย่างสมบูรณ์

ขอขอบคุณมิตรภาพจากเพื่อน พี่น้อง รุ่นที่ 1-7 สาขาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้ช่วยเหลือผู้วิจัยในทุกด้าน

ระหว่างการศึกษาตลอดหลักสูตรอย่างจริงจังขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ และครอบครัวที่ให้กำลังใจ สนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ และส่งเสริมให้กำลังใจด้วยดีตลอดระยะเวลาที่ดำเนินงานวิจัย คุณความดีอันพึงมีจากนิพนธ์ฉบับนี้ขอบเป็นเครื่องบูชาแด่บิดามารดา ครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณที่ให้การอบรมสั่งสอน และให้การสนับสนุนด้านการศึกษา จนทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสได้ศึกษาและมีความก้าวหน้าในวิชาชีพมาจนถึงปัจจุบัน

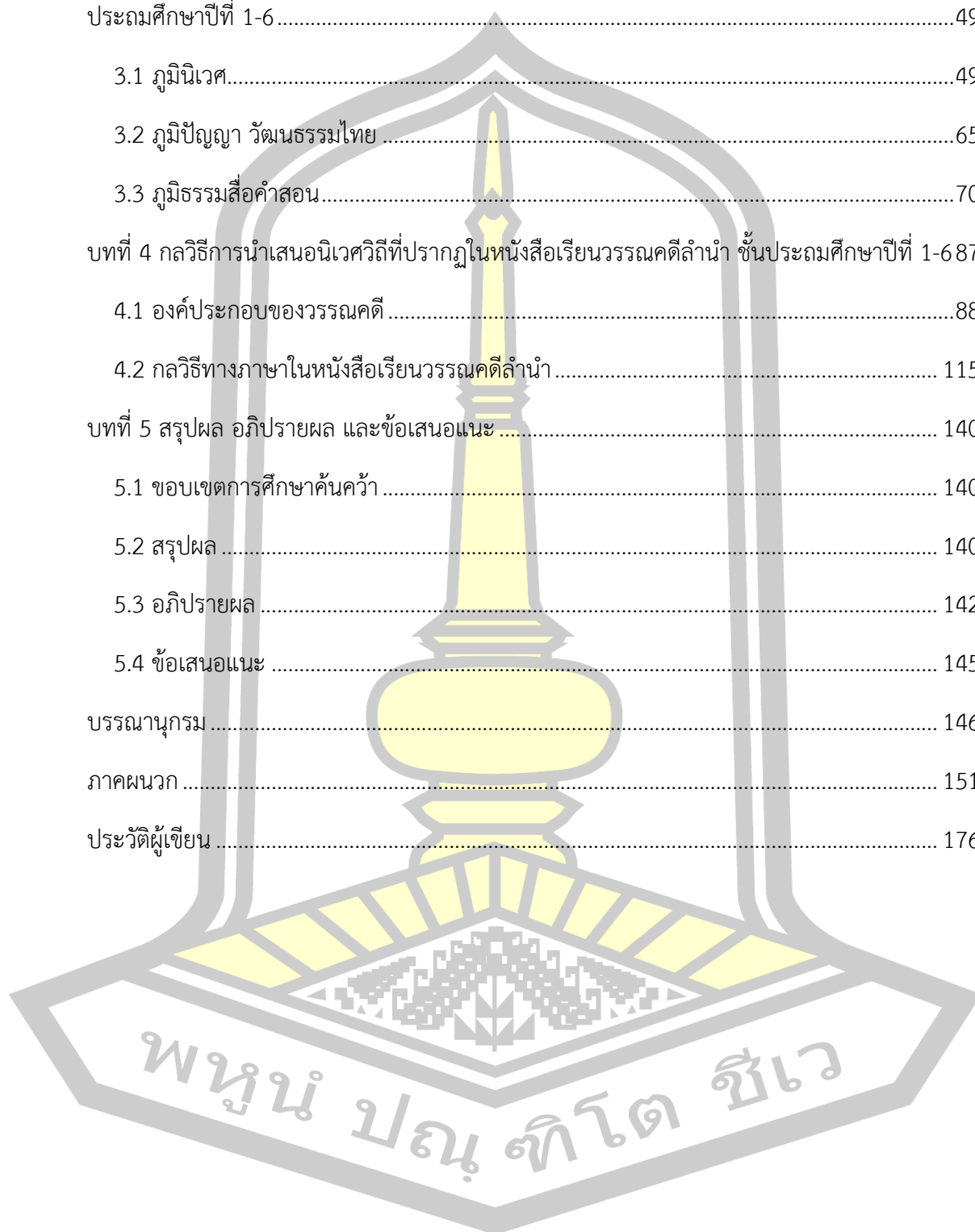
คนาวุฒิ อินทร์แป้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพประกอบ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 ความมุ่งหมายของวิจัย.....	5
1.3 ขอบเขตการวิจัย.....	5
1.4 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	8
1.6 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	12
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเชิงวิจารณ์เชิงนิเวศ.....	13
2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ.....	24
2.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ.....	32
2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38

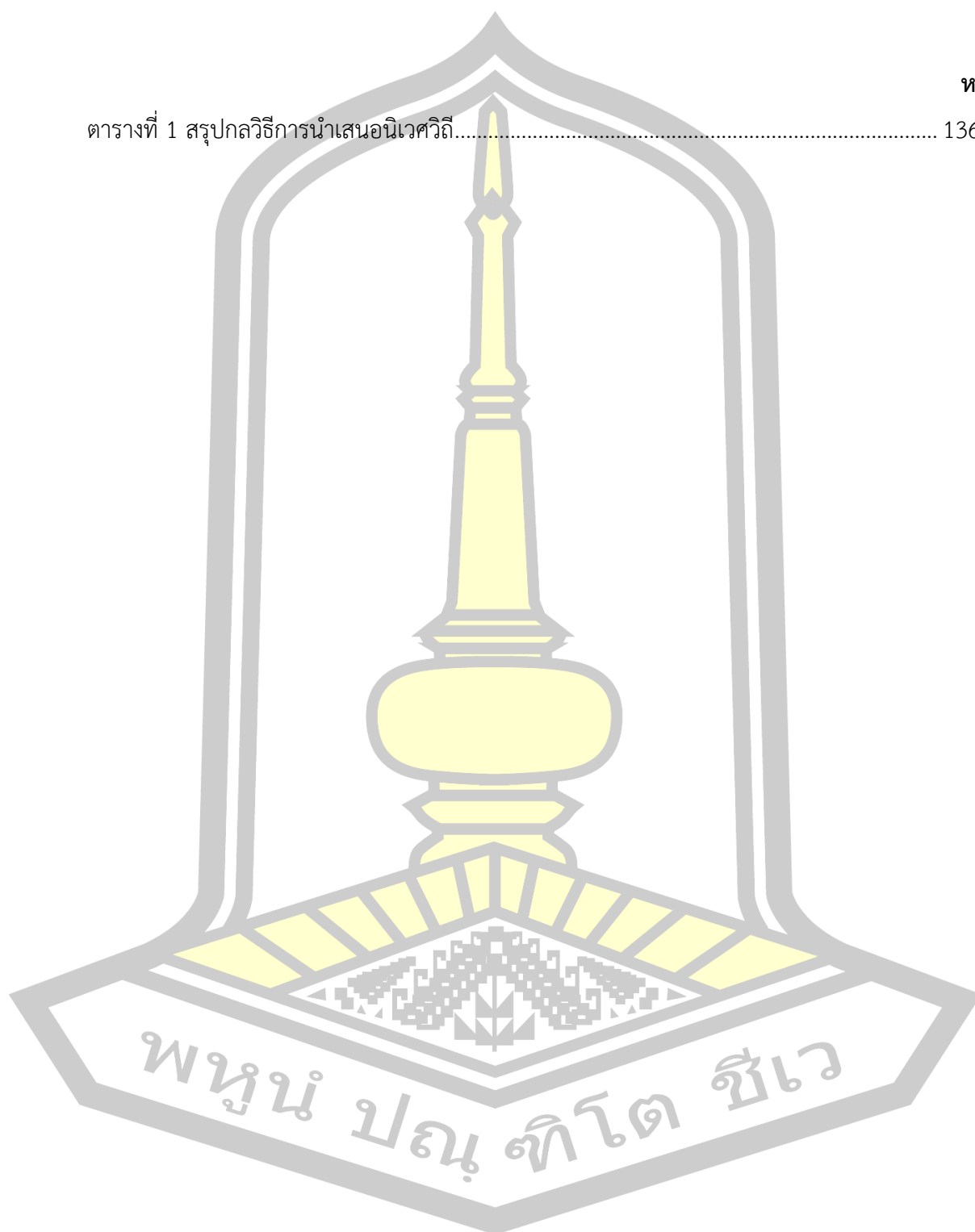
บทที่ 3 สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1-6	49
3.1 ภูมินิเวศ.....	49
3.2 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย	65
3.3 ภูมิธรรมสื่อกำสอน.....	70
บทที่ 4 กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6	87
4.1 องค์ประกอบของวรรณคดี	88
4.2 กลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ	115
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	140
5.1 ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า	140
5.2 สรุปผล	140
5.3 อภิปรายผล	142
5.4 ข้อเสนอแนะ	145
บรรณานุกรม	146
ภาคผนวก	151
ประวัติผู้เขียน	176

สารบัญตาราง

หน้า

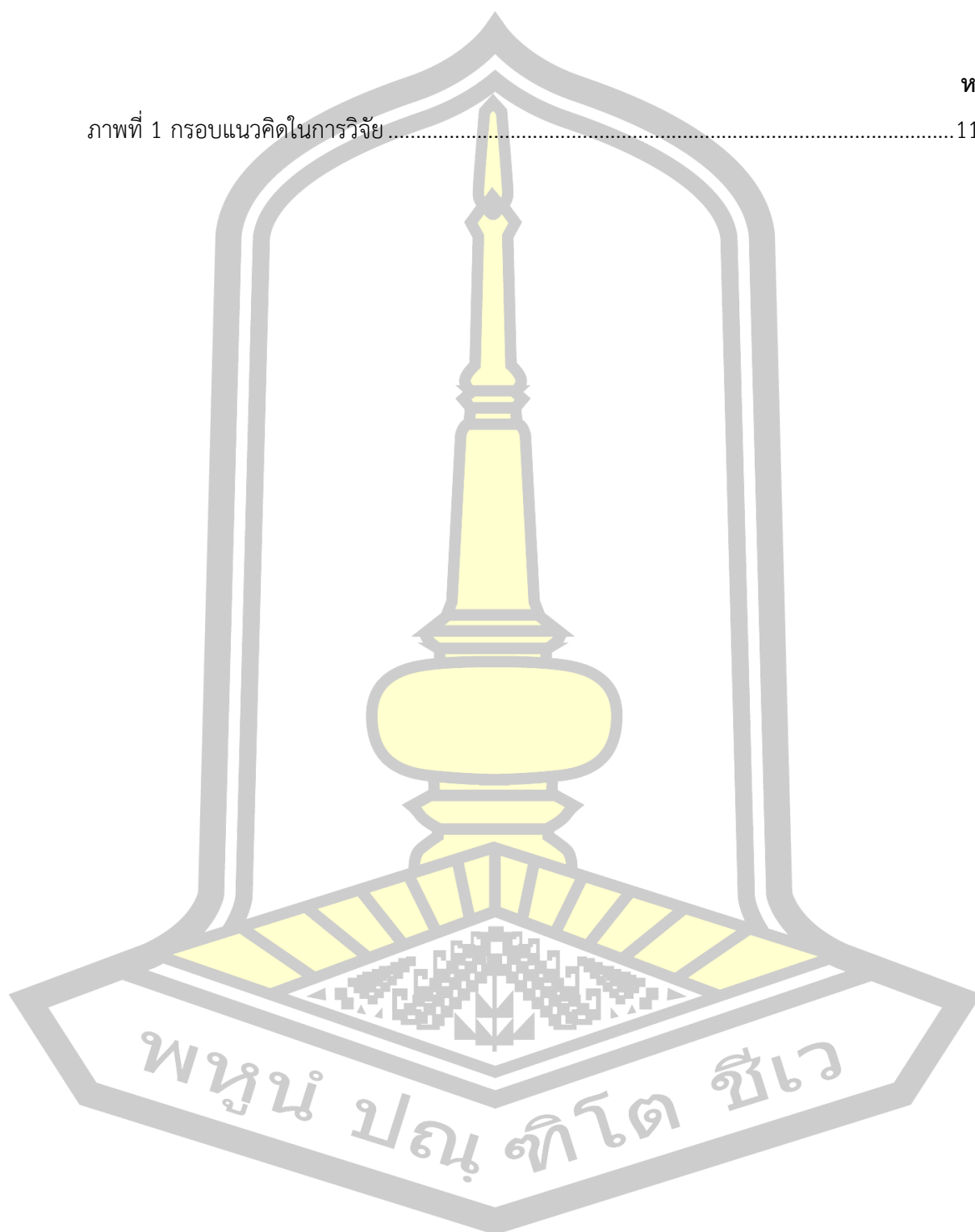
ตารางที่ 1 สรุปลักษณะการนำเสนอเนื้อหา.....	136
--	-----

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	11
-------------------------------------	----

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

วรรณคดีมีความสำคัญต่อระบบการศึกษาของไทยมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากวรรณคดีคือศาสตร์และศิลป์ที่ผสมผสานองค์ความรู้ ความคิด คำสอน บรรจุแทรกอยู่ในเนื้อหาอย่างมีคุณค่า การศึกษาวรรณคดีนอกจากจะเป็นการศึกษาหาความรู้ ความคิด คำสอน หรือการพินิจพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ แล้วนั้น ยังถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติไว้อย่างภาคภูมิใจ ดังคำกล่าวของกษมา วรรณ ณ อยุธยา (2552) กล่าวว่า หนังสือวรรณคดีลำนามีเนื้อหามุ่งส่งเสริมให้นักเรียนได้ศึกษาวรรณคดีที่กำหนดไว้ในประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง วรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอนภาษาไทย บทประพันธ์ที่ไพเราะ อย่างเห็นคุณค่า รู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์นำไปสู่ความเข้าใจใน การอ่านและเกิดความซาบซึ้ง ในวรรณคดีและวรรณกรรม วัฒนธรรมทางภาษา ความเป็นไทย ความเป็นคนดีของสังคมไทยและ สังคมโลก รวมทั้งรู้จักนำความรู้ ความคิด ความซาบซึ้งจาก การศึกษาวรรณคดีไปช่วยกล่อมเกล าพัฒนาอารมณ์และจิตใจของนักเรียนในการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับเจตนา ใบกาซูยี (2532) กล่าวถึง การศึกษาวรรณคดีว่า การเรียนวรรณคดีเป็นสิ่งสำคัญ แม้ไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิง รูปธรรม โดยนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้โดยตรง แต่วรรณคดีก็มีประโยชน์ในการจรรโลงใจ ให้ รู้จักใช้ปัญญา ความคิด เข้าใจความเป็นมนุษย์ และสอดคล้องกับกุสุมา รัชมน (2556) กล่าวว่า การศึกษาวรรณคดีจะช่วยกล่อมเกล าคนให้มีความประณีตละเอียดอ่อนทางจิตใจและความเสียสละยอม หนทางปัญญา ตลอดจนทำให้เข้าใจโลก ชีวิตและธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการ (2555) ได้อธิบายถึงการกำหนดหลักสูตรและ นโยบาย โดยมีการประกาศให้มีวรรณคดีไว้ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ความว่า กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีคำสั่ง ที่ สพฐ. 253/2551 เรื่องให้ใช้หลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ลงวันที่ 11 กรกฎาคม 2551 ดังนั้นเพื่อให้การจัดการเรียนการสอน ภาษาไทย สาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรม เป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพ มีความ เป็นเอกภาพ และ อนุรักษ์วรรณคดีไทยอันเป็นสมบัติของชาติ กระทรวงศึกษาธิการจึงกำหนดรายชื่อวรรณคดี และ แนวทางการเรียนการสอนวรรณคดีวรรณกรรมไทย อนุโลมตามประกาศ เรื่อง วรรณคดีสำหรับ จัดการเรียนการสอนภาษาไทย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2555 ดังนี้

1. ในแต่ละช่วงชั้น ให้เรียนวรรณคดีที่กำหนด รวม 5 เรื่อง ดังรายชื่อข้างท้ายประกาศนี้ โดยเลือกเรียนปีละ 2 เรื่อง ให้มีความหลากหลายของเนื้อหาและความยากง่ายของเรื่องอย่าง เหมาะสม ในแต่ละชั้นปี ในกรณีที่ เป็นวรรณคดีเรื่องยาว อาจเลือกตอนที่เสนอไว้เป็นตัวอย่าง หรือ ตอนอื่น ๆ ที่มีคุณค่า และเหมาะสม พิจารณาเทียบเคียงให้อยู่ระดับเดียวกันกับตอนที่เสนอไว้ อาจ เรียนตอนใดตอนหนึ่งหรือ มากกว่า 1 ตอนก็ได้ ในกรณีที่ เป็นบทสั้น ๆ ควรเลือกจำนวนบทให้มากพอ และเหมาะสมตามศักยภาพ ของผู้เรียน

2. นอกจากวรรณคดี 5 เรื่อง ที่กำหนดให้เรียนแต่ละช่วงชั้นแล้ว ให้เลือกเรียนวรรณคดี จากตัวอย่างรายชื่อที่เสนอไว้ หรือวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่มีคุณลักษณะในระดับใกล้เคียงกัน รวมทั้ง เลือกเรียน วรรณกรรมปัจจุบันและวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่า เหมาะแก่วัยและศักยภาพของผู้เรียน ด้วย ทั้งนี้ควรจัดให้ผู้เรียนเรียนวรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบันและวรรณกรรมท้องถิ่น จำนวนเรื่อง และ จำนวนตอนที่พอเหมาะแก่เวลา

3. วรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบัน และวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาไทยที่สะท้อน ภาพ ชีวิตและสังคม สามารถเรียนรู้ได้หลายแง่มุมในเชิงสหวิทยาการ ผู้สอนจึงควรจัดการเรียน การสอน ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ เชื่อมโยงกับ การดำรงชีวิตและ บุรณาการกับความรู้ด้านอื่น ๆ การเรียนการสอนวรรณคดีจึงจะเกิดสัมฤทธิ์ผลตาม เป้าหมาย

4. สถานศึกษาจำเป็นต้องจัดซื้อจัดหาหนังสือวรรณคดี วรรณกรรมไทยที่กำหนดให้เรียน และเรื่องอื่น ๆ ที่มีคุณค่าสำหรับศึกษาค้นคว้าในห้องสมุดหรือแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ในสถานศึกษา และ สำหรับใช้ในการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างเพียงพอ (กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, 2551)

จากนโยบายหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กระทรวง ศึกษาธิการ เรื่องวรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอนภาษาไทย จะเห็นว่าใน ข้อที่ 3 การเรียน วรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบัน และวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาไทย ช่วยสะท้อนให้เห็นภาพชีวิต และสังคม สามารถเรียนรู้ได้หลายแง่มุมในเชิงสหวิทยาการ ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของวรรณคดีและ วรรณกรรมทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตและบูรณาการกับความรู้ด้านอื่น ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมาย

การศึกษาวรรณคดีวรรณกรรมแต่ละเรื่องก็จะช่วยให้มองเห็นความเป็นอยู่ของสังคมใน วรรณคดี และมองเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งตรงกับจุดมุ่งหมายของแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

1. มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง

2. มีความรู้อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต

3. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย

4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและ การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

5. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนา สิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่าง มีความสุข

จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายในข้อที่ 5 กล่าวถึงความสำคัญของการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์ และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ความสำคัญดังกล่าวจะช่วยให้

สังคมดำรงอยู่อย่างสมดุล โดยเฉพาะเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมส่วนมากเกิดจากการขาดความสมดุลทางธรรมชาติหรือที่เข้าใจได้ง่ายคือธรรมชาติถูกทำลาย ส่งผลกระทบต่อโลกอย่างยิ่ง

ตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการไทยได้หันมาให้ความสนใจศึกษานิเวศวิทยาด้านกายภาพจากตัวอย่างจริงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งมากขึ้น โดยเริ่มจาก พ.ศ. 2518 เกิดการขยายตัวของการศึกษาสิ่งแวดล้อมในระดับอุดมศึกษาทั้งในมหาวิทยาลัยและสถาบันราชภัฏต่าง ๆ มีกระบวนวิชาและตำราที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเผยแพร่ จนทำให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพขยายขอบเขตออกไปกว้างขวางกว่าเดิมโดยเข้าไปอยู่ในสาขาวิชาต่าง ๆ นับตั้งแต่ปดิ่งกล่าวเป็นต้นมาพบว่ามีการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับการศึกษา “นิเวศวิถี” เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวและทำให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติมากขึ้น (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2541) สอดคล้องกับฐากร สิทธิโชค (2559) กล่าวว่า ปัจจุบันการศึกษาสิ่งแวดล้อมศึกษามีความสำคัญอย่างมาก หลังจากที่มีกระแสการศึกษาและเรียนรู้กับสถานการณ์ต่าง ๆ บนโลกใบนี้ ซึ่งในช่วงตอนกลางจนถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ละหน่วยงานระดับสากลตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมและได้จัดการประชุมและได้หารือถึงประเด็น “สิ่งแวดล้อมในหลักสูตรโรงเรียน” ด้วยแนวคิด ที่กล่าวมานี้ทำให้การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับประเทศทั่วโลก สำหรับประเทศไทยได้ให้ความสำคัญอย่างจริงจังปี พ.ศ. 2518 ได้พัฒนาสู่สถานศึกษาใน เวลาต่อมา โดยมีนักวิชาการระดับต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาได้นำไปศึกษาขยายผล เพื่อให้ผลการศึกษาเป็นที่ยอมรับและนำไปเผยแพร่ให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม และสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น จนเกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมตระหนักและห่วงใยในสิ่งแวดล้อม มีค่านิยม เจตคติ และแรงจูงใจเข้าไป มีส่วนร่วมในการป้องกันและปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้มีสภาพที่ดีขึ้น ทั้งนี้การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาจะได้ผลผู้สอนในสถานศึกษาต้องสร้างความตระหนักและให้คำนึงถึงผลกระทบจากการปฏิบัติในกระบวนกรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศึกษา

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ซึ่งถือเป็นแบบเรียนระดับชั้นแรกเริ่มของการศึกษาไทย ซึ่งความรู้ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ น่าจะเป็นประโยชน์แก่ระบบการศึกษาที่นักเรียนจะสามารถนำความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต ที่รู้จักความถูกต้องในหลักการดำรงชีวิตที่อาศัยระบบนิเวศร่วมกันของสิ่งมีชีวิตบนโลก แนวความคิดนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงนิเวศระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ข้อที่ 5 ว่าด้วยเรื่องการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังเป็นการบูรณาการให้เข้ากับมาตรฐานการเรียนรู้ในสาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรม มาตรฐาน ท 5.1 เข้าใจและแสดงความคิดเห็นวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ เช่น

แม่ไก่อยู่ในตะกร้า	ไข่ไขมาสีห้าใบ
อีแม่ไก่มากไต่	อีแม่ไก่ไล่ตีกา
หมาใหญ่ก็ไล่เห่า	หมูในเล้าแลดูหมา
ปูแสมแลปูนา	กะปุม้าปูทะเล
เต่านาและเต่าดำ	อยู่ในน้ำกะจะแช่
ปลาอยู่ทะเล	ปลาชี่เหรไม่สู้ดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น คือบทร้อยกรองที่จัดอยู่ในหนังสือ ประถม ก กา เป็นแบบฝึกอ่าน และเขียนภาษาไทยของเด็กในสมัยก่อน ซึ่งทำให้เด็กรู้จักอ่านและเขียนสะกดคำเริ่มตั้งแต่แม่ ก กา และมาตราตัวสะกดตั้งแต่แม่กถึงแม่เกย ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวนี้จัดอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งเป็นการฝึกให้นักเรียนมีความรู้ในเรื่องของคำที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้นตามช่วงวัยของนักเรียน เห็นว่า จากอดีตจนปัจจุบันบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นที่จดจำได้อย่างง่ายของนักเรียนในช่วงวัย ดังกล่าว ประเด็นที่เกี่ยวข้องหากจะมองในมิติของความสัมพันธ์เชิงนิเวศของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเห็นว่า บทประพันธ์ข้างต้นมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติในเรื่องของสัตว์เลี้ยงสัตว์ป่านานาชนิด เช่น ไก่ อีกา สุนัข หมู ปู เต่า จระเข้ ปลาหู สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทาง ธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์บกสัตว์น้ำและสัตว์ทะเล สัตว์น้อยใหญ่ดังกล่าวเป็นสัตว์ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม ของนักเรียนหรือเป็นความมุ่งหมายหนึ่งของผู้แต่งต้องการให้นักเรียนจดจำคำดังกล่าวได้อย่างง่ายซึ่งเกิด จากประสบการณ์ที่พบเจอ และในอีกมิติหนึ่งหากจะกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ในอดีตและปัจจุบัน สามารถสรุปได้จากข้อมูลในบทประพันธ์นี้ว่า ในอดีตสัตว์เลี้ยงสัตว์ปามีจำนวนมาก และมนุษย์มี ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสัตว์น้อยใหญ่จนสามารถนำมาเขียนเป็นบทกวีหรือบทกลอนได้ แต่ใน ขณะเดียวกันปัจจุบันนี้สัตว์เลี้ยงสัตว์ป่าที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์เริ่มลดน้อยลง เนื่องจากสัตว์ป่าเกรง กลัวการทำร้ายหรือการล่าสัตว์ของมนุษย์มากยิ่งขึ้น และสัตว์เลี้ยงกลายเป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อการตลาด มากกว่าการเลี้ยงเพื่อครัวเรือน สิ่งเหล่านี้จึงทำให้ระบบนิเวศเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมและส่งผลกระทบ ต่อสังคมจนทำให้ระบบนิเวศเสื่อมโทรมไปจากอดีต แนวคิดการวิเคราะห์นี้ ผู้วิจัยอาศัยแนวคิด “ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism)” ของธัญญา สังขพันธานนท์ (2556) มาเป็นกรอบใน การศึกษานิเวศวิทยาในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 กล่าวสรุปดังนี้

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของ มนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติกับธรรมชาติ โดยเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาที่ ตรงประเด็นมากที่สุดคือการศึกษาดัชนีของวรรณคดีและวรรณกรรมไทย จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า “ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism)” เป็นกรอบแนวคิดที่ตรงประเด็นมากที่สุด ซึ่งธัญญา สังขพันธานนท์ (2556) กล่าวว่า “ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ” (Ecocriticism) เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่ให้ความสนใจศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมโดยใช้ฐานความรู้ ด้านนิเวศวิทยา (Ecology) และแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) มาเป็นพื้นฐานใน การศึกษา เนื่องจากการวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นมโนทัศน์และแนวคิดใหม่ในการศึกษาวรรณกรรมที่กล่าว ได้ว่ามีรากฐานมาจากแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม โดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมวิจารณ์

เชิงนิเวศ คือวาทกรรมชนิดหนึ่ง ที่พยายามให้ความหมายและสร้างความรู้ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดี โดยกำหนดแนวคิดและความหมายในการศึกษาวรรณคดีทั้งในด้านกฎเกณฑ์ วิธีการวิเคราะห์วิจารณ์ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ใหม่” (heterotopia) ของทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงทางความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างนิยามความหมายให้กับการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดี ที่แตกต่างไปจากทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์อื่น ๆ

การศึกษาแนวคิดดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ายังไม่ปรากฏงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศในการศึกษาหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนํ้า ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา “นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6” โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) มาใช้วิเคราะห์ เนื่องจากทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศนี้ เป็นทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวใหม่ที่น่าสนใจให้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบทวรรณกรรม อีกทั้ง เป็นทฤษฎีที่ยังไม่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรมวิจารณ์ของไทย ทั้งนี้เพื่อศึกษาข้อค้นพบความสัมพันธ์เชิงนิเวศของธรรมชาติกับมนุษย์ และธรรมชาติกับธรรมชาติในหนังสือเรียน อันจะเป็นการปลูกฝังชุดความคิดที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและไม่เอาเปรียบต่อผู้อื่น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะสามารถศึกษาวิเคราะห์ผ่านตัวบทที่เป็นภาษา รูปภาพ และเรื่องราวของวรรณคดีลำนํ้า เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันของธรรมชาติกับมนุษย์อย่างสงบสุขได้

1.2 ความมุ่งหมายของวิจัย

1. เพื่อศึกษาสาระัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6
2. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอนิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการศึกษาค้นคว้าคือหนังสือวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดหนังสือเรียนทั้งหมด 6 เล่ม มีวรรณคดีวรรณกรรม จำนวนทั้งสิ้น 41 เรื่อง ดังนี้

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

- บทที่ 1 เจ้าเนื้ออ่อน เอย
- บทที่ 2 มา เล่น กัน ไหม
- บทที่ 3 ของ เธอ ของ ฉัน
- บทที่ 4 ฝน ตก แดด ออก
- บทที่ 5 เรา รัก เมือง ไทย

บทที่ 6 ตั้ง เอ้ย ตั้งไข่

บทที่ 7 แมว เอ้ย แมว เหมียว

บทที่ 8 กระต่าย กับ เต่า

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

บทที่ 1 ดอกสร้อยแสนงาม

บทที่ 2 นิทานอ่านใหม่

บทที่ 3 รื่นรสสักรา

บทที่ 4 ไก่แจ้แซ่เสียง

บทที่ 5 ภาพวาดของสี่เทียน

บทที่ 6 ยายกะตา

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

บทที่ 1 กระต่ายไม่ตื่นตูม

บทที่ 2 แม่ไก่อยู่ในตะกร้า

บทที่ 3 เด็กเอ๋ยเด็กดี

บทที่ 4 ลูกแกะของซาฟิยะห์

บทที่ 5 กาเหว่าที่กลางกรุง

บทที่ 6 ธนุดอกไม้กับเจ้าชายน้อย

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

บทที่ 1 การผจญภัยของสุตสาคร

บทที่ 2 น้ำผึ้งหยดเดียว

บทที่ 3 ระบายสายหน้า

บทที่ 4 เรื่องเล่าจากพิทลุง

บทที่ 5 ดวงจันทร์ของลำเจียก

บทที่ 6 ห้องสมุดป่า

บทที่ 7 เทียวเมืองพระร่วง

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

บทที่ 1 กำเนิดผิคนทั้งหลาย

บทที่ 2 กระเช้าของนางสีดา

บทที่ 3 วิชาเหมือนสินค้า

บทที่ 4 พ่อค้าจากเกาะตะมะ

บทที่ 5 ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

บทที่ 6 คบพาล พาลพาไปหาผิด

บทที่ 7 เหตุการณ์ที่บ้านสวน

บทที่ 8 ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

บทที่ 1 ชมรมคนรักวรรณคดี

- บทที่ 2 นักสืบทองอิน
 บทที่ 3 การเดินทางของพลายน้อย
 บทที่ 4 อยู่ข้างสุกก่อนห้ามไม่งามดี
 บทที่ 5 คีตสายเลือด
 บทที่ 6 สมุดมิตรภาพ

1.4 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

1. ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ของธัญญา สังขพันธานนท์ (2553) เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่ให้ความสนใจศึกษาความสัมพันธ์เชิงนิเวศในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ผู้วิจัยใช้เป็นฐานความรู้ในการศึกษา เนื่องจากวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นโมทัศน์และแนวคิดใหม่ในการศึกษาวรรณกรรม ที่กล่าวได้ว่ามีรากฐานมาจากแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม โดยนัยนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ คือวาทกรรมชนิดหนึ่งที่พยายามให้ความหมายและสร้างความรู้ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า

2. แนวคิดกลวิธีการนำเสนอ (Techniques) คือ วิธีการที่กวีใช้สื่อความคิดผ่านวรรณคดีวรรณกรรมหรือหนังสือเรียนไปยังผู้เรียน เพื่อให้วรรณคดีวรรณกรรมนั้นมีคุณค่าน่าสนใจและสามารถดึงดูดใจผู้เรียนได้ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะในการสร้างสรรค์วรรณกรรมของกวี โดยมีองค์ประกอบดังนี้

2.1 แนวคิดองค์ประกอบของวรรณคดี หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์เชิงนิเวศในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า มีองค์ประกอบ 4 ประเภท ได้แก่

- 1) แก่นเรื่อง
- 2) ตัวละคร
- 3) เวลาและสถานที่
- 4) พรรณนา

2.2 แนวคิดกลวิธีทางภาษา เป็นการศึกษาศิลปะในการใช้ภาษาอย่างหนึ่ง มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเข้าใจความรู้สึกในการเขียนวรรณคดี การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษากลวิธีนำเสนอผ่านทางภาษา เนื่องจากวรรณคดีที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนภาษาไทย การวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเข้าถึงรสวรรณคดี และเกิดจินตภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้าได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น กลวิธีทางภาษาที่สอดคล้องกับการศึกษาครั้งนี้ จำแนกเป็น 7 ประเภท ได้แก่

- 1) การเลือกใช้คำศัพท์
- 2) การใช้คำแสดงทัศนภาวะ
- 3) การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ
- 4) การกล่าวอ้าง
- 5) การใช้ความเปรียบ

6) การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

จากกรอบแนวคิดที่ได้นำเสนอมาในข้างต้นนั้น ผู้วิจัยจะนำกรอบแนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และกลวิธีการนำเสนอ มาศึกษาความสัมพันธ์เชิงนิเวศในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยจะนำเสนอในบทที่ 3 และบทที่ 4 ต่อไป

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์เชิงนิเวศที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 มีวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาค้นคว้าดังต่อไปนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยสำรวจค้นคว้าวิทยานิพนธ์ งานวิจัยและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ กลวิธีการนำเสนอ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 รวมถึงหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถสังเคราะห์และจำแนกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องในประเด็นดังต่อไปนี้

1.1 กรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย

1.1.1 แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism)

1.1.2 แนวคิดทฤษฎีกลวิธีการนำเสนอ (Techniques)

1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร

1.2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ

1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากวรรณคดีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำตามความมุ่งหมายของการวิจัย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและแนวคิดกลวิธีการนำเสนอ โดยจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

ส่วนที่ 2 ศึกษากลวิธีการนำเสนอในนิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ แนวคิดองค์ประกอบของวรรณคดี และแนวคิดกลวิธีทางภาษา

3. ขั้นนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยโดยการเรียบเรียงผลการวิจัย สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ประกอบด้วย

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

บทที่ 4 กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียน วรรณคดี ลำนำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะโดยรายละเอียดจะกล่าวถึงในบทถัดไป

1.6 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำแนกได้ 2 แนวคิดทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ของธัญญา สังขพันธานนท์ (2553) เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่ให้ความสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ผู้วิจัยใช้เป็นฐานความรู้ในการศึกษา เนื่องจากวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นมโนทัศน์และแนวคิดใหม่ในการศึกษาวรรณกรรม ที่กล่าวได้ว่ามีรากฐานมาจากแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม โดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ คือ วาทกรรมชนิดหนึ่งที่พยายามให้ความหมายและสร้างความรู้ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ

2. แนวคิดกลวิธีการนำเสนอ (Techniques) คือ วิธีการที่กวีใช้สื่อความคิดผ่านวรรณคดีวรรณกรรมหรือหนังสือเรียนไปยังผู้เรียน เพื่อให้วรรณคดีวรรณกรรมนั้นมีคุณค่าน่าสนใจ และสามารถดึงดูดใจผู้เรียนได้ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะในการสร้างสรรค์วรรณกรรมของกวี โดยมีองค์ประกอบดังนี้

2.1 แนวคิดองค์ประกอบของวรรณคดี หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการศึกษากลวิธีการนำเสนอวาทกรรมสีเขียวในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ มีองค์ประกอบ 4 ประเภท ได้แก่

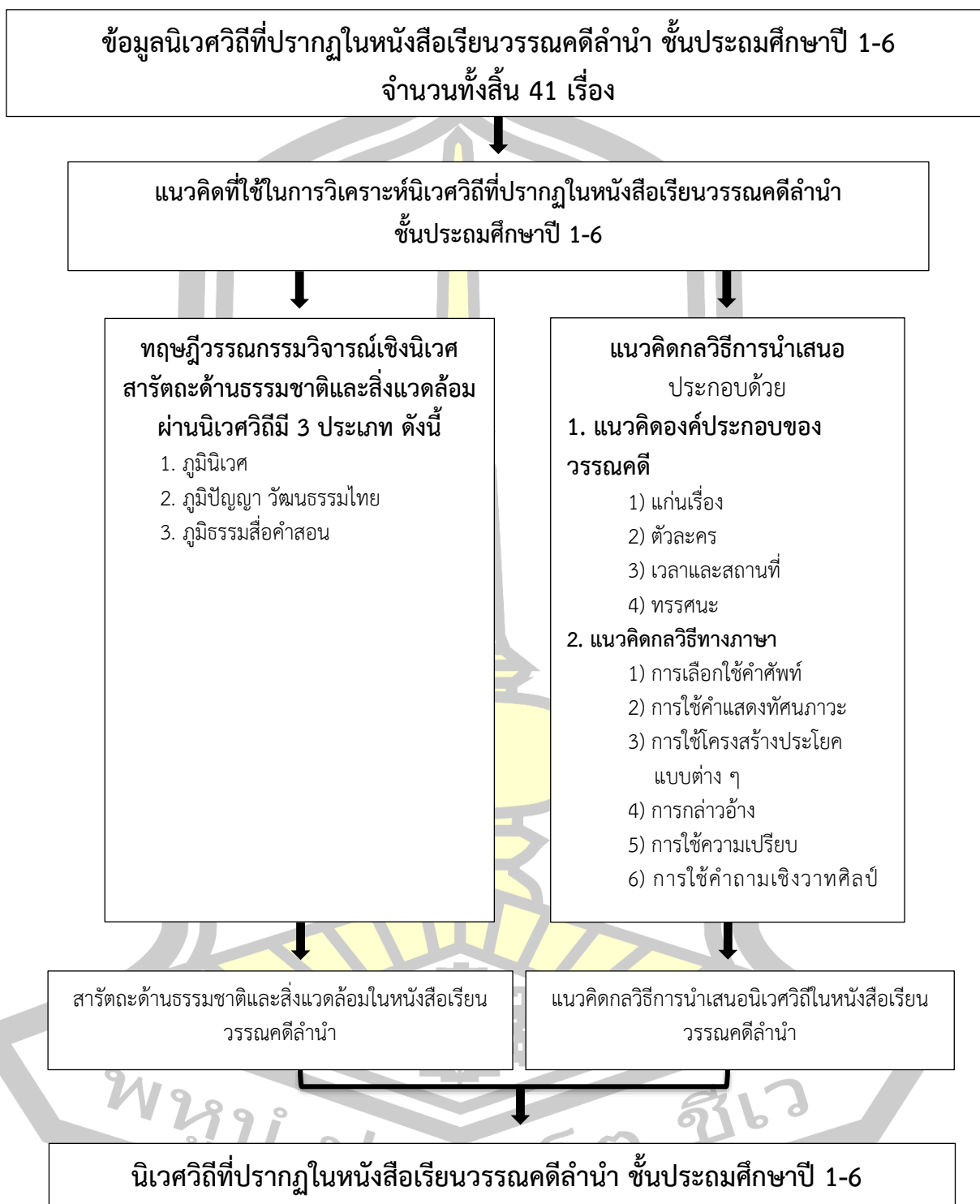
- 1) แก่นเรื่อง
- 2) ตัวละคร
- 3) เวลาและสถานที่
- 4) วรรณศิลป์

2.2 แนวคิดกลวิธีทางภาษา เป็นการศึกษาศิลปะในการใช้ภาษาอย่างหนึ่ง มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเข้าใจความรู้สึกในการเขียนวรรณคดี การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษากลวิธีทางภาษา เนื่องจากวรรณคดีที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนภาษาไทย การวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเข้าถึงสรวรรณคดี และเกิดจินตภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น กลวิธีทางภาษาที่สอดคล้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จำแนกเป็น 10 ประเภท ได้แก่

- 1) การเลือกใช้คำศัพท์
- 2) การใช้คำแสดงทัศนภาวะ
- 3) การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ
- 4) การกล่าวอ้าง
- 5) การใช้ความเปรียบ
- 6) การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

จากกรอบแนวคิดที่ได้นำเสนอมาในข้างต้นนั้น ผู้วิจัยจะนำกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และกลวิธีการนำเสนอ มาศึกษาความสัมพันธ์เชิงนิเวศที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยจะนำเสนอในบทที่ 3 และบทที่ 4 ต่อไป

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

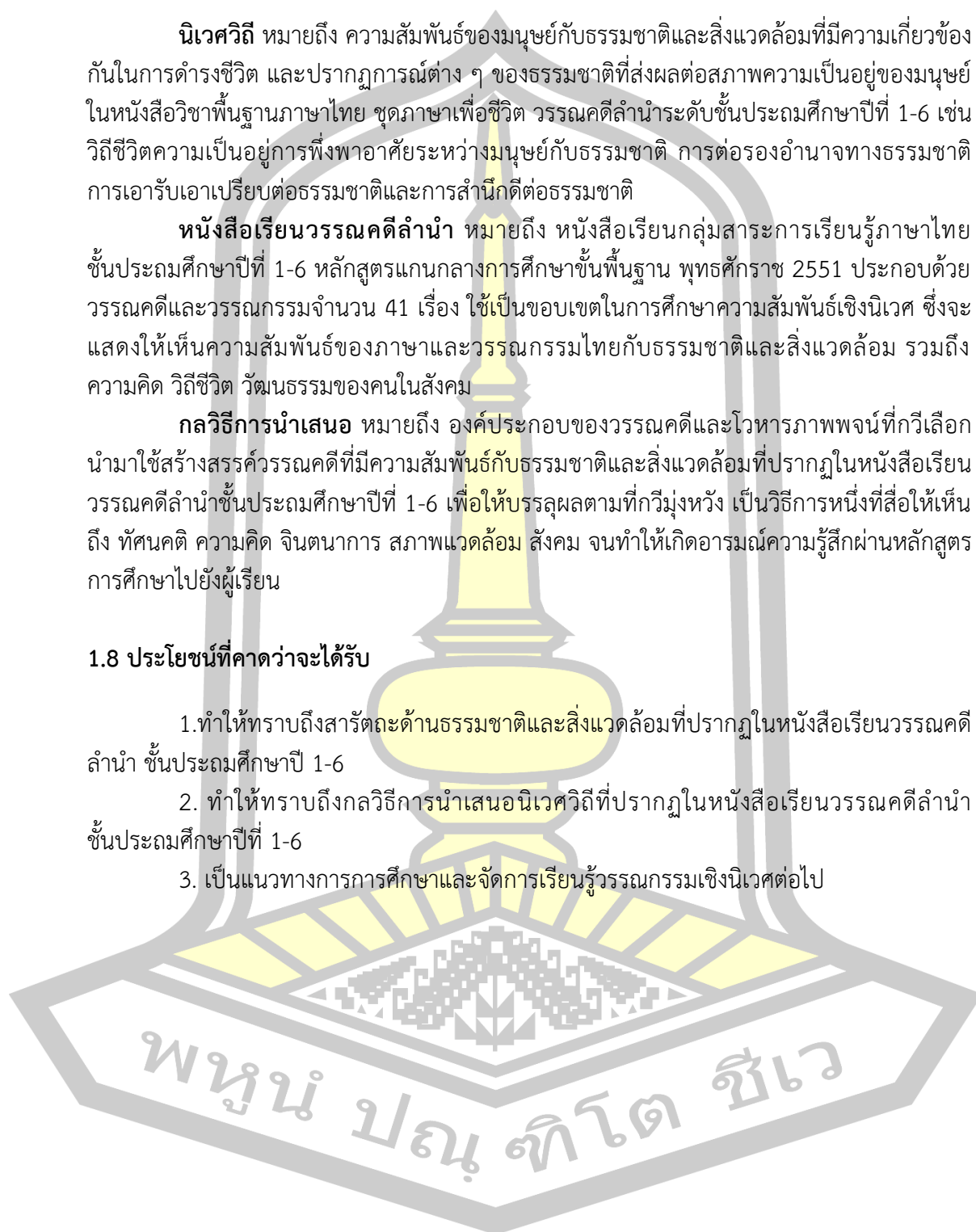
นิเวศวิถี หมายถึง ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความเกี่ยวข้องกันในการดำรงชีวิต และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่ส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ ในหนังสือวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่การพึ่งพาอาศัยระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การต่อรองอำนาจทางธรรมชาติ การเอาเปรียบต่อธรรมชาติและ การสำนึกดีต่อธรรมชาติ

หนังสือเรียนวรรณคดีลำนาร หมายถึง หนังสือเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ประกอบด้วย วรรณคดีและวรรณกรรมจำนวน 41 เรื่อง ใช้เป็นขอบเขตในการศึกษาความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ซึ่งจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของภาษาและวรรณกรรมไทยกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง ความคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนในสังคม

กลวิธีการนำเสนอ หมายถึง องค์ประกอบของวรรณคดีและโวหารภาพพจน์ที่กวีเลือกนำมาใช้สร้างสรรค์วรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียน วรรณคดีลำนารชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 เพื่อให้บรรลุผลตามที่กวีมุ่งหวัง เป็นวิธีการหนึ่งที่สื่อให้เห็นถึง ทศนคติ ความคิด จินตนาการ สภาพแวดล้อม สังคม จนทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกผ่านหลักสูตร การศึกษาไปยังผู้เรียน

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนาร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6
2. ทำให้ทราบถึงกลวิธีการนำเสนอนิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนารชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6
3. เป็นแนวทางการการศึกษาและจัดการเรียนรู้วรรณกรรมเชิงนิเวศต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา “นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน ดังนี้ ส่วนแรก คือ กรอบแนวคิดทฤษฎี ได้แก่ แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และแนวคิดกลวิธีการนำเสนอ ส่วนที่สองคือ เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร ส่วนที่สาม คือ ตัวบท (Text) ได้แก่ หนังสือเรียนวรรณคดีลำนำและส่วนที่ 4 คือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งกระบวนทัศน์ต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้การศึกษาในครั้งนี้สำเร็จผล โดยผู้วิจัยได้เรียบเรียงลำดับข้อมูลที่สำคัญดังต่อไปนี้

- 2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเชิงวิจารณ์เชิงนิเวศ
- 2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ
- 2.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเชิงวิจารณ์เชิงนิเวศ

ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้การศึกษابرร่วตฤประสงค์ที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้กำหนดทฤษฎีสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประกอบด้วย 2 ทฤษฎีหรือแนวคิด ดังนี้ 1) แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) 2) แนวคิดกลวิธีการนำเสนอ (Techniques) ในส่วนของกลวิธีการนำเสนอจำแนกย่อยได้ 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งแนวคิดองค์ประกอบของวรรณคดี ส่วนที่สองแนวคิดโวหารภาพพจน์ อธิบายและสรุปไว้ดังนี้

2.1.1 ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism)

การศึกษาวรรณกรรมไทยในฐานะนักวิจารณ์ด้านวรรณกรรม ให้ความสำคัญกับกระแสสังคมที่กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มุ่งศึกษาว่าทฤษฎีที่เกี่ยวกับนิเวศสำนึก นับว่าเป็นบทบาทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับนิเวศเชิงอนุรักษ์ด้านบวกต่อสังคม ในที่นี้ความสัมพันธ์เชิงนิเวศที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ผู้วิจัยมีความสนใจว่าทฤษฎีที่ว่าด้วยแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาเป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้

วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวใหม่ ที่ถือได้ว่าเป็นทั้งความเคลื่อนไหวและกระบวนทัศน์อย่างใหม่ในการศึกษาวรรณกรรมในยุคหลังสมัยใหม่ ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่ให้ความสนใจศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม โดยใช้ฐานความรู้ด้านนิเวศวิทยา (Ecology) และแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) มาเป็นพื้นฐานในการศึกษา เนื่องจากการวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นมโนทัศน์และแนวคิดใหม่ในการศึกษาวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ คือ ว่าทฤษฎีชนิดหนึ่งที่ยุบายให้มีความหมายและสร้างความรู้ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดี โดยกำหนดแนวคิดและความหมายในการศึกษาวรรณคดีทั้งในด้าน

กฎเกณฑ์ วิธีการในการวิเคราะห์วิจารณ์ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ใหม่” (heterotopia) ของทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงทางความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างและนิยามความหมายให้กับการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีที่แตกต่างไปจากทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์อื่น ๆ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ในฐานะเป็นวาทกรรมที่กล่าวความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีลำนํ้า การวิเคราะห์วิจารณ์จำเป็นต้องอาศัยกฎเกณฑ์องค์ประกอบที่สำคัญเกี่ยวกับทฤษฎี การสังเคราะห์และรวบรวมแนวคิดและองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ในประเด็นที่สำคัญ 4 ประเด็น ดังนี้ คือ 1) ความเป็นมาของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ 2) ความหมายของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง 3) ลักษณะของการศึกษาวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และ 4) วิธีการของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ หมายถึง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดี โดยกำหนดแนวคิดและความหมายในการศึกษาวรรณคดีทั้งในด้านกฎเกณฑ์ วิธีการวิเคราะห์วิจารณ์ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ใหม่” (heterotopia) ของทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงทางความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างนิยามความหมายให้กับการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดี

2.1.1.1 ความเป็นมาของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

คำว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ หรือ Ecocriticism ปรากฏร่องรอยเป็นหลักฐานครั้งแรกในบทความเรื่อง Literature and Ecology ของวิลเลียม เรอเคิร์ต (William Rueckert) ซึ่งเขียนขึ้นในปี 1978 และต่อมาได้เป็นศัพท์ทดลองใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรมในปี 1989 โดยการเริ่มต้นของ กล็อตเฟลต์ (Cheryl Glotfelty) นักวิชาการด้านวรรณกรรมที่ให้ความสนใจอย่างมากในเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม กล็อตเฟลต์ ให้ความสนใจงานด้านวรรณกรรมตั้งแต่ของ เดวิด ธอโร (Henry David Thoreau) จนถึงงานของแอบบีย์ (Edward Abbey) ซึ่งเป็นงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติในยุคแรก ๆ แต่เธอไม่พบแนวทฤษฎีใด ๆ ที่จะอธิบายและวิเคราะห์งานเขียนดังกล่าว ดังนั้นเธอจึงเริ่มต้นเขียนหนังสือและบทความเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศวิทยาแต่ก็ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากนักเขียนมากนัก (Branch, 2003)

แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้กล็อตเฟลต์ หันมาใส่ใจศึกษาวรรณคดีในแนวนิเวศวิทยาได้รับการเปิดเผยไว้ในบทความเรื่อง Introduction : Literary Studies in an Age of Environmental Crisis อันเป็นบทกล่าวนำของหนังสือ “The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology” (1996) ซึ่งเทอและฮาโรลด์ ฟอรัมม์ ร่วมกันเป็นบรรณาธิการในบทความชิ้นสำคัญนี้ กล็อตเฟลต์ ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการศึกษาวรรณคดีในศตวรรษที่ 20 ว่า หัวข้อสำคัญในการศึกษาวรรณกรรมมักจะเกี่ยวข้องกับเชื้อชาติ ชนชั้น เพศสภาวะเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับโลกของเรานั้น ยังเป็นประเด็นที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก ในขณะที่ หากติดตามข่าวสารที่นำเสนอในหนังสือพิมพ์รายวัน จะพบว่าพาดหัวข่าวของหนังสือพิมพ์จะนำเสนอปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับมลภาวะ การทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือการประท้วงต่อต้านการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในที่ต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็มีกิจกรรมความเคลื่อนไหวของนักวิชาการด้านนิเวศวิทยาและ

สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย อาทิ การประชุมทางวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่การที่ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้ประกาศให้ทศวรรษที่ 1990 เป็นทศวรรษแห่งสิ่งแวดล้อม (the decade of the environment) แต่เมื่อหันมาพิจารณาแวดวงวรรณกรรมศึกษากลับพบว่า ไม่สัญญาณใด ๆ เลยที่สื่อแสดงว่า นักวิชาการด้านวรรณกรรมจะหันมาให้ความสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาเหมือนแวดวงวิชาการ ด้านอื่น กล๊อตเฟลต์ ได้วิพากษ์ปรากฏการณ์นี้ว่า ไม่มีวารสาร ไม่มีคำพูด ไม่มีงาน และไม่สมาคมของนักวิชาการที่หันมาสนใจหรือถกเถียงปัญหานี้ ไม่มีการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อม ในขณะที่วิชาการด้านมนุษยศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นปรัชญา ประวัติศาสตร์ กฎหมาย สังคมวิทยาต่างก็มีแนวคิดสีเขียว (greening) มาตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา และในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรีได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ยุคทศวรรษที่ 1960 มาก่อนแล้ว พร้อมกันนั้น ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ก็ได้รับการถ่ายทอดสู่วรรณกรรมศึกษา ในขณะที่ความสนใจเรื่องวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมได้รับผลกระทบน้อยมาก (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ที่ว่านี้ก็ชวนให้เกิดความเข้าใจผิดได้ เพราะในความเป็นจริงยังมีบทความและงานเขียนบางส่วน ที่มาจากความสนใจส่วนตัวของนักวิชาการ บางคนได้แสดงให้เห็นถึงการปูพื้นฐานการศึกษาวรรณกรรมในแนวนิเวศวิทยา ปรากฏให้เห็นบ้างแล้วตั้งแต่ทศวรรษที่ 70 เพียงแต่ยังไม่อาจสร้างเป็นกระแสความคิดที่ชัดเจน เพราะยังอยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำการศึกษาที่เป็นเอกเทศนี้ อยู่ในพื้นที่ที่หลากหลายและมีหัวข้อที่แตกต่างกัน อาทิ อเมริกันศึกษา การศึกษาเฉพาะถิ่น การศึกษาเกี่ยวกับชนบท วิทยาศาสตร์กับวรรณคดี ธรรมชาติในวรรณคดี เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แนวทางการศึกษาสิ่งแวดล้อมในวรรณคดียังมีความโดดเดี่ยว วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศยังไม่มีบทบาทมากพอ นอกจากนี้แล้วนักศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรีที่ สนใจศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม ก็ยังไม่มีประชาคมทางวิชาการและยังขาดนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเรื่องนี้คอยให้คำปรึกษา Glottfelty (1996 อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

หลังจากนั้น กล๊อตเฟลต์ จึงได้รวบรวมบรรณานุกรมของงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติรวมทั้งผู้รู้ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เพื่อประมวลความรู้มารวบรวมและออกวารสารเกี่ยวกับวรรณกรรมเชิงนิเวศ หลังจากนั้นเธอก็กลายมาเป็นศาสตราจารย์ในสหรัฐอเมริกา ในตำแหน่งเฉพาะของนักวิชาการผู้สนใจวรรณกรรมเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ อย่างไรก็ตามการศึกษาวรรณกรรมในแนวนี้ก็ยังไม่ได้รับความสนใจมากนัก กล๊อตเฟลต์ กล่าวว่า “การเริ่มต้นของฉันเกี่ยวกับสมมติฐานของบางสิ่งที่เราเรียกว่า Ecocriticism หรือ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่เราต้องสร้างพื้นที่ของมันขึ้นเอง” Glottfelty (1996 อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

นักวิชาการอิสระอีกจำนวนหนึ่ง เริ่มศึกษาวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและนำเสนอความรู้ผ่านงานเขียน ช่วงเวลาผ่านไปด้วยความพยายามหนทางแห่งความสำเร็จก็มีทางเป็นไปได้ เพราะเขาสามารถเขียนบทความลงในหนังสือชื่อว่า The Ecocriticism Reader บรรณาธิการโดย กล๊อตเฟลต์และฟอรัม (Harold Fromm)

ในปี 1989 ได้มีการประชุมวรรณคดีตะวันตกขึ้น และมีการอภิปรายในประเด็นที่ว่าด้วยการศึกษางานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติ (the study of nature writing) และจากการประชุมใน

ครั้งนี้ คำว่า ecocriticism ก็ได้กลายเป็นศัพท์ที่ใช้กันอย่างกว้างขวาง มีบทความและงานเขียนเกี่ยวกับการศึกษาธรรมชาติในวรรณกรรมมากขึ้น เป็นเสมือนการยอมรับศัพท์คำนี้โดยปริยาย ต่อมาในปี 1992 สมาคมนักวิชาการชื่อ Association for the Study of Literature and Environment (ASLE) ซึ่งมีสมาชิกเกือบ 900 คน (ปี 1996) เป็นสมาคมที่ศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติในสหรัฐอเมริกา ได้ออกหนังสือวารสารและจดหมายข่าวซึ่งเสนอความรู้ในสาขาดังกล่าวหลายเล่มด้วยกัน ต่อมา กลีตเฟลต์ ก็ได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมในมหาวิทยาลัยแห่งเนวาดา สถาบันแห่งนี้ก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการวิจารณ์เชิงนิเวศในที่สุด (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

การเกิดขึ้นของสถาบัน Association for the Study of Literature and Environment (ASLE) ได้รับความสนใจจากนักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาเป็นอย่างมาก ไมเคิล โคเฮน (Kohen, 2004) ในบทความเรื่อง “Blues in the Green: Ecocriticism Under Critique” เห็นว่านโยบายของสถาบันนี้ สะท้อนให้เห็นความเติบโตอย่างรวดเร็วของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และความเป็นวิชาการของการศึกษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งสัมพันธ์กันในระเบียบวิธีในสหรัฐอเมริกาและรอบ ๆ โลก ในช่วงเวลาไม่กี่ปีมานี้ สะท้อนให้เห็นความมั่นคงที่เพิ่มขึ้นในผลผลิตของวรรณคดีสิ่งแวดล้อม ที่เหนือกว่าในหลายทศวรรษที่ผ่านมา รวมถึงการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จนทำให้เกิดการพัฒนาทางด้านทฤษฎีอันเป็นพื้นฐานของกิจกรรม และช่วยเป็นสะพานลดช่องว่างระหว่างนักวิชาการ ศิลปิน นักศึกษาและสาธารณชน นอกจากนี้แล้ว โคเฮนยังเห็นว่า หนังสือ Graduate handbook ของสถาบัน ASLE ได้บอกกล่าวทิศทางและระดับของวรรณคดีและสิ่งแวดล้อม และแสดงนัยในการค้นหาความจริงถึงตัวตนของวรรณคดีว่าบางครั้งมีการอ้างอิงงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติหรือวรรณคดีสิ่งแวดล้อม หรือการตรวจสอบวรรณคดีผ่านแว่นของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

ในระยะแรกเริ่ม สถาบัน ASLE เริ่มต้นที่สหรัฐอเมริกา แต่ต่อมาได้ขยายสาขาไปยังประเทศอังกฤษ ญี่ปุ่นและเกาหลี กิจกรรมสำคัญของสถาบันมีตั้งแต่การจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการ การออกวารสารวรรณกรรมวิจารณ์ การเขียนงานเชิงสร้างสรรค์ การเขียนบทความเกี่ยวกับการศึกษาสิ่งแวดล้อมและการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในระยะเริ่มต้นผลงานด้านวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศของสถาบัน ASLE ยังให้ความสนใจเฉพาะบทกวี โรแมนติก การพรรณนาเกี่ยวกับป่าดงพงไพร และงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติ แต่ในระยะไม่กี่ปีมานี้ สถาบันเริ่มขยายพรมแดนการวิจารณ์เชิงนิเวศไปยังการวิจารณ์วัฒนธรรมทั่วไป เช่น การศึกษา นวนิยายวิทยาศาสตร์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ สถาปัตยกรรมและผลงานการประดิษฐ์สร้างทางด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ สวนสัตว์หรือศูนย์การค้า เป็นต้น โดยนักวิจารณ์กลุ่มนี้มีเป้าหมายที่จะศึกษาถึงการเสนอบทบาทที่แท้จริงของวาทกรรมสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้เราสามารถวิเคราะห์วิจารณ์โลกที่เราอาศัยอยู่ โดยการศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรมและผลผลิตของมันผ่านปมความรู้สึกลึกซึ้งของธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เลือนหายไป Garrard (2004 อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

2.1.1.2 ความหมายของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและคำศัพท์ของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและส่วนที่เกี่ยวข้องยังมีความสับสนคลุมเครืออยู่ค่อนข้างมากในการอธิบาย โดย เซฟเวอร์ Sever, (2003) ได้อธิบายถึงความไม่ชัดเจนของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศในบทความเรื่อง What is Ecocriticism ไว้ว่า “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นศัพท์ที่มีความคลุมเครือและดำเนินไปในทางที่ผิด การใช้คำศัพท์นี้ระบุขอบเขตแนวทางในการศึกษาวรรณคดี เป็นการใช้ร่วมกันของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างโลกมนุษย์กับโลกของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์” นักวิชาการ นักวิจารณ์วรรณกรรมหลายท่านต่างนิยามและให้ความหมายของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ไว้ดังนี้

ไฮส์ (Heise, 1994) กล่าวถึงวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศว่า เป็นแนวทฤษฎีใหม่ล่าสุด ที่เกิดขึ้นในด้านวรรณกรรมและวัฒนธรรมศึกษา ที่มุ่งพิจารณาบทบาทของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สอดแทรกอยู่ในจินตนาการทางวัฒนธรรม จากอดีตเป็นต้นมา ทฤษฎีนี้พยายามตรวจสอบมโนทัศน์เกี่ยวกับการมองธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การให้ความสำคัญกับบทบาทของธรรมชาติในวรรณกรรม ตลอดจนการศึกษาวิธีการนำเสนอธรรมชาติในวรรณกรรม สุนทรียศาสตร์ การใช้ภาษา ความเปรียบที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ไฮส์ ยังเห็นว่า การวิจารณ์วรรณกรรมในแนวทฤษฎีนี้ เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับวรรณคดี วิจารณ์หรือการวิจารณ์ทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกันในขณะที่ สโลวิก (Slovic, 1994) อธิบายว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ หมายถึงการศึกษาวรรณกรรมโดยวิธีการให้ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยา ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณกรรม โดยพิจารณาแนวคิดที่นำเสนอเป็นการศึกษาเพื่อให้มนุษย์เข้าถึงธรรมชาติ

คำนิยามเกี่ยวกับวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศที่ชัดเจนและได้รับการอ้างอิงมากเห็นจะได้แก่ คำนิยามของ กล็อตเฟลต์ ผู้เริ่มต้นการศึกษาวรรณกรรมในแนวนี้อย่างจริงจัง กล็อตเฟลต์อธิบายถึงความหมายและขอบข่ายของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศไว้ว่า เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ยึดโลกเป็นศูนย์กลางที่จะนำไปสู่การศึกษาวรรณกรรม นักวิจารณ์แนวอนุรักษ์ธรรมชาติและนักทฤษฎีอนุรักษ์ธรรมชาติ ตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ เช่น ธรรมชาติได้รับการนำเสนอในบทประพันธ์อย่างไร, บทบาทของฉากธรรมชาติที่แสดงในโครงเรื่องของนวนิยายเป็นอย่างไร, ค่านิยมที่แสดง ในวรรณกรรมนั้นสอดคล้องกับภูมิปัญญาของการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือไม่, งานเขียนเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติของกวีชายกับกวีหญิงเหมือนกันหรือไม่, ผลกระทบเกี่ยวกับวิกฤตสิ่งแวดล้อมได้แทรกซึมเข้าไป ในเนื้อหาของวรรณกรรมร่วมสมัยและวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) ด้วยแนวทางใด, และด้วยเหตุผลใด ทำอย่างไรจึงจะให้วิทยาศาสตร์เปิดตัวเองมาสู่การวิเคราะห์วรรณกรรม อะไรคือจุดร่วมที่พอจะเป็นไปได้ระหว่างวรรณคดีที่ศึกษากับวาทกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กันได้ในสาขาวิชา เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา ประวัติศาสตร์ จริยศาสตร์ จิตวิทยา (ธัญญา สังขพัฒน์ธานนท์, 2553)

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ในแนวทางของ กล็อตเฟลต์นั้น วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศจำเป็นต้องอาศัยวัฒนธรรมของมวลมนุษยชาติ เพื่อเชื่อมโยงถึงโลกทางกายภาพว่ามีผลกระทบต่อกัน ผลกระทบต่อวัฒนธรรมมนุษย์มากน้อยเพียงใด ในที่นี้ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศจึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงธรรมชาติและวัฒนธรรมของมนุษย์เข้าด้วยกัน

โดยเฉพาะการประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดี การก้าวกระโดดข้ามระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์

กล็อตเฟลต์ ยังได้นำเสนออีกว่าการวิจารณ์แนวอนุรักษธรรมชาติ มีลักษณะที่แตกต่างจากทฤษฎีการวิจารณ์แนวอื่น ๆ โดยทั่วไปแล้ว ทฤษฎีทางวรรณคดีให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกวี, ตัวบทและโลก ในวรรณคดีส่วนใหญ่ คำว่า โลก (world) มีความหมายที่โยงใยถึงสังคมแวดวงของสังคม แต่วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศอธิบายคำว่า “โลก” ในความหมายเฉพาะโลกของระบบนิเวศ เธอกล่าวว่า หากเราเห็นด้วยกับกฎแรกเริ่มของแบร์ที่กล่าวถึงระบบนิเวศวิทยาที่ว่า “สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน” เราก็สามารถอนุมานได้เช่นกันว่าวรรณคดีไม่ได้เกี่ยวข้องของโลกเฉพาะวัสดุทางสุนทรียศาสตร์เท่านั้น แต่มีความเกี่ยวข้องกันและอยู่ในระบบโลก พลังงาน วัตถุดิบและปฏิสัมพันธ์ทางความคิด (Glottfely, 1996)

การวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศจึงมีเป้าหมายที่ค่อนข้างชัดเจน ไม่ใช่เป็นการศึกษาวรรณกรรมเพื่อวรรณกรรม แต่เป็นการศึกษาวรรณกรรมเพื่อการอนุรักษ์และพิทักษ์สิ่งแวดล้อม แนวความคิดนี้ก็ทำนองเดียวกันข้อถกเถียงระหว่างวาทกรรม “ศิลปะเพื่อศิลปะ” กับวาทกรรม “ศิลปะเพื่อชีวิต” ในอดีตที่มีความเห็นแย้งว่า ศิลปะวรรณคดีควรเป็นไปเพื่อความเป็นศิลปะเพียงอย่างเดียว หรือว่าควรรับใช้และสะท้อนภาพชีวิตทางสังคม นักวิจารณ์บางคนถึงกับกำหนดบทบาทของการวิจารณ์ไว้ว่า เป็นการเตือนประชาชนให้หันมาสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับที่ ซานตานเจโล (Santangelo, 2004) เห็นว่า นักวิจารณ์เชิงนิเวศกำหนดตัวเองในฐานะผู้ส่งสารที่เติมความหมายในช่องว่างของวรรณกรรมวิจารณ์ พวกเขาเรียกร้องให้ศึกษาสิ่งแวดล้อมและประวัติศาสตร์ของการทำลายสิ่งแวดล้อม การวิจารณ์เชิงนิเวศได้พุ่งเล็งไปที่การยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางว่าเป็นวิถีทางในการสร้างความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์นักวิจารณ์เชิงนิเวศยืนยันว่า การนำเสนอภาพตัวแทนสิ่งแวดล้อมไม่ใช่สิ่งที่จะต้องอ่านโดยลำพัง เช่นเดียวกับการตีความสัญลักษณ์บางอย่าง การที่นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศส่วนใหญ่เรียกร้องให้สนใจประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม อาจเป็นเพราะนักวิจารณ์กลุ่มนี้เป็นนักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมมาก่อน (Winkter, 1996)

การวิจารณ์เชิงนิเวศ คือ การแผ่ขยายทางด้านนิเวศวิทยาของการวิจารณ์ในแนวหลังโครงสร้างนิยม ซึ่งศึกษาการนำเสนอภาพตัวแทน (representation) ของมนุษย์เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่ทฤษฎีสตรีนิยมตรวจสอบรูปแบบวรรณกรรมที่เกิดจากจิตสำนึกของความเป็นเพศสถานะ ค้นหาที่ประพันธ์หญิงและเพิ่มเติมเข้ามาเป็นหลักของวรรณกรรม นักวิจารณ์เชิงนิเวศอ่านตัวบทใหม่และสร้างมาตรฐานวิธีการอ่านวรรณกรรมโดยเอาโลกเป็นศูนย์กลางและเผยแพร่การสอนการวิจัยเกี่ยวกับสารคดีสิ่งแวดล้อม นักวิจารณ์เชิงนิเวศสนใจการใช้โวหารแบบขนบนิยมก่อให้เกิดอำนาจและควบคุมการติดต่อของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและสถานที่ได้อย่างไร การนำเสนอภาพตัวแทนเกี่ยวกับสถานที่ที่มีมาน้อยแค่ไหน และการนำเสนอภาพแทนนั้นสร้างความหมายเกี่ยวกับความรู้สึกของเราต่อสถานที่ได้อย่างไร นักวิจารณ์เชิงนิเวศตรวจสอบความหมายของการอุปมาและตำนานที่ก่อรูปของจินตนาการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์ นอกจากนี้ยังสนใจการใช้โวหารอุปลักษณ์เกี่ยวกับ สวน ป่าดง แผ่นดินหลงสำรวจ ทะเลทราย หนองน้ำ เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแผ่นดินกับธรรมชาติ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

การวิจารณ์วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ มีแนวคิดสำคัญที่มาจากพื้นฐานที่ว่า แนวความคิดดังกล่าวมีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่าง พื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันกับ ลักษณะกายภาพของโลกซึ่งต่างก็ส่งผลกระทบต่อกัน การวิจารณ์แนวอนุรักษ์ธรรมชาติมีสาระที่ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมที่เกิดจาก ผลงานของมนุษย์ในด้านภาษาและวรรณกรรม ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงเหยียบย่ำอยู่ในฝั่งของ วรรณกรรมและอีกฝั่งหนึ่งหรือทฤษฎีนี้ มีข้ามสายกันได้ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์

การศึกษาวรรณกรรมในสาขาที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความ หลากหลายในการแบ่งหมวดหมู่และคำศัพท์ที่เรียกใช้ ทั้งยังคงมีการเหลื่อมข้ามไปมาหลายคำ ด้วยกันเช่น คำว่า “นิเวศวิทยาแห่งวรรณคดี” (Literary Ecology) ซึ่งบัญญัติโดย โจเซฟ ดับเบิลยู มีคเกอร์ (Meeker, 1972) เป็นคำศัพท์ที่หมายถึง การศึกษาคดีชีววิทยาที่ปรากฏในงานวรรณคดี พร้อมกับพยายามค้นหาว่าอะไรมีบทบาทอย่างไรในวรรณคดีในระบบนิเวศวิทยาของมนุษย์ ส่วนคำว่า “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) เป็นคำที่ วิลเลียม เรอเคอร์ท (Rueckert, 1996) ใช้เป็นครั้งแรกในบทความเรื่อง “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” ซึ่งเขาหมายถึง การประยุกต์ใช้ความรู้ทางนิเวศวิทยากับมโนทัศน์นิเวศวิทยาเพื่อการศึกษาวรรณคดี รวมถึงวรรณคดีกับโลกทางกายภาพ นอกจากนี้แล้วยังมีคำศัพท์ที่ใกล้เคียงอีกหลายคำ เช่น กวีนิพนธ์ เชิงนิเวศ (ecopoetics) การวิจารณ์วรรณคดีเชิงสิ่งแวดล้อม (environmentalliterary criticism) และ วัฒนธรรมสีเขียวศึกษา (green cultural studies) อย่างไรก็ตาม คำศัพท์ที่ได้รับความนิยม และเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการมากที่สุด คือคำว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ธัญญา สังขพัฒน์, 2553)

ด้วยเหตุที่คำว่า “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ” ค่อนข้างคลุมเครือดังที่กล่าวแล้วทำให้มีข้อถกเถียงและอภิปรายถึงความกำกวมของทฤษฎีในหลายทัศนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความชัดเจน เกี่ยวกับขอบเขตหรืออาณาบริเวณของการวิจารณ์แนวนี้ ดังที่ ซาเวอร์ (Sarver, 1994) แสดง ความเห็นว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นคำศัพท์ที่โหดร้าย เพราะว่า มันทำให้เกิดทฤษฎีการ วิจารณ์แบบใหม่ ตัวตนที่ปรากฏออกมาของงานอาจจะบิดเบี้ยวมากกว่าการวิจารณ์เชิงนิเวศไม่ได้เป็น ส่วนหนึ่งของทฤษฎี แต่ด้วยการเพ่งมองไปที่สิ่งแวดล้อมทฤษฎีการวิจารณ์นี้จึงต้องเกี่ยวข้องกับ ทฤษฎีอื่น ๆ ที่หลากหลาย เป็นต้น ทฤษฎีสตรีนิยม ทฤษฎีมาร์กซิสต์, ทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม จิตวิเคราะห์และทฤษฎีประวัติศาสตร์ ด้วยการใช้ทฤษฎีหลากหลายนี้ นักวิจารณ์เชิงนิเวศพิจารณา ว่า ธรรมชาติได้รับการสะท้อนให้เห็นและเข้าใจผ่านตัวบทของวรรณกรรมได้อย่างไร อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดีเหล่านี้ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ของนิเวศวิทยา แต่มันอยู่บนเขตแดน ของความรู้สึกรักของนักสิ่งแวดล้อมนิยม นักวิชาการด้านวรรณคดีที่เป็นนักสิ่งแวดล้อมนิยมดูเหมือนจะ ยังไม่ได้สร้างทฤษฎีตัวใหม่ขึ้นมา ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขาอ้างว่าสภาพบนทฤษฎีอื่นที่มีอยู่เพื่อจุด ประกายให้เราได้เข้าใจว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่สะท้อนผ่านวรรณคดีนั้นเป็น อย่างไร

กล่าวโดยสรุปก็คือ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศไม่ได้เกิดขึ้นมาในลักษณะของ ทฤษฎีที่เป็นเอกเทศ หากแต่สามารถนำเอาทฤษฎีใดก็ได้มาประยุกต์ใช้ร่วมกัน ขอเพียงให้สอดคล้อง กับแนวคิดและเป้าหมายของมันก็พอ ดังข้อสรุปที่ สโลวิก Slovic (2000) กล่าวไว้ว่า วรรณกรรม

วิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นแนวคิดที่มีขอบข่ายของสนามที่กว้างขวางมาก จนยากที่จะอธิบายให้ชัดเจนได้ และให้คำนิยามว่า คือการศึกษาตัวบทที่แสดงถึงสิ่งแวดล้อมโดยใช้แนวทางของนิเวศวิทยาและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจากตัวบทใด ๆ ก็ได้ แม้ว่าตัวบทนั้นอาจไม่ได้คำนึงถึงโลกของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ ซึ่งเห็นว่าวิธีการของผู้รู้ในรูปแบบใดก็ตามสามารถกลายมาเป็นรูปแบบของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศได้ หากมันสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชนิดที่แน่นอนของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ

นอกจากนี้แล้วในด้านรูปแบบของวรรณกรรมก็ยังมีประเด็นคำถามอีกมากที่ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ อาทิ ประเด็นที่ว่างานเขียนแนวธรรมชาติมีรูปแบบอย่างไร ซึ่งนักวิจารณ์ในแนวชนส่วนใหญ่เห็นว่า งานเขียนแนวธรรมชาติมักจะเป็นงานเขียนเชิงสารคดี ดังที่เห็นได้ในวรรณกรรมของเดวิด ธอโร เป็นต้น แต่นักวิจารณ์บางคนกลับเห็นว่างานเขียนในรูปแบบบันเทิงคดีและกวีนิพนธ์ก็จัดอยู่ในงานเขียนแนวธรรมชาติได้ นอกจากนี้แล้วยังมีประเด็นเรื่องของผู้แต่งซึ่งมักจะเข้าใจกันว่าผู้แต่งวรรณกรรมแนวธรรมชาตินั้นมักจะเป็นกลุ่มคนในชนชั้นกลาง นักวิจารณ์บางคนยังมองไปไกลกว่านั้นว่า ในอดีตกวีแนวธรรมชาติและผู้สนใจธรรมชาติชาวยุโรปและอเมริกา มักจะเป็นคนชั้นสูง ซึ่งมีรสนิยมและมีเงินมากพอที่จะออกไปสัมผัสและชื่นชมกับธรรมชาติ ในขณะที่นักวิจารณ์บางคนกลับไม่เห็นด้วยและกล่าวว่า หากย้อนกลับไปศึกษาวรรณกรรมมุขปาฐะของชาวอินเดียนแดงก็จะเห็นได้ว่าการนำเสนอเรื่องของธรรมชาติด้วยเช่นกัน (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2553)

2.1.1.3 ลักษณะและวิธีการของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

ลักษณะและวิธีการของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศนั้นอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานกันระหว่างวรรณกรรมปัจจุบันกับทฤษฎีทางวัฒนธรรม เพราะว่ามันมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับศาสตร์ทางนิเวศวิทยา นักวิจารณ์เชิงนิเวศอาจจะไม่มีคุณสมบัติที่จะเขียนงานเพื่อโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาทางด้านนิเวศวิทยา แต่พวกเขาอาจจะประยุกต์ศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและนำมาพัฒนาให้กลายเป็น “ผู้รู้ทางด้านนิเวศวิทยา” (ecological literacy) ได้ (Garrad, 2004)

ซีส Scheese (1994) นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ ได้กล่าวถึงลักษณะและกฎบางอย่างของการวิจารณ์วรรณกรรมในแนวนี้อยู่ในบทความเรื่อง “Some Principles of Ecocriticism” ว่า มีลักษณะดังต่อไปนี้

(1) ทฤษฎีและภาคปฏิบัติของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ มีความเป็นการเมืองเช่นเดียวกับบางทฤษฎี เช่น ทฤษฎีสตรีนิยม นั่นคือมีจุดมุ่งหมายที่เด่นชัดที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านจิตสำนึกของผู้อ่านเกี่ยวกับบทบาทของสตรี ในขณะที่วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศก็มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะเปลี่ยนจิตสำนึกของผู้อ่านและความสัมพันธ์กับสิ่งที่เขาอ่านมัน หรือเพื่อสร้างจิตสำนึกผ่านองค์ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนและผู้อ่านทั่วไป ดังที่ โลเปซ นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศคนสำคัญ เคยหวังว่าการฝึกฝนและการศึกษางานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติอาจจะเป็นการเปิดช่องทางให้การวางรากฐานเพื่อรวบรวมจัดระเบียบความคิดทางการเมืองของคนอเมริกันในอนาคต

(2) ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศอาจเป็นประโยชน์ต่อการบูรณาการกับทฤษฎีวรรณคดีอื่น ๆ ซิส เห็นว่า ควรต้องผูกมัดกับทฤษฎีวรรณคดีอื่น ๆ เพื่อที่จะเข้าถึงธรรมชาติและงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติได้ดีกว่า ตัวอย่างเช่น แนวคิดหลังสมัยใหม่มีส่วนดีตรงที่อ้างว่าธรรมชาติคือการสร้างความหมายทางสังคมและทางกายภาพ เพราะงานเขียนทั้งปวงต่างเน้นที่มนุษย์ซึ่งเหมือนกับเป็นเครื่องกรองผ่านจิตสำนึกของมนุษยชาติ เขายืนยันถึงผลดีจากภาพที่ชัดเจนของนักหลักฐานทางประวัติศาสตร์รุ่นใหม่และการให้ความสำคัญในเรื่อง “ตัวบท” ของประวัติศาสตร์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของตัวบท ซิสเห็นว่า เราต้องการวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศซึ่งมีหลักฐานในสถานที่ และเราต้องการทฤษฎีที่มีหลักฐานในประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งมีตัวบทที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และการวิจารณ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ท้าทายนั่นคือ “ทำอย่างไรจึงจะเคลื่อนย้ายจากชุมชนของวรรณคดีสู่ชุมชนทางชีวภาพที่ใหญ่กว่า ซึ่งวิชาการทางด้านนิเวศบอกเรา”

(3) วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ มีลักษณะเป็นสหวิทยาการ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเหมาะสมที่จะประยุกต์ใช้กับงานที่มีลักษณะเด่นเกี่ยวข้องกับภูมิประเทศเป็นสำคัญ เมื่อการกำหนดหมายนี้มีปฏิกิริยาโต้ตอบปรากฏขึ้นระหว่างผู้แต่งกับสถานที่ ตัวละครกับสถานที่ ภูมิประเทศที่กำหนด โดยเฉพาะองค์ประกอบที่ไม่ใช่มนุษย์ของสถานที่ เช่น หิน ดิน ทราย ต้นไม้ พืชพรรณ แม่น้ำ สัตว์ อากาศซึ่งอยู่ในฐานะที่มนุษย์สำเหนียกและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กว้างมองเห็นและอธิบายหรือพรรณนาเกี่ยวกับองค์ประกอบที่กล่าวนี้ให้สัมพันธ์กัน เช่นเดียวกับที่พรรณนาถึงสุนทรียศาสตร์ หรือการพิจารณาทางด้านสังคมและจิตวิทยา และแล้วมันจะเป็นจุดได้เปรียบทางด้านประวัติศาสตร์

(4) การฝึกวิจัยในภาคสนามเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ซิส เห็นว่า นักวิชาการและนักศึกษาสามารถยกระดับของการฝึกปฏิบัติด้านวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศให้ดีขึ้นโดยการออกศึกษาสถานที่จริง เพื่อเปรียบเทียบความประทับใจของผู้อ่าน กับความประทับใจของผู้เขียน หรือ เพื่อที่จะวาดภาพทางประวัติศาสตร์ของสถานที่ให้แผ่กว้างออกไป เพื่อที่จะรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับนักมานุษยวิทยากระทำคือ ควรผูกมัดตัวเองไว้กับสนาม ซิสเห็นว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแก่เราคือผืนแผ่นดิน การศึกษาออกสถานที่ด้วยวิธีการของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นการย้ำเตือนกฎเกณฑ์ของที่ว่า โลกนี้ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อมนุษย์เพียงลำพัง

(5) วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศจะต้องยอมอดทนต่อความคิดเห็นที่แตกต่างหรือการคัดค้าน ควรยอมรับฟังความเห็นของผู้ที่เห็นแย้งว่าไม่มีวิกฤติทางระบบนิเวศ ผู้ที่ถือว่าแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมได้ไปไกลเกินกว่าในวิธีการและเป้าหมาย ต่อผู้ที่คิดว่าการเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติกระเตี้ยไปทางร้อยแก้วสีม่วง ความหลากหลายคือสุขภาพทั้งในระบบนิเวศวิทยาและในแวดวงของนักวิชาการ

จากความเห็นของซิส ที่ว่าวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมีความเป็นสหวิทยาการนั้น ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากนักวิจารณ์คนอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น โคเฮน ซึ่งให้ความเห็นในเรื่องว่า (Cohen, 2014 อ้างถึงในธัญญา สังขพันธานนท์, 2553) ในขณะที่นักวิจารณ์บางคนยืนยันให้ศึกษาเฉพาะตัวบทเกี่ยวกับงานเขียนสิ่งแวดล้อมได้ และบางคนเห็นว่ามันสามารถอยู่ได้ทั้งสองตำแหน่ง ช่วงระยะของการวิจารณ์เชิงนิเวศขึ้นกับกรณีเฉพาะบุคคล ความแน่นอนของระเบียบ

วิธีการวิจารณ์แต่บางครั้งความแน่นอนก็ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการมอบอำนาจหรือการกำหนด ดังนั้น ความสำคัญของ “Eco” ขึ้นอยู่กับการกำหนดความเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์ของมัน มันอนุญาตให้มีการเชื่อมโยงสหวิทยาการจากความรู้สาขาอื่น ๆ การวิจารณ์เชิงนิเวศต้องการรับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในระเบียบเพื่อที่จะต่อต้านในสองตำแหน่งคือ 1) วัฒนธรรมนั้นสามารถปลดปล่อยจากธรรมชาติ 2) ธรรมชาตินั้นบริสุทธิ์จากการกำหนดของวัฒนธรรม

นอกจากนี้แล้ว ไรเค็น ได้กล่าวถึงความเป็นสหวิทยาการในวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศว่า เนื่องจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับโลกธรรมชาตินั้น สามารถทำได้ครบถ้วนหากจากการอ่านเพียงตัวบทอย่างเดียว เขากล่าวถึงความสนใจและการอ่านวรรณกรรมของเขา ที่ต่อมาเขาได้แรงบันดาลใจจากนักเขียนความเรียงคนหนึ่งคือ ร็อคเวล เกรย์ (Rockwell Gray) ที่กล่าวว่า “ประสบการณ์ทั้งหมดของมนุษย์ คือประสบการณ์เกี่ยวกับสถานที่ (All experience is placed experience) ดังนั้นเพื่อที่จะเข้าใจสาระของประสบการณ์จึงหนีไม่พ้นที่จะเข้าใจการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกและชีวิตที่ได้รับการค้ำจุนจากโลก จึงต้องการมากกว่าการอ่านถ้อยคำในหน้ากระดาษทีละหน้า แต่เป็นการอ่านอย่างละเอียด (close reading) เขากล่าวว่า การอ่านแบบวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ต้องการให้เราฟังเรื่องราวที่เกี่ยวกับผืนแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ เรียกร้องให้อ่านเป็นทั้งนักคติชนวิทยา นักภูมิศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักศึกษาภูมิทัศน์และนักศึกษาเรื่องราวทางวัฒนธรรม โดยวิธีการรวบรวมและแนวทางที่เป็นสหวิทยาการนี้ นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศจะต้องศึกษาบริบทวรรณกรรมใหม่ในแง่ทางกายภาพ กรณีแวดล้อมของชีวิตทั้งความคิดและการกระทำ กรณีแวดล้อมที่มีส่วนหล่อหลอมให้วรรณกรรมเกิดขึ้นในสถานที่แรกดังที่ William Stafford กล่าวว่า เหตุการณ์และประสบการณ์ทั้งหมดคือเรื่องเฉพาะถิ่น (แห่ง) บางสถานที่บรรดาเหตุการณ์และประสบการณ์ศิลปะทั้งหลาย ต่างมีความเป็นเฉพาะถิ่นในความหมายที่ว่า ต่างมีรากฐานสืบมาจากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของชีวิต ผ่านการตรวจสอบที่ไม่เพียงแต่จากการเขียนถึงความประทับใจ แต่เป็นการเขียนถึงชีวิตมนุษย์ ความคิด พฤติกรรม ซึ่งมนุษย์ได้แสดงออกถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติรอบตัว สอดคล้องกับที่ ดีน (Dean, 1994) ก็เห็นด้วยว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมีความเป็นสหวิทยาการเนื่องจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสรรพสิ่ง โดยเฉพาะชีวิตของจิตใจและชีวิตของโลกจำเป็นจะต้องพึ่งพาเชื่อมโยงสาขาวิชาซึ่งถูกตัดขาด อันเนื่องมาจากการศึกษาในเชิงดั้งเดิมเฉพาะทาง เขาเห็นว่าวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศต้องพึ่งพาทฤษฎีหลาย ๆ ทฤษฎี เป็นต้นว่าทฤษฎีประวัติศาสตร์ จิตวิเคราะห์ วาทวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา การเมือง การปกครอง เป็นต้น (ธัญญา สังขพัฒน์, 2553)

จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดวรรณกรรมเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดที่มีลักษณะสหวิทยาการ เป็นการผสมผสานวิธีการของวิทยาศาสตร์กับวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ นั่นคือนำความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งศาสตร์ด้านนิเวศวิทยา มาเป็นฐานความรู้ในการอธิบายและตีความตัวบทวรรณกรรม และยังนำเอาวิชาการด้านอื่นมาประยุกต์ใช้อย่างหลากหลาย มองในแง่ทฤษฎีการวิจารณ์ จึงเป็นแนวคิดทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่ไม่ได้เฉพาะการวิเคราะห์ตัวบทแต่เพียงอย่างเดียว แต่ได้นำเอาศาสตร์สาขาอื่น ๆ มาตีความตัวบท ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของตัวบทกับ บริบทภายนอก ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.1.1.4 วิธีการของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

บูเอลล์ Buell (2001) ได้นำเสนอแนวทางในการวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศว่าควรประกอบด้วยประเด็นเหล่านี้คือ

(1) การพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของรูปแบบที่แน่นอนของการสอบสวนทางวิทยาศาสตร์ (ตัวอย่างเช่น ระบบนิเวศวิทยาและพัฒนากายทางชีววิทยา) และการสอบสวนทางสังคมโดยวิธีวิทยาศาสตร์ (ตัวอย่าง เช่น ภูมิศาสตร์และสังคมศาสตร์เชิงนิเวศ) ในฐานะที่เป็นแบบของการสะท้อนของวรรณคดี

(2) ตัวบท แนวคิดทางทฤษฎีและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ของหลักการอันโอ้อ่าของประสบการณ์มนุษย์

(3) ศักยภาพวรรณคดีในฐานะที่เป็นด้านหนึ่งของภาพสะท้อนจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การวิจารณ์สมมุติฐานต้นกำเนิดและการพัฒนาของมนุษยชาติ

(4) การตั้งทฤษฎีของการเลียนแบบและสามารถอ้างอิงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์สู่การนำเสนอภาพตัวแทนสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในตัวบทวรรณคดี

(5) ศึกษาโวหารการเขียนการพูด (เช่น อุดมคติเกี่ยวกับเพศสภาพ เชื้อชาติ การเมือง) ของวาทกรรมสิ่งแวดล้อมที่ประกอบเป็นงานเขียนเชิงสร้างสรรค์แต่แผ่ขยายข้ามวิชาการที่เป็นสหวิทยาการสู่แวดวงสาธารณะ โดยเฉพาะหนังสือ สถาบันของรัฐ องค์กรและกลุ่มเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม

(6) สืบสวนถึงความสัมพันธ์ของงานเขียนที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่อชีวิตและการสอนในภาคปฏิบัติ

จากบทความเรื่อง Ecocriticism What is Good for? โดย โรเบิร์ต เคิร์น Kern (2003) เขาได้นำเสนอทัศนะว่าด้วยการอ่านตัวบทในแนวทางของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ว่าตัวบททั้งหลายสามารถจัดเป็นตัวบทที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ไม่มากนักน้อย ดังนั้นจึงสามารถที่จะตรวจสอบหรือพิสูจน์ได้โดยการวิจารณ์เชิงนิเวศหรือการอ่านแบบนิเวศวิทยา จากความรู้สึกที่ว่า ตัวบททั้งหลายเป็นการเขียนหรือการจินตนาการที่อยู่ในสถานที่ หรือในความรู้สึกของผู้แต่งเองซึ่งอาจจะมาจากจิตสำนึกหรือไม่ก็ตาม แต่มันก็เขียนขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างตัวของเขากับสถานที่ โดยการกระทำแบบเดียวกันนี้ เคิร์น จึงพยายามเลือกตัวบทที่หลากหลายรูปแบบและประเภทมาคละเคล้ากันเพื่อที่จะให้ครอบคลุมความหลากหลายของวาทกรรม เพื่อที่จะพิจารณาว่าเกิดอะไรขึ้นกับตัวบทเหล่านั้นหากมันถูกอ่านโดยจิตสำนึกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

เคิร์น KERN (2001) เห็นว่า แม้ตัวบทบางเรื่องอาจจะตอบรับความเป็นสิ่งแวดล้อมอย่างมากพอหรืออาจมากกว่าตัวบทอื่นก็ตาม แต่ตัวบทส่วนมากก็นำเสนอภาพตัวแทนของสิ่งแวดล้อมอย่างเลื่อนราง มีน้อยนักที่จะนำเสนออย่างโดดเด่นเป็นที่สะดุดตา โดยเหตุนี้วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศจึงกลายมาเป็นแนวทางที่น่าสนใจและมีประโยชน์อย่างมาก เพราะเป้าหมายของมันคือการนำเอาคุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมกลับคืนมา วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศคือ การอ่านในแนวทางที่เปรียบเสมือนการขยายความจริงของสิ่งแวดล้อมในตัวบท เพื่อที่จะผลักสิ่งแวดล้อมออกไปสู่ตำแหน่งของฉากและสถานที่ ดังนั้นมันจะช่วยให้เกิดความสนใจในฉากและสถานที่ เพราะเหตุการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดขึ้นในสถานที่ ในแง่นี้สถานที่อาจมี

ความหมายในฐานะที่สัญลักษณ์ดั้งเดิม ดังนั้นสถานที่จึงเป็นบางอย่างที่มีสาระมากกว่าตัวมันเอง จากการศึกษาวิธีการในการวิเคราะห์ วิจัยของนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ ที่ดำเนินไปภายใต้กรอบแนวคิดสำคัญสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและโลกธรรมชาติที่ปรากฏในตัวบทวรรณคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวบทที่เรียกว่างานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติ (nature writing) หรือ “วรรณกรรมสีเขียว” (green literature) โดยอาศัยกลยุทธ์พื้นฐานที่สำคัญคือการอ่านแบบสีเขียว (green reading) ที่เน้นการอ่านอย่างละเอียด (close reading) และระมัดระวัง พร้อมกับตั้งคำถามเกี่ยวกับวรรณคดี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติได้รับการนำเสนอในตัวอย่างใด การประกอบสร้างคำหรือศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นอย่างไร ธรรมชาติของเมืองตรงกันข้ามกับธรรมชาติที่แสดงในตัวบท อะไรคือการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ คำว่าธรรมชาติเป็นการอุปมาหรือไม่ จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาเชิงลึกให้ความรู้ต่อการอ่านของเราอย่างไร

2. ให้ความสำคัญต่อการศึกษารากเหง้าและบทบาทของภาษา เห็นว่าภาษาไม่สามารถแยกได้จากโลกธรรมชาติ สนใจภาษาในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้าง “วาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”

3. ให้ความสนใจต่อการนำเสนอวาทกรรมธรรมชาติและมนุษย์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนานา และเห็นว่าการเสนอภาพธรรมชาติเป็นคุณลักษณะประการหนึ่งที่ช่วยในการพิจารณาว่าตัวบทนั้น ๆ เป็นงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่

4. การเชื่อมโยงความรู้จากศาสตร์สาขาต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ทางด้านนิเวศวิทยา วิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ชาติพันธุ์วิทยา

5. การบูรณาการเอาทฤษฎีที่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีวาทกรรม (Discourse) ของ มิเชล ฟูโกต์ กลวิธีการนำเสนอ (Techniques) ฯลฯ โดยนัยนี้ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศจึงเป็นทฤษฎีการวิจารณ์ที่มีทั้งความเป็นสหวิทยาการและบูรณาการรวมอยู่ด้วยกัน

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

กลวิธีการนำเสนอ หมายถึง วิธีการหรือเทคนิค (Techniques) ที่กวีเลือกนำมาใช้สร้างสรรค์วรรณคดี เพื่อให้บรรลุผลตามที่กวีมุ่งหวังการศึกษากลวิธีของกวี เพราะเป็นการศึกษาวิธีการที่ใช้สื่อความคิดผ่านวรรณคดี ผ่านหนังสือเรียนไปยังผู้เรียน เพื่อให้วรรณคดีนั้นมีคุณค่า น่าสนใจและสามารถดึงดูดใจผู้อ่านหรือผู้เรียน นอกจากนี้ยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะในการสร้างสรรค์วรรณคดีอีกด้วย ทั้งนี้มีผู้กล่าวถึงกลวิธีการนำเสนอ ดังนี้

สายทิพย์ นุกุลกิจ (2543) กล่าวถึงกลวิธีการแต่ง สรุปลงได้ดังนี้ กลวิธีการแต่ง หรือ การนำเสนอ คือ วิธีการในการเสนอเรื่อง ทำให้เรื่องน่าอ่าน น่าสนใจและมีผลต่อการดำเนินเรื่อง ผู้แต่งพยายามสร้างขึ้นเพื่อให้งานเขียนของตนมีลักษณะเด่น แปลกและมีคุณค่า พิจารณาการตั้งชื่อเรื่อง การเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละครและการสร้างและเสนอฉาก

กุหลาบ มลลิกะมาส (2547) อธิบายเกี่ยวกับกลวิธี สรุปได้ว่า วิธีการหรือกลวิธีซึ่งผู้แต่งนำมาใช้ในการถ่ายทอดความนึกคิดหรือความสะเทือนใจ เป็นการแสดงชั้นเชิงให้เห็นว่าผู้แต่งมีฝีมือขนาดใด เพื่อให้ผู้อ่านได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด การใช้เทคนิคทำได้หลายประการ เช่น กลวิธีในการเลือกผู้เล่าเรื่อง กลวิธีการเล่าย้อนหลัง การแสดงลักษณะและนิสัยของตัวละคร วิธีเปิดปิดเรื่อง การเลือกรายละเอียดในการดำเนินเรื่อง และการสร้างบรรยากาศ

อิงอร สุพันธุ์วณิช (2547) กล่าวว่า เมื่อต้องการศึกษากลวิธีการนำเสนอก็อาจจะต้องพูดถึงโครงเรื่อง ตัวละคร กลวิธีและภาษาที่สื่อแนวคิดนั้น ๆ ออกมาด้วย เพราะแนวคิดจะปรากฏได้ก็ต้องมีองค์ประกอบต่าง ๆ กวีอาจเสนอแนวคิดผ่านตัวละคร ผ่านคำพูดบรรยายหรือบทสนทนาด้วยการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยเน้นให้เข้าใจแนวคิดได้ดีขึ้น

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า การใช้กลวิธีในการเสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือความสัมพันธ์เชิงนิเวศในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ที่น่าสนใจนั้นกวีมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการนำเสนอเรื่องในวรรณคดีลำนํ้าได้อย่างสร้างสรรค์ และใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี ในการศึกษาครั้งนี้ สามารถสรุปกลวิธีการนำเสนอแนวคิด แบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

2.2.2.1 แนวคิดด้านองค์ประกอบของวรรณคดี

การศึกษาวรรณคดีในประเทศไทยมีการศึกษามาอย่างยาวนานหลากหลายสาขาวิชา ทั้งภาษาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา ฯลฯ ทำให้เห็นว่าการศึกษาด้านการสื่อสาร (Communication) มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศาสตร์ อื่น ๆ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับค่านิยมไทยที่มีอิทธิพลต่อกันในเชิงสังคมศาสตร์ การวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของวรรณคดีที่เกี่ยวข้องต่อความสัมพันธ์ จึงประกอบด้วย ผู้แต่งวรรณคดี บริบทสังคม กลวิธีการแต่งวรรณคดี วัตถุประสงค์ หน้าที่ของวรรณคดี และโครงเรื่องของวรรณคดี (ณฐา, 2556)

การวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีนั้น ต้องศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดี การวิเคราะห์วิจารณ์การตีความ ต้องฝึกวิเคราะห์วิจารณ์ ฝึกพิจารณาอย่างรอบคอบ การตีความแนวคิด ในเรื่องวรรณคดีนั้นไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ขึ้นอยู่กับการมองและประสบการณ์ของผู้ตีความ องค์ประกอบของวรรณคดีนั้น ผู้วิจัยใช้หลักการตามแนวทางที่กล่าวไว้ในหนังสือวรรณคดีศึกษา ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วน (วิภา กงกะนันทน์, 2556) ดังนี้

1. แก่นเรื่อง
2. ตัวละคร
3. บทสนทนา
4. ฉากหรือสถานที่

1) แก่นเรื่อง

แก่นเรื่องเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าแต่เรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องมีแก่นเรื่องเสมอไป (Perrine, 1978) เพราะเรื่องแต่ละประเภทจะมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันออกไป เรื่องตื่นเต้นสยองขวัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความหวาดสยองแก่ผู้อ่าน เรื่องผจญภัยมี

จุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่าน จุดมุ่งหมายของเรื่องชวนหัวอาจเพียงต้องการให้ผู้อ่านสนุกสนานไปกับพฤติกรรมของตัวละครหรือการจบบทพลิกความคาดหมาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แก่นเรื่องจะมีหรือไม่มีนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องแต่ละประเภท และจุดมุ่งหมายที่ต้องการสื่อมายังผู้อ่านเป็นสำคัญซึ่งสอดคล้อง กับความเห็นที่ว่า แก่นเรื่องใช้ในความหมายสองอย่างคือ ความคิดอันเป็นศูนย์กลางของเรื่องกับจุดมุ่งหมายอันเป็นศูนย์กลางของเรื่อง (Stanton, 1965)

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายถึงแก่นเรื่องไว้ว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าแต่เรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องมีแก่นเรื่องเสมอไป เพราะเรื่องแต่ละประเภทจะมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันออกไป เรื่องตื่นเต้นสยองขวัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความหวาดสยองแก่ผู้อ่าน เรื่องผจญภัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่าน จุดมุ่งหมายของเรื่องชวนหัวอาจเพียงต้องการให้ผู้อ่านสนุกสนานไปกับพฤติกรรมของตัวละครหรือการจบบทพลิกความคาดหมาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แก่นเรื่องจะมีหรือไม่มีนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องแต่ละประเภท และจุดมุ่งหมายที่ต้องการสื่อมายังผู้อ่านเป็นสำคัญซึ่งสอดคล้อง กับความเห็นที่ว่าแก่นเรื่องใช้ในความหมายสองอย่างคือความคิดอันเป็นศูนย์กลางของเรื่องกับจุดมุ่งหมายอันเป็นศูนย์กลางของเรื่อง

สรุปได้ว่า แก่นเรื่องหรือเรียกว่า แนวเรื่องเป็นทัศนะหรือแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอต่อผู้อ่าน โดยผ่านกลวิธีทางวรรณกรรม อีกทั้งเป็นเจตนาที่กวีต้องการจะเสนอต่อผู้อ่าน โดยแฝงอยู่ในเนื้อหาของเรื่องตัวอย่างเช่น เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ แก่นเรื่องคือความรักของผู้ที่ต่างเผ่าพันธุ์ย่อมไม่จริง น่าจะพิจารณาได้จากเนื้อเรื่องที่แสดงความพยายามของพระอภัยมณีที่จะหนีจากนางผีเสื้อ โดยเฉพาะเหตุผลที่พระอภัยมณีบอกนางผีเสื้อว่า “พื้มมนุษย์สุดสวาทเป็นชาติยักษ์ จงคิดหักความสวาทให้ขาดสูญ”

2) ตัวละคร

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้ความหมายของตัวละครไว้ว่า ตัวละครหมายถึงผู้มีบทบาทในวรรณกรรมประเภทละคร นวนิยาย เรื่องสั้น และเรื่องแต่งประเภทต่าง ๆ ตัวละครในวรรณคดีมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากช่วยสร้างความสนุกสนานและช่วยทำให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างมีอรรถรสซึ่งตัวละครแต่ละตัวนั้น กวีอาจสร้างให้มีลักษณะที่หลากหลาย ทั้งตัวละครที่เป็นคนจริงหรือคนสมมติ คนจริงคือบุคคลที่มีชีวิต มีตัวตนจริง ดังจะเห็นได้จากในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งปรากฏคนจริง คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชพ่อขุนบานเมือง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นต้น ในขณะที่คนสมมติคือ ตัวละครที่กวีสร้างขึ้นตามจินตนาการ อาจจะมีลักษณะที่คล้ายคนจริงคือมีอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้กล่าวถึงตัวละครไว้ว่า ตัวละครในวรรณกรรมมีอยู่สองระดับคือ ระดับแรกตัวละครคือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทในเรื่อง ความหมายระดับที่สอง คือคุณลักษณะของตัวละคร เช่น รูปร่าง หน้าตา หรือคุณสมบัติพิเศษทางศีลธรรม แต่โดยทั่วไปแล้ว ตัวละครในเรื่องเล่าหมายถึงผู้ที่มีบทบาทในท้องเรื่อง หรือผู้เดินผ่านเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ ต่าง ๆ นั้นเอง อาจกล่าวได้ว่าตัวละครเป็นเจ้าของเรื่อง ทั้งนี้เพราะก่อนที่จะลงมือแต่งเรื่องผู้แต่งจะต้องคิด ก่อนเสมอว่าจะเขียนเรื่องของใคร และใคร(คนนั้น)ประสบกับเหตุการณ์อะไรบ้าง โดยนัยนี้ตัวละครจึงเป็นผู้ที่ทำให้เกิดเรื่องราวขึ้นมานั่นเอง ตัวละครประเภทเรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องเป็นคนเสมอไป ในนิทานและเรื่องสั้นบางเรื่อง ตัวละครอาจเป็นสัตว์ อนุษย์ หรือวัตถุ

สิ่งของ แต่ไม่ว่าตัวละครจะเป็นอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านสามารถเรียนรู้ได้จากตัวละครก็คือ ตัวละครเป็นสิ่งสมมุติหรือสัญลักษณ์เพื่อเทียบเคียงกับธรรมชาติและพฤติกรรมของมนุษย์เสมอ ดังเช่นในนิทานอีสป ตัวละครส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์ แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่าสัตว์เหล่านั้นเป็น ตัวทวนในเชิงเทียบเคียงกับมนุษย์ในแง่มุม ต่าง ๆ เช่น กระต่ายเป็นตัวแทนของความฉลาดเจ้าปัญญา แต่ออกเจ้าเล่ห์ สุนัขจิ้งจอกเป็นตัวแทนของ คนเจ้าเล่ห์แกมโกงและตาขาว

3) บทสนทนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้ให้ความหมายของบทสนทนาไว้ว่า บทสนทนา คือ คำพูดที่ได้ตอบกันในการเรียนภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของผู้สื่อสารและแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมและการแสดงออกโดยใช้เวลาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่กวีได้ใช้ บทสนทนาในการสื่อความรู้สึกนึกคิดของตนเองผ่านตัวละครต่าง ๆ ของเรื่อง

สุจิตรา จรจิตร (2547) ได้กล่าวถึงบทสนทนาไว้ว่า บทสนทนาคือคำพูดของ ตัวละครที่ใช้โต้ตอบกันในเรื่องบทสนทนานับเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องได้ประการหนึ่ง เพราะ ช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงแนวคิดของผู้แต่ง ทราบถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร ข้อขัดแย้งระหว่างตัวละคร ข้อคิดหรือคติสอนใจจากตัวละคร ภูมิหลังและรายละเอียดต่าง ๆ ได้โดยผู้แต่งไม่ต้องบรรยาย หรือพรรณนาความให้อืดยาว นอกจากนี้ยังทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อมกันด้วยบทสนทนานั้นมีประโยชน์ คือ คำพูดของตัวละครทุกคำควรจะมีประโยชน์ทั้งต่อผู้เขียนและผู้อ่านด้วย เช่น ประการที่หนึ่งควรเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่ผู้เขียนจะใช้เป็นสื่อสำหรับส่งความคิดหรือคตินิยมของตนไปยังผู้อ่านด้วยการผ่านทัศนะของตัวละคร ประการที่สองช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่องให้ดูสมจริงยิ่งขึ้น และทำให้ผู้อ่านไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายเพราะบทสนทนาที่ดีจะทำให้ผู้อ่านรู้สึกเหมือนได้แอบฟังผู้อื่น (ตัวละคร) คุยกัน ปรับทุกข์กัน หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจกัน อันเป็นการสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีนิสัยชอบสอดรู้สอดเห็นเรื่องของคนอื่นตามหลักจิตวิทยา ประการที่สาม ช่วยแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยของตัวละครได้เด่นชัดขึ้น และประการสุดท้าย ช่วยดำเนินเรื่องกล่าวคือ บทสนทนาของตัวละครนั้นบางครั้งจะช่วยขยายเรื่องให้คืบหน้าไปโดยผู้แต่งไม่ต้องเขียนคำอธิบายยาว ๆ

4) ฉากหรือสถานที่

ัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายถึงฉากหรือสถานที่ไว้ว่า ฉากในเรื่องเล่ามีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือมีทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อารมณ์และสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ฉากอาจกล่าวถึงสถานที่ เวลาทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตนอกจากนี้แล้ว ฉากยังมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านี้ คือไม่ใช่เป็นแต่สิ่งแวดล้อมภายนอกของตัวละครเท่านั้น แต่ฉากยังมีความสัมพันธ์และความต่อภาวะจิตใจของตัวละครอีกด้วย เช่น ข้าวของเครื่องใช้บางอย่างของตัวละคร อาจหมายถึงสภาพจิตใจและตัวตนของผู้เป็นเจ้าของสภาพทิวทัศน์และภูมิประเทศที่สวยงาม อาจมีนัยประหวัดถึงความสงบและความบริสุทธิ์ในจิตใจของตัวละคร หรือทางแยกอาจหมายถึงภาวะการลังเลและการตัดสินใจเลือก เป็นต้น นอกจากนี้ วิภา กงกะนันท์ (2556) ได้อธิบายไว้ว่า นอกจากองค์ประกอบส่วนที่เรารวมเรียกว่า สถานที่และสภาวะแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นแล้ว เราควรจะศึกษาเรื่องเวลาในวรรณคดีด้วย เพื่อความเข้าใจวรรณกรรมแต่ละชิ้นให้ดีขึ้น เราควรจะรู้ว่าเรื่องที่เรารับรู้เกิดขึ้นเมื่อไร เกิดในอดีตหรือปัจจุบันเราควรรู้ให้ลึกซึ้งไปด้วยว่าเรื่อง

ที่ว่า เกิดในอดีตหรือปัจจุบันหรืออนาคตนั้น เป็นวัน เดือน ปีอะไร ศตวรรษไหน หรือในยุคใด อาจเป็นยุคทางการเมืองหรือยุคทางประวัติศาสตร์ เช่น เวลาของเรื่องในลิลิตตะเลงพ่าย คือ สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มิใช่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ กวีมีกลวิธีการสร้างฉากที่หลากหลาย ลักษณะของโวหารภาพพจน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ของการวิเคราะห์การใช้ภาษาในส่วนภาพพจน์ที่ปรากฏใน หนังสือเรียน วรรณคดีลำนารัตน์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ดังจะได้ปรากฏชัดเจนนมากขึ้นในการวิเคราะห์ในบทที่ 4 ตามลำดับ

2.2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกลวิธีทางภาษา

แนวคิดเกี่ยวกับกลวิธีทางภาษา เป็นการวิเคราะห์ภาษาในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสื่อความหมายตัวตน เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิด หรือพฤติกรรมบางประการ รวมถึงการบ่งชี้และจัดวางความสัมพันธ์ของตัวตนให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างเหมาะสม ดังที่ จันทิมา อังคพณชกิจ (2561) ได้ให้ความหมาย กลวิธีทางภาษา (Linguistic strategies) ว่า กลวิธีการผลิตตัวบททั้งตัวบทที่มีรูปถ้อยคำหรือวจนภาษา (verbal text) และตัวบทที่ไม่มีรูปถ้อยคำหรือวจนภาษา (nonverbal text) ซึ่งปรากฏอยู่ในข้อความ การเลือกใช้ภาษาแฝงวัตถุประสงค์หรือมีเจตนามุ่งหมายของผู้ส่งสาร (หรือผู้ผลิตตัวบท) สื่อไปยังผู้รับสาร (ผู้บริโภคตัวบท)

การศึกษาภาษาเปรียบเสมือนการศึกษาภาพตัวแทนหรือภาพสะท้อนความคิด ความจริง และวัตถุสิ่งของ คล้ายกับการทำหน้าที่ของกระจกเงา เป็นกลไกควบคุมทางสังคมที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดกลไกหนึ่ง กล่าวคือ การควบคุมทางสังคมกระทำการควบคุมการใช้ภาษาหรือการพูด ดังนั้นภาษาจึงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคม และการกระทำของสังคมไม่สามารถแยกออกจากการใช้ภาษาได้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2561) การศึกษาวรรณกรรมจึงต้องมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการศึกษาภาษา ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดกลวิธีทางภาษาที่ถูกนำมาใช้วิเคราะห์ข้อความ พบ นักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอกลวิธีทางภาษาหลากหลายรูปแบบ

ธีระ บุษบกแก้ว (2553) กล่าวถึง การศึกษากลวิธีทางภาษากับการนำเสนออัตลักษณ์ของตนเองโดยกลุ่ม “เกย์ออนไลน์” พบกลวิธีทางภาษาที่กลุ่ม “เกย์ออนไลน์” ใช้สื่ออัตลักษณ์ของตนเองที่สำคัญ 8 กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้มูลบท การปฏิเสธข้อมูลบท การใช้นามวลี สื่อ มูลบท การใช้อุปลักษณ์ การใช้รูปประโยคกรรม การกล่าวอ้าง และการใช้คำถามวาทศิลป์

สอดคล้องกับ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) ที่กล่าวถึง กลวิธีทางภาษาที่ตัวบทในหนังสือเรียนใช้เป็นหลักเพื่อสื่ออุดมการณ์ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยโครงสร้างประโยค การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน และการใช้เสียงที่หลากหลาย ซึ่งกลวิธีเหล่านี้สามารถสื่ออุดมการณ์ต่าง ๆ ไปสู่ผู้อ่านได้

นอกจากนี้ ฐนันทน์ คำภา (2558) ยังได้กล่าวถึงกลวิธีทางภาษาที่สื่ออัตลักษณ์ของคนพิการจากมุมมองของบุคคลที่ไม่ใช่คนพิการด้วย ซึ่งปรากฏกลวิธีทางภาษาดังนี้ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การกล่าวอ้าง การใช้รูปประโยคกรรม การใช้ประโยคแสดงความขัดแย้ง การใช้ประโยคแสดงเงื่อนไข การใช้มูลบท การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน การใช้อุปลักษณ์ และการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับกลวิธีทางภาษาดังกล่าว พบกลวิธีทางภาษาหลากหลายกลวิธี ขึ้นอยู่กับรูปแบบและลักษณะภาษาที่ใช้นำเสนอตัวบท แต่พบกลวิธีหลัก ๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อความ ดังนี้

1. การเลือกใช้คำศัพท์

จันทิมา อังคพณิกิจ (2561) กล่าวถึง กลวิธีทางศัพท์เกี่ยวข้องกับการเลือกใช้คำศัพท์ (lexical choices) เพื่อสื่อแทนความคิดหรือประสบการณ์ของผู้ส่งสาร เป็นการแสดงความคิดและสื่อแทนความคิดของผู้ส่งสาร ซึ่งการเลือกใช้คำศัพท์ของผู้เขียนในฐานะผู้ผลิตตัวบทนั้น เป็นเรื่องที่แปรไปตามปัจจัยทางสังคมรวมทั้งจะต้องเผชิญกับกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมในวงกว้างด้วยการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อแทนความคิดและปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีหลายวิธีดังนี้

(1) การใช้ชื่อและการเรียกชื่อ การเรียกชื่อเป็นกลวิธีการใช้คำศัพท์ในการตั้งชื่อเรียกบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันที่จริงก็มีลักษณะเดียวกันกับวิธีการที่ผู้ส่งสารใช้คำศัพท์อ้างถึงหรือกล่าวถึงบุคคล กลุ่มบุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การเรียกชื่อเป็นกลวิธีทางภาษากลวิธีหนึ่งที่แสดงให้เห็นมุมมองและความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวถึงได้เป็นอย่างดีและมักเกี่ยวพันกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งการเรียกชื่อจะสัมพันธ์กับ อัตลักษณ์ (identity) ด้วย เพราะภาษาทำหน้าที่สร้างอัตลักษณ์ กำหนดความแตกต่างของบุคคลและกลุ่มคน การเรียกชื่อและวิถีปฏิบัติในการตั้งชื่อสามารถทำให้คนเราแยกแยะและจัดกลุ่มบุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แยกจากอีกกลุ่มได้ บุคคลในแต่ละคนแต่ละกลุ่มและแต่ละสังคม รับรู้และถูกให้รับรู้ว่าเป็นสมาชิกในกลุ่ม หรือนอกกลุ่ม จากศัพท์ที่ใช้เป็นชื่อเรียกกลุ่มบุคคลนั้น การเลือกหรือไม่เลือกใช้ชื่อเรียกอย่างใดอย่างหนึ่งสะท้อนทัศนคติที่เป็นด้านลบหรือด้านบวก และมุมมองในเรื่องการจัดกลุ่มเกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวถึงของผู้ใช้ภาษา คำศัพท์ที่นำมาใช้เป็นชื่อเรียกจึงมีใช้ลักษณะทางภาษาเท่านั้น แต่ยังแฝงด้วยทัศนคติและความคิดทางสังคมบางอย่างที่บุคคลมีต่อสิ่งที่กล่าวถึงด้วย

(2) การเรียกขาน การเรียกขานเป็นกลวิธีหนึ่งที่คนเราใช้เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกัน คำเรียกขานเป็นคำที่ใช้เรียกเมื่อบุคคลต้องการปฏิสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสื่อสารแบบต่อหน้า การเรียกขานมีความสำคัญในแง่ของการบ่งชี้บุคคลและมีผลต่อการสนทนาหรือการพูดคุยระหว่างกัน สามารถบ่งชี้สถานภาพของบุคคล ทำให้เห็นว่าสถานภาพของบุคคลนั้นสามารถปรับเปลี่ยนไปได้ทุกเมื่อระหว่างที่ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น คำเรียกขานบ่งบอกได้ว่าบุคคลนั้นวางสถานภาพของตัวเองอย่างไรในการสื่อสารกับบุคคลอื่น การถูกเรียกขานต่างกันย่อมแสดงให้เห็นว่า บทบาท สถานภาพ และมุมมองที่บุคคลแสดงความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในขณะที่มีปฏิสัมพันธ์กัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า คำเรียกขานในสังคมไทยสามารถบ่งชี้ตัวตนของผู้พูดและผู้ฟังด้วยได้ว่าตนเป็นใครและผู้ที่ถูกด้วยเป็นใครและเป็นอย่างไร

(3) การใช้คำกริยา คำกริยาเป็นคำที่ใช้แสดงเหตุการณ์ การกระทำ ความคิด ความรู้สึก หรือแสดงสภาพของบุคคล สัตว์ หรือบางสิ่งบางอย่าง มีส่วนในการสื่อความหมายเกี่ยวกับเหตุการณ์และสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง เพราะทำหน้าที่เป็นคำที่สื่อความหมายแทนประสบการณ์และความคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งหรือเรื่องที่กล่าวถึง คำกริยาที่ใช้จึงเป็นคำที่แสดงสภาพ การพิจารณาการใช้คำกริยามีความสำคัญในการทำความเข้าใจสิ่งที่กล่าวถึงในตัวบทได้ในแง่ที่ว่าสิ่งที่กล่าวถึงนั้นคงอยู่ และมีตัวตนในสถานะอย่างไรท่ามกลางการสื่อสารของบุคคล เช่นเดียวกับความรู้ความเข้าใจบางสิ่ง

บางอย่างที่มีอยู่แล้วของบุคคลนั้นในสังคม การใช้คำกริยาแสดงให้เห็นว่าบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้น “ระหว่างบุคคลผู้ร่วมสื่อสาร” กับบุคคล/สิ่งที่ถูกสื่อถึง และความสัมพันธ์ของถ้อยคำภายในตัวบท ถ้อยคำที่ปรากฏในตัวบทจึงไม่เป็นเพียงการแสดงข้อมูลถ่ายทอดความคิดระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ทางสังคมบางอย่างที่แฝงอยู่กับการสื่อสารนั้นด้วย

2. การใช้ประโยคโครงสร้างต่าง ๆ

กลวิธีการใช้โครงสร้างประโยคเพื่อสื่ออัตลักษณ์วัยรุ่น อาจปรากฏหลากหลายรูปแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การใช้ประโยคแสดงเหตุผล เป็นประโยคที่ใช้คำเชื่อมสัมพันธ์สารเชื่อมความเป็นเหตุเป็นผล ทำหน้าที่เชื่อมข้อความที่เป็นเหตุหรือผลของข้อความที่มาข้างหน้า เช่นคำว่า ดังนั้น เพราะฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ ด้วยเหตุผลนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ฯลฯ ใช้เชื่อมข้อความที่เป็นเหตุ (อมรา ประสิทธิ์ รัฐสินธุ์, 2552)

การใช้ประโยคเงื่อนไข คือ การใช้รูปประโยคคำว่า “ถ้า” ใช้เป็นคำเริ่มต้นประโยคเพื่อแสดงข้อแม้ หรือเงื่อนไขของเรื่องราวในประโยคที่อยู่ถัดไป การเลือกใช้ประโยคเงื่อนไข จะช่วยโน้มน้าวใจหรือชักจูงใจให้ผู้รับสารปฏิบัติตามที่ผู้ส่งสารต้องการ อีกทั้งยังช่วยเพิ่มน้ำหนัก คำพูดให้ตนเองหรือสร้างเหตุผล เพื่อหักล้างคำพูดของผู้ฟัง (อุมาวัลย์ ชีช่วง, 2555)

การใช้ประโยคกรรม หมายถึง รูปประโยคหนึ่ง ที่ทำให้กรรมการคือผู้ถูกกระทำเด่นในประโยคโดยนำกรรมขึ้นต้นประโยคหรือเป็นประธาน เช่น ตามีถูกเสือกิน เป็นต้น นอกจากนี้บทกริยาของประโยคกรรม บอกสัมพันธ์ว่าเป็นกรรมวาจกมี 2 ประเภท ได้แก่ เป็นกริยาวิเศษณ์ที่มีคำกริยาบุกราะห์ “ถูก” นำหน้าซึ่งนิยมใช้เฉพาะในข้อความที่ไม่ดีที่ผู้ถูกไม่พอใจ อย่างไรก็ตามกริยาอาจไม่ใช่คำว่า “ถูก” นำหน้าในบทกริยาของประโยคกรรมที่ไม่เป็นวลี สามารถใช้คำกริยาโดด ๆ โดยไม่มีคำว่า “ถูก” นำหน้าก็ได้ พระยาอุปกิตศิลปสาร, (2545 อ้างถึงใน ญฐนันท์ คำภา, 2558)

3. การกล่าวอ้าง

จันทิมา อังคพนิชกิจ (2561) ให้ความหมายการอ้างถึงหรือการกล่าวอ้างว่า เป็นการแสดงความเชื่อมโยงในภาษาระดับข้อความในกรณีที่หน่วยทางภาษาในข้อความนั้นไม่สามารถตีความหมายได้จากรูปประโยคเดียว ๆ แต่จะต้องอ้างอิงจากที่อื่น และการอ้างถึงนี้ต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือจะต้องอ้างอิงถึงสิ่งเดียวกันต่อเนื่องกันไป หน้าที่ของการอ้างถึงก็เพื่อจะคงสาระของข้อความที่เป็นมูลบท (presupposed information) ให้สามารถหาหน่วยเชื่อมโยงในข้อความต่อไปภายในตัวบทเดียวกันได้ การอ้างถึงสามารถบ่งชี้สิ่งที่ผู้เขียนต้องการแนะนำให้ผู้อ่านติดตามสิ่งที่เขียนในตัวบทได้โดยไม่หลง สามารถแบ่งการอ้างถึงได้ 3 ชนิด ดังนี้

1) การอ้างถึงแบบรวมกลุ่ม (homophoric referencing) เป็นการอ้างถึงสิ่งที่แสดงข้อมูลร่วมทางบริบทวัฒนธรรมระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร การอ้างถึงลักษณะนี้เป็นเรื่องเฉพาะของชุมชนเฉพาะวงการ ซึ่งผู้ที่อยู่ร่วมวัฒนธรรมหรือวงการเดียวกันจะเข้าใจ ส่วนที่เป็นจุดอ้างอิงเป็นสิ่งที่อยู่ในความรู้ร่วมของผู้พูดและผู้ฟังซึ่งอาจเป็นเรื่องทางสังคม วัฒนธรรมบางอย่าง ผู้ที่มีได้อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันก็อาจไม่เข้าใจ

2) การอ้างถึงแบบไร้อ้างอิงในตัวบท (exophoric referencing) การอ้างถึงแบบนี้เป็นการอ้างถึงแบบไร้อ้างอิงในตัวบทแต่มีจุดอ้างอิงจากบริบทเฉพาะ เป็นการอ้างถึงที่แสดงข้อมูล

เฉพาะที่มาจากบริบททางการสื่อสารปัจจุบัน เป็นการอ้างถึงเฉพาะสถานการณ์ เฉพาะที่ เฉพาะกิจ ผู้ร่วมสื่อสารจำเป็นต้องอาศัยความรู้และข้อมูลของสถานการณ์การสื่อสารนั้นประกอบในการทำ ความเข้าใจ ส่วนที่อ้างอิงเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวบทซึ่งอาจเป็นสถานการณ์การสื่อสารที่ตัวบทนั้น ปรากฏอยู่ ส่วนที่เป็นการอ้างถึงแบบรวมกลุ่มที่อยู่ร่วมสถานการณ์การสื่อสารนั้นได้ปรากฏอยู่ในตัว บท ส่วนที่อ้างอิงเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏอยู่ในตัวบท แต่ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง (หรือผู้ร่วมสื่อสาร) สามารถ เข้าใจได้เพราะรู้จักอ้างอิงที่อยู่ในบริบทนั้น

3) การอ้างถึงภายในตัวบท(endophoric referencing) เป็นการอ้างถึงที่แสดงความหมาย และแสดงข้อมูลที่พบได้ภายในตัวบทข้อความนั้น การอ้างถึงภายในตัวบทนี้เป็นการอ้างถึงที่พบมาก ที่สุด

4. การใช้อุปลักษณ์

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556) กล่าวถึงลักษณะการใช้อุปลักษณ์ สรุปได้ดังนี้

อุปลักษณ์จัดเป็นการแสดงความหมายแบบหนึ่งเนื่องจากผู้ใช้อุปลักษณ์มิได้หมายความว่าตาม รูปและผู้รับสารก็ต้อง “ตีความ” ที่ผู้ใช้อุปลักษณ์ต้องการสื่อ ในทางวรรณคดีอุปลักษณ์จัดเป็น ภาพพจน์ประเภทหนึ่ง (figure of speech) ที่เป็นการเปรียบเทียบสองสิ่ง อุปลักษณ์จะมีค่าเชื่อมโยง เป็น หรือ คือ แต่หากการเปรียบเทียบเหมือนจะเรียกว่า อุปมา ส่วนในสาขาภาษาศาสตร์ อุปลักษณ์ มีความหมายกว้างกว่า

5. การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

โซเชิตา มณีใส (2558) ได้ให้ความหมายของ คำถามเชิงวาทศิลป์ (Rhetorical question) ว่า เป็นกลวิธีการตั้งคำถามเพื่อเสนอประเด็นให้ผู้รับสารได้ขบคิด ไม่ต้องการคำตอบอย่างจริงจัง เป็น การกระตุ้นให้คิดด้วยประโยคคำถามที่เขียนได้สะกดตาว่า การเขียนด้วยประโยคบอกเล่า

พัชนี ตั้งยีนยง (2552) คำถามเชิงวาทศิลป์ เป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบเพราะผู้ถามรู้ คำตอบชัดเจนอยู่แล้ว เหตุที่ใช้รูปประโยคคำถามเพื่อเป็นการเน้นให้ข้อความมีน้ำหนักดึงดูดความ สนใจ หรือกระตุ้นโน้มน้าวให้ผู้มีอำนาจได้คิดประจักษ์ด้วยกระบวนการของเหตุและผล

6. การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

อุมาวัลย์ ชีช่วง (2555) กล่าวถึง ทัศนภาวะ ว่าเป็นลักษณะการใช้คำประเภทกริยาช่วย ได้แก่ จะ ควร น่าจะ สามารถ อาจจะ ต้อง หรือคำวิเศษณ์ คำว่า อาจจะ บางทีจำเป็นต้อง เพื่อแสดง ความจำเป็นและความเป็นไปได้มุ่มมอง ทัศนะ ความคิดเห็นของผู้พูด

จันทิมา อังคพนิชกิจ (2561) กล่าวว่า การใช้ทัศนภาวะ เป็นถ้อยคำที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับ การกลบเกลื่อนหรือเบี่ยงเบนความจริงในการสื่อความเป็นไปได้ของสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้น ถ้าผู้เขียนมั่นใจ ในความเป็นไปได้มากหรือเชื่อว่าสิ่งที่ศึกษาหรือสิ่งที่เขียนนั้นเป็นความจริงแน่นอนไม่มีการ เปลี่ยนแปลง ทัศนภาวะที่ใช้ก็จะเป็นการแสดงความมั่นใจ เช่น ต้อง แน่แน่นอน ปรากฏร่วมกับคำกริยา แต่ถ้าผู้เขียนคิดว่าจะมีความเป็นไปได้น้อยลง หรือไม่แน่ใจว่าจะมีความเป็นไปได้ระดับใด ทัศนภาวะ แบบลังเล สงสัย การแบ่งรับแบ่งสู้ การคาดคะเน ก็จะถูกนำมาใช้ในการเขียน เพื่อกลบเกลื่อนหรือ เบี่ยงเบนความเป็นจริงที่น่าจะมีความเป็นไปได้ไม่ถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ ให้ผู้อ่านเข้าใจว่า ยังมีความจริงที่ น่าเชื่อถือปรากฏอยู่ ทัศนภาวะสามารถแสดงออกด้วยรูปถ้อยคำทางไวยากรณ์หลากหลายรูปแบบ

เช่น การใช้คำวิเศษณ์เพื่อขยายคำกริยาในภาษาไทย เช่น อาจจะ น่าจะ คงจะการใช้รูปเชื่อมโยงที่แสดงความเห็นแย้ง ความเห็นต่าง เช่น คำเชื่อม แต่ หน่วยเชื่อมโยง ในทางตรงข้าม

กลวิธีทางภาษานั้นเป็นกลวิธีการนำเสนอโดยใช้แนวคิดกลวิธีทางภาษาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาสารัตถะนิเวศวิถีของการวิเคราะห์การใช้ภาษาที่นำเสนอที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ดังจะได้ปรากฏชัดเจนมากขึ้นในการวิเคราะห์ในบทที่ 4 ตามลำดับ

2.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ

2.3.1 ความหมาย ความสำคัญและวิวัฒนาการของหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย

หนังสือเรียนเป็นสื่อที่สำคัญในการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ซึ่งมีผู้เรียกและให้ความหมายคล้ายกัน ได้แก่ แบบเรียน ตำราเรียน หนังสือเรียน ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า text book, school book, course book

กระทรวงศึกษาธิการ (2552) กล่าวถึง หนังสือเรียน คือหนังสือแบบเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้สำหรับการเรียนในแต่ละระดับ และคือหนังสือแบบเรียนที่ได้รับอนุญาตให้ใช้จากกระทรวงศึกษาธิการ

ส่วนเจริญ บางแสน (2549) ให้คำนิยามของหนังสือเรียนไว้ว่า เป็นเอกสารทางวิชาการหรือกึ่งวิชาการที่เขียนเพื่อเผยแพร่ความรู้ไปสู่ผู้เรียนและผู้สอนหรือผู้อ่านทั่วไปที่เรียบเรียงขึ้นอย่างมีเอกภาพมีรากฐานทางวิชาการให้แก่สาขาวิชานั้น ๆ โดยได้รับการพิมพ์เป็นรูปเล่มจากโรงพิมพ์หรือสำนักพิมพ์

อีกนัยหนึ่ง ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน์ (2547) อธิบายว่า หนังสือเรียน คือ หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการบังคับไว้ตามประกาศหรือคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งกำหนดออกมาทุกปีการศึกษา

นัยเดียวกัน จินตนา ไบกาซูยี (2542) ได้อธิบายว่า หนังสือเรียน (text book) คือหนังสือประเภทหนึ่งที่รวบรวมวิชาความรู้ในหมวดวิชาใดวิชาหนึ่งซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน

อีกประการหนึ่งแบบเรียนหรือหนังสือเรียน วารี ถิระจิตร (2531) ได้อธิบายไว้ว่า คือหนังสือที่นักเรียนในชั้นเรียนต่าง ๆ หนังสือที่บรรจุเนื้อหาตามหลักวิชา และกำหนดขึ้นเพื่อเป็นหลักสำหรับการเรียน และการสอนระหว่างครูกับนักเรียน หนังสือที่มีเนื้อหาครบถ้วนตามที่หลักสูตรกำหนด จึงควรมีเนื้อหาดีมาก แต่ไม่ควรมีรายละเอียดมากนัก ทั้งนี้ต้องคำนึงความสามารถทางการอ่านของเด็กและไม่ใช่ว่าหนังสือที่นักเรียนจะอ่านจบเล่มได้ตลอดโดยลำพัง แบบเรียนหรือหนังสือเรียนของไทย มักจะถูกกำหนดรูปแบบเหมือน ๆ กันจากกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ ในเรื่องคำนำ สารบัญ บทที่และกิจกรรมท้ายบท การเขียนแบบเรียนหรือหนังสือเรียนต้องคำนึงถึงด้านเนื้อหา คือควรมีเนื้อหาที่สอดคล้องและตรงตามหลักสูตร ไม่เน้นข้อเท็จจริงมากเกินไป จนทำให้เนื้อหาเต็มไปด้วยข้อเท็จจริง ควรมีการยกตัวอย่างประกอบเนื้อหาที่เสนอ ควรอ่านเข้าใจง่าย ชัดเจน ไม่วกวน

สืบสอดแทรกทักษะที่สำคัญ วิธีการ เนื้อหาควรดึงดูดความสนใจของผู้เรียน โดยวิธีดึงดูดประสบการณ์เดิมของผู้เรียนมาเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่

หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยเดิม ไม่ได้เรียกว่าหนังสือเรียนแต่เรียกว่าตำราเรียน ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยในสมัยนั้นการเรียนการสอนไม่มีตำราเรียนที่ตายตัว ส่วนมากใช้วรรณกรรมที่แต่งโดยนักปราชญ์ใช้ในการอบรมสั่งสอน เช่น ไตรภูมิพระร่วง ราชครูในราชสำนักนั้นมีหน้าที่สอนผู้ที่มีฐานันดร ส่วนผู้ที่ไม่มีฐานันดรนั้นจำเป็นต้องไปศึกษาที่วัดโดยมีพระสอน ต่อมาในสมัยอยุธยา การศึกษามีลักษณะคล้ายกับสมัยสุโขทัย แต่มีตำราเรียนมากขึ้นและมีนักปราชญ์แต่งวรรณกรรมขึ้นมามาก จนทำให้มีวรรณกรรมที่ใช้ในการสอนกล่าวคือใช้เป็นตำราเรียนหลายเล่ม โดยผู้สอนจะหยิบเอาตำราเรื่องที่ตนถนัดมาสอนตำราเรียนที่ปรากฏชัดในสมัยนั้นคือ ตำราเรียนจินตมณี แต่งโดยพระโหราธิบดี ถือว่าเป็นตำราใช้สอนหลักภาษาไทยเล่มแรก ถึงอย่างนั้นการเรียนในสมัยนั้นไม่ได้เรียนหนังสืออย่างเดียวแต่เรียนวรรณกรรมควบคู่ไปด้วย สมัยต่อมาการเรียนการสอนของไทยนั้นได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จนมาถึงสมัยราชการที่ 5 มีคำว่า “ตำราเรียน” ปรากฏเป็นครั้งแรก เนื่องจากการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ปี พ.ศ. 2414 นับว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรกที่เข้าสู่ระบบ โดยโปรดเกล้าให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งขณะที่เป็นหลวงสารประเสริฐเป็นอาจารย์ใหญ่ ในการเปิดสอนระบบใหม่ โดยท่านได้แต่งแบบเรียนหลวงขึ้นจำนวน 6 เล่ม และได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ (ธวัช ปุณโณทก, 2555) จนถึงหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ในการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยที่ผ่านมา พบว่า มีการแบ่งประเภทของหนังสือเรียนภาษาไทยได้เป็น 3 ประเภท คือ หนังสือเรียนเรียนทางภาษาหนังสือเรียนสอนอ่าน หนังสือเรียนทางวรรณคดี (เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, 2550) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. หนังสือเรียนทางภาษา หมายถึง แบบเรียนที่กล่าวถึงหลักเกณฑ์ทางภาษา ได้แก่ หลักการประสมอักษร คือ การเอาสระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ มาประสมกัน การวิเคราะห์คำ การวิเคราะห์ประโยคในขั้นต้น ๆ ก็จะเป็นหลักเกณฑ์ง่าย ๆ เพื่อให้นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ ต่อมาจึงเป็นแบบเรียนที่เป็นการวิเคราะห์ยาก ตัวอย่างเช่น หลักภาษาของพระยาอุปกิตศิลปสาร เป็นหนังสือวิเคราะห์ภาษาไทยทั้งในด้านเสียง การเขียนคำและประโยคนอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงคำภาษาต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในภาษาไทยนักเรียนจะต้องมีความรู้ในเรื่องลักษณะคำของภาษาต่าง ๆ ด้วยหนังสือเรียนหรือแบบเรียนทางด้านภาษานี้ได้รวมถึงการใช้ภาษาด้วย นอกจากนั้นยังมีแบบเรียนในด้านการแต่งคำประพันธ์ คือ การแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และถือว่าการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนนี้เป็นศิลปะขั้นสูง

2. หนังสือเรียนสอนอ่าน หนังสือเรียนประเภทนี้มักจะคู่กับหนังสือเรียนทางภาษา คือ เมื่อนักเรียนรู้จักการประสมอักษรเป็นคำแล้ว ก็ให้นักเรียนอ่านข้อความยาว ๆ เพื่อให้นักเรียนมีความสามารถอ่านและเขียนได้ดียิ่งขึ้น ในสมัยที่มีหนังสือจินตมณีเป็นแบบเรียนทางภาษา ก็มีวรรณคดีต่าง ๆ เป็นแบบสอนอ่านในสมัยที่มีประถม ก กา ก็มีประถม ก กา หัดอ่านและเมื่อมีแบบเรียนใหม่ก็มี แบบสอนอ่านใหม่คู่กันก็มีหนังสือเรียนสอนอ่านมีเนื้อหาต่างกันและเป็นแบบเรียนที่บรรจุวิชาต่าง ๆ เพื่อเป็นความรู้แก่เด็กนักเรียนทั้งในด้านอาชีพ วัฒนธรรม และความรู้รอบตัว แบบเรียนประเภทนี้มักจะแต่งเป็นเรื่องสั้น ๆ ผู้แต่งนำความรู้ที่อยู่รอบตัวมาแต่งเป็นเรื่องอ่านสนุก

มักจะเป็นแบบเรียนในขั้นต้น ๆ เช่น แบบสอนอ่านมาตรฐานของ นายยง อิงคเวทย์, บันไดก้าวหน้า ของ กวี ธีรวิทย์, หนังสือชุดสุตา-คาวิ ของนายอภัย จันทวิมล

3. หนังสือเรียนทางวรรณคดี หมายถึง การนำเอาหนังสือวรรณคดีมาเป็นแบบเรียนในขั้นจะใช้คู่กับแบบสอนอ่านในตอนแรกจะเป็นการตัดตอนมาสั้น ๆ และเรียนปีละเรื่องสองเรื่อง แต่ต่อมาภายหลังได้มีการรวบรวมวรรณคดีของชาติเกือบทั้งหมด ฉะนั้นนักเรียนจึงได้เรียนรู้จักวรรณคดีต่าง ๆ ของชาติ เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาแล้วแบบเรียนทางวรรณคดีในรุ่นหลังยังมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนฝึกทางด้านภาษาและให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย ซึ่งวรรณคดีที่สำคัญ ๆ ที่ตัดตอนมา ได้แก่ ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลาย อีเหนา ตอนศึกกะหมิงกฤษณ์ เป็นต้น

จากมุมมองปกติในสังคม พอจะกล่าวได้ว่า แบบเรียนหรือแบบเรียนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ของผู้สอนเป็นเครื่องช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น ประหยัดเวลา ช่วยถ่ายทอดความรู้ ความคิดระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน ช่วยสร้างความเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว หนังสือเรียนยังคงเป็นสื่อหลักที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนทั้งต่อผู้สอนและผู้เรียน หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยที่ดีมีคุณภาพ มีเนื้อหาสาระถูกต้องครบถ้วน เหมาะสมกับความสามารถและวัยของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น จะสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาทักษะ เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพบรรลุตามมาตรฐานและตัวชี้วัดที่หลักสูตรกำหนด

ทั้งนี้กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดว่า หนังสือเรียน คือ หนังสือที่สถานศึกษาให้นักเรียนจัดทำไว้ประกอบการเรียนตามรายวิชานั้น ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545) ดังนั้นหนังสือเรียนจึงหมายถึง เอกสารทางวิชาการที่มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเรียบเรียงอย่างระบบ อาจเขียนเพื่อตอบสนองเนื้อหาทั้งหมดของรายวิชาหรือส่วนหนึ่งของวิชาหรือหลักสูตรโดยความสำคัญของหนังสือเรียน จะอำนวยความสะดวกแก่ครูผู้สอน เป็นเครื่องมือสำคัญที่ครูผู้สอนใช้ตรวจสอบเนื้อหาที่หลักสูตรกำหนด ช่วยให้ครูเข้าใจขอบเขตของเนื้อหาสาระที่จำเป็นสำหรับนักเรียน เพื่อให้ครูสามารถตั้งจุดประสงค์เฉพาะแต่ละบทเรียนนั้น ๆ ได้ยิ่งขึ้นทำให้ครูสามารถกำหนดและจัดกิจกรรมประสบการณ์สำหรับนักเรียนเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ตามที่กำหนดไว้ โดยครูอาจให้กิจกรรมเพิ่มเติมแก่นักเรียน โดยการค้นคว้าหาคำตอบทำแบบฝึกหัดจากหนังสือเรียน ครูสามารถใช้หนังสือเรียนเป็นแนวสำหรับอ้างอิงหรือวางขั้นตอนในการเตรียมการสอนได้ดีขึ้น และยังอำนวยความสะดวกแก่นักเรียนโดยนักเรียนสามารถใช้หนังสือเรียนอ่าน ค้นคว้า เพื่อขยายประสบการณ์และนักเรียนสามารถเตรียมการมาล่วงหน้าก่อนที่ครูสอน และนักเรียนสามารถใช้อ่านตามลำพัง เพราะมีภาพช่วยเพื่อพัฒนาการอ่านของตนเองด้วยตนเองได้ดี และนักเรียนสามารถใช้หนังสือเรียนทำแบบฝึกหัดหรือทบทวน (บันลือ พฤษะวัน, 2533)

นอกจากนั้นหนังสือเรียนยังมีความสำคัญในมิติที่เป็นสื่อการสอนประเภทวัสดุสิ่งพิมพ์ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ด้วยตัวเอง เป็นสื่อที่มีความเป็นนามธรรมสูง เป็นสื่อพื้นฐานที่ทุกชั้นเรียนใช้เพื่อสะดวกในการเรียนการสอน มีคุณค่าทั้งครูและนักเรียน และที่สำคัญหนังสือเรียนเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากหนังสือเรียนถูกใช้ในทุกระดับของการจัดกระบวนการจัดการเรียนการสอน การทำเอกสารประกอบการสอนใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหรือทดลองในบางสาระวิชา ใช้ในการประเมินผลการศึกษาใช้ค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อขยาย

ความรู้ ใช้เป็นสื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของผู้เขียนส่งผ่านไปยังนักเรียน ดังมีผู้กล่าวว่า ตำราหรือหนังสือเรียนมีคุณสมบัติไม่ขึ้นกับเวลา ผู้อ่านสามารถนำมาอ่านได้ทุกโอกาสที่ต้องการเก็บรักษาง่ายและใช้ได้อย่างสะดวก

ระบบการศึกษาในปัจจุบัน กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ผู้ใช้หลักสูตรดังกล่าวคือโรงเรียนและครู ต้องมีหน้าที่เป็นผู้ กำหนดรายละเอียด ในเรื่องของรายวิชาจำนวนชั่วโมงในการจัดการเรียนการสอนรวมถึงการวัดผล และประเมินผล เพื่อทำให้นักเรียนได้มีทักษะกระบวนการ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และที่สำคัญ คือมีเนื้อหาตามหลักสูตรกำหนด ด้วยเหตุนี้โรงเรียนและครูจะต้องเป็นผู้กำหนดเนื้อหาสาระ รวมถึง การเลือกหนังสือเรียนเพื่อตอบสนองต่อการเรียนการสอน แต่พบว่าหนังสือเรียนที่ครูเลือกในบาง โรงเรียนนั้น ไม่สอดคล้องกับสาระ จึงทำให้มีการจัดทำสื่อของตนเองเพิ่ม เช่น ใบงาน ใบความรู้ หรือ เอกสารประกอบการสอนอื่น ๆ ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มุ่งเน้นให้นักเรียนเกิดทักษะกระบวนการ การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา มากกว่าการยึดเนื้อหา เพียงอย่างเดียวจึงทำให้รูปแบบหรือลักษณะการใช้หนังสือเรียนของครูเปลี่ยนไป (อนรรักษ์ วงศ์แก้ว, 2552)

สรุปความว่า แบบเรียนหรือหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย หมายถึง แบบเรียนหรือ หนังสือเรียนที่ใช้ในการเรียนการสอนในระดับชั้นต่าง ๆ โดยรวบรวมวิชาความรู้ในหมวดวิชาใดวิชา หนึ่ง ซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน ซึ่งแบบเรียนภาษาไทย แต่ละช่วงชั้น จะแทรกเนื้อหาทางด้านหลักภาษารวมถึงชนิดของคำไทยเข้าด้วย หนังสือเรียนวิชา ภาษาไทยนั้นมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ในสมัยนั้นไม่ได้เรียกว่าแบบเรียนหรือ หนังสือเรียน แต่เรียกว่าตำราเรียน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเกิดแบบเรียนขึ้นเนื่องจากการศึกษา เข้าระบบและมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับจนถึงหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยปัจจุบัน ตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ส่วนหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยนั้นมีความสำคัญต่อระบบ การศึกษาของสังคมไทย เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งต่อความรู้ ความคิดต่าง ๆ ที่มี ประโยชน์ต่อผู้เรียน เมื่อผู้เรียนได้ศึกษาหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยก็จะได้รับความรู้ ความคิดที่แทรก อยู่ในหนังสือเล่มนั้น ๆ ตามระดับชั้นและสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ อีกอย่างหนึ่งหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยมีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนทำหน้าที่ เป็นสิ่งเร้าและกระตุ้นความสนใจของนักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ มีความ สำคัญต่อครู และนักเรียน เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจระหว่างเรียน เป็นสื่อกลางระหว่างครูและนักเรียนให้สามารถสื่อสารกัน ได้อย่างถูกต้อง นักเรียนสามารถใช้ในการศึกษาด้วยตนเองและเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ

2.3.2 หนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6

ภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ของชาติเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดความเป็น เอกภาพและเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนในชาติให้มีความเป็นไทย เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้สามารถประกอบกิจธุระ การงานและ ดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างสันติสุข และเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ ประสบการณ์จากแหล่งข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความรู้ กระบวนการคิดวิเคราะห์ วิวิจารณ์ และสร้างสรรค์ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี

ตลอดจนนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ด้านวัฒนธรรม ประเพณี สุนทรียภาพ เป็นสมบัติล้ำค่าควรแก่การเรียนรู้ อนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

2.3.2.1 ความหมายของวรรณคดีลำนํ้า

หนังสือวรรณคดีลำนํ้า มุ่งส่งเสริมให้นักเรียนได้ศึกษาวรรณคดีที่กำหนดไว้ในประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องวรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอนภาษาไทยบทประพันธ์ที่ไพเราะอย่างเห็นคุณค่า รู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์นำไปสู่ความเข้าใจใน การอ่านและเกิดความซาบซึ้งในวรรณคดีและวรรณกรรม วัฒนธรรมทางภาษา ความเป็นไทย ความเป็นคนดีของสังคมไทย และสังคมโลก รวมทั้งรู้จักนำความรู้ ความคิด ความซาบซึ้งจาก การศึกษาวรรณคดีไปช่วยกล่อมเกล่าพัฒนาอารมณ์และจิตใจของนักเรียนในการดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงจำเป็นเข้าใจความหมายของหนังสือ คือ

วรรณคดี หมายถึง หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่า ซึ่งคำว่า วรรณคดี ได้ปรากฏอยู่ในโบราณคดีสโมสร โดยตั้งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2450 เพื่อส่งเสริมการประพันธ์ เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีและมีปรากฏในราชกฤษฎีกาการตั้งวรรณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ. 2457 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหนังสือที่จัดว่าเป็นวรรณคดี เช่น กวีนิพนธ์ นิทาน ละครไทยละครพูด พงศาวดาร เป็นต้น

ลำนํ้า หมายถึง บทกลอนที่ใช้ขับร้อง ได้แก่ บทละคร สักวา เสภา บทดอกสร้อย ดังนั้น วรรณคดีลำนํ้า จึงหมายถึง หนังสือวรรณคดีหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีเกี่ยวกับ บทละคร สักวา เสภา บทดอกสร้อย ซึ่งมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับช่วงวัยของผู้เรียน อันจะทำให้เกิดประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายของหลักสูตร โดยเนื้อหาของวรรณคดี สามารถสรุปอย่างสังเขปในหัวข้อถัดไป

2.3.2.2 วรรณคดี วรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า

วรรณคดี วรรณกรรมในหนังสือวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดหนังสือเรียนทั้งหมด 6 เล่ม มีวรรณคดีวรรณกรรม จำนวนทั้งสิ้น 41 เรื่อง ดังต่อไปนี้

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

- บทที่ 1 เจ้าเนื้ออ่อน เอย
- บทที่ 2 มา เล่น กัน ไหม
- บทที่ 3 ของ เธอ ของ ฉัน
- บทที่ 4 ฝน ตก แดด ออก
- บทที่ 5 เรา รัก เมือง ไทย
- บทที่ 6 ตั่ง เอ้ย ตั่งไข่
- บทที่ 7 แมว เอ้ย แมว เหมียว
- บทที่ 8 กระต่าย กับ เต่า

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

บทที่ 1 ดอกสร้อยแสนงาม

บทที่ 2 นิทานอ่านใหม่

บทที่ 3 รื่นรสสักรา

บทที่ 4 ไก่แจ้แซ่เสียง

บทที่ 5 ภาพวาดของสี่เทียน

บทที่ 6 ยายกะตา

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

บทที่ 1 กระต่ายไม่ตื่นตูม

บทที่ 2 แม่ไก่อยู่ในตะกร้า

บทที่ 3 เด็กเอ๋ยเด็กดี

บทที่ 4 ลูกแกะของซาฟิยะห์

บทที่ 5 กาเหว่าที่กลางกรุง

บทที่ 6 ธนุดอกไม้กับเจ้าชายน้อย

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

บทที่ 1 การผจญภัยของสุตสาคร

บทที่ 2 น้ำผึ้งหยดเดียว

บทที่ 3 ระบายสายหน้า

บทที่ 4 เรื่องเล่าจากพิทลุง

บทที่ 5 ดวงจันทร์ของลำเจียก

บทที่ 6 ห้องสมุดป่า

บทที่ 7 เทียวเมืองพระร่วง

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

บทที่ 1 กำเนิดผิพ่นคนทั้งหลาย

บทที่ 2 กระเช้าของนางสีดา

บทที่ 3 วิชาเหมือนสินค้

บทที่ 4 พ่อค้าจากเกาะตะมะ

บทที่ 5 ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

บทที่ 6 คบพาล พาลพาไปหาผิด

บทที่ 7 เหตุการณ์ที่บ้านสวน

บทที่ 8 ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

บทที่ 1 ชมรมคนรักวรรณคดี

บทที่ 2 นักสืบทองอิน

บทที่ 3 การเดินทางของพลายน้อย

บทที่ 4 อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี

บทที่ 5 ศีกสายเลือด

บทที่ 6 สมุดมิตรภาพ

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงนิเวศ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติกับธรรมชาติ ในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนารระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่า มีงานวิจัยด้านต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาเกี่ยวข้อง ซึ่งปรากฏเอกสารและงานวิจัยที่สอดคล้องดังนี้

2.4.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงนิเวศ

ประเวศ อินทองปาน (2553) ได้ศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวลึก ตามทัศนะของอาร์เนแนสส์ มุ่งศึกษานิเวศวิทยาในพุทธปรัชญา นิเวศวิทยาแนวลึกตามทัศนะของ อาร์เนแนสส์ และเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวลึกตามทัศนะของอาร์เนแนสส์ และการประยุกต์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เมื่อการศึกษาสำเร็จผู้วิจัยพบว่า ส่วนที่สอดคล้องกัน คือ นิเวศวิทยาแนวลึกมีเป้าหมายมุ่งเน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงการมองโลกและชีวิต โดยตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและมองธรรมชาติมีค่าในตัวเอง เน้นการปฏิบัติหรือแก้ไขกระบวนการทัศน์ของมนุษย์ในฐานะ ปัจเจกชน นั่นคือ มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก มนุษย์จึงไม่ควรไปรุกรานและทำลายธรรมชาติ ควรอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน (Deep Ecology) เพราะสรรพสิ่งมีคุณค่าในตัวเองและผูกพันเป็นข่ายใยหนึ่งเดียว เน้นให้มีประสบการณ์ตรงต่อสารัตถะและธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เรียกว่า การประจักษ์แจ้งในตัวตนที่แท้จริงหรืออัตตนิเวศ เช่นเดียวกับนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญา ซึ่งเน้นทั้งระบบคิดและระเบียบในการครองชีวิตที่อิงตามต่อการสัมพันธ์กับสรรพสิ่งทางธรรมชาติ ซึ่งมองสรรพสิ่งว่าต่างดำเนินไปอาศัยกันอย่างสหกรณ์คือการกระทำร่วมกันแบบองค์รวมตามกฎธรรมชาติหรือกฎนิยาม และต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์หาตัวตนที่ยั่งยืนไม่ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องหรือมีสัมมาทิฐิ และดำเนินตามหลักพุทธจริยธรรมมีศีลหรือวินัยด้วยท่าทีมิตรภาพต่อกัน ขณะเดียวกันก็เพิ่มคุณภาพชีวิตด้วยศีล สมาธิ และปัญญา และเป้าหมายสูงสุดคือการประจักษ์แจ้งถึงความเป็นอนัตตา ซึ่งทำให้มนุษย์คลายความเห็นแก่ตัวและคลายการมองสรรพสิ่งรอบตัวที่จะนำมาบำรุงบำเรอตนเอง หรือนิพพานซึ่งเป็นรูปแบบแห่งการสำนึกทางนิเวศที่ยึดโยงสรรพสิ่งทั่วทั้งสากล

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2556) ได้เขียนหนังสือเรื่องวรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai literature) ซึ่งเป็นหนังสือเล่มสำคัญในวงวรรณกรรมศึกษาของไทย ที่อธิบายทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศไว้อย่างละเอียด โดยเนื้อหาเป็นการเสนอกระบวนทัศน์และศึกษาวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย ซึ่งกวีได้หยิบยกประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยมาอ่านและพิจารณาใหม่ โดยการใช้แว่นส่องของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ที่มุ่งแสดงนัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดี เป็นการเปิดมุมมองใหม่ในการศึกษาวรรณคดีแบบฉบับที่เป็นการศึกษาลึกลงไปถึง

กระบวนการทัศน์หรือระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนไทย ตั้งแต่บรรพบุรุษยุคดั้งเดิม จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นำไปสู่ข้อค้นพบว่า กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติในวรรณคดีไทยนั้น เป็นหลักสำคัญที่ทำให้เกิดการประกอบสร้างและสถาปนาวาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญขึ้นมาหลายชุด และเป็นปัจจัยสำคัญในการนำเสนอภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยมาทุกยุคทุกสมัย

มานิตย์ ไชยค้อ (2557) ได้ศึกษา “วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการต่อสู้และการต่อรองเชิงอำนาจ : กรณีศึกษากลอนลำของวีระพงษ์ วงศ์ศิลป์” กวีได้ศึกษากลอนลำของวีระพงษ์ วงศ์ศิลป์ โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกลอนลำว่าเป็นวรรณกรรมที่ยังคงมีชีวิตอยู่ และถูกผลิตซ้ำความหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ท้องถิ่น การเห็นคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความรู้สึกอยากกลับไปสู่อดีต ทั้งนี้ผู้แต่งได้นำพื้นที่ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้มาใช้ในการสร้างสรรค์กลอนลำทั้งในด้านของสุนทรียภาพให้ข้อคิดคติเตือนใจ และยังคงเป็นปากเสียงที่ส่งสะท้อนถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวอีสาน จึงทำให้เกิดวาทกรรมโต้กลับกระแสของการพัฒนาที่ขาดความรับผิดชอบได้อย่างน่าสนใจ การศึกษาในครั้งนี้ จึงพยายามชี้ให้เห็นว่าผู้แต่งและหมอลำ ในฐานะผู้จับจ้องการเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้มีบทบาทในการส่งสารทางวัฒนธรรมให้ผู้คนชาวอีสานที่หลงในมายาโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันได้หวนกลับมามองถึงความต้องการ/จำเป็นที่แท้จริงในการดำเนินชีวิตและยังแสดงให้เห็นว่ามีชาวอีสานจำนวนไม่น้อยที่มีสำนึกรักษ์ท้องถิ่น และโหยหาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของตนโดยมีกลอนลำเป็นสื่อกลางที่เชื่อมร้อยให้ผู้คนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีตลอดไป

สุนทร คำยอด (2558) ได้ศึกษา “ภาพเสนอและอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมของชาติพันธุ์ปกาเกอญอในวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์” โดยความเป็นชายขอบของชาติพันธุ์ ปกาเกอญอในวัฒนธรรมล้านนานั้น เริ่มต้นในสมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง และได้ผลิตซ้ำภาพเสนอจน ไร่ สกปรก และนิยมการตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่องผ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะจนกลายเป็นมายาคติในสังคมไทย มาลา คำจันทร์ ได้สร้างวรรณกรรมเรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ และลูกป่า ภายใต้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมที่เน้นการอนุรักษ์ และบรรยากาศทางวิชาการที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม และการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อมของชนเผ่า โดยการสร้างภาพเสนอใหม่ให้กับชาติพันธุ์ปกาเกอญอในสองลักษณะคือ ภาพเสนอของชาวเขาผู้ทรงจริยธรรม และเน้นภาพเสนอของชาวเขาที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาติพันธุ์ปกาเกอญอมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น อีกทั้งยังทำให้ผู้อ่านคล้อยตาม

ธัญญา สังขพัฒน์ (2558) ได้นำเสนอบทความวิชาการเรื่อง มาตุคามสำนึกและการโหยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ โดยมีจุดประสงค์สำคัญที่จะศึกษาสำนึกในถิ่นที่ (Sense of place) และการโหยหาสถานที่ (place nostalgia) ในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ในด้านการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายในกวีนิพนธ์ที่เกี่ยวกับการสำนึกในถิ่นที่ โดยศึกษาจากรวมกวีนิพนธ์จำนวน 4 เล่ม คือ บ้านแม่น้ำ พันฝนเพลงน้ำ แม่น้ำเดียวกัน และแม่น้ำรำลึก ธัญญา สังขพัฒน์ได้อธิบายว่า สำนึกในถิ่นที่ (sense of place) และการโหยหาสถานที่ (place nostalgia) เป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับสำนึกในถิ่น ที่เป็นมโนทัศน์ที่ถูกกล่าวถึงในสนามทางวิชาการทั้งสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภูมิศาสตร์มนุษย์ มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา การให้ความหมาย

ของคำดังกล่าวขึ้นอยู่กับปรัชญาและมุมมองของแต่ละศาสตร์ กล่าวในทางมานุษยวิทยา ได้มีความเห็นต่อสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของความผูกพันที่มีต่อสถานที่ (place attachment) ว่าเป็นสัญลักษณ์ของรูปแบบความสัมพันธ์ ของกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมร่วมกัน และได้แบ่งปันความรู้สึกและความหมายไปยังพื้นที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ที่เป็นดินแดนส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนได้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อม และแก่นแกนสำคัญของสำนึกในถิ่นที่มาจากความผูกพันที่มีต่อสถานที่และอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล ดังที่ มาร์ตินไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เคยเสนอว่า การโยกย้ายสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นพิเศษนั้น เป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์และสะท้อนถึงความปรารถนาที่ติดตัวเรามาแต่กำเนิดที่จะมีชีวิตที่แท้จริงกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ แก่นแท้ของแนวคิดเกี่ยวกับการกลับบ้านเกิด (home coming) คือมโนทัศน์ของตัวตนอันจริงแท้และระยะห่างจากตัวตนที่ “แท้จริง” ที่เรารู้สึก

กวินธร เสถียร (2559) ได้ศึกษาเรื่อง “วาทกรรมสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่น ของสตูดิโอจิบลิเรื่อง “ปอมโปโกะ ทานูกิ ป่วนโลก” ภาพยนตร์การ์ตูนอะนิเมชันของสตูดิโอจิบลิซึ่งผลิตขึ้นมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1986 จนถึงปี ค.ศ. 2014 มีจำนวน 21 เรื่อง ในจำนวนนี้มีภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจคือ ภาพยนตร์เรื่องปอมโปโกะ ทานูกิ ป่วนโลก บทความฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์ภาพสะท้อนด้านสิ่งแวดล้อมด้วยการวิเคราะห์ตัวบท ฉาก บทสนทนา และโครงเรื่อง ตามแนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมโดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับสาร ทฤษฎีสัญญะ แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา และแนวคิดด้านวัฒนธรรมญี่ปุ่นศึกษาผลการศึกษาพบว่า ปอมโปโกะ เป็นภาพยนตร์ลำดับที่ 7 เข้าฉายเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม ค.ศ. 1994 กำกับโดยอิซาโอะ ทาคาฮาตะ ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้นำเอาบริบททางสังคมที่เกิดขึ้นจริง เนื่องจากการขยายตัวของประชากรในปี ค.ศ. 1960 จนต้องมีการพัฒนาเมืองใหม่เพื่อรองรับการเจริญเติบโต โครงการเมืองใหม่ทามะซึ่งตั้งอยู่ห่างจากโตเกียวไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว ๆ 14 กิโลเมตร จึงเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1965 แก่นความคิดหลักของภาพยนตร์แสดงถึงความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับทานูกิเพื่อแย่งชิงถิ่นที่อยู่อาศัย และการปรับตัวของทั้งสองฝ่ายเพื่อที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยนัยแฝงที่ผู้สร้างภาพยนตร์เลือกให้ทานูกิเป็นตัวละครหลักและมีความสามารถในการแปลงร่างเพื่อที่จะแสดงว่าทานูกิไม่ได้เป็นตัวแทนของสัตว์ป่าหรือธรรมชาติอันบริสุทธิ์ แต่หมายถึงผู้คนในชนบทที่เผชิญกับกระแสการพัฒนา โดยคนเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อเกิดการพัฒนาเพื่อสร้างความเจริญ วิถีชีวิตดั้งเดิมจึงเปลี่ยนแปลงไป ส่วนวาทกรรมสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏคือ (1) ความขัดแย้งเพื่อแย่งชิงทรัพยากร (2) การขยายตัวของประชากรและการพัฒนาเมือง และ (3) การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมปอมโปโกะมีส่วนช่วยบันทึกเรื่องราวทางสิ่งแวดล้อมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ของสังคมญี่ปุ่น การทำความเข้าใจเนื้อหาภาพยนตร์อย่างลึกซึ้งต้องใช้การวิเคราะห์วาทกรรมเพื่อเชื่อมโยงสาร (Message) และสัญญะ ต่าง ๆ เข้ากับสภาพแวดล้อมในช่วงเวลานั้น ๆ หากผู้รับสารมีความเข้าใจสภาพสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ย่อมเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท (Text) กับบริบท (Context) และความหมายที่ภาพยนตร์สื่อออกมาได้อย่างชัดเจน

ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์ (2559) ได้เขียนหนังสือเรื่อง พินิจปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย กวีนำเสนอการพินิจพิจารณาปัญหาสิ่งแวดล้อมจากมุมมองของมนุษยศาสตร์ โดยตั้งคำถามว่า ฐานความรู้ทางมนุษยศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษา เรื่องเล่า

ความคิด ความเชื่อ และจินตนาการของมนุษย์มีบทบาทอย่างไรในการสร้างความเข้าใจถึงความซับซ้อนของปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งพันผูกอยู่กับมนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์ การวิเคราะห์วรรณกรรมสิ่งแวดล้อมร่วมสมัยของกวีชาวอเมริกัน จึงเป็นทั้งการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี มุมมองของการวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศสำนึกไปพร้อม ๆ กับการประยุกต์ใช้แนวคิดเหล่านี้ในการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม โดยศึกษาและค้นคว้าหาคำตอบผ่านการวิเคราะห์โดยใช้แนวทางการวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ (ecocriticism) และมุมมองแบบสหสาขาวิชา (interdisciplinary approach) ผลการศึกษาพบว่าตัวบทวรรณกรรมต่างเสนอปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับความรู้อย่างต่าง ๆ ทางมนุษยศาสตร์ในประเด็นที่แตกต่างกันออกไป หนังสือเล่มนี้จึงถือเป็นตัวอย่างการศึกษาวรรณกรรมสากลร่วมสมัย โดยใช้การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศและมุมมองแบบสหสาขาวิชา ถือเป็นหนังสือเล่มแรก ๆ ที่นำเสนอการวิเคราะห์วรรณกรรมสิ่งแวดล้อมร่วมสมัยอเมริกันเป็นภาษาไทย เป็นแนวทางในการเปิดมุมมองใหม่ ๆ ของการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมร่วมสมัย

อรวรรณ ฤทธิ์ศรีธร (2559) ได้ศึกษาเรื่อง จากมหัศจรรย์สู่มหันตภัย : การโยนความผิดให้ธรรมชาติใน “กุหลาบรัตติกาล” เป็นการศึกษานวนิยายเรื่องกุหลาบรัตติกาลของพงศกร โดยใช้แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มีประเด็นศึกษาคือ 1. กุหลาบรัตติกาลกับพื้นที่ปิด 2. กุหลาบรัตติกาลกับโรคประหลาด 3. กุหลาบรัตติกาลกับการถูกจัดระบบ 4. กุหลาบรัตติกาลกับความเป็นท้องถิ่น ผลการศึกษาผู้วิจัยพบว่า “กุหลาบรัตติกาล” ปรากฏให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในสองด้านคือ ด้านความจริงของมนุษย์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติ และในด้านความเป็นปรีภัยกับธรรมชาติโดยมนุษย์เข้าไปแทรกแซงและทำลายระบบนิเวศทางธรรมชาติ ทำให้ระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมโทรม

ตรีศิลป์ บุญขจร (2559) ได้เขียนบทความเรื่อง “เจียบยามไหล ไหวยามลึก” : สหบทและสำนึกสีเขียวในเพลงแม่น้ำของโขงรัก คำไพโรจน์ โดยบทความนี้ได้ศึกษาหนังสือกวีนิพนธ์เรื่องเพลงแม่น้ำ ของโขงรัก คำไพโรจน์ และแสดงให้เห็นว่ากวีนิพนธ์ในหนังสือเล่มนี้มีลักษณะเป็นสหบทมีเนื้อหาที่ประกอบด้วยการนำวัยเยาว์และประสบการณ์ในชนบทของกวี การโยกย้ายพลัดถิ่นเพื่อมาใช้แรงงาน การกลับสู่มาตุภูมิและความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติของชาวชนบท และการนำเสนอความยิ่งใหญ่ของแม่น้ำโขงในฐานะครุฑมารดาอันยิ่งใหญ่ที่หล่อเลี้ยงมนุษย์

พรพารัตน์ สุขชวนา (2559) ได้ศึกษาเรื่อง นวนิยายชุด “ลูกไม้ของพ่อ” : การวิเคราะห์เชิงนิเวศสำนึก การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอฉากที่มีต่อการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ และเพื่อวิเคราะห์นวนิยายชุดลูกไม้ของพ่อตามแนวการวิจารณ์เชิงนิเวศสำนึก โดยศึกษาจากวรรณกรรมเทิดพระเกียรติชุดลูกไม้ของพ่อ จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ ในม่านเมฆ ลูกหินที่รักและแสงดาวกลางใจ ซึ่งเป็นบทประพันธ์ของร่มแก้ว ชาศรียาและรินทร์ภัส ตามลำดับ ผลการวิจัยพบว่า นวนิยายทั้ง 3 เรื่อง มีกลวิธีการนำเสนอฉากที่ส่งผลต่อจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติให้กับผู้อ่านโดยอาศัยช่วงเวลา สถานที่ และบรรยากาศ ซึ่งผู้แต่งได้สอดแทรกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร ในส่วนของการวิจารณ์เชิงนิเวศสำนึกพบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ใน 2 ลักษณะ คือ ในลักษณะสำนึกในความเป็นมิตรกับธรรมชาติ และในลักษณะในความเป็นปฏิปักษ์กับธรรมชาติ จำแนกเนื้อหาได้ 2 ลักษณะคือ

การเกรงกลัวภัยจากธรรมชาติ และมนุษย์แสวงหาผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากธรรมชาติ งานวิจัยนี้ได้ศึกษาและเสนอภาพแทนของฉาก ซึ่งส่งผลต่อการกระตุ้นเตือนจิตสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติและแนวคิดนิเวศสำนึกที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ

ศุภิสรา เทียนสว่างชัย (2560) ได้ศึกษา “สวนหลังบ้าน: การเยียวยาของธรรมชาติและเทคโนโลยีในฐานะตัวร้าย” เป็นการวิเคราะห์นวนิยาย สวนหลังบ้าน ของ นิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดสำนึกเชิงนิเวศ สามารถสรุปได้ว่านวนิยาย สวนหลังบ้าน มีการแสดงให้เห็นกระบวนการทัศน์ทางธรรมชาติที่สอดคล้องกับแนวคิดเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการนำเสนอการอยู่ร่วมกันของธรรมชาติและมนุษย์ เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ทั้งทางด้านอารมณ์และจิตใจ รวมไปถึงการนำเสนอบทบาทหน้าที่ของธรรมชาติที่ช่วยเยียวยารักษาสภาพจิตใจ ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ในครอบครัวและช่วยคืนจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกัน การนำเสนอภาพแทนและบทบาทของธรรมชาติภายในเรื่องยังมีอีกมุมมองหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นการเข้ามาครอบครองและจัดการธรรมชาติของมนุษย์ รวมไปถึงการแบ่งแยกระหว่างธรรมชาติกับเทคโนโลยีในรูปแบบที่ไม่สมดุล

ศุภิสรา เทียนสว่างชัย (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดนิเวศสำนึกในวรรณกรรมของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์” เป็นการศึกษาวิเคราะห์งานเขียนของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ ภายใต้กรอบแนวคิดนิเวศสำนึก โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาบทบาทและภาพแทนของธรรมชาติและมนุษย์ที่กวีนำเสนอเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ดำเนินไปภายใต้บริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในด้านต่าง ๆ จากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ นำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึกที่แสดงให้เห็นปัญหาทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนความเหลื่อมล้ำภายใต้โลกที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งภาพแทนของธรรมชาติมักจะถูกนำเสนอให้มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกับแนวคิดหรือวิวัฒนาการทางด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ได้มีการปฏิสัมพันธ์ในเชิงอำนาจอยู่ตลอดเวลา ภาพแทนของธรรมชาติมักถูกทำให้อ่อนแอและยอมจำนนเพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้ควบคุม เปลี่ยนแปลง กำหนดคุณค่าและความหมายให้กับธรรมชาติ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและวิกฤตสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ และความเพิกเฉยของรลที่ยึดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง

ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์ (2560) ได้เขียนบทความเรื่อง การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ (Ecocriticism) : บทแนะนำเบื้องต้น ในหนังสือ “ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ : ทศนะของนักวิชาการไทย” โดยกล่าวว่าแนวทางการวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ เริ่มปรากฏขึ้นเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางในวงการวรรณกรรมศึกษาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 อันเนื่องมาจากวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงมาก กวีกล่าวว่า “สุนทรียศาสตร์แห่งการละวาง” ที่บิวเอลล์ (Lawrence Buell) ถือว่าเป็นลักษณะหนึ่งของร้อยแก้วบรรยายธรรมชาติได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดและนับเป็นหัวใจสำคัญของตัวบทเล่มนี้ “มุ่งสู่ความขาวของหิมะ” จึงถือเป็นร้อยแก้วบรรยายธรรมชาติที่นำเสนอการตีความ พิสูจน์พิจารณาความหมายของโลกธรรมชาติในเชิงปรัชญาและจิตวิญญาณ สะท้อนพุทธปรัชญาที่เน้นความเชื่อมโยงอิงอาศัยของสรรพสิ่ง เสนอปรัชญาในการรับรู้ตัวตนและโลก ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการบ่มเพาะ “นิเวศสำนึก” แม้ว่าตัวบท จะไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นปัญหา

สิ่งแวดล้อมโดยตรง การวิจารณ์แนวนิเวศก็เป็นแนวทาง ที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ ที่หลากหลาย เปิดกว้างและเต็มไปด้วยพลวัต การศึกษาของดาร์วินท์ประดิษฐ์ทศนีย์ ได้อธิบายความหมาย ความเป็นมาและลักษณะของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และเป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นถึงความหลากหลายและความเป็นสหวิทยาการของการวิจารณ์แนวนี้ด้วย

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2560) ได้เขียนบทความเรื่อง ไข่เพียงแต่จางาน : สัตว์ศึกษาในมุมมองของการวิจารณ์เชิงนิเวศในหนังสือ “ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ : ทศนะของนักวิชาการไทย” เพื่อเสนอแนวทางสัตว์ศึกษา (animal studies) ในทัศนะของ ecocriticism และเพื่อนำเสนอผลการศึกษาวรรณกรรมไทยตามแนวทางสัตว์ศึกษา กวีได้อธิบายถึงที่มาของทฤษฎีที่เกิดจากภาวะในปัจจุบันเมื่อมนุษย์เริ่มตระหนักถึงปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น กวีจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับสัตว์ในมุมมองของทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ โดยได้สำรวจและนำเสนอให้เห็นงานศึกษาเรื่องสัตว์ตามแนวทางดังกล่าว และทดลองนำแนวคิดและระเบียบวิธีในการศึกษาเรื่องสัตว์ตามทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาวิเคราะห์สัตว์ในวรรณกรรมไทย สำรวจความเห็นและข้อถกเถียงเกี่ยวกับสัตว์ของนักปรัชญาตะวันตก ตั้งแต่ยุคโบราณมาถึงปัจจุบันโดยสังเขป เพื่อชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มีมุมมองและความคิดเห็นต่อสัตว์อย่างไรบ้าง และนำไปสู่การมองและปฏิบัติต่อสัตว์ในลักษณะใด และได้อธิบายการศึกษาสัตว์ศึกษาในมุมมองของการวิจารณ์เชิงนิเวศ คือ การศึกษาการนำเสนอภาพแทนของสัตว์ การศึกษาจริยธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และการนำเสนอตัวตนและอัตลักษณ์ของสัตว์

ทงศ์ จันทะมาตย์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2556 เป็นการศึกษาในนวนิยายไทยจำนวน 58 เรื่อง ในรอบแปดสิบปี ผู้วิจัยกล่าวสรุปผลการวิจัยไว้ว่า นวนิยายไทยได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแต่ละยุคสมัยอย่างหลากหลาย เมื่อพิจารณาพลวัตของสำนักเชิงนิเวศที่ถูกนำเสนอผ่านนวนิยาย พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมและการให้ความหมาย-การรับรู้ความหมายของธรรมชาติในช่วงเวลานั้น ๆ ดังในช่วงแรกแม้จะยังไม่มีแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่กวีก็ได้แสดงถึงความอ่อนน้อมต่อธรรมชาติและการพึ่งพาธรรมชาติ ต่อมานวนิยายไทยได้เปลี่ยนแปลงการนำเสนอมาเป็นธรรมชาติคือ ทรัพยากรที่ต้องนำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งเมื่อระบบนิเวศเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จึงได้เห็นความพยายามของกวีในการเสนอนวนิยายที่วิพากษ์ระบบทุนนิยมและวาทกรรมการพัฒนาว่า ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร พร้อมทั้งเสนอสำนักเชิงนิเวศมายังผู้อ่าน ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่านวนิยายเป็นสื่อที่พยายามปลุกกระแสความสำนึกต่อระบบนิเวศมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในนวนิยายสำหรับเยาวชนและนวนิยายในยุคหลังได้มีการกล่าวถึงการดูแลอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น อันเป็นผลมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศนั่นเอง งานวิจัยชิ้นนี้เป็นแนวทางการใช้ทฤษฎีสถิตสำนักเชิงนิเวศในการวิเคราะห์วรรณกรรม และแสดงพัฒนาการและภาพรวมของการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทย

บรรจง บุรินประโคน (2560) ได้เสนอบทความวิจัยเรื่อง ตัวตนเชิงนิเวศของเรวัตร์พันธุ์พิพัฒน์ ในกวีนิพนธ์แม่น้ำที่สาบสูญ เป็นการศึกษาตัวตนเชิงนิเวศของเรวัตร์พันธุ์พิพัฒน์ ผ่าน

กวีนิพนธ์ชุด “แม่น้ำที่สาบสูญ” เป็นการศึกษากลวิธีการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมาย ในกวีนิพนธ์ที่เกี่ยวกับตัวตนเชิงนิเวศโดยมองผ่านทฤษฎีตัวตนเชิงนิเวศซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ผู้วิจัยพบว่า เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ได้เสนอตัวตนเชิงนิเวศ หรือตัวตนแห่งธรรมชาติ (Ecological Self) ภายใต้กรอบแนวคิดหรือมโนทัศน์ที่ว่า ตัวเราต่างถือกำเนิดมาจากกรรมของธรรมชาติเช่นเดียวกับสรรพสิ่ง โดยให้เหตุผลว่าการพัฒนาการในกระบวนการนี้เกิดจากการหยั่งรู้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 Ego-Realization หมายถึง ระดับของการตระหนักในอัตตาของตนเอง ระดับที่ 2 self-Realization หมายถึง ระดับของการหยั่งรู้ตัวตนที่สัมพันธ์กับคนอื่น และการหยั่งรู้ระดับที่ 3 Self-Realization หมายถึง ระดับของการประจักษ์แจ้งตัวตนที่แท้จริงจากการศึกษาพบว่าเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ใช้กวีนิพนธ์เพื่อนำเสนอตัวตนเชิงนิเวศและการประกอบสร้างความหมาย โดยมีการนำเสนอผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ฤดูกาล สถานที่ ความเชื่อ ความศรัทธา ชนบท ชุมชนเมือง การเมือง ศาสนา ความรัก ทั้งนี้เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ได้มองผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยการให้ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric) อันเป็นการยืนยันตัวตนที่แท้จริง (SelfRealisation) ทั้งยังเป็นการยืนยันในอัตลักษณ์ของตนเองที่ว่า “มนุษย์กับธรรมชาติล้วนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การแสดงความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติ จึงถือเป็นความสัมพันธ์ที่ยิ่งใหญ่ จุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์จึงอยู่กับการประจักษ์แจ้งในตัวตนที่แท้ ซึ่งโยงกลับไปสู่การหยั่งรู้ถึงตัวตนแห่งธรรมชาติในที่สุด”

2.4.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนภาษาไทย

กิตติพงษ์ วงศ์ทิพย์ (2554) ได้นำเสนอบทความเรื่อง “การเปรียบเทียบการดัดแปลงด้านเนื้อหาและตัวละครของวรรณคดีฉบับการ์ตูนกับวรรณคดีแบบฉบับในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ” บทความนี้ก็ได้เปรียบเทียบการดัดแปลงด้านเนื้อหาและตัวละครวรรณคดี ฉบับการ์ตูนหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำช่วงชั้นที่ 3 และ 4 จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนนทก นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร บทละครเรื่องอิเหนา ตอนศึกกะหมังกูหนิง ลิลิตตะเลงพ่าย บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา และสามก๊ก ตอนกวนอูไปราชการกับโจโฉ ผลการศึกษาพบว่า การดัดแปลงด้านเนื้อหา บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนนทก ลิลิตตะเลงพ่าย บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา และขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา มีลักษณะการดัดแปลง 3 ลักษณะที่ได้กำหนดไว้ ส่วนนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร บทละครเรื่องอิเหนา และสามก๊ก มีการดัดแปลง 2 ลักษณะ คือ เนื้อหาที่ปรากฏตรงกันทั้งในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำและฉบับการ์ตูน แต่เปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วน และเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำแต่ในฉบับการ์ตูนไม่ได้กล่าวถึง

ปัญญาพล ธิดา (2557) ได้ศึกษา “การสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ระดับประถมศึกษา” เป็นการศึกษาพัฒนาการของหลักภาษาไทยโดยใช้หนังสือเรียนภาษาไทยและตำราภาษาไทยทุกระดับเป็นตัวบ่งชี้ รวมถึงบทบาทของหลักภาษาไทยว่ามีผลต่อการศึกษาภาษาไทยเพียงใด และศึกษาปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการพัฒนาหลักภาษาไทย พบว่าการศึกษาหลักภาษาไทยตั้งแต่สมัยการศึกษาแบบดั้งเดิมจนถึงสมัยการศึกษาแบบปัจจุบันได้พัฒนา

เรื่อยมาเป็น 3 ระยะ ระยะแรกเป็นสมัยการศึกษาแบบดั้งเดิม ระยะนี้ศึกษาหลักภาษาไทยเฉพาะด้านอักขรวิธีและฉันทลักษณ์ โดยมีหนังสือเรียนจินตามณฉบับพระโหราธิบดีเป็นตัวบ่งชี้ ระยะที่สองเป็นสมัยที่มีการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระยะนี้การศึกษาหลักภาษาไทย ได้พัฒนาการศึกษาอักขรวิธีให้เป็นระบบมากขึ้นดังปรากฏในหนังสือหนังสือเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร ระยะที่สามนับตั้งแต่ปีพ.ศ.2475 เป็นต้นมา การศึกษาหลักภาษาไทยได้พัฒนามาใช้ทฤษฎีทางภาษาศาสตร์มากขึ้นทั้งในระดับมัธยมและระดับมหาวิทยาลัย ตำราที่ใช้เป็นตัวบ่งชี้การเรียนหลักภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาคือหนังสือเรียนภาษาไทยของกรมวิชาการ ส่วนระดับมหาวิทยาลัยที่ใช้ในคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่หนังสือหลักภาษาไทยของพระยาอุปกิตศิลปสาร นอกจากนี้การศึกษาหลักภาษาไทยมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาภาษาไทยในลักษณะต่าง ๆ การศึกษาหลักภาษาไทยด้านอักขรวิธีมีบทบาทสำคัญโดยตรงต่อการปูพื้นฐานการอ่านและการเขียนภาษาไทย การศึกษาหลักภาษาไทยด้านวชิวิภาคและวากยสัมพันธ์มีบทบาทต่อการศึกษาวิเคราะห์ภาษาไทย ได้ลุ่มลึกขึ้นทั้งในระดับมัธยมศึกษาและระดับมหาวิทยาลัย ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการพัฒนาการศึกษาหลักภาษาไทยในระยะที่มีการศึกษาแบบดั้งเดิม ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 คือพระมหากษัตริย์ไทย ส่วนในระยะเวลากายหลังปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาการศึกษาหลักภาษาไทยคือนโยบายผู้บริหารทางการศึกษาผู้แต่งตำราหรือหนังสือเรียนและบริบททางสังคม

จิรัชยาณ ปกรณ์คุณารักษ์ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง “คุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น” เป็นการศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และเพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการวิเคราะห์พบว่าหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ด้าน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเรียงตามลำดับความถี่ 3 ลำดับแรก ได้แก่ ด้านความรักชาติศาสน์กษัตริย์คิดเป็นร้อยละ 22.75 ด้านการรักความเป็นไทย คิดเป็นร้อยละ 19.77 และด้านความซื่อสัตย์สุจริตคิดเป็นร้อยละ 13.37 ส่วนคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านอื่น ๆ จำนวน 14 ด้าน โดยเรียงตามลำดับความถี่ 3 ลำดับแรก ได้แก่ ด้านความไม่ประมาท คิดเป็นร้อยละ 25.33 ด้านการเลือกคบคนคิดเป็นร้อยละ 10.39 และด้านการใช้ถ้อยคำที่ดี คิดเป็นร้อยละ 9.09

ธารทอง แจ่มไพบูลย์ (2559) ได้ศึกษา พัฒนาการของคำศัพท์ที่มีความถี่ในการปรากฏสูงในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย : การศึกษาตามแนวทางภาษาศาสตร์ คลังข้อมูลเป็นงานวิจัยที่ศึกษาพัฒนาการของคำศัพท์ที่มีความถี่ในการปรากฏสูงในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย โดยมีการเปรียบเทียบการขยายวงศัพท์ รวมถึงการขยายขอบเขตทางความหมายและหน้าที่ในสองมิติ คือเปรียบเทียบระหว่างช่วงชั้น และเปรียบเทียบระหว่างหลักสูตร โดยมีสมมติฐานว่าช่วงชั้นที่สูงขึ้นจะมีวงศัพท์มากกว่าและครอบคลุมช่วงชั้นที่ต่ำกว่า ในเชิงหลักสูตรมีสมมติฐานว่า แต่ละหลักสูตรมีวงศัพท์ร่วมกันร้อยละ 90 ขึ้นไป รวมทั้งมีความหมายและหน้าที่เหมือนกันทุกหลักสูตร งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาตามแนวทางภาษาศาสตร์คลังข้อมูล จากคลังข้อมูลหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย (TTC) ขนาด 3,037,772 คำที่สร้างขึ้น ซึ่งมีจำนวนศัพท์รวมทั้งสิ้น 19,494 รูปศัพท์ ผู้วิจัยพบว่า คลังข้อมูลมี

ขนาดใหญ่ขึ้นตามช่วงชั้นที่สูงขึ้นทั้งในเชิงรูปศัพท์และจำนวนคำในการปรากฏ อย่างไรก็ตามรูปศัพท์ในช่วงชั้นที่สูงกว่าไม่ได้ครอบคลุมทุกรูปศัพท์ในช่วงชั้นที่ต่ำกว่า นอกจากนี้วงศัพท์ไม่ได้เพิ่มสูงขึ้นแบบก้าวกระโดดในทุก ๆ ช่วงชั้น แต่จะเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจนในระหว่างชั้นประถมต้นส่งต่อไปยังชั้นประถมปลาย และจำนวนวงศัพท์ค่อนข้างคงที่ในช่วงชั้นต่อนั้น แสดงให้เห็นว่าช่วงชั้นประถมปลายเป็นช่วงชั้นที่มีการเติบโตในเชิงวงศัพท์สูงที่สุด วงศัพท์ที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่เป็นคำเนื้อหา ซึ่งในส่วนนี้เป็นผลมาจากเนื้อหาในบทเรียนที่นำเสนอเรื่องราวและบทอ่านที่แตกต่างกัน จึงไม่สามารถตัดสินความยากง่ายที่เกิดขึ้นได้โดยตรง แต่เมื่อพิจารณาความยากง่ายของคำศัพท์และของตัวบทในเชิงจำนวนพยางค์ การสร้างคำ รูปเขียนกับความเป็นไปได้ในการออกเสียง และความทึบใสทางความหมายของคำ พบว่าทั้งวงศัพท์และตัวบทมีความยากง่ายที่แตกต่างกันจริงในระหว่างช่วงชั้น ส่วนการขยายขอบเขตความหมายและหน้าที่พบว่าคำศัพท์ที่มีความถี่ในการปรากฏสูงนั้นมีความหมายและหน้าที่คล้ายคลึงกันทุกช่วงชั้น แสดงว่าความหมายรวมถึงหน้าที่แบบต่าง ๆ ของคำศัพท์เหล่านี้ถูกสอนไว้ตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นต้นแล้ว ผลการศึกษาการเปรียบเทียบในมิติหลักสูตรพบว่า แต่ละหลักสูตรมีจำนวนคำและจำนวนรูปศัพท์ใกล้เคียงกัน รูปศัพท์ที่เกิดขึ้นในแต่ละหลักสูตรเกินกว่าร้อยละ 90 จริง และผู้วิจัยไม่พบว่าการขยายขอบเขตทางความหมายและหน้าที่ นั้นคือแนวโน้มจะเปลี่ยนไป แต่รูปแบบและวิธีการใช้คำต่าง ๆ ยังเหมือนเดิม

สิระ สมนาม และจินตนา สัจจามันท์ (2560) ได้นำเสนอบทความเรื่อง มโนทัศน์หลักสูตรและหนังสือเรียนภาษาไทย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กข้ามชาติไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษารับรู้คุณค่าของหลักสูตรและมวลประสบการณ์ ผ่านหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยและเชื่อมโยงความรู้ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยกับประสบการณ์ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้เรียนข้ามชาติไทใหญ่ใช้ผู้เรียนข้ามชาติไทใหญ่ในอำเภอดอยสะเก็ดจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 15 คน เป็นกลุ่มเป้าหมายโดยใช้กระบวนการวิจัยคือวิเคราะห์เนื้อหาและการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่าการรับรู้คุณค่าของหลักสูตรและมวลประสบการณ์ผ่านหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยยังมีจำกัด การเชื่อมโยงความรู้ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยกับประสบการณ์ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้เรียนข้ามชาติไทใหญ่มีน้อย และผู้สอนควรปรับเนื้อหาหนังสือเรียนให้เหมาะสมกับศักยภาพและบริบทการเรียนรู้ของผู้เรียนไทใหญ่ เพื่อช่วยให้สามารถเรียนรู้เนื้อหาการเรียนโดยใช้ภาษาไทยได้อย่างเต็มศักยภาพ

ณัฐกฤตา นามมนตรี (2561) ได้ศึกษาภาพแทนด้านคุณธรรมที่ปรากฏในตัวละครเอกหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาพาที ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยใช้แนวคิดเรื่อง ภาพแทนและแนวคิดตัวละครเอกฝ่ายดี ฝ่ายร้าย ในการวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาพแทนอันพึงประสงค์ที่ปรากฏในตัวละครเอกฝ่ายดีได้แก่ ความฉลาดทางอารมณ์ จริยธรรม ช่วยเหลือผู้อื่น ให้อภัย ความเห็นใจ เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น การยอมรับ ความกล้าหาญทางสังคม 2) ภาพแทนอันไม่พึงประสงค์ที่ปรากฏในตัวละครเอกฝ่ายร้ายได้แก่ ขาดความฉลาดทางอารมณ์ขาด จริยธรรม ขาดการช่วยเหลือผู้อื่น ขาดการให้อภัย ขาดความเห็นใจ ขาดความเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นขาดการยอมรับ และขาดความกล้าหาญทางสังคม จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเด็กนักเรียนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่งดังนั้นสถาบันการศึกษา และสถาบันครอบครัวจึงมีส่วนสำคัญในการอบรมให้เป็นไปตามที่สังคมคาดหวังไว้ เพื่อการพัฒนาประเทศชาติให้ยั่งยืนต่อไป

มนพร เหมทานนท์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทยวรรณคดีวิจักษ์ สำหรับผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา” การศึกษานี้มุ่งหวังเพื่อ 1) พัฒนาเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย 2) ประเมินคุณภาพเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย 3) ประเมินการใช้เกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6/8 ปีการศึกษา 2560 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา จำนวน 44 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งกลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ 1) เกณฑ์การประเมินที่สร้างขึ้นจำนวน 2 เกณฑ์ คือ เกณฑ์การประเมินการแสดงบทบาทสมมติ และเกณฑ์การประเมินแผนผังความคิด 2) แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการเขียนแผนผังความคิดและกิจกรรมการแสดงบทบาทสมมติ 3) แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อการใช้เกณฑ์การประเมิน และ 4) แบบตรวจสอบรายการการใช้เกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าสถิติพื้นฐาน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าความเชื่อมั่นแบบสอดคล้องภายในระหว่างผู้ประเมิน ผลการวิจัยพบว่า เกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา มีความสอดคล้องเหมาะสมทุกด้าน ค่าดัชนีความสอดคล้องเท่ากับ 0.91 และ 1.00 ตามลำดับ ความเชื่อมั่นระหว่างผู้ประเมินมีความสอดคล้องดีมาก เท่ากับ 0.986 และ 0.987 ตามลำดับ ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อการใช้เกณฑ์การประเมินอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.33 ± 0.74 และ 4.05 ± 0.86 ตามลำดับ และการประเมินแบบตรวจสอบรายการการใช้เกณฑ์การประเมิน มีความสมบูรณ์ ครบถ้วนตามลักษณะของเกณฑ์การประเมินที่ดีร้อยละ 100

รังรอง เจริญวิจักษ์ (2561) ได้นำเสนอบทความเรื่อง “การศึกษาหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาที: ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง” เป็นการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาและกิจกรรม ในหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาทีในด้านความสอดคล้องกับการนำมาใช้สอนผู้เรียนระดับชั้นประถมศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาและกิจกรรมมีความสอดคล้องครอบคลุมทั้ง 4 ข้อคือ (1) มีพฤติกรรมตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม (2) มีทักษะการดำรงชีวิตในโลกศตวรรษที่ 21 (3) มีสุขภาพที่ดี (4) มีสถาบันทางสังคมที่เข้มแข็ง นอกจากนี้หนังสือเรียนภาษาไทยภาษาพาทีจึงต้องดีทั้งเนื้อหา กิจกรรมการนำเสนอ ตลอดจนผู้สอนต้องมีกลวิธีการถ่ายทอดที่น่าสนใจ ทั้งหมดนี้จะต้องดำเนินไปอย่างเหมาะสมกลมกลืนจึงจะช่วยปรับพฤติกรรมของผู้เรียนให้เป็นคนมีคุณภาพอย่างได้ผล สามารถพัฒนาสังคมได้ สมดังจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง

ณัฐกฤตา นามมนตรี (2562) ได้ศึกษาประเภทและบทบาทหน้าที่ในการสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาพาที ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยใช้แนวคิดเรื่อง ประเภทของคติชนและแนวคิดบทบาทหน้าที่ของข้อมูลคติชน ศิราพร ณ ถลาง และ William Bascom ในการวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่า ประเภทของข้อมูลคติชนวิทยาที่ปรากฏในหนังสือแบบเรียนภาษาไทย ชุดภาษาพาที มี 4 ประเภท คือ 1) ข้อมูลคติชนที่ถ่ายทอดด้วยวาจาหรือข้อมูลใช้ถ้อยคำ เช่น นิทาน พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ภาษิต ปริศนาคำทาย 2) ข้อมูลประเภท

การละเล่น การแสดงพื้นบ้าน หรือละคร ชาวบ้าน เช่น การละเล่น การแสดงพื้นบ้าน ละครชาวบ้าน มีบทบาทหน้าที่ให้ความเพลิดเพลินเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์ และทำหน้าที่ให้การศึกษากับสังคม 3) ข้อมูลประเภทข้อควรปฏิบัติตามประเพณีอันเป็นแบบอย่างเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน เครื่องจักรสาน ผ้าทอ ยาพื้นบ้าน อาหาร พื้นบ้าน มีบทบาทหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีเรื่องเล่า และ 4) ข้อมูลประเภทข้อควรปฏิบัติ ไปตามประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิม อันเป็นแบบอย่างของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล เช่น ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม มีบทบาทหน้าที่อธิบายที่มา และเหตุผลในการทำพิธีกรรม จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าข้อมูลคติชนวิทยาที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดภาษา พาที ระดับชั้น ป. 1-6 มีบทบาทหน้าที่ในการสอนดังที่สังคมคาดหวังไว้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมี ความสำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นสถาบันการศึกษา และสถาบันครอบครัวจึงมีส่วนสำคัญในการอบรมให้เป็น ไปตามที่สังคมคาดหวังไว้ เพื่อการพัฒนาประเทศชาติให้ยั่งยืนต่อไป

อรุณชัย สุตบัณฑิต (2563) ได้ศึกษา วาทกรรมสีเขียวในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 6 พบว่า วาทกรรมสีเขียวที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ จำแนกได้ 9 ประเภท ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ความรู้และประสบการณ์ใหม่ สื่อคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน แรغبันดาลใจในการแสดงอารมณ์สุขทุกข์ เพื่อนในการเดินทางและการดำเนินชีวิต สัญลักษณ์ของพลังอำนาจ ศัตรูและ อุปสรรคภัยคุกคามชีวิต และผู้ให้กำเนิดและจุดจบชีวิต กลวิธีการนำเสนอวาทกรรมสีเขียวพบว่า กลวิธีการนำเสนอด้านองค์ประกอบวรรณคดี พบมากที่สุดคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านเรื่องราวหรือข้อคิด กลวิธีการนำเสนอผ่านสถานที่และฉาก กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร และการนำเสนอผ่านพรรณนา ตามลำดับ ในด้านกลวิธีการนำเสนอแบบโวหารภาพพจน์มากที่สุดคือ โวหารภาพพจน์แบบอุปมา อุปลักษณ์ สัญลักษณ์ นามนัย อติพจน์ บุคลาธิษฐาน ความเปรียบประชด สัทพจน์ ปฏิพจน์ และสมมติภาวะ ตามลำดับ กลวิธีการนำเสนอที่กล่าวมาข้างต้น ช่วยสนับสนุนให้การนำเสนอวาทกรรมสีเขียวในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงสื่อความหมายถึงผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดการเข้าใจและเรียนรู้วาทกรรมสีเขียว นำมาซึ่งการมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลเมืองโลก รู้อนุรักษ์และหวงแหนธรรมชาติ เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ข้อที่ 5 ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดไว้ว่าด้วยเรื่องการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงาม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

หลังจากการค้นคว้างานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และหนังสือเรียนภาษาไทย ปรากฏงานวิจัยที่เกี่ยวกับอนุรักษ์และหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำนวนมากภายใต้จิตสำนึกเชิงนิเวศ และงานวิจัยที่เกี่ยวกับหนังสือเรียนภาษาไทยปรากฏอย่างหลากหลายและเกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงนิเวศธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเด็นต่าง ๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ พบว่างานวิจัยในลักษณะดังกล่าวยังไม่ปรากฏการศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งหมายการศึกษาวิจัยเรื่อง “นิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6” นับว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาครั้งนี้

บทที่ 3

สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

การศึกษาสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ครั้งนี้ เป็นกระบวนการค้นคว้าเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นระบบความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติการให้คุณค่าต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผู้คนในสังคมยึดถือ รวมทั้งก่อให้เกิดชุดความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นมา แสดงถึงความสำนึกและตระหนักรู้ในความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเคารพต่อชีวิตอื่น รวมถึงสำนึกที่จะดำรงรักษาสายสัมพันธ์ให้ยั่งยืน (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556) กระบวนการค้นคว้าในการวิจัยนี้เรียกว่า “สารัตถะ” ปรากฏผ่านเนื้อหาวรรณคดีและวรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า แสดงถึงชุดความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่าความหมายของ “นิเวศวิถี” ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้ามีจำนวนทั้งหมด 3 ประเด็น ได้แก่ สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ภูมินิเวศภูมิปัญญา และภูมิธรรมสื่อคำสอน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ภูมินิเวศ

วรรณคดีลำนํ้าได้นำเสนอภาพของธรรมชาติที่เชื่อมโยงไปสู่การสร้างภูมินิเวศ โดยการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมืองจะมีความสัมพันธ์กับภูมิวัฒนธรรมหรือพื้นที่ทางกายภาพเป็นอย่างมากและมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วิธีการดำรงอยู่ของผู้คนที่มีการเปลี่ยนแปลงจนพัฒนาเป็นภูมิปัญญาในการแบ่งส่นปันส่วน การบริหารจัดการตลอดจนการสร้างสำนึกเชิงนิเวศเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติซึ่งกลายเป็นนิเวศวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ คือ

3.1.1 การสร้างภูมินิเวศเชิงกายภาพพื้นที่จะสัมพันธ์กับพื้นที่ป่าและภูเขาเป็นส่วนมาก บางครั้งตัวบทวรรณคดีลำนํ้า จะเรียกว่า “สถานที่อยู่อาศัย” และมักจะมีองค์ประกอบต่าง ๆ ของพื้นที่อย่างน้ำตก ธารน้ำ เหวหรือถ้ำเป็นส่วนประกอบหนึ่ง ซึ่งผู้คนในพื้นที่ มักจะมีวิถีดำรงชีพ อย่างการทำไร่ ทำสวนการจับ การดักและการล่าสัตว์ตลอดไปจนถึงการเก็บของป่า อีกทั้งวรรณคดีลำนํ้าได้กล่าวถึงนิเวศเชิงกายภาพในด้านของ ความอุดมสมบูรณ์เกิดจากความสมดุลของธรรมชาติที่เป็นแนวคิดดั้งเดิม หรือที่เรียกอย่างหนึ่งว่า ชีวิตที่สัมพันธ์ เป็นความสมดุลระหว่างชีวิตหนึ่งกับชีวิตหนึ่ง หากสิ่งมีชีวิตใดมากเกินไปก็จะสร้างปัญหาให้กับระบบนิเวศนั้น ในทางวิทยาศาสตร์ความสมดุลจึงปรากฏรูปแบบห่วงโซ่อาหารขึ้นมาเพื่อให้ธรรมชาติสมดุลและสมบูรณ์ขึ้นในระบบนิเวศ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2544) กล่าวไว้ว่า “บริเวณอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่โบราณกาล เหมาะที่จะประกอบเกษตรกรรม ดังชื่ออาณาจักรลำนํ้า ซึ่งครอบคลุมถึงดินแดนภาคเหนือของประเทศอีกด้วย และสำนวนติดปากที่สืบทอดมาจากจารึกหลักที่ 1 ว่า “ในนํ้ามีปลา ในนามีข้าว” ปรากฏหลักฐานว่าในภูมิภาคที่เรียกว่าสุวรรณภูมิมีการตั้งถิ่นฐานถาวรใน

ที่ราบลุ่ม เป็นสังคมหมู่บ้านที่มีอาชีพหลักในด้านกสิกรรมตั้งแต่วราช 3,500 ปีที่แล้วมา ดินแดนที่บรรพบุรุษไทยเลือกตั้งถิ่น

ฐานนี้ไม่เพียงแต่อุดมสมบูรณ์เฉพาะแหล่งทำกินและที่อาศัยเท่านั้น หากยังมีความหลากหลายทางชีวภาพและอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาตินานาชนิด” สาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวบ่งบอกถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า คือความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปรากฏในวรรณคดีหลายประเภท มีเนื้อหาที่อธิบายถึงความหลากหลายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในพื้นดิน แหล่งน้ำ ท้องทะเล ฯลฯ แสดงออกถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า

จากการศึกษาพบว่า การสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพ โดยกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นต้องการปลูกฝังความภาคภูมิใจที่โดดเด่น โดยผู้ประพันธ์กำหนดขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นธรรมชาติเข้าถึงเนื้อหาได้อย่างง่ายและคณะกรรมการหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สร้างอัตลักษณ์ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สำนวนภาษาข้ามวัฒนธรรมรวมทั้งปลูกฝังให้เกิดสำนึกเชิงนิเวศที่ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังตัวอย่างที่ว่า

นกเอี้ยงนกน้อยน้อย
ชนชาวราวลำลี
ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง
มีป่าพาสุใจ
ผู้คนไม่มีโรค
อากาศไร้พิษสาร
คนสัตว์ได้พึ่งพา
สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ

บินล่องลอยเป็นสุขศรี
อากาศดีไม่มีภัย
ฟ้าสีทองอันสดใส
มีต้นไม้มีลำธาร
นับเป็นโชคสุขสำราญ
สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ
มารักษาป่าไม้ไทย
ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น เนื้อหาถึงการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพ ตัวละคร 2 คนที่กำลังเข้ารับการแข่งขันวาดภาพที่เขาใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นลำดับต้น ๆ ของประเทศไทย โดยกวีได้กล่าวถึงการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพ ที่สร้างขึ้นมาด้วยความสัมพันธ์ที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างสัตว์ ต้นไม้ ลำธาร ที่ต้องอาศัยกันและกัน ธรรมชาติทำหน้าที่ในฐานะ “ความอุดมสมบูรณ์” ความว่า “มีป่าพาสุใจ มีต้นไม้มีลำธาร สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ” คำว่า “มีต้นไม้มีลำธาร” หมายถึง ระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ให้ที่พักพิงแก่สัตว์รวมถึงมนุษย์จะต้องอาศัยธรรมชาติบำบัดสุขภาพกายและสุขภาพจิตของตน สอดคล้องกับบทประพันธ์ที่ว่า “มีป่าพาสุใจ” “คนสัตว์ได้พึ่งพา”

สำหรับบทประพันธ์เรื่อง ภาพวาดของเสียงเทียน ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพ ความอุดมสมบูรณ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในบทชมไพร ให้ประชาชนหลงใหลในความเป็นธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ดังความประพันธ์ที่ว่า

ปานี้เชื่อว่ามิวิหค
มาช่วยกัน มาช่วยกันชมไพร
ปานี้เชื่อว่ามีความสุข
ให้ก้าวเดิน ให้ก้าวเดินชมไพร

เหล่านกนักร้อยพัน
นะเพื่อนเอ๋ย ให้เปล็ดเพลิน
สนุกดังเชื้อเชิญ
นะเพื่อนเอ๋ย วิไลตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กวีได้กล่าวถึงการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพ ความ
อัศจรรย์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นนิเวศวิถีที่มีพลาณภาพดึงดูดให้สัตว์และมนุษย์ได้เข้ามา
อาศัย เป็นที่พักพิงให้แก่สัตว์และมนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทน นิเวศวิถีที่สร้างความอุดมสมบูรณ์
ให้แก่จิตใจของสัตว์และมนุษย์ที่ได้เข้าถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และได้รับความสุข ความ
เพลิดเพลินจากธรรมชาติดังคำประพันธ์ตัวอย่างที่ว่า “ปานี้เชื่อว่ามีความสุข สนุกดังเชื้อเชิญ”
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากจะให้ความสุขแล้ว ยังให้ความสนุกอีกด้วย

บทประพันธ์เรื่อง ฝน ตก แดด ออก ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมในเชิงนิเวศวิถีแสดงถึงความสอดคล้องสัมพันธ์เชิงนิเวศ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ
ดังตัวอย่างความประพันธ์ที่ว่า

ฝนตกแดดออก

นกกระจอกบินมา

ฟ้าใสแดดจ้า

ต้นหญ้าเอนไหว

ร้องรำทำเพลง

ครื้นเครงหัวใจ

เธอชอบบ้างไหม

มาสิมาร้องเพลง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพ ที่สร้างปรากฏการณ์
ทางธรรมชาติที่มีความเป็นนิเวศวิถีกล่าวคือ ความเป็นปกติของธรรมชาติ เมื่อมีฝนตกเสร็จ แดดจึง
ออกทำให้ท้องฟ้าสดใส นกบินไปเพื่อหาอาหารในขณะที่ฝนหยุดตกแล้ว ต้นหญ้าได้รับน้ำฝนก็ดีใจ
เอนเอนไปมาเปรียบเหมือนคนที่ดีใจ ไม่สามารถยืนอยู่นิ่งได้ เป็นบรรยากาศที่แสดงให้เห็นความอุดม
สมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน และเอื้อประโยชน์ต่อกัน ธรรมชาติเป็น
หลักในการสร้างนิเวศวิถี สร้างความสุขให้แก่ผู้ที่อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3.1.2 การสร้างภูมิโนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ มักถูกนำเสนอใน
วิถีชีวิตประจำวัน ที่มีความใกล้ชิดกับล้าธาร น้ำตก ป่าและภูเขา อย่างการล่าสัตว์ การเก็บของป่าวิถี
ปฏิบัติเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการจัดวางตนเองของมนุษย์ให้เข้ากับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

และยังบ่งบอกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สอดคล้องกับ ทนงค์ ลำประไพ และนาริรัตน์ พลบจิตต์ (2552) กล่าวถึงธรรมชาติสนับสนุนการดำรงชีวิตไว้ว่า การพิจารณาธรรมชาติที่สร้างปัจจัยสี่หลักธรรมข้อนี้ทำให้คนที่นำไปใช้นั้นสามารถยับยั้งชั่งใจไม่ให้เกิดเป็นโทษของโลกธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตสังคมไทยสมัยในปัจจุบัน ในชีวิตประจำวันของคนเราก็มีความต้องการเครื่องบริโภค แต่การใช้เครื่องบริโภคนั้นจะต้องให้เหมาะสมกับสถานภาพของตนเองจึงจะเกิดความสุขได้ ถ้าคนเราอยู่ในสภาพที่ยากจนเกินไป ไม่อาจหาได้แม้ปัจจัยสี่ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการดำรงชีวิต จะเห็นความสุขได้อย่างไร ในเมื่อคนเรามีความทุกข์ไร้สุข ความทุกข์ก็จะกลายเป็นความทะยานอยาก เมื่อความทะยานเพิ่มปริมาณมากขึ้น ความรุนแรงและความเลวร้ายก็บังเกิด สังคมก็ปราศจากความเอื้ออาทรต่อกัน การที่มีความเอื้ออาทรต่อกันจะปรากฏขึ้นในสังคม ความเป็นอยู่ในด้านวัตถุก็เป็นเรื่องที่ยากจะมองข้ามไม่ได้เลย เพราะวาทะวัตถุก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นกับสังคมมนุษย์

3.1.2.1 ธรรมชาติสร้างแหล่งอาหาร

ธรรมชาติถือว่าเป็นส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยมีส่วนในการสร้างส่วนที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์คืออาหาร การสร้างภูมิโนเวศในส่วนของธรรมชาติสร้างอาหารนั้น วรรณคดีลำนำได้นำเสนอวรรณกรรมเรื่องตั้งไข่ล้มต้มไข่กิน กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับผลผลิตจากธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับไข่ที่มนุษย์นำมาเป็นอาหารหลัก ไว้ดังนี้

บ้านฉันเลี้ยงไก่
พ่อไก่ขันก้อง
ขันเป็นทำนอง
ปลุกฉันขึ้นบาน
แม่ไก่ออกไข่
ไข่เป็นอาหาร
ไข่เค็มไข่หวาน
ฉันชอบกินไข่

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้นอยู่ในตอนตั้งไข่ล้มต้มไข่กิน กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะ “อาหาร” คือการทำเกษตรปศุสัตว์เพื่อผลิตเป็นแหล่งอาหาร มนุษย์มีการนำไข่ไก่ที่จากการเลี้ยงมาแปรรูปอาหารได้อย่างหลากหลาย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “แม่ไก่ออกไข่ ไข่เป็นอาหาร ไข่เค็มไข่หวาน” แสดงให้เห็นว่า กวีได้อธิบายถึงธรรมชาติผลิตอาหารให้แก่มนุษย์เมื่อรับประทานไม่ทันสามารถนำผลผลิตทางธรรมชาติมาแปรรูปเพื่อถนอมต่อการบริโภค และก่อให้เกิดการเบื่ออาหารได้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงถือว่าเป็นนิเวศวิถีที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ในด้านการดำรงชีวิตและพัฒนาต่อยอดชีวิตให้กับมนุษย์ รวมถึงสัตว์อีกด้วยสอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่องลูกแกะของซาฟิยะห์ มีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

ลูกแกะเดินมา
กินอยู่ปลายน้ำ
มีรูอันตรายน

ลำธารกลางป่า
ด้วยความกระหาย
เย็นล้ำสบาย
จะมาถึงตน ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์เรื่อง ลูกแกะของชาฟิยะห์ กวีได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างภูมิโนเทศ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งผลิตอาหารให้แก่มนุษย์และสัตว์จำนวนมาก ธรรมชาติช่วยพยุงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ให้มีอายุขัยตามกำหนด นิเวศวิถีทางธรรมชาติสร้างความสบายใจให้แก่มนุษย์และสัตว์ที่กำลังลำบากอยู่ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ ลำธารกลางป่า ลูกแกะเดินมา ด้วยความกระหาย กินอยู่ปลายน้ำ เย็นล้ำสบาย ” ความสุขใจอันเกิดมาจากการได้ดื่มน้ำที่เกิดจากธรรมชาติ ทำให้มนุษย์และสัตว์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ กวีจึงถือว่าอาหารที่เกิดจากธรรมชาติ เป็นที่พึงให้แก่มนุษย์และสัตว์ได้เป็นอย่างดีสอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่อง คบคนพาล พาลพาไปหาผิด ตอนโครงโลกนิติ มีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

ยางขาวขนเรียบร้อย
ภายนอกหมดใสสี
กินสัตว์เสปปลา
เนกเช่นชนชาติร้าย

ดูดี
เปรียบฝ้าย
ชีวิต
นอกนั้นนวลงาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้อธิบายถึงนิเวศวิถีทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งผลิตอาหารประเภทเนื้อ วิถีการดำรงชีวิตของสัตว์นั้นไม่ใช่เพียงแค่พืชอย่างเดียว แต่สัตว์สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยการล่าสัตว์ด้วยตนเอง เพื่อความอยู่รอดและสืบพันธุ์ของสัตว์นั้น ๆ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ยางขาวขนเรียบร้อย กินสัตว์เสปปลา ชีวิต” นกกระยางขาวภายนอกเป็นสัตว์ที่มีลักษณะไม่กินเนื้อเป็นอาหารไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น แต่ภายในเป็นสัตว์ที่คอยจับปลาขึ้นมากินเป็นอาหาร ปลาถือได้ว่าเป็นตัวแทนของธรรมชาติ นิเวศวิถีที่สร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ เป็นตัวแปรของการมีชีวิตอยู่ของนกกระยางขาว ธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่สำคัญให้การดำรงชีวิตให้อยู่รอด และปลอดภัย ทำให้สัตว์และมนุษย์สามารถมีกำลังในการดำรงชีวิตอยู่ได้สอดคล้องกับเรื่อง การเดินทางของพลายงาม บทเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม มีตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เจ้าพลายงามถามแจ้งแล้วแก้งว่า
จะขึ้นลักหูกห่อให้พอก
พวกเด็กเด็กดีใจไปลิหว่า
บ้างเหน็บหน้าผ้านุ่งเกี้ยวพวงพัน

เอ็งช่วยพาเราไปชมมะยมหวาน
มาสู่ท่านทั้งสิ้นกินด้วยกัน
ซ่อนข้าวปลาปล่อยควายแล้วผายผัน
หัวเราะกันกุจะห่อให้พอแรง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้สอดแทรกธรรมชาติสร้างอาหารให้แก่มนุษย์ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยธรรมชาติคืออาหารในการดำรงชีวิตอยู่ได้ แม้ว่าจะได้อาหารมาอย่างผิดศีลธรรม ทุจริตก็ตาม ถ้ามีความจำเป็นก็ต้องทำเพื่อแลกกับความต้องการชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหารธรรมชาติจึงเป็นตัวแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีพฤติกรรมหาอาหารที่เปลี่ยนไปจากเดิม ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “เอ็งช่วยพาเราไปชมมะยมหวาน จะขึ้นลักหักห่อให้พอก มาสู่ท่านทั้งสิ้นกินด้วยกัน” แสดงให้เห็นว่า อาหารมีความสำคัญอย่างยิ่งของมนุษย์ ธรรมชาติคือสิ่งสำคัญยิ่งกว่าเพราะเป็นแหล่งผลิตอาหาร สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ได้ เพราะการแย่งชิงการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล กระบวนทัศน์ความเป็นธรรมชาติสื่อให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ แสดงให้ตระหนักถึงบทบาทที่สำคัญของธรรมชาติในฐานะ “อาหาร” เพราะอาหารถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต

3.1.2.2 ธรรมชาติสร้างที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำปราชญ์สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะสร้างที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ สื่อให้เห็นถึงอุดมคติที่หนังสือเรียนแทรกไว้ให้ผู้เรียนได้เห็นถึงความสำคัญต่อการดำรงชีวิต บนพื้นฐานธรรมชาติสร้างที่อยู่อาศัย โดยแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์อาศัยอยู่บนโลกนี้ได้ ถือเป็นกระบวนทัศน์เชิงบวก เพราะมนุษย์อาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นให้ผู้เรียนและผู้สนใจเกิดความรักและสำนึกต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ธรรมชาติเปรียบเสมือนที่อยู่อาศัย ดังตัวอย่างวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกสายเลือด ตอนหนึ่งว่า

เมื่อนั้น	นางพิราภวันยักษา
ฟังวายุบุตรก็ปริดา	จึงร้องบอกมาทันที
ซึ่งว่ามันฆ่าไม่ตาย	เพราะด้วยอุบายยักษ์
ถอดจิตออกเป็นกุมรี	ใส่กล่องมณีลงกรณ
แล้วเอาจไปซ่อนไว้	ในยอดตรีภูสิงขร
ท่านจงคิดฆ่าตัวภรร	ไมยราพฤทธิ์รอนจะวายปราม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้ให้ความสำคัญของธรรมชาติคือชีวิต โดยได้กล่าวถึงธรรมชาติผู้รักษาชีวิต ธรรมชาติคือที่อยู่อาศัย สามารถปกป้อง รักษาสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ถอดจิตออกเป็นกุมรี ใส่กล่องมณีลงกรณ” ไมยราพได้ถอดหัวใจให้เป็นแมลงภูซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติ เปรียบเสมือนที่พักพิงที่ดีที่สุด และปลอดภัยที่สุด ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถช่วยรักษาชีวิตให้ตนได้ และไม่ได้กล่าวถึงการฝากด้วยจิตไว้ที่แมลงภูเพียงอย่างเดียวแต่ยังกล่าวถึงธรรมชาติคือ ยอดภูเขาที่จะช่วยซ่อนสิ่งสำคัญที่สุดคือหัวใจของยักษ์ไมยราพได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “แล้วเอาจไปซ่อนไว้ ในยอดตรีภูสิงขร” จะเห็นได้ว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นที่พำนัก เป็นที่อาศัยของมนุษย์ และสัตว์ได้เป็นอย่างดี เมื่อได้ฝากชีวิตไว้กับ

ธรรมชาติย่อมสบายใจกว่าสิ่งอื่นใด สอดคล้องกับเรื่อง กำเนิดผิพนักคนทั้งหลาย วรรณคดีเรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ที่ว่า

เมื่อนั้น
พระแม่ไปป่าเป็นอาจณ
จะใคร่ออกช่วยพระแม่เจ้า
เหนื่อยยากลำบากกายา
ไม่ว่าลูกน้อยเป็นหอยปู
พระคุณล้าลภพไตร
ไก่อปาพาฝูงมากินข้าว
คู้เย่เรียรายทั้งดินดาน
เยี่ยมลอดสอดดูทั้งซ้ายขวา
ออกจากสังข์ปล้นทันใด
กอบเก็บข้าวหกที่ตกดิน
เหลียวดูผู้คนชนนี้
หุงข้าวหาปลาไว้ทำแม่
ช่วยขับไก่อปาประสาจน

พระสังข์ซ่อนอยู่ก็รู้สิ้น
ในจิตคิดถวิลทุกเวลา
สงสารผ่านเกล้าเป็นหนักหนา
กลับมาจนค่าแล้วรำไร
อุ้มชุมชิตพิสมัย
จะออกให้เห็นตัวก็กลัวการ
ของพระแม่เจ้าอยู่อาวฉาน
พระมารดามาเห็นจะรำไร
จะเห็นใครไปมาก็หาไม่
ฉวยจับไม่ได้ไล่ตี
ผ่นผินลอยลับขยับหนี
จะหนีเข้าสังข์กำบังตน
ดูแลจัดแจงทุกแห่งหน
สาละวนเล่นพลางไม่ห่างดู

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่หลบซ่อน เป็นสถานที่ปลอดภัย เป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้เป็นอย่างดีดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “เยี่ยมลอดสอดดูทั้งซ้ายขวา จะเห็นใครไปมาก็หาไม่ ออกจากสังข์ปล้นทันใด” ธรรมชาติถือว่าเป็นบ้านของมนุษย์ที่เปรียบเสมือนมีกำแพงบ้านที่ดี กันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ผ่นผินลอยลับขยับหนี เหลียวดูผู้คนชนนี้ จะหนีเข้าสังข์กำบังตน” แสดงให้เห็นถึงพระสังข์มีธรรมชาติคือ หอย เป็นที่อาศัย เป็นที่พึ่ง อยู่แล้วรู้สึกปลอดภัยกว่าสิ่งอื่นใด หอยเป็นตัวแทนของธรรมชาติในการสร้างภูมิคุ้มกันทางกายและจิตใจให้แก่ผู้ที่มาอาศัยพักพิง มนุษย์จึงจำเป็นต้องรักษาธรรมชาติด้วยความเคารพไม่สร้างผลเสียแก่ระบบนิเวศในฐานะปัจจัยสี่ นอกจากการรักษาโรคในยามเจ็บป่วย ที่อยู่อาศัยหรือที่พักพิงก็เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อมวลมนุษย์ เพราะที่อยู่อาศัยคือ บ้าน ในความเป็นจริงบ้านเป็นสถานที่ที่ปลอดภัยและอุ่นใจมากที่สุด แต่ในบางครั้งเมื่อเกิดความวุ่นวายของบ้านเมือง ป่าเขากลายเป็นเป้าหมายที่มีความหวังมากที่สุดในการหาที่อยู่อาศัยเพื่อหลบภัย ตัวอย่างบทประพันธ์ ดังนี้

นกเอยนกระจาบ
มาสอดสอยด้วยจะงอยปากของตน
ช่างละเอียดยึดสลักออกซบซ้อน
แม่นยำการหมั่นพินิจคิดระวัง

เห็นใบพงลงคาบค้อยเพียรชน
ราวกับคนช่างพินิจคิดทำรัง
อยู่พักร้อนนอนร่มได้สมหวัง
ให้ได้ดังนกระจาบไม่หยาบเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ได้กล่าวถึงตัวอย่างกลอนดอกสร้อย เรื่อง นกกระจาปที่ได้อาศัย ธรรมชาติในการสร้างรังหรือที่อยู่อาศัย แสดงให้เห็นถึงกวีที่ได้แทรกถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น สิ่งที่หาได้ง่าย และสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ สามารถนำมาใช้การสร้างเป็นที่อยู่ อาศัย และสร้างความปลอดภัยให้แก่ตนเองได้เป็นอย่างดี ธรรมชาติช่วยบังแดด บังฝน บังลมหนาว ได้ และเป็นที่พึ่งพิงให้กับสัตว์และมนุษย์ได้ สอดคล้องกับเรื่อง กำเนิดผิพนักคนทั้งหลาย วรรณคดี เรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ที่ว่า

เดินมา	สุรียาร้อนแรงแสงใส
แลเห็นบ้านป่าพนาลัย	โฉมยงดีใจเข้าไปพลัน
พบสองเฒ่าปลูกถั่ว	นางนั่งวันทาขมิ้น
ฝ่ายว่าสองราดูหน้ากัน	ยายถามตานั้นทันใด
ตานี้ดีร้ายจะไม่ตรง	มันคงกุศิดหาผิดไม่
นัดแนะกันมาหรือว่าไร	ตาเอาใจออกนอกกัน
น้อยหรือนั้นรูปร่างอย่างกนิษฐ	ยายค้อนตาผัวจนตัวสั่น
ฝ่ายตาโกรธยายเอาไม้รัน	มึงเห็นสำคัญด้วยอันใด
คราวลูกคราวหลานก็ไม่ว่า	มันบ้าอย่าถือแม่เข้าไหว
มาแต่ตำบลหนใด	บอกให้แจ้งใจยายตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติเป็นที่พึ่ง เป็นที่พึ่งพิง ทางด้านจิตใจของมนุษย์ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “แลเห็นบ้านป่าพนาลัย โฉมยงดีใจเข้าไปพลัน” เมื่อพระมารดาของพระสังข์ได้เห็นปากก็มีความดีใจขึ้นมาทันที เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น นิเวศวิถีที่สามารถนำพามนุษย์ให้รอดพ้นจากความตายได้ และกล่าวถึงการสร้างที่อยู่อาศัยใน ธรรมชาติเพื่อได้รับความสุขที่เกิดจากธรรมชาติ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “แลเห็นบ้านป่าพนาลัย โฉมยงดีใจเข้าไปพลัน พบสองเฒ่าปลูกถั่ว นางนั่งวันทาขมิ้น” การสร้างที่อยู่อาศัยในธรรมชาติ ถือว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงที่พักของมนุษย์ที่ดีที่สุดคือธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิตมนุษย์กวีให้ ความหมายธรรมชาติในฐานะ “ที่อยู่อาศัย” อันเนื่องมาจากมนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติคือพื้นที่พึ่งพิงที่ ปลอดภัยกว่าสถานที่อื่น ๆ นอกจากนี้ป่าเขาธรรมชาติคือสถานที่แห่งความสงบสุข การอพยพเข้าไป ในป่าจะช่วยให้มนุษย์นั้นสามารถหลบหนีสงครามได้ ดังนั้นป่าจึงเป็นเสมือนบ้านหรือที่อยู่อาศัยของ มวลมนุษย์ ดังจะเห็นอยู่ในปัจจุบันคือ ชุมชนซาไกหรือมานิ ดังที่ สมพร สมบูรณ์บุรณะ (2558) ให้ ข้อมูลว่า “ซาไกหรือมานิเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์และผูกพันใกล้ชิดอยู่กับป่า ดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ จะเลือกที่อยู่อาศัยที่มักเป็นเนินสูง มีต้นไม้สูงใหญ่ปกคลุม ใกล้ลำธารหรือน้ำตก ที่อยู่อาศัยของมานิ เรียกว่า “ทับ” มีลักษณะเป็นเพิงหมาแหงนแบบง่าย ๆ ใช้ไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยใบไม้สานอย่าง ละเอียดเพื่อคุ้มแดดและ ฝน มานิเชื่อว่า เมื่อเลือกสร้างที่พักอยู่ในบริเวณใดแล้ว มีความรู้สึกไม่สบาย นอนไม่หลับ ฝันร้าย มีสัตว์ร้ายมา ทำอันตรายหรือมีสมาชิกเจ็บป่วย ผู้นำกลุ่มจะตัดสินใจนำสมาชิก กลุ่มละทิ้งทับ แล้วเคลื่อนย้ายไปหาสถานที่ใหม่” ธรรมชาติป่าเขาคือสถานที่ที่ให้ความอบอุ่นเสมือน

บ้าน แม้บางครั้งในยามว่างชนธรรมาธิก็เป็นที่สงบจิตใจได้ และสิ่งที่ขาดไม่ได้คือธรรมาธิคือ “อาหาร” ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ เมื่อใดที่ขาดแคลนอาหารร่างกายก็พลอยที่จะหมดแรงไม่มีภูมิต้านทาน ในที่สุด อาหารจากธรรมาธิเป็นปัจจัยที่สำคัญของการดำรงชีวิตมนุษย์และสัตว์

วรรณกรรมเรื่อง แม่ไก่อยู่ในตะกร้า มีเนื้อหาที่กล่าวถึงการสร้างภูมิเนเวศธรรมาธิของ สัตว์มีชีวิตซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่สร้างเนเวศวิถึให้กับธรรมาธิและสิ่งแวดลอมโดยกล่าวถึงธรรมาธิของ สัตว์ที่อาศัยธรรมาธิและระบบเนเวศที่มีความเชื่อมโยงกันทางเนเวศวิถึ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

แม่ไก่อยู่ในตะกร้า	ไข่ไข่มาสีห้าใบ
อีแม่อีกมาไล่	อีแม่อีกไล่ตีกา
หมาใหญ่ก็ไล่เห่า	หมูในเล้าแลดูหมา
ปูแสมแลปูนา	กะปุม้าปูทะเล
เต่านาและเต่าดำ	อยู่ในน้ำกะจะระเซ้
ปลาพวยอยู่ทะเล	ปลาซี้เหร่ไม่สู้ดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้มุ่งสอนมาตราตัวสะกดแม่ ก กา โดยการนำเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมาธิและสิ่งแวดลอมเข้ามาบิบทบาทในการสร้างเนเวศวิถึในบทเรียน โดยได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมาธิของสัตว์ สอดคล้องกับตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “แม่ไก่อยู่ในตะกร้าไข่ไข่มาสีห้าใบ” แสดงให้เห็นถึงแม่ไก่ที่อยู่กับธรรมาธิมีความอุดมสมบูรณ์จึงตกไข่หลายฟอง ในทางเดียวกันเนเวศวิถึได้สร้างให้กาผู้ที่มิสญชาตญาณในการล่าอาหารมุ่งแย่งไข่ของแม่ไก่ ส่วนแม่ไก่ก็ไมยอมให้จึงไล่อีกาออกไป และกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของทะเลซึ่งเป็นธรรมาธิของแหล่งน้ำเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมาธิในการพักพิงอาศัยและสร้างระบบเนเวศให้แกโลก

3.1.2.3 ธรรมาธิสร้างยารักษาโรค

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้าปรางค์สารัตถะด้านธรรมาธิและสิ่งแวดลอมที่กล่าวถึงธรรมาธิในฐานะสร้างยารักษาโรคในการดำรงชีวิตของมนุษย์ สื่ให้เห็นถึงอุดมคติที่หนังสือเรียนแทรกไว้ให้ผู้เรียนได้เห็นถึงความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์อาศัยธรรมาธิในการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นให้ผู้เรียนและผู้สนใจเกิดความรักษ์และสำนึกต่อธรรมาธิและสิ่งแวดลอมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ธรรมาธิเปรียบเสมือนยารักษาโรค ดังตัวอย่างวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกสายเลือด ตอนหนึ่งว่า

เช่น วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนการเดินทางของพลายน้อย กล่าวไว้ว่า

จะกล่าวถึงพลายงามทรมสงสาร	พึงสมภารอยู่ในห้องนั่งร้องไห้
พวกศิษย์เณรเช็ดต้อนช่วยฝนไพล	มาลูบไล่แผลมันตรีน
แล้วสมภารท่านก็หลับระงับเงียบ	ยิ่งเย็นเยียบเยือกใจเมื่อไกรขัน
เพราะแม่ลูกผูกจิตคิดถึงกัน	เฝ้าไฟฝันเพื่อนแลเห็นแม่มา

ดูหว่าร้องซ้องเสียงสำเนียงแจ้ว

ให้แว่วแว่วว่าวันทองร้องเรียกหา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น มีเนื้อหากล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ก็คือ ฟ้า ซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติเสมือนให้ฟ้าเป็นแพทย์คอยช่วยเหลือมนุษย์ บรรเทาความเจ็บปวดของพลายงาม การเชื่อมโยงธรรมชาติในการรักษาคือผู้ที่ถือศีล ธรรมชาติจึงถือเป็นความหวังที่กวีช่วยให้เหตุการณ์ดำเนินไปได้ด้วยความสุข การหายจากโรคร้ายต่าง ๆ ก็เกิดความสุขกายและสุขใจไปพร้อม ๆ กัน เช่นเดียวกับบทของวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกสายเลือด ตอนหนึ่งว่า

บัดนั้น
ได้ฟังก็ดำริไตร่ตรอง
มันคิดเปรียบเทียบมาดังนี้
กูก็ไม่เกรงฤทธิ์ธา
ถึงจะตายเฝ้าต้องพระพายพัด
อันตัวของอ้ายขุนมาร
คิดแล้วจึงร้องตอบไป
เกลือกจักไม่เหมือนหนึ่งพาที

คำแหงหนุมนาทหารใหญ่
อันไฉ่ไมยราพอลุรา
เห็นจะมีอุบายยักยา
จะซ่อนกลฆ่ามันให้วายปราณ
ก็อุบัติคืนชีพสังขาร
นัยจะแหลกลาญด้วยฤทธิ์
ว่าจริงฤาไฉนยักย
ที่คำอสุรีสัญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ดังกล่าวมาข้างต้น กวีได้มุ่งเน้นให้เห็นถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปรียบเสมือนยารักษาโรคที่ช่วยเยียวยาหนุมนาทหารกล้าให้สามารถเป็นอมตะได้ อานุภาพของธรรมชาติที่คืนชีพหนุมนาทหารให้สามารถมีชีวิตได้ แม้ถูกทำร้ายเพียงใดก็ตาม ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ถึงจะตายเฝ้าต้องพระพายพัด ก็อุบัติคืนชีพสังขาร” แสดงให้เห็นธรรมชาติคือลม เป็นยาวิเศษที่ช่วยชุบชีวิตของมนุษย์ที่ตายแล้วให้ฟื้นกลับคืนมามีชีวิตได้ เปรียบเสมือนแพทย์ผู้วินิจฉัยและรักษาโรคได้ถูกต้อง ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์เคารพและปฏิบัติด้วยการรักษาธรรมชาติเหมือนกับธรรมชาติที่รักษาตน

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเป็นนิเวศวิถีของมนุษย์รวมถึงสัตว์อีกด้วยเพราะธรรมชาติมีความเป็นมิติด้านที่พึงพิงของมนุษย์และสัตว์ มิติด้านให้ความสงบร่มเย็น มิติด้านการอาศัยธรรมชาติจึงสามารถมีชีวิตอยู่รอด และมิติด้านธรรมชาติช่วยรักษาโรค ป้องกันภัยให้แก่มนุษย์และสัตว์ ธรรมชาติจึงมีฐานะเป็น “ธรรมชาติสร้างชีวิตที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตที่สำคัญที่สุดของมนุษย์และสัตว์”

3.1.3 การสร้างภูมินิเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาและภูมิศาสตร์ของไทยในอดีต ซึ่งมีแก่นสำคัญอยู่ที่การเชื่อมโยงธรรมชาติ ตลอดจนสถานที่เข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการกล่าวถึงเต็มไปด้วย

ภาพพจน์เชิงจินตนาการ ภายใต้กลวิธี “การทำให้เป็นเนื้อหาทางศาสนา” ที่สามารถทำเรื่องทุกอย่างให้เป็นประเด็นทางศีลธรรมได้ทั้งสิ้น แต่ครั้งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยวิธีการดังกล่าว กลับถูกพิจารณาในแง่ของ “ความเป็นเหตุเป็นผล” มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความสำคัญกับประสบการณ์เชิงประจักษ์ที่สามารถมองเห็น และรับรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556) วรรณคดีจึงมีความสำคัญทั้งในด้านเนื้อหาที่ให้ความรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นในชีวิตมนุษย์ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ แสดงให้เห็นว่ากลวิธีกล่าวถึงสี่เขียวว่า วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ที่พบเห็นในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนำปรากฏนิเวศวิถีที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ การสร้างภูมินิเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ ดังนั้นกระบวนทัศน์เชิงบวกที่มนุษย์ให้ความหมายกับธรรมชาติว่า “นิเวศวิถี” จึงถูกนำเสนอในฐานะผู้ให้ความรู้และชี้ให้เห็นวิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ในวรรณคดีลำนำ โดยผู้เรียนและผู้สนใจจะได้รับความรู้และเข้าถึงเนื้อหาเสมือนอยู่ในเหตุการณ์จนทำให้เกิดความรู้สึกที่คล้ายตามเหมือนดังตนอยู่ในเหตุการณ์และได้รับประสบการณ์ดังกล่าวไปพร้อมกันด้วย เช่น ในเรื่องดวงจันทร์ของลำเจียก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

นอนไม่หลับกลับลุกเปิดหน้าต่าง	จันทร์กระจ่างแจ่มฟ้าในราตรี
เห็นดวงเดือนเหมือนลักษณะภักคินี	ยุพินพื่ออยู่ไกลนัยนา
พินั่งคอยนอนคอยละห้อยหวน	แสนร่ายจวนมิได้สิ้นถวิลหา
เห็นราหูจู้จับจันทร์	ชาวพาราอ้ออึ้งคะเนดัง
พิลึกลั่นครั่นครึกเสียงกึกก้อง	ระฆังฆ้องกลองแซ่ทั้งแดรสังข์
ประดังเสียงเพียงพื้นพิภพพัง	มีทุกครั้งดังทศคราวฉาวทุกที
โอ้วดวงจันทร์เจ้าดูเศร้าหมอง	ไม่ผุดผ่องเผื่ออับพยัสสี่
อยู่ในปากราหูสุริ	มีนาที่ปล่อยปละสละกัน
แต่ตัวพมิได้มีนาที่ขึ้น	ทุกวันคืนเฝ้าวิโยคด้วยโศกศัลย์
ครวญคะเนถึงมิตรที่ติดพัน	พิชมจันทร์ต่างเจ้าเยวมาลย์
เมื่อวันมีเทศนามหาชาติ	ได้เห็นนาฏขนองคัยอดสงสาร
สัปบุรุษคับคั่งฟังกุมาร	ซัซวาลแจ่มแจ้งด้วยแสงเทียน
พิพิงธรรมเทศน์จบไม่พบน้อง	เทียวเมียงมองเลี้ยวลัดฉวัดเฉวียน
ไม่พบพัศตร์เยวมาลย์ในการเปรียญ	ก้วนเวียนมาบ้านรำคาญใจ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทกลอนข้างต้นได้อธิบายถึงนิเวศวิถีในฐานะ “วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่” ที่ได้สอนให้เราได้เรียนเรียนรู้วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ คือ การกำหนดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ราหูอมจันทร์ เป็นเรื่องราวที่ชาวบ้านรู้จักกันดี ถึงเวลาเช่นนั้นทุกคนต่างเอาใจช่วยพระจันทร์กันทั้งนั้น ต่างเกลียดพระราหูยิ่งนัก เหตุการณ์เช่นนี้ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่เรียกว่า จันทรุปราคา ชาวบ้านเรียก จันทรอ้งฆาต โดยมีตำนานมีว่า พระราหูกับพระจันทร์และพระอาทิตย์มีเรื่องโกรธเคืองกันอยู่ คือเมื่อครั้งเทวดากวนน้ำอมฤต คราวนั้นเทวดาพยายามกีดกัน

ไม่ให้พวกอสูรได้ดื่มน้ำอมฤต แต่พระราหูซึ่งมีกำเนิดเป็นอสุรตระกูลแทตย์ได้ปลอมตัวเป็นเทวดา และได้เล็ดลอดเข้าไปดื่มน้ำอมฤตนั้นได้สำเร็จ ส่วนคติข้างพระพุทธศาสนา ก็มีประวัติแห่งความเป็นศัตรูระหว่างพระราหูกับพระจันทร์อยู่เหมือนกัน ตำนานว่าสมัยหนึ่ง เศรษฐีชื่อ หัสวิสัย มีบุตร 3 คน เมื่อคราวทำบุญให้บิดา บุตรทั้งสามทำบุญตักบาตรกัน บุตรคนใหญ่เอาขันทองมาใส่ บุตรคนรองเอาขันเงินมาใส่ บุตรคนสุดท้ายแย่งไม่ทันเลยต้องเอากระหายมาใส่ เป็นเหตุให้น้องคนสุดท้ายโกรธพี่ทั้งสองมาก ยิ่งกว่านั้นเมื่อตั้งสัตย์อธิษฐาน พี่ชายทั้งสองก็แย่งตำแหน่งดี ๆ ไปเสียเกือบหมด คือคนหัวป้ออธิษฐานขอเป็นพระอาทิตย์ พี่คนรองขอเป็นพระจันทร์ น้องสุดท้ายคิดไม่ทันเขาก็กโกรธเลยขออธิษฐานเป็นพี่ชายของพระอาทิตย์และพระจันทร์เสียเลย ให้มีร่างกายใหญ่โตปิดบังแสงพระอาทิตย์แสงพระจันทร์ได้ ครั้นสามพี่น้องตายลงต่างก็ไปเกิดตามที่ตั้งใจอธิษฐานไว้ น้องสุดท้ายจึงไปเกิดเป็นพระราหู และคอยบังพระอาทิตย์ พระจันทร์เสมอมา นี่ก็เป็นตำราแห่งจันทรปราคา และสุริยปราคาอีกทางหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงนิเวศวิถีในการสร้างบทเรียนให้แก่มนุษย์เพื่อเรียนรู้และปรับตัวสร้างวัฒนธรรมให้เข้ากับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และยังมีวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีลักษณะเดียวกันคือ วรรณกรรมเรื่องระบำสายฟ้า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

เมฆลากล้าแก่แล้ว	ล่อแก้วแววไว
โยนสว่างเหมือนอย่างไฟ	ปลาบไนยเนตรมาร
หน้ามืดฮึดฮาด	กริ้วกราดโกรธยาน
แค้นนางขว้างขวาน	เปรี้ยงสท้านโลกา
ฤทธิ์แก้วแคล้วคลาด	ยิ่งกริ้วกราดโกรธา
โลดไล่ไขว่คว้า	เมฆลาล่อเวียน
ยักษ์โถมโถมโจน	นางก็โยนวิเชียร
หลีกถนัดวัดเฉวียน	ล่อเวียนวงวน
เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงขวาน	ก้องสท้านสากล
ไล่นางกลางฝน	มีดมนในเมฆา
นวลนางนั้นช่างล่อ	รังอร่อนรา
เวียนรไวไปมา	ในจักรราศี เอย ๆ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากเนื้อหาข้างต้น กวีชี้ให้เห็นความหมายของธรรมชาติที่ปรากฏในฐานะ “วิถีการปฏิบัติความรู้ใหม่” ผู้ให้ความรู้ชี้แนะเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นความสภาพธรรมชาติที่สร้างความสมดุลให้กับโลกมนุษย์ สำหรับในนิทานพื้นบ้านของไทย ได้ยกเรื่องเมฆลามาอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฟ้าแลบและฟ้าร้อง โดยเล่าว่าเมฆลามีแก้ววิเศษ อัจฉริยะประจำตัว ยักษ์ชื่อรามสูรเห็นดังนั้นก็พอใจในดวงแก้วและความงามของเมฆลา จึงเที่ยวไล่จับ เมื่อจับไม่ทันก็เอาขวานขว้างแต่ไม่ถูก เนื่องจากนางใช้แก้วล่อจนมีแสงเป็นฟ้าแลบทำให้รามสูรตาพร่ามัวขว้างขวานไม่ถูก ซึ่งเรื่องเล่าเหล่านี้เข้าใจว่าเดิมคงเป็นมุขปาฐะเล่าเรื่องดินฟ้าอากาศของ

คนสมัยก่อน โดยให้เสียงฟ้าร้องเป็นยักษ์ถือขวาน สายฟ้าแลบเป็นนางเมขลาถือดวงมณี และให้สภาพอากาศเป็นเทวดา ในทุกปี ช่วงพายุฤดูฝนมักจะมีข่าวฟ้าผ่าคนเสียชีวิต ในโบราณมักจะมีเชื่อว่า บุคคลนั้นถูกสาปแช่ง หรือเคยสาบานสิ่งใดไว้แล้วผิดสัจจะจึงถูกฟ้าลงโทษ แต่รู้หรือไม่ว่า หากอิงตามความเชื่อของคัมภีร์โบราณในพระบาลีคัมภีร์พุทธศาสตร์และโลกศาสตร์ คติถือสืบต่อกันมาว่า อสุนิบาตตกลงที่ได้ถือว่าเป็นมงคลนิมิต แต่ความตามคัมภีร์พินพานิพพานมีอยู่ว่า ถ้าอสุนิบาตตกต้องกำแพงเมืองใด แม้เข้าศึกมาย่ำยีเมืองนั้น ก็มีแต่จะปราศัยพ่ายแพ้ไปฝ่ายเดียว ซึ่งหากย้อนกลับไปในยุครัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 เกิดเหตุฟ้าผ่าพระมหาปราสาท ไฟลุกขึ้นไหม้เครื่องบนพระมหาปราสาทกับหลังคามุขมอดไหม้ไปทั้งหลัง แม้จะหวั่นวิตกกังวลถึงเหตุอาเพศที่จะเกิดขึ้น แต่เมื่อพระสงฆ์ได้ตรวจคัมภีร์ในพระบาลีคัมภีร์พุทธศาสตร์แล้วพบว่า ฟ้าผ่ากลับถือว่าเป็นนิมิตดี ไม่ใช่เรื่องอาเพศ ฟ้าพิโรธ หรือเทวดาลงโทษแต่อย่างใด แต่เป็นมงคลนิมิต แม้จะเสื่อมเสียทรัพย์สินสมบัติ ก็เสียแต่ที่ต้องอสุนิภัย จะเสียยิ่งไปกว่านั้นหาไม่ จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติสร้างวัฒนธรรมความเป็นอยู่ให้กับมนุษย์ สอนให้เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ สอนให้มนุษย์ทำความดี ถ้าทำความชั่วธรรมชาติจะลงโทษถือว่าเป็นนิเวศวิถีที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสอดคล้องกับวรรณคดีเรื่องโครงโลกนิติ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังคำประพันธ์ ดังนี้

พฤษภภาศร
โททนต์เสน่คง
นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชั่วดี

อีกกฤษณอรันพลดปลง
สำคัญหมายในกายมี
มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
ประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากเนื้อหาข้างต้น กวีชี้ให้เห็นความหมายของธรรมชาติที่ปรากฏในฐานะ “วิถีการปฏิบัติความรู้ใหม่” ผู้ให้ความรู้ชี้แนะเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของชีวิต วัวควายข้างตายไปแล้วยังเหลือฟันและเขาทั้งคู่ แต่คนที่ตายไปย่อมสูญสลายไปทั้งร่างกาย จะเหลือไว้ก็แต่เพียงความชั่วและความดีประดับโลกนี้ไว้ ถ้ามีความดีก็เป็นทีลือชาปรากฏ ถ้ามีความชั่วเขาก็ินทากันไปทั่ว ธรรมชาติกำลังสื่อความหมายสอนให้เราไม่ประมาทต่อการดำรงอยู่ เมื่อตั้งอยู่ควรที่จะสร้างประโยชน์คุณความดีให้เกิดแก่สังคมเอาไว้ เมื่อดับไปก็คงเหลือคุณความดีที่เคยกระทำไว้ ความแปรปรวนของสรรพสิ่งรวมถึงมนุษย์ได้แก่การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวัฏจักรที่พึงประสบในไตรภูมิ ความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่กวีไทยสมัยนั้นเน้นย้ำมาแล้วในวรรณคดีสำคัญเรื่องโลกนิติ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปของธรรมชาติและสรรพสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาล เช่นเดียวกับวรรณกรรมเรื่องนิทานพื้นบ้าน สภาพของฟ้าฝนไม่เอื้ออำนวยตามฤดูกาลอันเนื่องมาจากจากความแปรปรวนของธรรมชาติ ธรรมชาติสอนให้เรารู้จักเลี้ยงชีพด้วยการหาอาหารอย่างถูกวิธี สอดคล้องกับเรื่อง มา เล่น กัน ไหม ดังตัวอย่างคำประพันธ์เพลงร้องเล่นเรื่องกุก กูก ไก่ ที่ว่า

กูก กูก ไก่
เลี้ยงลูกมาจนใหญ่
ไม่มีนมให้ลูกกิน
ลูกร้องเจี๊ยะเจี๊ยะ
แม่อีกเรียกไปคุยดิน
ทำมาหากิน
ตามประสาไก่เอ๋ย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวชื่นชมธรรมชาติในฐานะ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต การสอนให้กระทำตามมารดาผู้ให้กำเนิด โดยการยกแม่ไก่ซึ่งเป็นธรรมชาติที่สอนให้ลูก ๆ ได้รู้จักหา กิน รู้จักดำรงชีวิตด้วยการออกมาหา กิน สอนให้รู้ว่า เกิดเป็นมีชีวิตมีมือ มีเท้า ต้องรู้จักทำมาหากิน ไม่มอมืองอเท้ารอพ่อแม่ นำอาหารมาให้กิน รู้จักเรียนรู้การเลี้ยงชีพโดยดูจากพ่อแม่เป็นตัวอย่าง

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าการสร้างภูมิโนเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ของมนุษย์ และเป็นนิเวศวิถีของมนุษย์รวมถึงสัตว์อีกด้วยเพราะธรรมชาติมีหลายมิติที่กวีกล่าวถึงสี่เสียว่าเป็นการสร้างภูมิโนเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ที่พบเห็นในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติจึงมีฐานะเป็น “วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่”

3.1.4 การสร้างภูมิโนเวศเพื่อนร่วมทาง

จากเนื้อหาในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า พยวรรณคดีและวรรณกรรมหลายเรื่อง โดยเฉพาะในวรรณคดี วรรณกรรมที่ปรากฏการเดินทางของกวีหรือตัวละครในเรื่องนั้นมีความอ้างว้าง ความเดียวดายหรือแม้กระทั่งความคิดถึงคนรักที่จากมา ทำให้กวีหรือตัวละครเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว มีเพียงระบบนิเวศตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบด้านเป็นเพื่อนในยามนั้น กระบวนทัศน์ที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “เพื่อน” หรือผู้อยู่เคียงข้างมนุษย์ในยามที่เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวท่ามกลางความอ้างว้าง ธรรมชาติจะคอยปลอบขวัญเป็นเพื่อนร่วมเดินทางไปให้ไปสู่เป้าหมายได้สำเร็จ

จากการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้าปรากฏนิเวศวิถีที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ เพื่อน ทำหน้าที่เพื่อนอยู่เคียงข้างมนุษย์ปรากฏดังนี้ 1) ธรรมชาติคือ “เพื่อนสำหรับระบายความทุกข์” เหตุที่ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร จึงได้เพียงตัดพ้อต่อธรรมชาติด้วยความอัดอั้นตันใจ 2) ธรรมชาติคือ “เพื่อนร่วมทาง” ทำให้ตัวละครไม่รู้สึกหวั่นไหวและหวาดกลัวต่อธรรมชาติได้ กระบวนทัศน์เชิงบวกที่มนุษย์อาศัยธรรมชาติในการระบายความทุกข์ เป็นเพื่อนร่วมทาง ก่อให้เกิดความผ่อนคลายและความสุขขึ้นตามลำดับ สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความรู้สึกใกล้ชิดธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในยามที่เหวว่าผู้เรียนก็สามารถระลึกถึงธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเป็นดังเพื่อนอยู่เคียงข้างธรรมชาติทำให้เรารู้สึกไม่โดดเดี่ยวเช่นกับเรื่องแมว เอ๋ย แมวเหมียว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

บ้านฉันมีเพื่อน
 เพื่อนฉันคือแม่
 ฉันรักเพื่อนฉัน
 เพราะฉันรักแม่
 มันส่งเสียงร้อง
 ทำนองของแม่
 ร้องเรียกเหมียวเหมียว
 ฉันเหลียวหาแม่
 มันไล่จับหนู
 เพราะหนูกลัวแม่
 ทุกวัน ทุกวัน
 ฉันคอยเลี้ยงแม่
 กับข้าว กับปลา
 หามาให้แม่
 ฉันชอบร้องเพลง
 ร้องเพลงของแม่

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่กล่าวมาข้างต้นสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยกวีให้ความหมายธรรมชาติสัตว์ในฐานะ “เพื่อน” เป็นที่พึ่งของมนุษย์ด้วยเหตุที่ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร ใครจะให้คำปรึกษาได้ จึงได้แมวซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติมาเป็นเพื่อนที่ดีที่สุด เป็นดังเพื่อนดังญาติพี่น้อง ที่คอยรับฟังปัญหาของตน ดังตัวอย่างที่ว่า “เพื่อนฉันคือแม่ ฉันรักเพื่อนฉัน” แสดงถึงความรักระหว่างมนุษย์กับสัตว์เลี้ยงของตน เป็นความรักที่บริสุทธิ์ ไม่มีอคติในการสร้างความรักต่อกัน และคอยเลี้ยงดูกันดังตัวอย่างที่ว่า “ฉันคอยเลี้ยงแม่กับข้าว กับปลา” เป็นการแสดงถึงความรักในฐานะเพื่อนคือการให้ การดูแลบำรุงให้เพื่อนเกิดความสุขในทุกวัน จะเห็นว่าธรรมชาติและมนุษย์ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในยามที่มนุษย์หมั่นหมองธรรมชาติก็จะคอยปกป้องช่วยเหลือและอยู่เคียงข้างเสมอ ธรรมชาติเป็นเพื่อนที่สร้างสำราญให้แก่มนุษย์และสรรพสัตว์เช่นเดียวกันกับบทประพันธ์ในเรื่อง ทำนองเพลงเขมรกำปอ ดังตัวอย่างที่ว่า

ปานี้เข่าว่ามีวิหค	เหล่านกนับร้อยพัน
มาช่วยกัน มาช่วยกันชมไพร	นะเพื่อนเอ๋ย ให้เพลิดเพลิน
ปานี้เข่ามีความสุข	สนุกดังเชื้อเชิญ
ให้ก้าวเดิน ให้ก้าวเดินชมไพร	นะเพื่อนเอ๋ย วิไลตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น ในบริบทที่มนุษย์มีความอ้างว้าง กวีจะให้ธรรมชาติมีความหมายในฐานะ “เพื่อนที่สร้างสำราญ” เสมอ ธรรมชาติสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสัตว์ ธรรมชาติสร้างความสบายใจ คอยชักชวนให้มาชมธรรมชาติเพื่อนให้เกิดคลายเครียด

เกิดความเพลิดเพลินสนุกสนาน อยากสร้างความสัมพันธ์อย่างกัลยาณมิตรกับธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นเพื่อนสร้างความสุขให้แก่เรา ฉะนั้นเราในฐานะเพื่อนก็ควรรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ร่วมกับเราตลอดไป ธรรมชาติจะไม่ทอดทิ้งและยังทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงความวุ่นวายให้มีความสุขได้ เมื่ออยู่ท่ามกลางธรรมชาติสอดคล้องกับเรื่องการผจญภัยของสุตสาคร ที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะเพื่อนร่วมทาง ธรรมชาติในฐานะเพื่อนสร้างสีสันให้แก่ชีวิต ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

พอเช้าตรูู้สึกให้นักแค่น
ขึ้นขี่ปลาพาวัยคล่ายคล้ายไป
กระโดดโครมโถมถึงเข้าทั้งหวด
พอหลุดมือรื้อกลับเข้ารับรบ
เอาจหวายสายสัญญาณสวมศีรษะ
ม้ามังกรอ่อนดั้นลั่นกำลัง
ได้เจ็ดคาบปราบม้าสวาท
อาชาขึ้นพ่นกายไม่วายชนม์
ขยับซ้ายย้ายตามด้วยความรัก
คอยตามไปไม่ขัดหัตยา
ขี่ขยับขยับขึ้นบนเกาะแก้ว

ฉวยเชือกแล่นลงมหาชลาลัย
ถึงคลื่นใหญ่มองเขม่นเห็นสินธพ
มังกรหวดทางกระหวัดทั้งกัดขบ
โจนประจวบจับหวดกระหมวดรั้ง
ด้วยเดชพระเวทวิเศษขลัง
ขึ้นนั่งหลังแล้วกุมารก็อ่านมนต์
แล้วเป่าลงตรงศีรษะลั่นหกหน
ให้รักคนที่ขึ้นขี่ตั้งชีวา
หรือจะชักย้ายทางไปข้างขวา
กุมารารู้ทีก็ดีใจ
ยิ่งคล่องแคล่วควมกระโดดโหดไศล

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะเพื่อนร่วมทาง โดยได้ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดคือธรรมชาติ เมื่อสุตสาครตื่นขึ้นมาก็วิงหาธรรมชาติเป็นครั้งแรก เพราะธรรมชาติอยู่ร่วมแล้วสบายใจดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “พอเช้าตรูู้สึกให้นักแค่น ฉวยเชือกแล่นลงมหาชลาลัย ขึ้นขี่ปลาพาวัยคล่ายคล้ายไป” โดยได้อธิบายถึงตอนที่ว่า วันหนึ่งเมื่อพระสิทธาเข้านั่งฉนวน สุตสาครได้หนีลงทะเลไปเล่นปล้ำปลา ได้ไปพบม้าหน้าเหมือนมังกร แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมสนุก เป็นเพื่อนร่วมเล่นในยามที่ไม่มีเพื่อน กล่าวคือเป็นมิตรแท้ที่อยู่กับเราได้ตลอดเวลา และธรรมชาติยังเป็นเพื่อนร่วมเดินทางของเราเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้อีกด้วย ดังตัวอย่างที่ว่า “ขี่ขยับขยับขึ้นบนเกาะแก้ว ยิ่งคล่องแคล่วควมกระโดดโหดไศล” แสดงให้เห็นว่า พระโยคีเห็นว่าเป็นม้ามีฤทธิ์จึงคิดที่ให้หลาน จะได้ใช้ขี่ไปตามพระบิดา จึงบอกว่าเป็นม้าที่ดี และสอนวิธีจับให้ สุตสาครก็จับม้ามังกรมาได้ ธรรมชาติจึงเป็นเพื่อนในการเดินทางเพื่อไปตามหาบิดา และคอยอยู่กับเราปกป้องดูแล ไม่ให้เกิดอันตราย นัยเดียวกันธรรมชาตินอกจากเป็นเพื่อนเดินทางแล้ว ธรรมชาติยังเป็นเพื่อนในฐานะ “เพื่อนสำหรับระบายความทุกข์” อีกด้วยที่ปรากฏในเรื่อง ดวงจันทร์ของลำเจียก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เดือนสิบสองล่องลอยกระพริบแสง
ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง
เสียงนกบินพราดพรดกรวดไ้อื้อ
ล้วนผู้คนลั่นหลามตามสะพาน
บ้างก็แห่ผ้าป่าพฤษภาปัก

ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง
ทั้งพลูแรงตึงตังดั่งสะพาน
เสียงหวอหือเฮฮาอยู่ฉานฉาน
อลหม่านนาวาในสาคร
มีเรือชักแข็งแซ่แลสลอน

ขับประโคนดนตรีมีละคร	อรชรรำร่าอยู่หน้าเรือ
บ้างก็ร้องสักราไสหน้าทับ	ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ
ฟังสำเนียงเสียงสตรีไม่มีเครื่อง	เป็นโยเยจ๊อบในน้ำใจชาย
ฟังสำเนียงเสียงนางที่กลางน้ำ	แล้วหวนรำลึกนุชที่สุดหมาย
กลับมานอนอ่อนทอตระหวายกาย	เฝ้าพุ่มพ่ายชลนาทุกราตรี
นอนไม่หลับกลับลุกเปิดหน้าต่าง	จันทร์กระจ่างแจ่มฟ้าในราศี
เห็นดวงเดือนเหมือนพักตร์รักคินี	ยุพินพ้ออยู่ไกลนัยนา
พินิจคอยนอนคอยละห้อยหวน	แสนร่ำจวนมิได้สิ้นฉวีลา
เห็นราหูจู่จับพระจันทร์	ชาวพาราอื้ออึงคะนึงดัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกเนื้อเรื่องรำพันถึงความรัก ประเพณี รวมทั้งเหตุการณ์ประจำเดือนหนึ่ง ๆ ในรอบปี ทำนองเดียวกับโคลงทวาทศมาสในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรื่องนี้แตกต่างจากนิราศโดยทั่วไป คือกวีไม่ได้เดินทางห่างจากคนรัก แต่พรรณนาคร่ำครวญถึงคนรักโดยยึดเวลาตามเดือนต่าง ๆ เป็นสำคัญ โดยเนื้อความจะพรรณนากล่าวถึงความรู้สึกของกวีที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก กับวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือน รวมถึงเหตุการณ์ที่กวีได้เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยกวีได้ใช้ธรรมชาติเป็นปัจจัยในการเชื่อมโยงความพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักของตน โดยมีธรรมชาติเป็นเพื่อนเสมอเมื่อเกิดความทุกข์เพราะรัก ธรรมชาติในฐานะเพื่อนสำหรับระบายความทุกข์ โดยเปรียบเทียบกับความในใจของตน เมื่อต้องพลัดพรากจากหญิงอันเป็นที่รัก ทั้งในด้านความรักและความทุกข์หรือวิชีวิต จะเห็นว่าธรรมชาติและมนุษย์ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในยามที่มนุษย์หม่นหมองธรรมชาติก็จะคอยเป็นเพื่อนปลอบและอยู่เคียงข้างเสมอ

3.2 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย

ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือน ตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำใน ฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็น จึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่นางสงกรานต์ การทำนายฝนว่าจะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชา ระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของ คน พืช และสัตว์ ให้ได้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทง คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร บูชาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติ ทั้งสิ้น “ประเพณีสงกรานต์” ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างคนกับ ธรรมชาติในฤดูร้อนได้อย่างเหมาะสมในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้พื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548)

จากการศึกษาหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำนพบว่า นิเวศวิถีที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะสนับสนุนภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือ เป็นญาติกัน ทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพอยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิด กับในปัจจุบัน ถือ เป็นภูมิปัญญาที่สร้างความ สมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ ธรรมชาติที่ปรากฏให้เห็นได้แก่ ธรรมชาติที่สนับสนุนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย และธรรมชาติที่สร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย เนื้อหา ดังกล่าวถือเป็นกระบวนทัศน์ที่ชี้ให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติมากขึ้น

3.2.1 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านอาหาร

วัฒนธรรมอาหารและความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับสังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏใน วรรณคดีลำนำนนั้น นำเสนอวัฒนธรรมอาหาร ทั้งในด้านประเภทอาหาร การผลิต การแสวงหาอาหาร การปรุงและการตกแต่งอาหาร การบริการอาหาร และการกินอาหาร วัฒนธรรมอาหารเป็นสิ่งแสดง ภูมิปัญญาไทย แสดงความรู้ในการเลือกสรร สร้างสรรค์และใช้ประโยชน์จากอาหารอย่างเหมาะสมกับ กาลเทศะ สอดคล้องกับวิถีชีวิตไทย วัฒนธรรมอาหารเป็นศิลปะอันประณีต แสดงความสำคัญของ สุนทรียรสในการกิน ซึ่งสัมพันธ์กับสถานภาพของบุคคลทั้งผู้เสพอาหารที่เป็นชนชั้นสูงและผู้ปรุง อาหารที่ได้รับการยกย่องในฐานะศิลปะ วัฒนธรรมอาหารแสดง ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้ง ในลักษณะของการผสมผสานทางวัฒนธรรมและการแสดงความแตกต่าง ดังภูมิปัญญาการประกอบ อาหาร ที่ปรากฏในเรื่อง ตัง เอ๋ย ตัง ไช้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

บ้าน ฉั่น เลี้ยง ไก่
พ่อไก่ ชัน ก้อง
ชัน เป็น ทำ นอง
ปลุก ฉั่น ชื่นบาน
แม่ไก่ ออกไข่
ไข่ เป็น อาหาร
ไข่เค็ม ไข่หวาน
ฉั่น ชอบ กิน ไข่

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “สร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย” ด้วยการประกอบอาหารโดยใช้ธรรมชาติคือไข่ไก่ที่ทุกวันมาประกอบอาหาร อีกทั้งยังเก็บรักษาง่ายและถนอมอาหารได้หลากหลายจึงกลายมาเป็นวัตถุดิบพื้นฐานคู่ครัวเรือน ในทาง กลับกัน วัตถุดิบง่าย ๆ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ที่ว่า “ไข่เค็ม ไข่หวาน ฉั่น ชอบ กิน ไข่” แสดงให้เห็น ถึงภูมิปัญญาในการนำไข่ที่เหลือกินมาทำการถนอมอาหารไว้กินในเวลาที่ใช้ราคาแพง ไข่ไก่ขาดแคลน ตลาด การทำไข่หวาน ไข่เค็มก็ถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอนให้คนรู้จักประหยัด อดออมเลือก

เก็บอาหารไว้กินในฤดูกาลที่ขาดแคลนได้อย่างถูกวิธี และกวียังได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “สนับสนุนภูมิปัญญาไทยในการหาอาหาร” เพื่อการดำรงชีวิต ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

จับตะพดมะพร้าววัดกวารี	รดหัวอินทรีย์อาบสนาน
นั่งชุ่มแช่เย็นน้ำสำราญ	น้ำเป็นเกลียวเชียวฉานทานกายรับ
เห็นฝูงปลามาเป็นพรวนทวนกระแสน	สองแฉกแบบมือจ้องเที่ยวมองจับ
เหยียบศิลากลิ้งกลมลิ้นลัมพับ	ลงนอนทับกันนอนห่อหัวรอรัก
โค้งโค้งมองจ้องมือจะซ่อนใหม่	กลัวปลาตกใจไม่กระดิก
พอได้ที่ฉวยฉับปลากลับพลิก	ดินดึกก็โยนไปไว้กลางทราย
ปุน้อยน้อยวิ่งร่อยตามริมหาด	ทั้งสองมาดหมายตะครุบเปิดหาย
คอยปากรูปไม่ทันจะซ่อนกาย	จับได้หลายตัวชักหักก้ามไว้
จนเหนื่อยอ่อนร้อนอีกลงนอนขวาง	ที่ในกลางสายชลล้นหลังไหล
แล้วชวนกันชำระสระเหงื่อไคล	เร่งผ่องใสแสนสำราญบานมกล

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “ผู้สร้างภูมิปัญญา” ให้แก่มนุษย์ในโลก โดยได้สร้างสภาพแวดล้อมให้แก่มนุษย์และสอนให้มนุษย์เอาตัวรอดด้วยการหาอาหารมาดำรงชีวิต โดยได้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่แสดงภูมิปัญญาการใช้อาวุธ(ล่าสัตว์) ซึ่งถือเป็นการกีฬาประเภทหนึ่งและแสดงถึงความกล้าหาญที่แฝงอยู่ในตัวบุคคลในการกล้าที่จะเผชิญกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้าอย่างอาภายและทำให้เงาะน้อยรุ่นหลัง เกิดความชื่นชมและเชื่อมั่นในความกล้าหาญ การใช้มือเปล่าในการล่าสัตว์ดังตัวอย่างที่ว่า “โค้งโค้งมองจ้องมือจะซ่อนใหม่ กลัวปลาตกใจไม่กระดิก พอได้ที่ฉวยฉับปลากลับพลิก” เป็นภูมิปัญญาแสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามสภาพธรรมชาติ และความอุดมสมบูรณ์ในป่า ซึ่งเป็นที่รวมแห่งชีวิตทั้งยามทุกข์ยามสุขเป็นที่เกิด ที่อยู่ ที่ทำมาหากิน ที่เที่ยวเล่น ทั้งยังเป็นที่มาของขนบธรรมเนียม ค่านิยม ประเพณีและความเชื่อ ดำรงชีวิต ด้วยสภาพธรรมชาติอันบริสุทธิ์ ได้หล่อหลอมให้สังคมเป็นสังคมที่เรียบง่ายงดงาม ไม่ยุ่งยากซับซ้อนจนเล็ดหล่นหายไป

3.2.2 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อ

วรรณคดีลำนำนานำเสนอภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวความคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่ม นั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะการสืบทอดความเชื่อมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ให้การสืบทอดล้วนแต่ยึดถือปฏิบัติให้ประจักษ์ชัดเป็นต้นแบบอย่างกว้างขวางและมั่นคง และล้วนมีเจตนาที่จะปลูกฝังให้ผู้สืบสานตาดำเนินรอยอย่างเคร่งครัด มักถือเป็นเงื่อนไขในการอยู่ร่วมกัน ผู้ปฏิบัติตามย่อมเป็นที่ยอมรับของคณาญาติและสังคม ส่วนผู้ฝ่าฝืนย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนา การปลูกฝังความเชื่อล้วนมีขึ้นนับแต่วันแรกที่ผู้สืบทอดเริ่มเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมนั้น ๆ การบ่มเพาะจึงมีลักษณะเป็นการดัดแต่งไม้อ่อนให้ค่อยปรับเปลี่ยนตามและเพิ่มพูนขึ้นจนกลายเป็นผู้สืบสานตนให้แก่คนรุ่นต่อ ๆ ไป โดยกล่าวถึงธรรมชาติที่กล่าวถึง วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ปรากฏในเรื่อง พ่อค้าจากเกาะตะมะ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

มะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่งอยู่ในที่นั้นสูงเทียมศีรษะ
 พ่อค้าจากเกาะตะมะ มะกะโทคิดขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา
 จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา
 แล้วจึงบอกแก่ผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ข้าพเจ้าบูชาแล้ว ผู้ทำนายนั้นจึงคิดว่า
 บุรุษผู้นี้มีปัญญา ฉลาดในอุบายยิ่งนัก ควรที่จะมีบุญอยู่แล้ว
 จึงทำนายว่า แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า หาบไม่ต้องบ่าท่านแล้ว ซึ่ง
 จะค้าขายสืบไปนั้น ท่านอย่าได้กระทำเลย หาเป็นประโยชน์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ธรรมชาติอยู่ในฐานะ “ฐานะผู้สร้าง” ภูมิปัญญา ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้นโดยกล่าวถึงจอมปลวกดังตัวอย่างที่ว่า “มะกะโทคิดขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา” ซึ่งให้เห็นถึง คติความเชื่อ กล่าวกันว่าจอมปลวกเป็นที่สถิตของเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งดีและไม่ดี (แล้วแต่พื้นที่) จึงมีคติความเชื่อเกี่ยวกับจอมปลวกตามมาอีกหลายเรื่อง ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นโบราณอุบาย ดินจอมปลวกที่เกิดขึ้นในบริเวณบ้านคนโบราณสามารถนำมาตีความหมายได้ดังต่อไปนี้ 1.ทิศตะวันออก หมายถึง จะมีข้าวของ เงินทองมากมาย 2.ทิศใต้ หมายถึง จะได้กินของกำนัล ได้รับของจากผู้สูงศักดิ์ 3.ทิศตะวันตก หมายถึง เรื่องหุ้มหุยม จะมีเรื่องเดือดร้อน 4.ทิศตะวันตกเฉียงใต้ หมายถึง จะมีความสุข มีสมบัติมาก มีคนยกย่องในทรัพย์เรา 5.ทิศเหนือ หมายถึง จะเป็นใหญ่เป็นโตมีชื่อเสียง 6.ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง ผู้มีอำนาจ มีบารมี จะมาขึ้นชอบ ๗.ทิศตะวันออกเฉียงใต้ หมายถึง ระวังไฟจะไหม้บ้าน 7.ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ หมายถึง มีความสุข ได้หญิงที่รู้ใจ มีทรัพย์สินและเงินทอง อีกทั้งดินจอมปลวกในฐานะสร้างภูมิปัญญาชาวบ้านโดยการนำมาละลายน้ำรับประทานแก้กระหายน้ำ แก้อ่อนใน หรือนำมาใช้พอกดับพิษและถอนพิษฟกบวมยังมีดินปลวกอีกชนิดหนึ่ง คือ ปลวกดำ ซึ่งมักจะทำรังอยู่ตามโคนกอไผ่ ฉะนั้นดินก็จะเป็นดินดำแข็งแรงแรงไม่อมน้ำ ซึ่งถ้าเราเอาดินทั้งสองชนิดนี้มาผสมกับดินขุยไผ่ จะเป็นดินที่ใช้เพาะปลูกต้นไม้ได้ดี นอกจากการปลูกพืชแล้วยังสามารถนำดินจอมปลวกมาพอกไข่เพื่อทำไข่เค็มได้อีกด้วย เนื่องจากดินจอมปลวกมีเนื้อดินเป็นดินเหนียว ซึ่งมีความเหนียวไม่มากเกินไป เมื่อผสมกับน้ำ แล้วนำมาพอกไข่ สามารถเคลือบเกาะ ติดกับเปลือกไข่ได้แน่น นอกจากนี้ดินจอมปลวก ยังมีความสามารถ ในการอุ้มน้ำสูง จึงรักษาความชื้น ไว้ให้เกลือซึมผ่านเข้าไปใน เปลือกไข่ได้ดี

3.2.3 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน

ธรรมชาติยังเป็นผู้สร้างภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย อีกด้วยที่ปรากฏในเรื่อง ดวงจันทร์ของลำเจียก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง	ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง
ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง	ทั้งพลูแรงตึงตังดังสะท้าน
เสียงนกบินพราดพรดกรวดไ้อั่ว	เสียงหวอหวิวเฮฮาอยู่ฉาดฉาน
ล้วนผู้คนลั่นหลามตามสะพาน	อลหม่านนาวาในสาคร

บ้างก็แห้วปาพฤชาปัก	เรือชักแข็งแซ่แลสลอน
ขับประโคนดนตรีมีละคร	อรชรร่าร่าอยู่หน้าเรือ
บ้างก็ร้องสักราไสหน้าทับ	ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ
ฟังสำเนียงเสียงสตรีไม่มีเครือ	เป็นโยเยอับในน้ำใจชาย
ฟังสำเนียงเสียงนางที่กลางน้ำ	แล้วหวนรำลึกนุชที่สุดหมาย
กลับมาอนอ่อนทอดระทวยกาย	เฝ้าพุ่มพ่ายชลนาทุกราตรี
นอนไม่หลับกลับลุกเปิดหน้าต่าง	จันทร์กระจ่างแจ่มฟ้าในราตรี
เห็นดวงเดือนเหมือนพักตร์ภคินี	ยุพินพื่ออยู่ไกลนัยนา
พินั่งคอยนอนคอยละห้อยหวน	แสนรัญจวนมิได้สิ้นถวิลหา
เห็นราหูจู่จับพระจันทร์	ชาวพาราอ้ออึ้งคะนึ่งดัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “ผู้สร้างภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย” ให้แก่โลกมนุษย์ โดยวัฒนธรรมเดือน 12 นั้น เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแห่งสายน้ำ การอาศัยธรรมชาติในการลอยความทุกข์ ความโศกที่ติดค้างอยู่ในใจตลอดปี การปล่อยสิ่งที่ไม่ดีให้คืนสู่ธรรมชาติ การขอขมาพระแม่คงคาที่เคยล่วงเกิน ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง ทั้งพลูแรงตึงตังดั่งสะท้าน” แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สร้างวัฒนธรรมทางแม่น้ำ สร้างความสบายใจให้แก่มนุษย์ ฤดูน้ำหลากในอดีต เมื่อสภาพแวดล้อมยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงมากนัก ชาวบ้านลอยกระทงหรือลอยประทีปในวันเพ็ญเดือน 12 เมื่อถึงเทศกาลนี้วัดวาอารามต่างจุดประทีปโคมไฟเป็นพุทธบูชา มีทั้งการบูชาโดยใช้เทียนปักไม้ด้ามในกระทงลอยไปตามแม่น้ำ และการยกเสนาแชนโคมไว้ตามสถานที่สูง ๆ เพื่อเป็นการขอขมาพระแม่คงคา นอกจากนี้ ชาวบ้านยังนิยมทำกระทงมาลอยบูชาตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ชาวบ้านมักกรออยู่จนเที่ยงคืน จะไปตักน้ำมาใส่ตุ้มซึ่งถือว่าเป็นน้ำเพ็ญจะใสสะอาด บางคนจะลอยกระทงกันในเวลานี้ด้วย อีกทั้งยังสอดคล้องกับการละเล่นแบบไทย ๆ ในอดีตที่บรรยายผ่านวรรณกรรมหลายเรื่องไม่เพียงแต่การละเล่นอย่างเดียวนั้น การละเล่นในท่ามกลางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ทางน้ำก็เป็นเส้นทางธรรมชาติที่สำคัญต่อการสำหรับการละเล่นแบบไทย ๆ ได้ เช่นเรื่อง รื่นรสสักรา โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

สักราลงเรือล่องร้องกลอนเล่น
 ฤดูน้ำยามค่ำเย็นทั้งชายหญิง
 ร้อยเรียงกลอนโต้ตอบขอบใจจริง
 เปิกบานยิ่งร้องรำทำดนตรี
 เทศกาลทอดกฐินทอดผ้าป่า
 ภาคกลาง “เล่นสักรา” เป็นสุขศรี
 “คนเจ้าบทเจ้ากลอน” ชื่นชีวี
 ทุกภาคมี “เพลงพื้นบ้าน” เล่นกันเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กวีกล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “สนับสนุนภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย” การละเล่นทางผ่านธรรมชาติที่น่าประทับใจแสนสนุกปลุกใจหวังในชายป่าธารน้ำไหลใสสะอาด กวีกล่าวถึงธารน้ำแห่งหนึ่งกลางธรรมชาติอันรื่นรมย์และงดงาม หมู่มีจกษาดินนาเล่นน้ำอย่างสนุกสนานจนสามารถมองเห็นตัวปลาที่กำลังแหวกว่ายไปมาอย่างสนุกสนาน ธรรมชาติยามค่ำที่ ชายหนุ่มหญิงสาวกำลังร้องเรียงกลอนเพื่อโต้ตอบความไพเราะ ความสนุกสนาน มีเสียงดนตรีประโคมเพื่อสนับสนุนบรรยากาศธรรมชาติให้มีชีวิตและสร้างความสุขให้แก่ประชาชนที่พากันสนุกสนานในงานทอดกฐินผ้าป่า ซึ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากจะให้ความรื่นรมย์และความสุขแล้ว ยังสร้างวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นอีกด้วย

3.3 ภูมิธรรมสื่อคำสอน

วรรณคดีลำนำนานำเสนอภูมิธรรม ผ่านคำสอนและเนื้อหาที่ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและมีคติพจน์ที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติอยู่ในเรื่อง โดยวรรณคดีคำสอนจะสะท้อนความเป็นไปของสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละยุคสมัย โดยใช้ธรรมชาติในฐานะ สื่อคำสอน มุ่งแสดงแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เพื่อสอนมนุษย์ในสังคม จากประสบการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ เป็นสื่อช่วยเตือนสติมนุษย์ในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ก็มุ่งเปรียบเทียบธรรมชาติเพื่อสอนมนุษย์ให้รู้จักหลักการประพฤติปฏิบัติตน ให้มีความสุขในการอยู่ร่วมกันในสังคม กระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติในวรรณคดีจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียนให้รู้จักสำนึกต่อธรรมชาติและ การอยู่ร่วมกันในสังคม

จากการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนำนานเวศวิถีที่กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะสื่อคำสอน เพื่อเตือนสติมนุษย์ให้พึงสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตนและไม่ประมาท ต่อการทำงานรวมถึงการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นคำสอนในลักษณะเชิงบวกแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักปฏิบัติตนเป็นคนดีมีศีลธรรม ได้แก่ ปลูกฝังเรื่องความกตัญญู สอนให้รู้จักคุณค่าแห่งชีวิตความพอประมาณ พิจารณาคบเพื่อน อย่าหลงผิดเตือนสติอย่าประมาท มีความสามัคคีในหมู่คณะและสอนผู้ปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความผาสุกในสังคมตลอดจนประเทศชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครอง โดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา และกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อควบคุมคนในบังคับบัญชาให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ที่เป็นสื่อคำสอนปรากฏในหนังสือวรรณคดีลำนำนานสร้างอัตลักษณ์ผู้เรียนให้รู้จักบทบาทหน้าที่ของตน

3.3.1 คำสอนการปฏิบัติตน

วรรณคดีลำนำนานำเสนอคำสอนการปฏิบัติตน เพื่อเป็นรู้แนวทางการประพฤติปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับบริบทในสังคม สนับสนุนการสร้างระบบคตินิเวศวิถีคือ สื่อที่แฝงคำสอนไว้ให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ซึมซับใน ความดี สำนึกในบทบาทหน้าที่ที่ดีต่อสังคม มีจริยธรรม และปฏิบัติตนตามกฎระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและประเทศชาติได้อย่างมีความสุข เช่น

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
 มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
 ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
 ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
 มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน
 บิดามารดาร์กมักเป็นผล
 ที่พึงหนึ่งพึงได้แต่กายตน
 เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
 แม้ใครรักรักมั่งชังชังตอบ
 ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
 รู้สิ่งใดไม่สู้รู้วิชา
 รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น มาจากตอนที่พระฤๅษีสอนสุตสาคร เป็นเหตุการณ์หลังจากสุตสาครถูก ซีเปื่อยผลัดตกหน้าผา แยกเอาม่านิลมังกรและไม้เท้ากายสิทธิ์ไป จนกระทั่งพระฤๅษีก็ตามมาช่วยได้ทันจึงได้กล่าวสอนสุตสาคร จนกลายเป็นบทกลอนสอนใจที่เรียกได้ว่าเป็นหนึ่งในวรรณคดีของวรรณคดี โดยกวีได้ใช้ธรรมชาติในการอุปมาเปรียบกับคำสอนดังตัวอย่างที่ว่า “ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน” แสดงให้เห็นถึงเถาวัลย์ซึ่งเป็นธรรมชาติคด เกาะไปตามรูปทรงของสิ่งนั้น ๆ เหมือนกับใจของมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติไม่เชื่อตรง ต่อหน้าปฏิบัติอีกอย่างลับหลังปฏิบัติอีกอย่าง โดยพระโยคีได้ใช้ธรรมชาติในการช่วยสอนให้รู้จักจิตใจมนุษย์ที่แท้จริง ควรระวังให้ดี อย่าประมาท สอดคล้องกับวรรณกรรมที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอน คือ เรื่องวิชาเหมือนสินค้ำ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

วิชาเหมือนสินค้ำ	อันมีค่าอยู่เมืองไกล
ต้องยากลำบากไป	จึงจะได้สินค้ำมา
จงตั้งเอากายเจ้า	เป็นสำเภาอันโสภาค
ความเพียรเป็นโยธา	แขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ
นิ้วเป็นสายระยาง	สองเท้าต่างสมอใหญ่
ปากเป็นนายงานไป	อหฺมาลัยเป็นเสบียง
สติเป็นทางเสื่อ	ถือท้ายเรือไว้ให้เที่ยง
ถือไว้อย่าให้เอียง	ดัดแล่นเลี้ยวข้ามคงคา
ปัญญาเป็นกล้องแก้ว	ส่องดูแถวแนวหินผา
เจ้าจงเอาหูตา	เป็นล้าด้าฟังดูลม
ชี้เกยจคือปลาร้าย	จะทำลายให้เรือจม
เอาใจเป็นปืนคม	ยิงระดมให้จมไป
จึงจะได้สินค้ำมา	คือวิชาอันพิศมัย

จหมั่นหมั่นหมายใจ

อย่าได้คร้านการวิชา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงธรรมชาติที่กวียกให้เห็นบริบทนั้นในฐานะธรรมชาติ คือ กวีได้สอนเปรียบเทียบว่า "ชีวิตคนเราเหมือนสำเภาลำใหญ่ ที่ต้องแล่นออกทะเลใหญ่ไป เพื่อไปหาสินค้า กล่าวคือ วิชาความรู้ การจะได้ซึ่งสินค้านั้นจะต้องมีความมานะพยายามและอดทนอย่างมาก และต้องมีสติตั้งมั่น หรือมีความมุ่งมั่นที่จะต้องทำให้สำเร็จ คือ ได้ตัวสินค้ามา เพื่อจะได้เอามาขาย ให้ได้ทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีพในอนาคต ความขี้เกียจก็คือปลาร้ายหรือมารร้ายที่เป็นศัตรูของความสำเร็จนั่นเอง จะต้องทำลายความขี้เกียจให้ได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร" แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่ใช้สอนสอนให้มนุษย์มีความเพียรพยายามในการแสวงหาความรู้โดยการเปรียบเทียบความรู้กับสิ่งที่เป็นธรรมชาติคือสินค้า ปลาร้ายคืออุปสรรคของชีวิต เป็นการนำธรรมชาติมาใช้ในการสอน ซึ่งเป็นนิเวศวิถีในการนำไปประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และมีวรรณกรรมคำสอนที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอน สร้างความสัมพันธ์กับมนุษย์ทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ โคลงโลกนิติ ในวรรณคดีลำนํ้า เรือง คบพาล พาลพาไปหาผิด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ปลาร้ายพันห่อด้วย
ใบก็เหมือนคาวปลา
คือคนหมู่ไปหา
ได้แต่ร้ายร้ายฟัง

ใบคา
คละคลุ้ง
คบเพื่อน พาลนา
เพื่องให้เสียพงศ์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีชี้ให้เห็นธรรมชาติของปลาร้าย ซึ่งเป็นธรรมชาติมีกลิ่นเหม็น และมีกลิ่นแรง แสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่กวีได้นำวัฒนธรรมทางด้านอาหารคือ ปลาร้า ซึ่งเป็นที่นิยมของคนอีสานมาใช้ในการสอนเรื่องของการคบหาสมาคมกับมนุษย์ โดยได้ยกธรรมชาติ คือ ใบคาที่ห่อปลาร้าซึ่งมีกลิ่นเหม็นนั้นย่อมมีกลิ่นคาวปลาเหม็นไปด้วย เปรียบเหมือนการคบเพื่อนแล้ว ก็ย่อมได้รับความเดือดร้อนและพลอยมีวามองถึงวงศ์ตระกูลไปด้วย สอดคล้องกับเรื่องการคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสอน ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ใบพ้อพันห่อหุ้ม
หอมระรวยรสพา
คือคนเสพเสนาหา
ความสุขซาบถ้าม้วย

กฤษณา
เฟริศด้วย
นักปราชญ์
ดจไม่กลิ่นหอม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น สมเด็จพระยาเดชาฯ ได้ประพันธ์โคลงบทนี้กล่าวถึงใบพ้อที่ห่อหุ้มกฤษณาไว้พาให้ใบพ้อติดกลิ่นหอมของกฤษณามาด้วย เช่นเดียว กับบุคคลที่คบหาสนิทสนมกับ

นักปราชญ์ย่อมได้รับความสุขเสมอ ดุจไม้กลั่นหอม แนะนำให้ผู้อ่านคิดว่า ควรเลือกคบหาสมาคมกับนักปราชญ์ โดยการยกธรรมชาติของใบไม้ที่นำมาห่อฤษณาซึ่งเป็นธรรมชาติที่สื่อถึงความหอม ความดี ความเก่ง ใบไม้ที่นำมาห่อสุคนธ์ที่หอม ย่อมได้รับความหอมด้วยเช่นกัน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสอนให้รู้จักเลือกคบคนที่ดี ประพฤติตนเหมาะสม มีความหอมแห่งกลิ่นศีลธรรม ย่อมนำความสุขมาให้ สอดคล้องกับเรื่องการคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสอนเลือกคบคน การมองคนก่อนตัดสินใจที่จะสมาคมด้วย ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ผลเตื่อเมื่อสุกไซ้	มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉิน	ชาดป้าย
ภายในยอมแมลงวัน	หนอนบ่อน
ดุจดังคนใจร้าย	นอกนั้นดูงาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงธรรมชาติที่กวียกให้เห็นบริบทนั้นในฐานะธรรมชาติ คือ คำสอนเปรียบเปรยเรื่องการดูคน อย่ามองแค่เพียงภายนอกว่าดูดี เพราะภายในอาจจิตใจชั่วร้าย เทียบกับผลมะเดื่อที่เมื่อสุกแล้วสีแดงสวยแต่ภายในนั้นมักมีหนอนอยู่ โดยกวีได้ยกตัวอย่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ ผลมะเดื่อเมื่อสุกแล้วจะมีสีแดง ภายนอกดูสวยงาม แต่ข้างในมีหนอนแมลงวันซ่อนไขอยู่ ทำให้น่ารังเกียจ เหมือนกับคนบางคนทีหน้าตาดี แต่ภายในจิตใจเป็นคนชั่วร้าย คนเช่นนี้หากเราคบด้วยอาจทำให้เราได้รับอันตราย ดังนั้น การเลือกคบคนที่หน้าตาหรือรูปลักษณ์ภายนอกเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เรา เสียใจได้ในภายหลัง เราควรคบคนที่จิตใจ สอดคล้องกับวรรณกรรมที่สอนให้มองคนอย่ามองว่า คนที่เจียบ ไม่แสดงความรู้คือคนที่ไม่มีความรู้ แต่คนผู้นั้นอาจจะมีความรู้กว่าผู้ที่อวดอ้างก็ได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

นาคิมิพิษเพียง	สุริโย
เลื้อยบ่ทำเดโช	เข้มช้า
พิษน้อยหยิ่งโยโส	แมลงปอง
ชูแต่หางเองอ้าว	อวดอ้างฤทธิ์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

โคลงสุภาษิตบทนี้ ยกตัวอย่างธรรมชาติของพญานาคที่มีพิษร้ายแรงที่สุด แต่มีท่าที่ไม่อวดอ้างศักดิ์ดาหรือไม่เย่อหยิ่งยะโส แต่กลับกัน แมลงปองมีพิษเล็กน้อยแต่หยิ่งยะโสโอหังชูหางที่มีพิษนิดเดียว เปรียบดังคนที่มีความสามารถเล็กน้อยแต่วางตัวใหญ่โตโอหังเช่นนั้น โดยกวีได้แสดงให้เห็นถึงพญานาคเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่มีวัฒนธรรมอยู่ร่วมกับมนุษย์ มนุษย์ถือว่า พญานาคเป็นเทพเจ้าแห่งน้ำ สามารถบันดาลน้ำให้เมืองมนุษย์อุดมสมบูรณ์ มีอิทธิฤทธิ์มากเปรียบเหมือน ผู้มีอำนาจมีความรู้ ความสามารถย่อมไม่อวดตน พฤติกรรมของนาคีตรงกับ ตรงกับสำนวนคมในฝัก ซึ่งตรงข้ามกับแมลงปอง ซึ่งมีฤทธิ์น้อย แต่อวดอ้างแสดงคล้ายว่าตนมีฤทธิ์มากเปรียบเหมือนคนที่มีความรู้

มีอำนาจน้อย แต่อวดอ้างตนเองว่ามีความรู้มาก มีฤทธิ์มาก เพราะฉะนั้น กวีจึงใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสั่งสอนให้รู้ว่า อย่าตัดสินคนที่ภายนอก จงศึกษาผู้คนที่ลึกก่อนจึงตัดสิน

กลอนดอกสร้อย “ไก่อ๊ว” คำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้ขยันตื่นแต่เช้าเพื่อลูกมาทำงานต่าง ๆ และเห็นคุณค่าของเวลาเพื่อจะได้ใช้เวลาอย่างมีประโยชน์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ไก่อ๊วไก่อ๊ว

ขันแหว่ปลุกเรายามเช้าตรู่
เสียงไก่อ๊วเตือนจิตให้คิดดู
โฉนไก่อ๊วรู้จักเวลา
ขี้นอนสายต่อไปไม่ดีแน่
คนจะแพ้ไก่อ๊วเสียแล้วหนา
ทุกชั่วโมงนาที่มีราคา
ลุกขึ้นมากอบกิจสัมฤทธิ์เอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้พรรณนาถึงธรรมชาติของยามเช้า เป็นการกล่าวถึงบรรยากาศในยามรุ่งอรุณ ธรรมชาติที่ปรากฏนั้นให้ความหมาย “ความสุขแห่งวันใหม่” เมื่อพระอาทิตย์เริ่มส่องแสงกระทบเมฆ ความมืดมิดจากยามค่ำคืนกำลังจะหายไป ก็จะมีเสียงธรรมชาติที่ปลุกให้ตื่นมาเพื่อทำงานหรือภารกิจต่าง ๆ โดยกวีได้แทรกคำสอนผ่านสิ่งที่เป็นธรรมชาติกล่าวคือ สอนให้เป็นคนตื่นเช้า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ขี้นอนสายต่อไปไม่ดีแน่” คนที่นอนตื่นสายย่อมได้งานน้อยและเป็นน่าอาย แพ้ไก่อ๊วที่ตื่นมาแต่เช้าเพื่อค้นบอกเวลาและหาอาหารในยามเช้า คนตื่นเช้าย่อมได้เปรียบคนที่นอนตื่นสาย เพราะย่อมการงานหรือภารกิจได้มากกว่า “ทุกชั่วโมงนาที่มีราคา” จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าทุกนาที่มีค่า จะต้องบริหารเวลาให้เป็น และใช้ทุกนาที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะฉะนั้นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยที่ใช้สั่งสอนให้ทุกคนประพฤติตามอย่างถูกต้องและเหมาะสม

อาชยานบพนี้แทรกคำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้เห็นถึงผลของกรรมหรือการกระทำว่าทำอย่างไรย่อมได้รับผลอย่างนั้น ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ปลูกต้นข้าวเกิดเมล็ดข้าวดังเขาวัว
ปลูกถั่วงาเกิดถั่วงาเป็นแม่นมั่น
ปลูกอย่างไรได้ผลอย่างเดียวกัน
ตามพืชพันธุ์หว่านลงจงเข้าใจ
แม้ความชั่วปลูกลงคงได้ชั่ว
ความดีคงไม่กลัวคุ้มตัวได้
ปลูกความดีผลดีมีทั่วไป
ความชั่วไซร่อย่าปลูกเป็นถุกเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนผ่านนิเวศวิถี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางธรรมชาติ ที่มีกฎเป็นไตรลักษณ์ คือ ความเป็นจริงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกมนุษย์ปลูก เมืองอกงามโตขึ้นย่อมออกผลตามสิ่งที่ปลูก โดยบทนี้ไม่ได้สอนเรื่องทำอะไรได้อาจนั้น แต่ลึกลงไป คือคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกเป็นได้ ปลูกอะไรได้อาจนั้น คือ ต่อให้เราเกิดมาไม่เหมือนคนอื่น แต่ถ้าเรารักดี เราก็จะมีค่าไม่แพ้คนอื่นเหมือนกัน ถ้าเราทำตัวเองให้ดีเข้าไว้ แต่ถ้าเราทำไม่ดีก็ไม่มีอะไรมาคุ้มหัวเราได้ คนที่กระทำความดีย่อมได้ดี เราต้องทนกับคนที่ร้ายกับเรา อย่าไปปลูกชู้กับคนอื่น เพราะความดีนั้นสักวันมันจะออกดอกออกผลดีแก่ตัวเราเอง แต่ถ้าเราปลูกชู้กับคนอื่น สักวันมันจะย้อนกลับมาหาเราเช่นกัน

หลักคำสอนเรื่องของคนรักษาคำพูด ไม่กลับคำ สัญญาต้องเป็นสัญญาที่นำธรรมชาตินมาเป็นสื่อเปรียบเทียบกับคำสอน ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง โคลงโลกนิติ ดังตัวอย่าง

งาสรฤห่อนเหียน	หุดคีน
คำกล่าวสาธุชนยีน	อย่างนั้น
ทรชนกล่าวคำผีน	คำเล่า
หัวเต่ายาวแล้วสั้น	เล่ห์ลั่นทรชน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำสอนนี้ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเปรียบให้เห็นถึงคนรักษาคำพูด ไม่กลับคำ สัญญาต้องเป็นสัญญา เหมือนกับงาช้างเมื่องอกออกมาแล้วจะไม่หดกลับคืน กวีได้ยกธรรมชาติคือ งาช้างเป็นสิ่งที่มีความและมีคุณประโยชน์มาก ธรรมชาติของงาช้างย่อมไม่หดกลับคืนได้ คนดีย่อมกล่าวยืนยันเช่นนั้น ส่วนคนชั่วกล่าวผีนว่าไม่เป็นเช่นนั้น เหมือนหัวเต่าที่ยาวแล้วหดสั้นได้ ธรรมชาติจึงเป็นตัวแทนของคำสอนที่สามารถใช้ในการสอนในเรื่องของพฤติกรรม การพูด การกล่าวคำสัตย์ต่อกันย่อมนำมาความสุขมาให้

บทประพันธ์เรื่องห้องสมุดป่า มีคำสอนที่พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ใน “กฤษณาสอนน้องคำฉันท์” บทนี้ ถือเป็นบทพระนิพนธ์ที่มีความหมายเตือนสติมนุษย์ทุกผู้ทุกนามถึงสัจธรรมแห่งการดำรงชีวิต โดยให้ระลึกไว้เสมอว่าเมื่อมีลมหายใจอยู่นั้น ให้เพียรกระทำแต่ความดี และคุณประโยชน์ให้กับสังคมเพื่อคนที่อยู่ข้างหลังจะได้จดจำ จารึกถึงคุณงามความดี และคุณประโยชน์ที่ได้กระทำไว้เมื่ออำลาจากโลกนี้ไปแล้ว โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

พฤษภาสกร	อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่หคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรี
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำสอนนี้ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเปรียบให้เห็นถึงวัฏ ฏะตาย ช่างเมื่อตายไปแล้ว งามา ฟัน เขา หนึ่งหรือกิบเท้ายังคงมีประโยชน์เป็นของกินของใช้ประดับประดาให้สวยงามได้ แต่มนุษย์เรา เมื่อตายไปแล้วถูกเผาเหลือ แต่เถ้าถ่านไม่เหลืออะไรให้สวยงามได้อีก คงเหลือไว้ซึ่งความดี เพราะความดี ไม่รู้จักสิ้นสูญ เพียงแค่เราทำความดี ให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ยิ่งในตอนนี้แล้วด้วย ต้องช่วยเหลือกัน มาก ๆ การทำความดีลงไปครั้งหนึ่ง ๆ ก็เหมือนการโยนก้อนหินลงน้ำโยนก้อนหินก้อนใหญ่ วงน้ำก็ กระเพื่อมอยู่ยาวนาน เป็นวงใหญ่ เปรียบเสมือนเมื่อเราตายไปก็ยังมีคนพูดถึง ไม่รู้จบสิ้น ความดีที่ยังมีคน กล่าวถึง เพียงแค่ทำความดีเพียงเล็กน้อยเหมือนหยดน้ำ ก็สามารถทำให้วงน้ำกระเพื่อมได้

คำสอนเรื่องการทำความดีย่อมไม่สูญเปล่า ย่อมนำชื่อเสียงมาให้ตราบนานริบรี้ด ที่มี ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องห้องสมุดป่า ดังตัวอย่าง

ชีวิตเป็นตราประทับไว้กับโลก
ยามวิโยคชีพยัลลักร่างหนี
ที่สูญแท้แต่ตัวส่วนชีวิต
ยังมีประทับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ โดยได้ยกธรรมชาติเป็นปัจจัยเชื่อมโยงทางการสอน ยกธรรมชาติมาเป็นพยานในคำสั่งสอนเพื่อให้มี ความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น โดยได้กล่าวถึงความชั่วและความดีที่มนุษย์ได้กระทำไว้ในโลกมนุษย์ เมื่อ มนุษย์ผู้นั้นล่วงลับไป ความดีและความชั่วที่ได้กระทำไว้ตั้งแต่โลกมนุษย์นั้น ย่อมยังอยู่บนโลกมนุษย์ นั้นได้ตลอดกาล ประดุจถูกจารึกไว้บนโลก ย่อมไม่มีวันสูญหายไปจากโลก กวีได้ใช้ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในการสั่งสอนให้มีความน่าเชื่อถือและถือประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง

ยังมีวรรณกรรมที่เป็นคำสอนที่เก่าแก่เรื่องหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตในสมัย ปัจจุบัน มีบทคำสอนมากมายที่ใช้ธรรมชาติมาเป็นสื่อเปรียบเทียบกับหลักการประพฤติปฏิบัติตนของ มนุษย์ ดังตัวอย่าง

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง	เหมือนหนึ่งยุงมีดีที่แววขน
ถ้าใจต่ำเป็นได้แต่เพียงคน	ยอมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา
ใจสะอาดใจสว่างใจสงบ	ถ้ามีครบควรเรียกมนุษย์
เพราะทำถูกพูดถูกทุกเวลา	เปรมปรีดาชื่นวันสุขสันต์จริง
ใจสกปรกมีดมัวและร้อนเร่า	ใครมีเข้าควรเรียกว่าผีสิง
เพราะพูดผิดทำผิดจิตประวิง	แต่ในสิ่งนำตัวกลัวอบาย
คิดดูเถิดถ้าใครไม่ยกตก	จงรีบยกใจตนรีบชวนชวาย
ให้ใจสูงเสียได้ก่อนตัวตาย	ก็สมหมายที่เกิดมาอย่าเชื่อนอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เนื้อหาข้างต้น กวีให้ความหมายธรรมชาติในฐานะ “เตือนสติความเป็นมนุษย์” ที่ว่าการเป็นคน กับการเป็นมนุษย์นั้นต่างกัน การเป็น “คน” พอสักว่าได้เกิดมาเป็นคนได้แล้ว ส่วนการเป็น “มนุษย์” นั้น หมายถึงผู้มีใจสูง ใจสูงชนิดที่น้ำ กล่าวคือความชั่วและความทุกข์ท่วมไม่ถึง พอได้เกิดมาก็ได้เป็นคนแล้วแน่นอน แต่จะเป็นมนุษย์หรือไม่นั้น อีกปัญหาหนึ่งต่างหาก คือ อยู่ที่ว่าใจสูงหรือไม่สูง เราจึงเลิกแปลคำว่า มนุษย์ หมายถึง คน ที่ดินที่สูงหรือที่ดอน เราหมายถึงที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง ใจสูงก็เป็นอย่างเดียวกัน คือหมายถึงใจ ชนิดที่น้ำ กล่าวคือกิเลสหรือความชั่วท่วมขึ้นไปไม่ถึง หัวใจที่น้ำชนิดนี้ท่วมไม่ถึงนั้น ย่อมมีลักษณะสะอาด สว่าง สงบฯ ความสะอาด ความสว่างและความสงบของใจนั่นเอง คือความสูงของใจ คนในสมัยนี้ ยิ่งไม่เป็นมนุษย์กันมากยิ่งขึ้น อย่าเข้าใจว่า คนในสมัยนี้มีการศึกษานานาชนิดเจริญแล้ว จะมีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ขึ้น เพราะการศึกษาชนิดนั้น ๆ มิได้มีความหมายว่าสามารถทำให้ใจมีความสะอาด สว่าง สงบ เมื่อดำเนินการศึกษาชนิดที่ไม่อาจทำให้ใจสูงนั้น ยิ่งมากเพียงไรก็มีแต่จะยิ่งทำให้สกปรกมืดมัวและเร่าร้อนมากขึ้นเพียงนั้น อย่าหลงทะนงตัวว่ามีใจสูง เพราะเหตุที่มีการศึกษากว้างขวางนั้นเลย ขอให้วัดระดับจิตใจดูด้วยกฎเกณฑ์อันแท้จริง คือความที่ใจสะอาด สว่าง และ สงบเสียก่อน เพราะถ้าใจไม่เป็นเช่นเกณฑ์นี้แล้ว ทำอย่างไรเสีย น้ำ คือ กิเลส หรือความชั่ว ย่อมท่วมใจนั้นได้เป็นแน่นอน โดยกวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องอุปมา คือ นกยูง มนุษย์กับนกยูงก็เหมือนกัน เป็นมนุษย์ได้เพราะมีจิตใจสูง มีจิตใจดีประกอบด้วยคุณกรรม ส่วนนกยูงนั้น ถ้าจะให้มีความค่า ต้องมีขนหางที่สวยงาม มีสีต่าง ๆ อันงดงาม

3.3.2 คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์

ในวรรณคดีไทย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการนำเสนอในฐานะฉาก สถานที่และบรรยากาศของเรื่อง ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับภาวะความรู้สึกของตัวละครหรือกวีในฐานะปัจเจกบุคคลอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ เมื่อตัวละครหรือกวีอยู่ในภาวะอารมณ์ที่เป็นสุข ก็จะพลอยรู้สึกว้าเหว่ ธรรมชาติมีความสวยงาม รื่นรมย์ ตามไปด้วย แต่ในยามที่ตัวละครตกอยู่ในความทุกข์ มีความอ้างว้างว้าเหว่ ธรรมชาติก็พลอยแปรเปลี่ยนไป ตามความรู้สึกของตัวละคร (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556) กระบวนทัศน์ต่อธรรมชาติในการแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ 2 ลักษณะ เริ่มจากความรู้สึกแห่งความสุข ธรรมชาติมีความเป็นหนึ่งเดียวกับมนุษย์ทำให้มนุษย์มีอารมณ์สดชื่นรื่นรมย์เกิดความสุขและในทางตรงข้ามบางครั้งธรรมชาติก็แปลกแยกกับมนุษย์ สร้างอารมณ์โศกเศร้าให้กับมนุษย์เกิดความทุกข์ได้เช่นกัน

จากการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้าที่ปรากฏในนิเวศวิถีที่กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ แรงบันดาลใจในการแสดงอารมณ์สุขทุกข์ ลักษณะแรก คือ อารมณ์แห่งความสุข ธรรมชาติให้แรงบันดาลใจสนับสนุนให้เกิดความสุข ลักษณะที่สอง อารมณ์แห่งความทุกข์ ธรรมชาติให้แรงบันดาลใจสนับสนุนให้เกิดความทุกข์ โศกเศร้า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกนำเสนอเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนและผู้อ่านมีอารมณ์ร่วมไปกับวรรณคดี ในทางหนึ่งธรรมชาติที่กล่าวถึงนี้จะก่อให้เกิดความรักต่อธรรมชาติกับผู้เรียน เพราะธรรมชาติช่วยให้เกิดความสุขความรื่นรมย์ และในบางแง่มุมธรรมชาติก็เป็นผู้ช่วยคลายความหมองเศร้า เป็นเพื่อนตัวละครในยามมีความทุกข์ใจไม่ทำร้ายด้วยความสดใสร่าเริงเสมือนว่าธรรมชาติคือที่พึ่งทางใจ บทเรียนจากวรรณคดีดังกล่าวทำให้ผู้เรียน

ได้ความรู้ แนวคิดที่สำนึกดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีเหตุผล เป็นการปลูกฝังการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืนเช่น วรรณคดีลำนำเรื่อง ฝนตกแดดออก โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ฉัน ชอบ สายฝน
 ร่วง หล่น จาก ฟ้า
 ฉัน ชอบ แดด จ้า
 ฟ้า สวย สดใส
 ฝน ตก แดด ออก
 นกกระจอก บิน ไป
 ฟัง เพลง กับ ฉัน ไหม
 มา สิ มา ฟัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ธรรมชาติมีบทบาทในฐานะให้ “ความสุข และความรื่นรมย์” ประกอบกับความประทับใจในความเป็นธรรมชาติ โดยกวีได้กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างชีวิตให้แก่มนุษย์รวมถึงสัตว์ที่อาศัยธรรมชาตินั้นดำรงชีวิตอยู่ ธรรมชาติคือฝนเป็นปัจจัยที่ให้ความสมบูรณ์แก่โลกมนุษย์ เพราะสิ่งมีชีวิตทุกอย่างล้วนต้องอาศัยน้ำฝนในการดำรงชีวิต โดยได้กล่าวให้เห็นภาพของน้ำฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้า ตัวละครในบทประพันธ์เกิดความยินดีชอบธรรมชาติ และมีความสุขเมื่อได้มองเห็นธรรมชาติ เมื่อฝนตกเสร็จ นกกระจอกต่างก็บินออกไปหากิน คุยกันเป็นภาษาเพลงทำให้เกิดบทเพลงที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมอบให้ เกิดความสุขสอดคล้องกับบทประพันธ์ที่ว่า

ฝน ตก แดด ออก
 นกกระจอก แปลกใจ
 โผผิน บิน ไป
 ไม่ รู้ หนทาง
 ไป พบ มะ พร้าว
 นก หนาว ครวญคราง
 พี่ มะพร้าว ใจกว้าง
 ขอ พัก สัก วัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสบายใจ ความสุขที่ได้จากธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับมนุษย์และสัตว์ที่กำลังหาที่พึ่ง โดยกวีได้ยกธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ เมื่อฝนตกแดดออก นกกระจอกก็ตกใจไม่รู้จะไปทางไหน จึงไปหาที่พักฝนคือต้นมะพร้าว ในที่นี้ต้นมะพร้าวมีชีวิต จึงชักชวนให้นกกระจอกเข้ามาพักเป็นเวลา 1 คืน โดยต้นมะพร้าวจะป้องกันความหนาวที่เกิดจากลมฝนให้นกกระจอก แสดงให้เห็นถึงความสุขที่เกิดจากการได้ธรรมชาติเป็นที่พึ่งพาอาศัย

ความสุขของการได้ธรรมชาติเป็นเพื่อน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง แมง เอ้ย แมว เหมียว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

แมวเอ๋ยแมวเหมียว
 รูปร่างปราดเปรียวเป็นนักหนา
 ร้องเรียกเหมียวเหมียวเดี๋ยวก็มา
 เคล้าแข้งเคล้าขาน่าเอ็นดู
 รู้จักเอารักเข้าต่อตั้ง
 คำคำซำนั่งระวังหนู
 ควรนับว่ามันกตัญญู
 พอดูอย่างไรวैसेใจเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงความอยู่ร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ ความสุขที่ได้จากการอยู่ร่วมกันของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้ยกแมวซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ร้องเรียกแมวให้มา แมวก็เดินมา เคล้าแข้งเคล้าขา ทำให้มนุษย์ผู้เลี้ยงเอ็นดู มีความสุขและเกิดความรัก เพราะแมวรู้จักหน้าที่ กล่าวคือ เมื่อตอนกลางคืนก็จะคอยจับหนูเพื่อไม่ให้ หนูมากัดกินสิ่งของภายในบ้าน ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความกตัญญู ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเปรียบเสมือน เพื่อนที่คอยช่วยเหลือและให้ความสุขเมื่อได้อยู่ร่วมกันสอดคล้องกับธรรมชาติเป็นที่พึงให้แก่สรรพสัตว์ ในเรื่อง ดอกสร้อยแสนงาม ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ปักเอ๋ย ปักชิน
 นกขมิ้น เรือเรื่อ เหลืองอ่อน
 ถึงเวลา หากิน ก็บินจร
 ครั้นสายัณห์ ฝนร้อน มานอนรัง
 ความเคยคุ้น สุกหนา อุดสาหะ
 ไม่เลยละ พุ่มไม้ ที่ใจหวัง
 เพราะปากเพียร ชอบที่ มีกำลัง
 เป็นที่ตั้ง ตนรอด ตลอดเอย ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นที่พึ่งและเป็นปัจจัย สร้างความสุขของสรรพสัตว์รวมถึงมนุษย์อีกด้วย โดยได้กล่าวถึงธรรมชาติที่น่าอยู่ “ครั้นสายัณห์ ฝน ร้อน มานอนรัง” เป็นการกล่าวถึงบรรยากาศในยามเย็น ธรรมชาติที่ปรากฏนั้นให้ความหมาย “ความสุขแห่งวัน” เมื่อพระอาทิตย์เริ่มตก ความมืดมืดเริ่มเข้ามาสู่ความดำคืน บรรยากาศที่เต็มไปด้วยความร่มเย็นอากาศสดชื่น สรรพสัตว์ย่อมหาที่พักที่อาศัยเพราะได้หาอาหารในเวลากลางวัน “ไม่เลยละ พุ่มไม้ ที่ใจหวัง” โดยสัตว์แต่ละตัวย่อมมีที่อยู่อาศัยของตน เปรียบเสมือนมนุษย์ต่างก็มีที่อยู่อาศัยด้วยกันทั้งสิ้น

คำสอนเกี่ยวกับการสร้างความสุขอันเกิดจากการละเล่นแบบไทย ๆ ในอดีตที่บรรยายผ่านวรรณกรรมหลายเรื่องไม่เพียงแต่การละเล่นอย่างเดียวเท่านั้น การละเล่นในท่ามกลางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ทางน้ำก็เป็นเส้นทางธรรมชาติที่สำคัญต่อการสำหรับการละเล่นแบบไทย ๆ ได้ เช่น เรื่องรินรสสักรา โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

สักราลงเรือล่องร้องกลอนเล่น
ฤดูน้ำยามค่ำเย็นทั้งชายหญิง
ร้อยเรียงกลอนโต้ตอบชอบใจจริง
เบิกบานยิ่งร้องรำทำดนตรี
เทศกาลทอดกฐินทอดผ้าป่า
ภาคกลาง “เล่นสักรา” เป็นสุขศรี
“คนเจ้าบทเจ้ากลอน” ชื่นชีวี
ทุกภาคมี “เพลงพื้นบ้าน” เล่นกันเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กวีกล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “ความสุกชื่นรมย์” การละเล่นทางผ่านธรรมชาติที่น่าประทับใจแสนสนุกปลุกใจหวังในชายป่าธารน้ำไหลใสสะอาด กวีกล่าวถึงธารน้ำแห่งหนึ่งกลางธรรมชาติอันรื่นรมย์และงดงาม หมู่ปัจเจกชาตินานาเล่นน้ำอย่างสนุกสนานจนสามารถมองเห็นตัวปลาที่กำลังแหวกว่ายไปมาอย่างสนุกสนาน ธรรมชาติยามค่ำที่ ชายหนุ่มหญิงสาวกำลังร้อยเรียงกลอนเพื่อโต้ตอบความไพเราะ ความสนุกสนาน มีเสียงดนตรีประโคมเพื่อสนับสนุนบรรยากาศธรรมชาติให้มีชีวิตและสร้างความสุขให้แก่ประชาชนที่พากันสนุกสนานในงานทอดกฐินผ้าป่า ซึ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากจะให้ความรื่นรมย์และความสุขแล้ว ยังสร้างวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นอีกด้วย สอดคล้องกับความสุขอันเกิดจากสภาพอากาศที่ดี ธรรมชาติที่ไม่ถูกทำลาย คือ ธรรมชาติที่สร้างความสุข ความรื่นรมย์ยินดีให้แก่สรรพสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

นกเอยนกล่อนน้อย	บินล่องลอยเป็นสุขศรี
ขนขาวราวสำลี	อากาศดีไม่มีภัย
ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง	ฟ้าสีทองอันสดใส
มีป่าพาสุขใจ	มีต้นไม้มิลาธาร
ผู้คนไม่มีโรค	นับเป็นโชคสุขสำราญ
อากาศไร้พิษสาร	สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ
คนสัตว์ได้พึงป่า	มารักษาป่าไม้ไทย
สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ	ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยกำหนดนิเวศวิถี ธรรมชาติที่ไม่ถูกทำลายย่อมเป็นสถานที่พึ่งทางกายและทางใจให้แก่สรรพสัตว์และมนุษย์ เพราะธรรมชาติเป็นผู้สร้างอากาศที่ไม่มีภัย สร้างความสว่างไสว อีกทั้งยังเป็นยารักษาโรคภัยไข้เจ็บให้แก่สัตว์และมนุษย์ดังตัวอย่างที่ว่า “ผู้คนไม่มีโรค นับเป็นโชคสุขสำราญ อากาศไร้พิษสาร สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ” แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติช่วยบำบัดความทุกข์ทางกาย ความทุกข์ทางใจ และยังสร้างความสบายกาย สบายใจ อีกทั้งกวียังได้ฝากให้ทุกคนได้มีความสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นที่พึ่ง อาศัย พักผ่อนของสรรพสัตว์และมนุษย์ต่อไป

ความสุขและทุกข์ที่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นเพื่อนำธรรมชาติมาเป็นของของตนที่บรรยายผ่านวรรณกรรมหลาย เช่น บทร้อยกรองเรื่องหมาป่ากับลูกแกะที่ปรากฏในเรื่อง ลูกแกะของชาฟิยะห์ ดังนี้

ลูกแกะเดินมา
กินอยู่ปลายน้ำ
มีรูอันตราย

ใจร้ายเกร
ได้กลิ่นลูกแกะ
ด้วยหิวเหลือทน

เจ้ารู้ไหมหว่า
ทำน้ำขุ่น
แกะว่าขำนี้

ลูกแกะตอบตาม
กัดแกะสิ้นใจ
อย่าคิดเจรจา

ลำธารกลางป่า
ด้วยความกระหาย
เย็นล้ำสบาย
จะมาถึงตน
หมาป่าเจ้าเล่ห์
เที่ยวในไพรสนธ์
เดินแหวเวียนวน
หมายฆ่าราวี
ถามลูกแกะว่า
ความผิดเจ้ามี
สร้างฉุนแค้นที่
อยู่ปลายธารา
หมาป่าหาความ
หมาไม่ฟังว่า
เรื่องได้ยกมา
กับผู้เป็นพาล

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กวีได้บรรยายถึงธรรมชาติที่สร้างทั้งความสุขและความทุกข์ให้แก่สรรพสัตว์ ตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ลำธารกลางป่า ลูกแกะเดินมา ด้วยความกระหาย กินอยู่ปลายน้ำ เย็นล้ำสบาย” แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติสร้างความสุข ลำธารที่อยู่กลางป่า สร้างความสุขกาย สุขใจให้แก่ลูกแกะที่เดินทางมาไกลด้วยความหิวกระหาย จึงแหวะกินน้ำ เมื่อดื่มน้ำเสร็จก็เกิดความพอใจ ชื่นใจ และธรรมชาติในฐานะสร้างความทุกข์ สร้างอันตรายกล่าวคือความทุกข์ให้แก่สัตว์ที่มีพละกำลังน้อยกว่า จะต้องหวาดระแวงในขณะที่กำลังดื่มด่ำกับความสุขของธรรมชาติ ความทุกข์อันเนื่องมาจากการยึดครองธรรมชาติมาเป็นของส่วนตัวดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “เจ้ารู้ไหมหว่า ความผิดเจ้ามี ทำน้ำขุ่นสร้างฉุนแค้นที่” แสดงให้เห็นว่า หมาป่าได้ยึดเอาธรรมชาติมาเป็น

ของ ๆ ตน และธรรมชาติสร้างความทุกข์ให้แก่หมาป่ากล่าวคือ ความทุกข์อันเกิดจากความห่วงแหน ธรรมชาติ ธรรมชาตินอกจากจะอยู่ในฐานะให้ความสุขความรื่นรมย์แก่ตัวละครหรือกวีแล้ว ธรรมชาติ ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาท “สร้างความสูญเสีย” ของมนุษย์ที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่อง น้ำผึ้งหยดเดียว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

เปลวไฟต้องเศษไม้
ปัญหาพาเพิ่มพูน
น้ำผึ้งเพียงหนึ่งหยด
ลูกกลมเพราะพลาดพลั้ง
ดอกไม้ปลิดจากก้าน
โยนหินลงน้ำไป
ผลย่อมเกิดจากเหตุ
ทุกสิ่งสืบสัมพันธ์

เผาผลาญไหม้บ้านเรือนสูญเสีย
ด้วยประมาทขาดระวัง
ก่อปรากฏทุกข์ประดัง
พาพวกฟ้องพบผองภัย
สั่นสะท้านดวงดาวไหว
เป็นวงคลื่นกระเทือนกัน
ผู้สังเกตรู้สร้างสรรค์
ใคร่ครวญคิดติดเตือนตน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สร้างความทุกข์อันเกิดจากความสูญเสีย ดังตัวอย่างที่ว่า “เปลวไฟต้องเศษไม้ เผาผลาญไหม้บ้านเรือนสูญเสีย” ซึ่งให้เห็นถึงธรรมชาติกล่าวคือไฟที่สร้างความทุกข์อันมหันต์อันเนื่องมาจากไฟเผาผลาญอาคารบ้านเรือนและทรัพย์สินราบเป็นหน้ากลอง เหลือแต่ตอตะโกและความชอกช้ำสะเทือนใจ และธรรมชาติเป็นต้นเหตุของความทุกข์ ความทุกข์ทั้งปวงเกิดจากธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้นดังตัวอย่างที่ว่า “น้ำผึ้งเพียงหนึ่งหยด ก่อปรากฏทุกข์ประดัง ลูกกลมเพราะพลาดพลั้ง พาพวกฟ้องพบผองภัย” แสดงให้เห็นว่า น้ำผึ้งเป็นตัวแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็นต้นเหตุของความทุกข์อันเกิดจากความทะเลาะวิวาทเรื่องเล็ก ๆ ก็ทำให้เป็นเรื่องใหญ่ได้ ที่มาของมันก็คือนักหาน้ำผึ้งเข้ามาขายในหมู่บ้าน มีน้ำผึ้งหยดหนึ่งตกลงบนพื้น เมื่อจึงจกเห็นก็เดินมาเลีย เมื่อแมวเห็นก็วิ่งมากัดจึงจก เมื่อหมาที่อยู่อีกบ้านเห็นก็วิ่งมากัดแมว เจ้าของหมาและแมวจึงทะเลาะกันที่สุดในที่สุด เรื่องนี้ดูเป็นเรื่องตลกแต่จริง ๆ แล้ว ในชีวิตของเรา เกิดเหตุการณ์แบบนี้บ่อยครั้ง ธรรมชาตินอกจากจะอยู่ในฐานะให้ความสุขความรื่นรมย์แก่ตัวละครหรือกวีแล้ว ธรรมชาติยังแสดงให้เห็นถึงบทบาท “ความหวัง” ของมนุษย์ที่กล่าวไว้ในวรรณคดีเรื่อง สังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

เดินมา
แลเห็นบ้านป่าพนาสัย
พบสองเฒ่าปลูกถั่ว
ฝ่ายว่าสองราดูหน้ากัน
ตานี้ดีร้ายจะไม่ตรง
นัดแนะกันมาหรือว่าไร
น้อยหรือนั้นรูปร่างอย่างกินนร
ฝ่ายตาโกรธยายเอาไม้รัน

สุริยาร้อนแรงแสงใส
โฉมยงดีใจเข้าไปพลัน
นางนั่งวันทาขมิ้นมัน
ยายถามตานั่นทันใด
มันคงกุศเลาพิศไม่
ตาเอาใจออกนอกกัน
ยายค้อนตาผัวจนตัวสั่น
มึงเห็นสำคัญด้วยอันใด

คราวลูกคราวหลานก็ไม่ว่า
มาแต่ตำบลไหนใด

มันบ้าย่าถือแม่ข้าไหว้
บอกให้แจ้งใจยายตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ในเนื้อหาวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์ จะเห็นว่าอารมณ์ของกวีได้กล่าวถึงความปรารถนาของตนเองกับธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่ากวีได้ให้ธรรมชาติหมายถึง “ความหวัง” เห็นในบทประพันธ์ข้างต้นว่า ในระหว่างที่เดินทางเข้าไปสู่ป่าผาแดง พระนางเทวีเกิดความหวังที่จะได้พักผ่อนที่ไถ่ร่มเงาของป่าชายบ้าน เพราะบ้านนั้นเป็นที่พักพิงของสรรพสัตว์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในฐานะสร้างความสุขคอยบังแสงจากพระอาทิตย์ สร้างความร่มเย็นทั้งทางกายและทางใจ

บทเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงาม เป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงคำสอนธรรมชาติที่สร้างความสงบ สุข ว้าเหวและหวาดกลัว

เจ้าพลายงามตามทางไปกลางทุ่ง
ออกหลังบ้านตาลตะคุ่มเป็นพุ่มพุ่ม
ต้นแคคางกร่างกระทุ่มช่อม่ออก
เจ้าพลายเพลินเดินพลางตามทางเกวียน
ถึงโคกซ้องหนองสะพานบ้านกะเหรี่ยง
พริกมะเขือเหลืองามอร่ามตา
เห็นไก่เตี้ยเขี่ยคุ้ยที่ขุ่ยไผ่
พบนกยูงฝูงใหญ่ไล่กระพือ
จนเหน็ดเหนื่อยเมื่อยข้อให้ท้อแท้
พระสุริยาสายัณห์หลงไรไร
พอจวนพลบพบฝูงจิ้งจอกน้อย
แสงเส้นโลมาให้อาวรณ์

เข้มนมุงเขาเงินเดินสะอื้น
ร่มรื่นรังเรียงเคียงตะเคียน
ทั้งช่อดอกดูไสวเหมือนไม้เขียน
ตลอดเลี่ยนลมเรื่อยเฉื่อยเฉื่อยมา
เห็นโรงเรียงไรฝ้ายทั้งซ้ายขวา
สาธิตาก้าวกินแล้วบินฮือ
กระชอกไล่ลดเลี้ยวมันเปรี้ยวปรือ
มันบินหวือโห่ร้องคะนองใจ
คิดถึงแม่วันทองแล้วร้องไห้
เหมือนจิตใจเจ้าจะขาดลงรอนรอน
วังร่อยร่อยตามเขาแล้วเห่าหอน
ถึงดงดอนแดนบ้านกาญจน์บุรี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เนื้อหาข้างต้น กวีพรรณนาถึงธรรมชาติบรรยายกาลเวลาพลบค่ำที่ “พระสุริยาสายัณห์หลงไรไร” สื่อความหมายถึง ความวังเวง ความหนวกกลัว ที่กวีกำลังจูงใจผู้อ่านให้เกิดความรู้สึก “เหมือนจิตใจเจ้าจะขาดลงรอนรอน” อันเนื่องมาจากความมืดมัวที่บวกกับอากาศเย็นยะเยือก ยิ่งทำให้รู้สึกว่าการกำลังอยู่ในป่าอันกว้างใหญ่ไร้ผู้คนสัญจร ความหวาดกลัวจากธรรมชาติถือเป็นจิตสำนึกที่มนุษย์ควรรู้ยำเกรงธรรมชาติไม่บุกรุกไม่เอาเปรียบต่อธรรมชาติ แต่ธรรมชาติก็มีอาจทอดทิ้งมนุษย์ให้รู้สึกเดียวดายได้ สัตว์ป่าแมลงน้อยใหญ่ “พอจวนพลบพบฝูงจิ้งจอกน้อย วังร่อยร่อยตามเขาแล้วเห่าหอน” ให้ได้ยิน พอให้คลายความอ้างว้างท่ามกลางความหนาวเย็นได้บ้าง อีกทั้งบทเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงามยังส่งเสริมความเศร้าผ่านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

นางวันทองมองหมายไม่สร้างทุกข์	กระหมวดจุกลูกยาน้ำตาไหล
เห็นจวนคำจำลาทั้งอาลัย	ลงบันไดเดินด้วยจวนเย็น
พอเข้าไปในรั้วดำผัวโง่	อ้ายตายโหงหักคอกไม่ขอเห็น
แต่ชาตินี้มีกรรมจึงจำเป็น	ได้ขายเช่นนี้มาเป็นสามี
ขึ้นบนเรือนเหมือนใจจะจากร่าง	เห็นขุนช้างชิงชิงผินหลังหนี
เข้าในห้องหมองอารมณ์ไม่สมประดี	เห็นแต่ที่นอนเปล่ายิ่งเศร้าใจ
คิดถึงลูกผูกพันให้หวนอก	น้ำตาตกผอมผอมละห้อยให้
ไอ้ลูกเอ๋ยเคยนอนแต่ก่อนไร	จนเจ้าได้สืบบีเข้านี้แล้ว
อยู่หลัดหลัดพลัดพรากไปจากแม่	แม้อยังแลเห็นแต่ฟูกของลูกแก้ว
ไอ้พลายงามทรมาสวาดิจะคลาศแคล้ว	เสียงแจ้วแจ้วเจ้าวันทองของน้ำตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เนื้อหาในบทกลอนดังกล่าว กวีให้ความหมายธรรมชาติในฐานะแรงบันดาลใจที่ “สนับสนุนความเศร้า” ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดเรื่องร้ายกับนางวันทอง เมื่อเวลาจวนคำเป็นสัญญาณที่สนับสนุนความทุกข์อันเกิดจากความเศร้าโศกที่เกิดจากความพลัดพรากจากลูกผู้เป็นที่รักไป ธรรมชาติที่บอกถึงความห่างไกลระหว่างแม่กับลูกดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “เห็นจวนคำจำลาทั้งอาลัย ลงบันไดเดินด้วยจวนเย็น คิดถึงลูกผูกพันให้หวนอก น้ำตาตกผอมผอมละห้อยให้” ซึ่งโดยปกติแล้วความทุกข์ที่เกิดจากความพลัดพรากที่ขุนช้างได้สร้างขึ้นถือว่าเป็นความทุกข์ที่เกิดจากการกระทำ แต่สิ่งที่สนับสนุนความทุกข์กล่าวคือความเศร้าที่ยิ่งกว่าคือ ความทุกข์ที่มีธรรมชาติสนับสนุนให้เกิดความเศร้ายิ่งกว่า ความเศร้าที่รู้สึกโดดเดี่ยว ความเศร้าที่ทำให้เกิดความห่างไกลแบบไม่มีวันได้เจอกันอีก ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพที่ถ่ายทอดจากกวีได้อย่างชัดเจน มีชีวิตชีวา เสมือนว่าได้อยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วย

3.3.3 คำสอนเกี่ยวกับสัจธรรมของชีวิต

วรรณคดีลำนานาได้นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับสัจธรรมของชีวิต ความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต ธรรมชาติสร้างทุกอย่างขึ้นมาและย่อมทวงทุกอย่างคืนสู่ธรรมชาติ ดังเรื่องห้องสมุดป่า ได้ยกบางตอน วรรณคดีไทยเรื่อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ แสดงถึงสัจธรรมแห่งชีวิตความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมดับสูญไป ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

พฤษภาส	อีกกฤษณอันปลดปลง
โททนต์เส่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรี
สกลิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ตัวละครแสดงออกถึงอำนาจความเป็นใหญ่เหนือธรรมชาติ คือ สัจธรรมแห่งชีวิต เป็นสัจธรรมอำนาจทางธรรมชาติที่เหนือสิ่งอื่นใด ธรรมชาติเป็นของไม่เที่ยง มีความดับสูญสิ้นไปเป็นธรรมดา ไม่ว่าสัตว์หรือคนต่างก็ต้องกลับคืนสู่ธรรมชาติทั้งนั้น ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความอำนาจและพลังสูงที่สุด เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากธรรมชาติ และย่อมกลับไปสู่ธรรมชาติเหมือนเดิม ธรรมชาติจึงมีฐานะมีอำนาจเหนือกว่าสิ่งอื่นใด เพราะทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยงแท้แน่นอน ย่อมกลับคืนสู่ธรรมชาติกล่าวคือ ธาตุทั้ง 4 อันประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ และกวียังได้แสดงถึงสัจธรรมอำนาจที่แฝงอยู่ธรรมชาติคือ คุณงามความดีซึ่งสำคัญกว่าสิ่งที่มีอำนาจกล่าวคือธรรมชาติ คุณงามความดีมีอำนาจเหนืออำนาจสูงสุด รวมทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมย่อมทวงคืนสรรพสิ่งให้กลับคืนสู่ธาตุทั้ง 4 ดังตัวอย่าง ธรรมชาติที่แสดงให้เห็นถึงบทบาท “ผู้ทวงคืน” ของมนุษย์ที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่อง น้ำผึ้งหยดเดียว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

เปลวไฟต้องเศษไม้
ปัญหาพาเพิ่มพูน
น้ำผึ้งเพียงหนึ่งหยด
ลูกกลมเพราะพลาดพลั้ง
ดอกไม้ปลิดจากก้าน
โยนหินลงน้ำไป
ผลย่อมเกิดจากเหตุ
ทุกสิ่งสืบสัมพันธ์

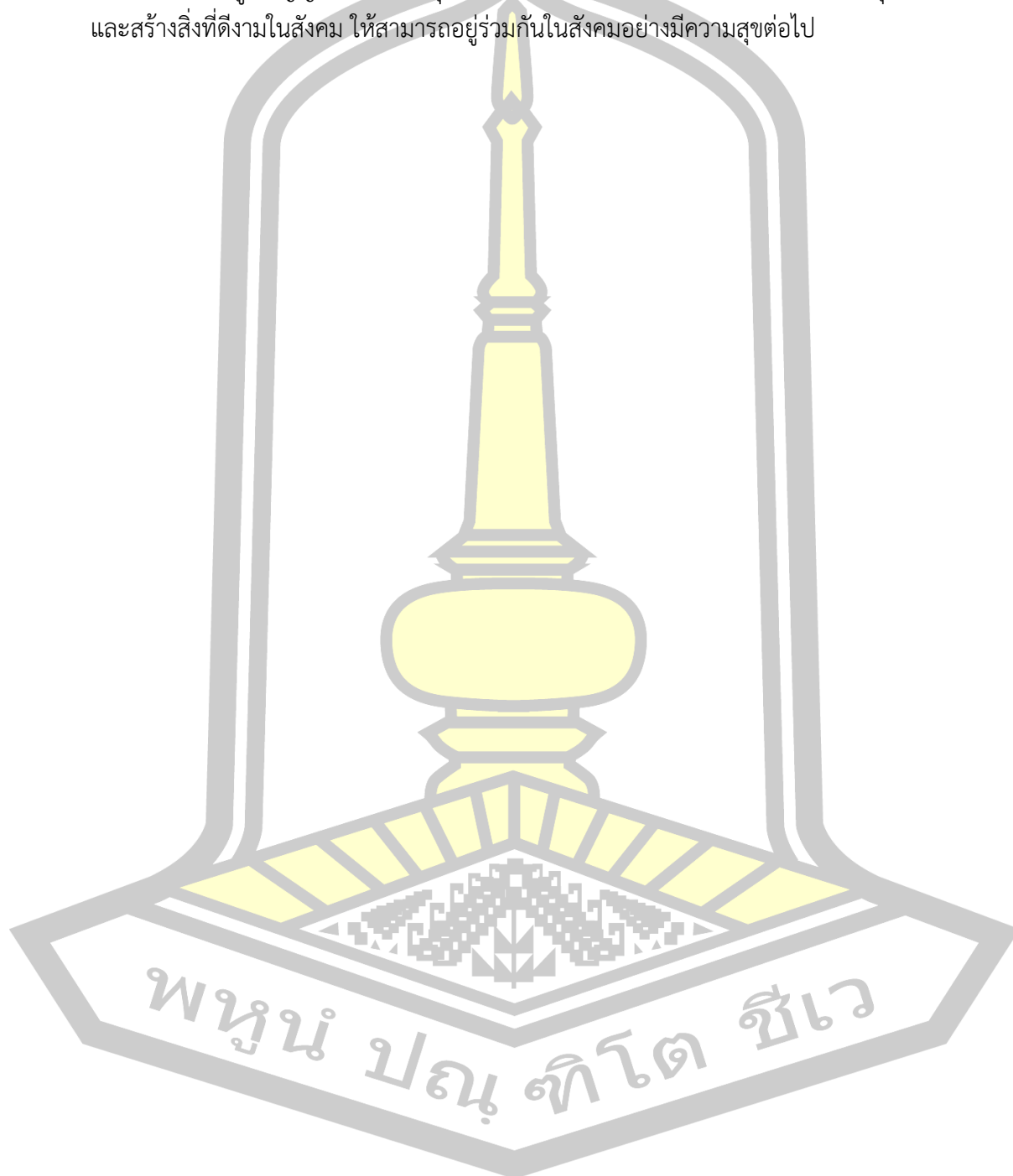
เผาผลาญไหม้บ้านเรือนสุญ
ด้วยประมาทขาดระวัง
ก่อปรากฏทุกข์ประดัง
พาพวกฟุ้งพบบองภัย
สิ้นสะท้อนดวงดาวไหว
เป็นวงคลื่นกระเทือนกัน
ผู้สังเกตรู้สร้างสรรค์
ใคร่ครวญคิดติดเตือนตน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติในฐานะผู้ทวงคืนสรรพสิ่งของมนุษย์ที่สร้างความเสียหาย ดังตัวอย่างที่ว่า “เปลวไฟต้องเศษไม้ เผาผลาญไหม้บ้านเรือนสุญ” แสดงให้เห็นว่า เปลวไฟเป็นตัวแทนของธรรมชาติซึ่งเป็นสร้างความเสียหายให้แก่สรรพสิ่ง มีอำนาจทำลายล้างสรรพสิ่งให้สิ้นไป ถือว่าเป็นศัตรูเพราะเปลวไฟเมื่อมีเหตุให้เกิดไฟ ย่อมเผาผลาญบ้านเรือน สร้างความเสียหายให้แก่สรรพสิ่งได้โดยมาก คำประพันธ์ที่ว่า “น้ำผึ้งเพียงหนึ่งหยด ก่อปรากฏทุกข์ประดัง” แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติที่เป็นบ่อเกิดแห่งความทะเลาะวิวาทซึ่งกันและกัน เป็นต้นเหตุของความขัดแย้งทั้งปวง ถึงแม้ธรรมชาติที่เป็นศัตรูจะมีปริมาณน้อย แต่ก็มีอำนาจพาให้เกิดความเสียหายอย่างยิ่งใหญ่ได้ ด้วยเหตุดังกล่าว ธรรมชาติจึงถือว่า เป็นผู้ทวงคืนสรรพสิ่งให้กลับคืนสู่สัจธรรมของชีวิต

สารัตถะนิเวศวิถีที่ปรากฏในวรรณคดีลำนํ้า อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมผ่านสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ภูมินิเวศ ภูมิปัญญา และภูมิธรรมสื่อคำสอน นับเป็นแนวทางช่วยสนับสนุนความคาดหวังที่รัฐต้องการสร้างเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ให้กับผู้เรียน ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โดยใช้ธรรมชาติเป็นสื่อในการสอน ตลอดจนการคัดเลือกวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันให้ผู้เรียนได้

เรียนอย่างเหมาะสมในแต่ละระดับชั้น และแต่ละช่วงวัยซึ่งจะแตกต่างกันออกไป เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียน มีความรู้ ความเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี สอดรับกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ข้อหนึ่งที่ว่าผู้เรียนจะต้องมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์ และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขต่อไป

บทที่ 4

กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ วรรณคดีและวรรณกรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียน รายวิชา พื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จำนวน 6 เล่ม จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า มีวรรณกรรมและวรรณคดีที่สัมพันธ์และอยู่ในขอบเขตที่กำหนดไว้ จำนวนมากที่กล่าวถึงนิเวศ วิถี ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและสรุปไว้ในบทที่ 3 เกี่ยวกับสารัตถะนิเวศวิถีของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มี ต่อมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบ โดยผ่านกลวิธีการนำเสนอที่มีศิลปะชั้นสูงทางวรรณคดีและ วรรณกรรม แต่ผู้วิจัยยังมิได้ศึกษากลวิธีการนำเสนออย่างมีหลักเกณฑ์ สาเหตุนี้จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ จำเป็นต้องวิเคราะห์เนื้อหาอย่างละเอียด ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ ข้อมูลในวัตถุประสงค์ที่ 2 ของการวิจัย ซึ่งถือเป็นแนวคิดที่ใช้วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอวรรณคดีที่ สำคัญ โดยกล่าวถึงแนวคิดแต่ละส่วน ดังนี้

4.1 องค์ประกอบของวรรณคดีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยใช้กรอบแนวคิดของ วิภา กงกะนันทน์ (2556) ประกอบด้วย

4.1.1 แก่นเรื่อง

4.1.2 ตัวละคร

4.1.3 เวลาและสถานที่

4.1.4 วรรณคดี

4.2 กลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยใช้กรอบแนวคิดของ จันทิมา อังคพณิกิจ (2561) ศิริพร ภัคดีผาสุข (2561) วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) อีระ บุชบกแก้ว (2553) และ ณัฐนันท์ คำภา (2558) ประกอบด้วย

4.2.1 การเลือกใช้คำศัพท์

4.2.2 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

4.2.3 การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ

4.2.4 การกล่าวอ้าง

4.2.5 การใช้ความเปรียบ

4.2.6 การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

ในการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณคดีและกลวิธีทางภาษา ใน หนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ซึ่งการศึกษากลวิธีการนำเสนอทั้ง 2 ส่วน จำแนกได้ 10 ประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ดังที่จะนำเสนอต่อไป

4.1 องค์ประกอบของวรรณคดี

ในการศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดี ต้องพิจารณารายละเอียดองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ กล่าวคือ พิจารณาลักษณะและศิลปะในการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ พิจารณารายละเอียดของเนื้อหา และพิจารณาลักษณะของรูปแบบ (วิภา กงกชนันท์, 2556) (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2539) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่สนใจศึกษา ดังนี้

4.1.1 แก่นเรื่อง

แก่นเรื่องอาจมีลักษณะคล้ายคำสอนทางศีลธรรม หรือหลักในการใช้ชีวิต แต่แก่นเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าทางศีลธรรมเสมอไป แก่นเรื่องกับศีลธรรมอาจแทนที่กันได้ หรือเป็นอันเดียวกันในบางครั้ง แต่ก็ไม่ใช่ข้อสรุปที่แน่นอนตายตัว เพราะศีลธรรม มุ่งให้ข้อเตือนใจ แต่แก่นเรื่องไม่ได้มุ่งสอนหรือให้ข้อคิดเพียงอย่างเดียว หากแต่มุ่งให้ผู้อ่านได้ตระหนักรู้และเข้าใจชีวิตเป็นสำคัญ ดังนั้นในการพิจารณาค้นหาแก่นเรื่อง จึงไม่ควรตั้งคำถามว่า “เรื่องนี้สอนอะไร” แต่ควรถามว่า “เรื่องนี้แสดงอะไรให้เราเห็น” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2539)

จากการศึกษาวรรณคดีทั้ง 41 เรื่อง พบการนำเสนอเนื้อหาผ่านแก่นเรื่องดังนี้ 1) ภูมิธรรมสื่อคำสอน ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่องมากที่สุด กวีนาถธรรมชาติแสดงให้เห็นถึงสื่อคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน หลักความสัจธรรมแห่งชีวิต รวมถึงเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น ข้อคิดมิดิพรประมาท การรู้จักประมาณตน การมีสติ ไตร่ตรอง ทบทวน การปฏิบัติตนให้เหมาะสมและการเลือกคบเพื่อนดี และสุดท้ายคือ 2) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยเนื้อหาที่กล่าวถึงธรรมชาติสร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านอาหาร ภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติความเชื่อ และภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือนทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือ มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพอยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิด กับในปัจจุบัน ธรรมชาติสร้างภูมิปัญญาโดยการสร้างความ สมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ ยกตัวอย่างดังนี้

ภูมิธรรมสื่อคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เช่น เรื่อง การผจญภัยของสุทศกรสื่อที่แฝงคำสอนไว้ให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ซึมซับในความคิด การมีสติ ไตร่ตรองในการเลือกคบมนุษย์ เช่น

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์	มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด	ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน	บิดามารดามักเป็นผล
ที่พึงหนึ่งพึ่งได้แต่กายตน	เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
แม้ใครรักรักมั่งชั่งชังตอบ	ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่รู้รู้วิชา	รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้ใช้ธรรมชาติในการอุปมาเปรียบกับคำสอนดังตัวอย่างที่ว่า “ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน” แสดงให้เห็นถึงเถาวัลย์ซึ่งเป็นธรรมชาติคด เกาะไปตามรูปทรงของสิ่งนั้น ๆ เหมือนกับใจของมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติไม่ซื่อตรง ต่อหน้าปฏิบัติอีกอย่าง ลับหลังปฏิบัติอีกอย่าง โดยพระโยคีได้ใช้ธรรมชาติในการช่วยสอนให้รู้จักจิตใจมนุษย์ที่แท้จริง ควรระวังให้ดี อย่าประมาท สอดคล้องกับภูมิธรรมสื่อคำสอนที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอน คือ เรื่องวิชาเหมือนสินค้า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

วิชาเหมือนสินค้า	อันมีค่าอยู่เมืองไกล
ต้องยากลำบากไป	จึงจะได้สินค้ามา
จงตั้งเอากายเจ้า	เป็นสำเภาอันโสภา
ความเพียรเป็นโยธา	แขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ
นิ้วเป็นสายระยาง	สองเท้าต่างสมอใหญ่
ปากเป็นนายงานไป	อหัมมัสเป็นเสปียง
สติเป็นทางเสื่อ	ถือท้ายเรือไว้ให้เที่ยง
ถือไว้อย่าให้เอียง	ตัดแล่นเลี้ยวข้ามคงคา
ปัญญาเป็นกล้องแก้ว	ส่องดูแถวแนวหินผา
เจ้าจงเอาหูตา	เป็นล้าดำฟังดูลม
ชี้เกยจคือปลาร้าย	จะทำลายให้เรือจม
เอาใจเป็นปืนคม	ยิงระดมให้จมไป
จึงจะได้สินค้ามา	คือวิชาอันพิศมัย
จงหมั่นมั่นหมายใจ	อย่าได้คร้านการวิชา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงธรรมชาติที่กวีแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่ใช้สอน สอนให้มนุษย์มีความเพียรพยายามในการแสวงหาความรู้โดยการเปรียบเทียบความรู้กับสิ่งที่เป็นธรรมชาติคือสินค้า ปลาร้าคืออุปสรรคของชีวิต เป็นการนำธรรมชาติมาใช้ในการสอน ซึ่งเป็นนิเวศวิถีในการนำไปประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และมีวรรณกรรมคำสอนที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอน สร้างความสัมพันธ์กับมนุษย์ทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ โคลงโลกนิติ ในวรรณคดีลำนํ้า เรื่อง คบพาล พาลพาไปหาผิด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา
ใบกั้หมื่นคาวปลา	คละคลั่ง
คือคนหมู่มากพา	คบเพื่อน พาลนา
ได้แต่ร้ายร้ายฟัง	เพื่องให้เสียพงศ์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีชี้ให้เห็นธรรมชาติของปลาร้า ซึ่งเป็นธรรมชาติมีกลิ่นเหม็น และมีกลิ่นแรง แสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่กวีได้นำวัฒนธรรมทางด้านอาหารคือ ปลาร้า ซึ่งเป็นที่นิยมของคนอีสานมาใช้ในการสอนเรื่องของการคบหาสมาคมกับมนุษย์ โดยได้ยกธรรมชาติ คือ ใบคาที่ห่อปลาร้าซึ่งมีกลิ่นเหม็นนั้นย่อมมีกลิ่นคาวปลาเหม็นไปด้วย เปรียบเหมือนการคบเพื่อนแล้ว ก็ย่อมได้รับความเดือดร้อนและพลอยมัวหมองถึงวงศ์ตระกูลไปด้วย สอดคล้องกับเรื่องการคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสอน ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา
หอมระรวยรสพา	เพริศด้วย
คือคนเสพเสน่ห์หา	นักปราชญ์
ความสุขซาบถาม้วย	ดุษฎีกลิ่นหอม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงใบพ้อที่ห่อหุ้มกฤษณาไว้พาให้ใบพ้อติดกลิ่นหอมของกฤษณามาด้วย เช่นเดียว กับบุคคลที่คบหาสนิทสนมกับนักปราชญ์ย่อมได้รับความสุขเสมอ ดุษฎีกลิ่นหอม แนะนำให้ผู้อ่านคิดว่า ควรเลือกคบหาสมาคมกับนักปราชญ์ โดยการยกธรรมชาติของใบไม้ที่นำมาห่อกฤษณาซึ่งเป็นธรรมชาติที่สื่อถึงความหอม ความดี ความเก่ง ใบไม้ที่นำมาห่อสุคนธ์ที่หอม ย่อมได้รับความหอมด้วยเช่นกัน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสอนให้รู้จักเลือกคบคนที่ดี ประพฤติตนเหมาะสม มีความหอมแห่งกลิ่นศีลธรรม ย่อมนำความสุขมาให้ สอดคล้องกับเรื่องการคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสอนเลือกคบคน การมองคนก่อนตัดสินใจที่จะสมาคมด้วย ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ผลเตื่อเมื่อสุกไซ้	มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉ้น	ชาดป้าย
ภายในยอมแมลงวัน	หนอนบ่อน
ดุจดั่งคนใจร้าย	นอกนั้นดูงาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงธรรมชาติที่กวียกให้เห็นบริบทนั้นในฐานะธรรมชาติ คือ คำสอนเปรียบเปรยเรื่องการดูคน อย่ามองแค่เพียงภายนอกว่าดูดี เพราะภายในอาจจิตใจชั่วร้าย เทียบกับผลมะเดื่อที่เมื่อสุกแล้วสีแดงสวยแต่ภายในนั้นมักมีหนอนอยู่ โดยกวีได้ยกตัวอย่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ ผลมะเดื่อเมื่อสุกแล้วจะมีสีแดง ภายนอกดูสวยงาม แต่ข้างในมีหนอนแมลงวันซ่อนอยู่ ทำให้น่ารังเกียจ เหมือนกับคนบางคนที่น่าตาดี แต่ภายในจิตใจเป็นคนชั่วร้าย คนเช่นนี้หากเราคบด้วยอาจทำให้เราได้รับอันตราย ดังนั้น การเลือกคบคนที่หน้าตาหรือรูปลักษณ์ภายนอกเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เรา เสียใจได้ในภายหลัง เราควรคบคนที่จิตใจ สอดคล้องกับวรรณกรรมที่สอนให้มอง

คนอย่ามองว่า คนที่เงียบ ไม่แสดงความรู้คือคนที่ไม่มีความรู้ แต่คนผู้นั้นอาจจะมีความรู้กว่าผู้ที่
อวดอ้างก็ได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

นาคีมีพิษเพียง	สุริโย
เลื้อยบ่ทำเดโช	แซมซ่า
พิษน้อยหยิ่งโยโส	แมลงปอง
ชูแต่หางเองอ้า	อวดอ้างฤทธิ์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

โคลงสุภาษิตบทนี้ กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติของพญานาคที่มีพิษร้ายแรงที่สุด แต่มีท่าที่ไม่
อวดอ้างศักดิ์ดาหรือไม่เย่อหยิ่งโยโส แต่กลับกัน แมลงปองมีพิษเล็กน้อยแต่หยิ่งโยโสโอหังโชว์หางที่มี
พิษนิดเดียว เปรียบดังคนที่มีอำนาจเล็กน้อยแต่วางตัวใหญ่โตโอหังเช่นนั้น โดยกวีได้แสดงให้เห็นถึง
พญานาคเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่มีวัฒนธรรมอยู่ร่วมกับมนุษย์ มนุษย์ถือว่า พญานาคเป็นเทพเจ้า
แห่งน้ำ สามารถบันดาลน้ำให้เมืองมนุษย์อุดมสมบูรณ์ มีอิทธิฤทธิ์มากเปรียบเทียบ ผู้มีอำนาจ มี
ความรู้ ความสามารถย่อมไม่อวดตน พฤติกรรมของนาคีตรงกับ ตรงกับสำนวนคมในฝัก ตรงข้ามกับ
แมลงปอง ซึ่งมีฤทธิ์น้อย แต่อวดอ้างแสดงคล้ายว่าตนมีฤทธิ์มากเปรียบเหมือนคนที่มีรูปร่างน้อย มี
อำนาจน้อย แต่อวดอ้างตนเองว่ามีความรู้มาก มีฤทธิ์มาก เพราะฉะนั้น กวีจึงใช้ธรรมชาติเป็น
เครื่องมือในการสั่งสอนให้รู้ว่า อย่าตัดสินคนที่ภายนอก จงศึกษาผู้นั้นให้ถี่ถ้วนจึงตัดสิน

หลักคำสอนเรื่องของคนรักษาคำพูด ไม่กลับคำ สัญญาต้องเป็นสัญญาที่น่าธรรมชาติมา
เป็นสื่อเปรียบเทียบในคำสอน ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง โคลงโลกนิติ ดังตัวอย่าง

งาสารฤท่อนเหียน	หุดคิน
คากล่าวสารุชนยีน	อย่างนั้น
ทรชนกล่าวคำฝืน	คำเล่า
หัวเต่ายาวแล้วสั้น	เล่ห์ลิ้นทรชน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำสอนนี้ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงคนรักษาคำพูด ไม่กลับคำ สัญญาต้อง
เป็นสัญญา เหมือนกับงาช้างเมื่องอกออกมาแล้วจะไม่หดกลับคืน กวีได้ยกธรรมชาติคืองาช้างเป็นสิ่งที่
มีค่า และมีคุณประโยชน์มาก ธรรมชาติของงาช้างย่อมไม่งอกกลับคืนได้ คนดีย่อมกล่าวยืนยันเช่นนั้น
ส่วนคนชั่วกล่าวฝืนว่าไม่เป็นเช่นนั้น เหมือนหัวเต่าที่ยาวแล้วหดสั้นได้ ธรรมชาติจึงเป็นตัวแทนของคำ
สอนที่สามารถใช้ในการสอนในเรื่องของพฤติกรรมกรพูด การกล่าวคำสัตย์ต่อกันย่อมนำความสุขมา
ให้

บทประพันธ์เรื่องห้องสมุดป่า มีคำสอนที่พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระปรมานุชิตชิโนรส ใน “กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์” บทนี้ ถือเป็นบทพระนิพนธ์ที่มีความหมาย
เตือนสติมนุษย์ทุกผู้ทุกนามถึงสัจธรรมแห่งการดำรงชีวิต โดยให้ระลึกไว้เสมอว่าเมื่อมีลมหายใจอยู่นั้น
ให้เพียรกระทำแต่ความดี และคุณประโยชน์ให้กับสังคมเพื่อคนที่อยู่ข้างหลังจะได้จดจำ จารึกถึงคุณ

งามความดี และคุณประโยชน์ที่ได้กระทำไว้เมื่ออำลาจากโลกนี้ไปแล้ว โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

พฤษภาสกร
โททนต์เส่งคง
นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชั่วดี

อีกกุญชรอันปลดปลง
สำคัญหมายในกายมี
มลายสิ้นทั้งอินทรี
ประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำสอนนี้ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเปรียบให้เห็นถึงวัฏ ควาย ช้างเมื่อตายไปแล้ว งาม ฟัน เขา หนังหรือกีบเท้ายังคงมีประโยชน์เป็นของกินของใช้ประดับประดาให้สวยงามได้ แต่มนุษย์เราเมื่อตายไปแล้วถูกเผาเหลือ แต่เถ้าถ่านไม่เหลืออะไรให้สวยงามได้อีก คงเหลือไว้ซึ่งความดี เพราะความดีไม่รู้จักสิ้นสูญ เพียงแค่เราทำความดี ให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ยิ่งในตอนนี้แล้วด้วย ต้องช่วยเหลือกันมาก ๆ การทำความดีลงไปครั้งหนึ่ง ๆ ก็เหมือนการโยนก้อนหินลงน้ำโยนก้อนหินก้อนใหญ่ วงน้ำก็กระเพื่อมอยู่นาน เป็นวงใหญ่ เปรียบเสมือนเมื่อเราตายไปก็ยังมีคนพูดถึง ไม่รู้จักสิ้น ความดีที่ยังมีคนกล่าวถึง เพียงแค่ทำความดีเพียงเล็กน้อยเหมือนหยดน้ำ ก็สามารถทำให้วงน้ำกระเพื่อมได้

ภูมิธรรมสื่อคำสอนเรื่องการทำความดียอมไม่สูญเปล่า ย่อมนำชื่อเสียงมาให้ตราบนานรันดร์ ที่มีปรากฏในวรรณกรรมเรื่องห้องสมุดป่า ดังตัวอย่าง

ชั่วดีเป็นตราประทับไว้กับโลก
ยามวิโยคชีพยับล้มร่างหนี
ที่สูญแท้แต่ตัวส่วนชั่วดี
ยังมีประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ โดยได้ยกธรรมชาติเป็นปัจจัยเชื่อมโยงทางการสอน ยกธรรมชาติมาเป็นพยานในคำสั่งสอนเพื่อให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น โดยได้กล่าวถึงความชั่วและความดีที่มนุษย์ได้กระทำไว้ในโลกมนุษย์ เมื่อมนุษย์ผู้นั้นล่วงลับไป ความดีและความชั่วที่ได้กระทำไว้ตั้งแต่โลกมนุษย์นั้น ย่อมยังอยู่บนโลกมนุษย์นั้นได้ตลอดกาล ประดุจถูกจารึกไว้บนโลก ย่อมไม่มีวันสูญหายไปจากโลก กวีได้ใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการสั่งสอนให้มีความน่าเชื่อถือและถือประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง

บทดอกสร้อย “ไก่อั่ว” คำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้ขยันตื่นแต่เช้าเพื่อลุกมาทำงานต่าง ๆ และเห็นคุณค่าของเวลาเพื่อจะได้ใช้เวลาอย่างมีประโยชน์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ไก่อั่วไก่อั่ว
ขันแหว่ปลุกเรายามเช้าตรู่
เสียงไก่ขันเตือนจิตให้คิดดู

ไฉนไถ่จึงรู้จักเวลา
 ชื่นนอนสายต่อไปไม่ตีแน
 คนจะแพ้ไถ่แก้วเสียแล้วหนา
 ทุกชั่วโมงนาที่มีราคา
 ลูกขึ้นมาอภิบาลสัมฤทธิ์เอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้พรรณนาถึงธรรมชาติของยามเช้า เป็นการกล่าวถึงบรรยากาศในยามรุ่งอรุณ ธรรมชาติที่ปรากฏนั้นให้ความหมาย “ความสุขแห่งวันใหม่” เมื่อพระอาทิตย์เริ่มส่องแสงกระทบเมฆ ความมืดมิดจากยามค่ำคืนกำลังจะหายไป ก็จะมีเสียงธรรมชาติที่ปลุกให้ตื่นมาเพื่อทำงานหรือภารกิจต่าง ๆ โดยกวีได้แทรกคำสอนผ่านสิ่งที่เป็นธรรมชาติกล่าวคือ สอนให้เป็นคนตื่นเช้า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ชื่นนอนสายต่อไปไม่ตีแน” คนที่นอนตื่นสายย่อมได้งานน้อยและเป็นน่าอาย แพ้ไถ่ที่ตื่นมาแต่เช้าเพื่อค้นบอกเวลาและหาอาหารในยามเช้า คนตื่นเช้าย่อมได้เปรียบคนที่นอนตื่นสาย เพราะย่อมการงานหรือภารกิจได้มากกว่า “ทุกชั่วโมงนาที่มีราคา” จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าทุกนาที่มีค่า จะต้องบริหารเวลาให้เป็น และใช้ทุกนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะฉะนั้นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยที่ใช้สั่งสอนให้ทุกคนประพฤติตามอย่างถูกต้องและเหมาะสม

อาชยานบทนี้แทรกคำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้เห็นถึงผลของกรรมหรือการกระทำว่า ทำอย่างไรย่อมได้รับผลอย่างนั้น ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ปลูกต้นข้าวเกิดเมล็ดข้าวดังเขาวัว
 ปลูกถั่วงาเกิดถั่วงาเป็นแน่นมัน
 ปลูกอย่างไรได้ผลอย่างเดียวกัน
 ตามพืชพันธุ์หวานลงจงเข้าใจ
 แม้ความชั่วปลูกลงคงได้ชั่ว
 ความดีคงไม่กลัวคุ้มตัวได้
 ปลูกความดีผลดีมีทั่วไป
 ความชั่วไซร้อยาปลูกเป็นลูกเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนผ่านนิเวศวิถี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางธรรมชาติ ที่มีกฎเป็นไตรลักษณ์ คือ ความเป็นจริงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกมนุษย์ปลูก เมื่องอกงามโตขึ้นย่อมออกผลตามสิ่งที่ปลูก โดยบทนี้ไม่ได้สอนเรื่องทำอะไรรึได้อาไรนั้น แต่ลึกลงไป คือคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกเป็นได้ ปลูกอะไรได้อาไรนั้น คือ ต่อให้เราเกิดมาไม่เหมือนคนอื่น แต่ถ้าเรารักดี เราก็จะมีค่าไม่แพ้คนอื่นเหมือนกัน ถ้าเราทำตัวเองให้ดีเข้าไว้ แต่ถ้าเราทำไม่ดีก็ไม่มียะไรมาคุ้มหัวเราได้ คนที่กระทำดีย่อมได้ดี เราต้องทนกับคนที่ร้ายกับเรา อย่า

ไปปลูกข้าวกับคนอื่น เพราะความดีนั้นสักวันมันจะออกดอกออกผลดีแก่ตัวเราเอง แต่ถ้าเราปลูกข้าวกับคนอื่น สักวันมันจะย้อนกลับมาหาเราเช่นกัน

ยังมีวรรณกรรมที่เป็นคำสอนที่เก่าแก่เรื่องหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตในสมัยปัจจุบัน มีบทความมากมายที่ใช้ธรรมชาติมาเป็นสื่อเปรียบเทียบกับหลักการประพฤติปฏิบัติตนของมนุษย์ ดังตัวอย่าง

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง
ถ้าใจต่ำเป็นได้แต่เพียงคน
ใจสะอาดใจสว่างใจสงบ
เพราะทำถูกพูดถูกทุกเวลา
ใจสกปรกมืดมัวและร้อนรุ่ม
เพราะพูดผิดทำผิดจิตประวิง
คิดดูเถิดถ้าใครไม่ยากตก
ให้ใจสูงเสียได้ก่อนตัวตาย

เหมือนหนึ่งยุงมีดีที่แววขน
ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา
ถ้ามีครบควรเรียกมนุษย์สา
เปรมปรีดาคืนวันสุขสันต์จริง
ใครมีเข้าควรเรียกว่าผีสิง
แต่ในสิ่งนำตัวกลัวอบาย
จงรีบยกใจตนรีบชวนขาย
ก็สมหมายที่เกิดมาอย่าเชื่อนอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เนื้อหาข้างต้น ให้ความหมายธรรมชาติในฐานะ “เตือนสติความเป็นมนุษย์” ที่ว่าการเป็นคนกับการเป็นมนุษย์นั้นต่างกัน การเป็น “คน” พอสักว่าได้เกิดมาเป็นคนได้แล้ว ส่วนการเป็น “มนุษย์” นั้น หมายถึงเฉพาะผู้มีใจสูง ใจสูงชนิดที่น้ำ กล่าวคือความซื่อและความทุกข์ทรมานไม่ถึง พอได้เกิดมาก็ได้เป็นคนแล้วแน่นอน แต่จะเป็นมนุษย์หรือไม่นั้น อีกปัญหาหนึ่งต่างหาก คือ อยู่ที่ว่าใจสูงหรือไม่สูง ได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องอุปมา คือ นกยูง มนุษย์กับนกยูงก็เหมือนกัน เป็นมนุษย์ได้ เพราะมีจิตใจสูง มีจิตใจดีประกอบด้วยคุณธรรม ส่วนนกยูงนั้น ถ้าจะให้มันคุณค่า ต้องมีขนหางที่สวยงาม มีสีต่าง ๆ อย่างงดงาม

ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยที่กล่าวถึงธรรมชาติ คือ ธรรมชาติที่สนับสนุนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย และธรรมชาติที่สร้างวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เนื้อหาดังกล่าวถือเป็นกระบวนการที่ชี้ให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติมากขึ้น ดังตัวอย่าง ภูมิปัญญาการประกอบอาหาร ที่ปรากฏในเรื่อง ต้ม ไก่ ต้ม ไข่ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

บ้าน ฉั่น เลี้ยง ไก่
พ่อไก่ ชั่น ก้อง
ชั่น เป็น ทำ นอง
ปลูก ฉั่น ขึ้นบาน
แม่ไก่ ออกไข่
ไข่ เป็น อาหาร
ไข่เค็ม ไข่หวาน
ฉั่น ชอบ กิน ไข่

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “สร้างวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย” ด้วยการประกอบอาหารโดยใช้ธรรมชาติคือไข่ไก่ที่ทุกวันมาประกอบอาหาร อีกทั้งยังเก็บรักษาง่ายและถนอมอาหารได้หลากหลายจึงกลายมาเป็นวัตถุดิบพื้นฐานคู่ครัวเรือน ในทางกลับกัน วัตถุดิบง่าย ๆ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ที่ว่า “ไข่เค็ม ไข่หวาน ฉั่น ขอบ กิน ไข่” แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการนำไข่ที่เหลือกินมาทำการถนอมอาหารไว้กินในเวลาที่ไม่ราคาแพง ไข่ไก่ขาดแคลนตลาด การทำไข่หวาน ไข่เค็มก็ถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอนให้คนรู้จักประหยัด อดออม เลือกรับประทานไว้กินในฤดูกาลที่ขาดแคลนได้อย่างถูกวิธี สอดคล้องกับธรรมชาติที่กล่าวถึง วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ปรากฏในเรื่อง พ่อค้าจากเกาะตะมะ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

มะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่งอยู่ในที่นั้นสูงเทียมศิระษะ
พ่อค้าจากเกาะตะมะ มะกะโทคิดขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา
จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา
แล้วจึงบอกแก่ผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ข้าพเจ้าบูชาแล้ว ผู้ทำนายนั้นจึงคิดว่า
บุรุษผู้นี้มีปัญญา ฉลาดในอุบายยิ่งนัก ควรที่จะมีบุญอยู่แล้ว
จึงทำนายว่า แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า หาบไม่ต้องบ่าท่านแล้ว ซึ่ง
จะค้าขายสืบไปนั้น ท่านอย่าได้กระทำเลย หาเป็นประโยชน์
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ธรรมชาติอยู่ใน “ฐานะผู้สร้าง” วัฒนธรรม ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้นโดยกล่าวถึงจอมปลวกดังตัวอย่างที่ว่า “มะกะโทคิดขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา” ซึ่งให้เห็นถึงคติความเชื่อ กล่าวกันว่าจอมปลวกเป็นที่สถิตของเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งดีและไม่ดี (แล้วแต่พื้นที่) จึงมีคติความเชื่อเกี่ยวกับจอมปลวกตามมาอีกหลายเรื่อง ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นโบราณอุบาย ดินจอมปลวกที่เกิดขึ้นในบริเวณบ้านคนโบราณสามารถนำมาตีความหมาย

ธรรมชาติยังเป็นผู้สร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน อีกด้วยที่ปรากฏในเรื่อง ดวงจันทร์ของลำเจียก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เดือนสิบสองล่องลอยกระพริบไหว	ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง
ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง	ทั้งพลูแรงตึงตังดั่งสะท้าน
เสียงนกบินพราดพรดกรวดไ้อื้อ	เสียงทอหวิวเฮฮาอยู่ฉ่าฉาน
ล้วนผู้คนลั่นหลามตามสะพาน	อลหม่านนาในสาคร
บ้างก็แห่ผ้าป่าพฤษภาปัก	มีเรือชักแข็งแข่งแลสลอน
ขับประโคมดนตรีมีละคร	อรชรรำร่าอยู่หน้าเรือ
บ้างก็ร้องสัทวาใส่หน้าทับ	ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ
ฟังสำเนียงเสียงสตรีไม่มีเครือ	เป็นโยเยอ้อจับในน้ำใจชาย
ฟังสำเนียงเสียงนางที่กลางน้ำ	แล้วหวานรำลึกนุชที่สุดหมาย
กลับมานอนอ่อนทอตระหวายกาย	เฝ้าพุ่มพ่ายชลนาทุกราตรี

นอนไม่หลับกลับลุกเปิดหน้าต่าง
เห็นดวงเดือนเหมือนพักตร์ภคินี
พินิจคอยนอนคอยละห้อยหวาน
เห็นราหูจับพระจันทร์

จันทร์กระจ่างแจ่มฟ้าในราศี
ยุพินพื่ออยู่กลั่นยมนา
แสนร่ำจวนมิได้สิ้นถวิลหา
ชาวพาราอ้ออึ้งคะนึ่งดัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะ “ผู้สร้างวัฒนธรรม” ให้แก่มนุษย์ โดยวัฒนธรรมเดือน 12 นั้น เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแห่งสายน้ำ การอาศัยธรรมชาติในการลอยความทุกข์ ความโศกที่ติดค้างอยู่ในใจตลอดปี การปล่อยสิ่งที่ไม่ดีให้คืนสู่ธรรมชาติ การขอขมาพระแม่คงคาที่เคยล่วงเกิน อีกทั้งยังสอดคล้องกับการละเล่นแบบไทย ๆ ในอดีตที่บรรยายผ่านวรรณกรรมหลายเรื่องไม่เพียงแต่การละเล่นอย่างเดียวเท่านั้น การละเล่นในท่ามกลางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ทางน้ำก็เป็นเส้นทางธรรมชาติที่สำคัญต่อการสำหรับการละเล่นแบบไทย ๆ ได้

4.1.2 ตัวละคร (characters)

“ตัวละคร” เป็นคำที่เราได้มาจากการละคร เราใช้เมื่อเราหมายถึงผู้ที่แสดงบทบาทสมมติตามที่ผู้อื่นกำหนดให้ทั้งสิ้น โดยมากในการศึกษาวรรณคดี เรามักใช้คำว่า “ตัวละคร” ในงานประพันธ์ที่มีเรื่องราวอันถูกสมมติขึ้น หรือแม้มีความจริงอยู่ในเรื่องราวนั้น แต่ถูกเจือปนด้วยจินตนาการเสียมากจนยากจะเรียกได้ว่าเรื่องจริง เช่น ในงานประเภทบันเทิงคดี บทละคร และกวีนิพนธ์ เป็นต้น ตัวละครในวรรณคดีอาจเป็นคนจริง ๆ เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือ เป็นคนสมมติ เช่น พระอภัยมณี อาจเป็นสัตว์จริง เช่น ม้าสีหมอกของขุนแผน หรือ เป็นสัตว์สมมติ เช่น ม้านิลมังกร อาจเป็นครึ่งคนครึ่งสัตว์ เช่น นางเงือก อาจเป็นมนุษย์ เช่น ฝี เทวดา ยักษ์ อาจเป็นดอกไม้ เช่น ดอกกุหลาบ หรือต้นไม้ เช่น ต้นอ้อ ต้นไทร อาจเป็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งวัตถุและนามธรรมรวมทั้งอากาศธาตุ (วิภา กงกชนันท์, 2556)

จากการศึกษาตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า พบว่า วรรณคดีลำนํ้าที่เกี่ยวกับการนำเสนอผ่านตัวละครดังนี้ 1) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย กวีใช้กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาผ่านตัวละครแบบมนุษย์ที่เป็นจริง 2) ภูมิธรรมสื่อคำสอน ได้นำเสนอผ่านคำสอนในการประพุดิตน กวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละครที่เกิดจากตัวละครแบบสมมติ และ 3) ภูมิโนเวศ กวีใช้กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาผ่านตัวละครแบบสมมติ และตัวละครแบบที่เกิดจากจินตนาการของกวี ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ตัวละครที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอที่มีความหลากหลายไม่มีการจำกัดในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง สิ่งเหล่านี้จึงเป็นความตื่นต้นและความสนใจใฝ่รู้ ที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรารถนาให้เกิดกับผู้เรียน และยังสอดคล้องกับความต้องการให้ผู้เรียนเข้าถึงวรรณคดีที่มีความสำคัญหลากหลายพร้อมทั้งข้อคิด หนึ่งในนั้นคือผู้เรียนต้องรู้จักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน โดยได้แนวคิดที่รัฐแทรกไว้ในบทเรียนของวรรณคดีลำนํ้า

ตัวละครที่เป็นมนุษย์ เมื่อกล่าวถึงตัวละครที่เป็นมนุษย์ก็หมายความว่า บางเรื่องอาจมีตัวละครที่ไม่ใช่มนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ที่ปรากฏก็พบว่าเป็นมนุษย์จริง โดยมากพบในวรรณคดี

ประวัติศาสตร์ และเป็นมนุษย์สมมุติขึ้น ส่วนใหญ่ปรากฏในวรรณคดีประเภทบันเทิงคดี มนุษย์จริง เช่น มะกะโท ส่วนมนุษย์สมมุติ อาทิ พลายแก้ว เป็นต้น ดังตัวอย่างผลการวิเคราะห์ ดังนี้

มนุษย์ที่แท้จริง หากกล่าวถึงวรรณคดีที่กำหนดตัวละครให้เป็นมนุษย์จริง ๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้าที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ก็พบว่ามียุหลายเรื่องพอสมควรที่กวีใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครในลักษณะนี้ โดยเฉพาะเรื่องราวที่อิงพงศาวดารดั้งเดิม และเรื่องที่แต่งจากชีวิตจริง เบื้องต้นได้แก่ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย ธรรมชาติอยู่ในฐานะผู้สร้างวัฒนธรรม ความเชื่อ ธรรมชาติในฐานะผู้สร้างภูมิปัญญา ดังจะอธิบายตัวอย่างดังต่อไปนี้

ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย ธรรมชาติที่กล่าวถึง วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ปรากฏในเรื่องพ่อค้าจากเกาะตะมะซึ่งเป็นเรื่องที่กล่าวถึงตัวละครที่อิงมาจากพงศาวดาร ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

มะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่งอยู่ในที่นั้นสูงเทียมศิระษะ
พ่อค้าจากเกาะตะมะ มะกะโทคิดขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา
จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา
แล้วจึงบอกแก่ผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ข้าพเจ้าบูชาแล้ว ผู้ทำนายนั้น
จึงคิดว่าบุรุษผู้นี้มีปัญญา ฉลาดในอุบายยิ่งนัก ควรที่จะมีบุญอยู่แล้ว
จึงทำนายนว่า แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า หาบไม่ต้องบ่าท่านแล้ว ซึ่ง
จะค้าขายสืบไปนั้น ท่านอย่าได้กระทำเลย หาเป็นประโยชน์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นจะพบว่า วรรณคดีเรื่องนี้กวีใช้กลวิธีนำเสนอตัวละครที่เป็นมนุษย์จริง ๆ ซึ่งได้แก่ตัวกวีเองเป็นผู้ดำเนินเรื่อง นอกจากนี้ยังอ้างถึงคำกล่าวที่ว่า “มะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่งอยู่ในที่นั้นสูงเทียมศิระษะ” ในวรรณคดีตัวละครที่เป็นตัวละครหลักดำเนินเรื่องคือ มะกะโท ซึ่งเป็นตัวละครหลักที่เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับวัฒนธรรม ความเชื่อ โดยตัวละครมะกะโท เป็นตัวละครที่อิงมาจากพงศาวดาร เป็นตัวละครที่มีประวัติความเป็นมา ซึ่งกวีได้ใช้ตัวละครนี้ดำเนินเรื่องในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ เพื่อให้เกิดวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อจอมปลวกการบูชาจอมปลวกเพื่อให้ได้มาซึ่งความโชคดี คติความเชื่อ กล่าวกันว่าจอมปลวกเป็นที่สถิตของเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งดีและไม่ดี (แล้วแต่พื้นที่) จึงมีคติความเชื่อเกี่ยวกับจอมปลวกตามมาอีกหลายเรื่อง ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นโบราณอุบาย

มนุษย์สมมุติ คือ ตัวละครที่เป็นมนุษย์แต่ไม่ใช่มนุษย์ที่แท้จริง มนุษย์ในหัวข้อนี้เป็นเพียงตัวละครที่เกิดจากจินตนาการสร้างของกวี โดยให้เนื้อหาของเรื่องมีความเหมือนจริงเพื่อให้เกิดความน่าสนใจในเรื่อง จากการศึกษาพบว่าตัวละครในลักษณะนี้ปรากฏอยู่ในนิเวศวิถี ได้แก่ สื่อคำสอนในการประพฤติปฏิบัติตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภูมิธรรมสื่อคำสอนในการประพฤติปฏิบัติตน คำสอนไว้ให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ซึมซับใน ความดี สำนึกในบทบาทหน้าที่ที่ดีต่อสังคม มีจริยธรรม และปฏิบัติตามกฎระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและประเทศชาติได้อย่างมีความสุขที่ปรากฏในเรื่อง การผจญภัยของสุตสาคร ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
 มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
 ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
 ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
 มนุษย์นี้ที่รกรอกอยู่สองสถาน
 บิดามารดาก็เป็นผล
 ที่พึงหนึ่งพึงได้แต่กายตน
 เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
 แม้ใครรักก็มั่งชั่งชังตอบ
 ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
 รู้สิ่งใดไม่รู้วิชา
 รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้นพบว่า ตัวละครที่เป็นมนุษย์นั้นมีเพียง พระฤๅษีและสุตสาคร ซึ่งตัวละครดังกล่าวกวีใช้กลวิธีนำเสนอให้เป็นมนุษย์ที่ถูกสมมุติขึ้นเป็นไปตามความต้องการของกวี โดยลักษณะของตัวละครนี้ เป็นกษัตริย์นักรบที่มีอาวุธวิเศษหรือเวทมนตร์คาถาไว้ป้องกันตัวเหมือนดั่งกษัตริย์ในเรื่องอื่น โดยกล่าวถึงตอนพระฤๅษีสอนสุตสาคร เป็นเหตุการณ์หลังจากสุตสาครถูกชีเปลือยปลุกตกหน้าผา แยมเอม้านิลมังกรและไม้เท้ากายสิทธิ์ไป จนกระทั่งพระฤๅษีก็ตามมาช่วยได้ทันจึงได้กล่าวสอนสุตสาคร จนกลายเป็นบทกลอนสอนใจที่เรียกได้ว่าเป็นหนึ่งในวรรณคดีของวรรณคดี โดยกวีได้ใช้ตัวละครเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง คือ สุตสาครซึ่งถูกฤๅษีกล่าวสอนผ่านธรรมชาติในการอุปมาเปรียบกับคำสอนดังตัวอย่างที่ว่า “ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน” แสดงให้เห็นถึงเถาวัลย์ซึ่งเป็นธรรมชาติคด เกาะไปตามรูปทรงของสิ่งนั้น ๆ เหมือนกับใจของมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติไม่ซื่อตรง ต่อหน้าปฏิบัติอีกอย่าง ลับหลังปฏิบัติอีกอย่าง โดยพระโยคีได้ใช้ธรรมชาติในการช่วยสอนให้รู้จักจิตใจมนุษย์ที่แท้จริง ควรระวังให้ดี อย่าประมาท

ภูมิธรรมสื่อคำสอนที่เก่าแก่เรื่องหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตในสมัยปัจจุบัน มีบทคำสอนมากมายที่ใช้ธรรมชาติมาเป็นสื่อเปรียบเทียบกับหลักการประพฤติปฏิบัติตนของมนุษย์ ดังตัวอย่าง

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง	เหมือนหนึ่งยุงมีดีที่แววขน
ถ้าใจต่ำเป็นได้แต่เพียงคน	ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา
ใจสะอาดใจสว่างใจสงบ	ถ้ามีครบควรเรียกมนุษย์
เพราะทำถูกพูดถูกทุกเวลา	เปรมปรีดาคืนวันสุขสันต์จริง
ใจสกปรกมีดมัวและร้อนร้าว	ใครมีเข้าควรเรียกว่าผีสิง
เพราะพูดผิดทำผิดจิตประวิง	แต่ในสิ่งนำตัวกลัวอบาย
คิดดูเถิดถ้าใครไม่ยากตก	จงรีบยกใจตนรีบชวนชวาย

ให้ใจสูงเสียได้ก่อนตัวตาย

ก็สมหมายที่เกิดมาอย่าเชื่อนอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เนื้อหาข้างต้น กวีได้ยกตัวอย่างตัวละครที่มนุษย์โดยการสมมุติขึ้นมา และไม่ได้ระบุตัวตนชี้เฉพาะ โดยให้มนุษย์เป็นบทต้นเพื่อเชื่อมโยงให้เข้ากับคำสอนของกวี โดยหลวงพ่พุททาสได้ใช้ตัวละครมนุษย์เป็นตัวละครหลักในการดำเนินเรื่องโดยเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ด้วยการให้ความหมายธรรมชาติในฐานะ “เตือนสติความเป็นมนุษย์” ที่ว่า การเป็นคน กับการเป็นมนุษย์นั้นต่างกัน การเป็น “คน” พอสักว่าได้เกิดมาเป็นคนได้แล้ว ส่วนการเป็น “มนุษย์” นั้น หมายถึงผู้มีใจสูง ใจสูงชนิดที่น้ำ กล่าวคือความชั่วและความทุกข์ทรมานไม่ถึง พอได้เกิดมาก็ได้เป็นคนแล้วแน่นอน แต่จะเป็นมนุษย์หรือไม่นั้น อีกปัญหาหนึ่งต่างหาก คือ อยู่ที่ว่าใจสูงหรือไม่สูง เราจึงเลิกแปลคำว่า มนุษย์ หมายถึง คน ที่ดินที่สูงหรือที่ดอน เราหมายถึงที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง ใจสูงก็เป็นอย่างเดียวกัน คือหมายถึงใจ ชนิดที่น้ำ กล่าวคือกิเลสหรือความชั่วท่วมขึ้นไปไม่ถึง หัวใจที่น้ำชนิดนี้ท่วมไม่ถึงนั้น ย่อมมีลักษณะสะอาด สว่าง สงบ ความสะอาด ความสว่างและความสงบของใจนั่นเอง คือความสูงของใจ คนในสมัยนี้ ยังไม่เป็นมนุษย์กันมากยิ่งขึ้น อย่าเข้าใจว่า คนในสมัยนี้มีการศึกษานานาชนิดเจริญแล้ว จะมีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ขึ้น

ภูมิเนเวศเชิงสังคัมวัฒนธรรมกล่าวคือธรรมชาติให้ยารักษาโรค จะกระตุ้นให้ผู้เรียนและผู้สนใจเกิดความรักและสำนึกต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนการเดินทางของพลายน้อย กล่าวไว้ว่า

จะกล่าวถึงพลายงามทรมาสงสาร
พวกศิษย์เณรเช็ดต้อนช่วยฝนไหล
แล้วสมภารท่านก็หลับประจับเจียบ
เพราะแม่ลูกผูกจิตคิดถึงกัน
ดูหว่าวร้องซ้องเสียงสำเนียงแจ้ว

พึงสมภารอยู่ในห้องนั่งร้องไห้
มาลูบไล่แผลมันตรึ้น
ยิ่งเย็นเยียบเยือกใจเมื่อไกรกัน
เฝ้าไฟฝนเพื่อนแลเห็นแม่มา
ให้แว่วแว่วว่าวันทองร้องเรียกหา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น มีเนื้อหากล่าวถึงภูมิเนเวศธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ก็คือ ฝน โดยกวีได้กำหนดตัวละครที่เป็นมนุษย์ที่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีจริง กล่าวตัวละครสมมุติขึ้นมาก็คือ พลายงาม สมภาร พวกศิษย์เณรเช็ด ซึ่งเป็นตัวละครที่กวีสร้างขึ้นมาเพื่อให้ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยธรรมชาติคือฝนเปรียบเสมือนแพทย์คอยช่วยเหลือมนุษย์ บรรเทาความเจ็บปวดของพลายงาม การเชื่อมโยงธรรมชาติในการรักษาคือผู้ที่ถือศีล ธรรมชาติจึงถือเป็นความหวังที่กวีช่วยให้เหตุการณ์ดำเนินไปได้ด้วยความสุข การหายจากโรคภัยต่าง ๆ ก็จะทำให้มีความสุขกายและสุขใจไปพร้อม ๆ กัน อีกทั้งยังกล่าวถึงภูมิเนเวศเชิงสังคัมวัฒนธรรม กล่าวคือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นที่พึ่ง เป็นที่อาศัยของมนุษย์สอดคล้องกับเรื่อง กำเนิดผดพันคนทั้งหลาย วรรณคดีเรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ที่ว่า

เมื่อนั้น
พระแม่ไปป่าเป็นอาจิน
จะใคร่ออกช่วยพระแม่เจ้า
เหนื่อยยากลำบากกายา
ไม่ว่าลูกน้อยเป็นหอยปู
พระคุณล้าลภพไตร
ไก่อปาพาฝูงมากินข้าว
คู้ยเขี่ยเรียรายทั้งดินดาน
เยี่ยมลอดสอดดูทั้งซ้ายขวา
ออกจากสังข์ปล้นทันใด
กอบเก็บข้าวหกที่ตกดิน
เหลียวดูผู้คนชนนี้
หุงข้าวหาปลาไว้ทำแม่
ช่วยขับไก่อปาประสาจน

พระสังข์ซ่อนอยู่ก็รู้สิ้น
ในจิตคิดถวิลทุกเวลา
สงสารผ่านเกล้าเป็นหนักหนา
กลับมาจนค่าแล้วรำไร
อุ้มชูชมชิดพิสมัย
จะออกให้เห็นตัวก็กลัวการ
ของพระแม่เจ้าอยู่อาวฉาน
พระมารดามาเห็นจะรำไร
จะเห็นใครไปมากี่หาไม่
ฉวยจับไม่ได้ไล่ตี
ผันผินลอยลับขยับหนี
จะหนีเข้าสังข์กำบังตน
ดูแลจัดแจงทุกแห่งหน
สาละวณเล่นพลางไม่ห่างดู

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงภูมิโนเวศเชิงกายภาพกล่าวคือธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่หลบซ่อน เป็นสถานที่ปลอดภัย เป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้เป็นอย่างดีโดยได้สร้างตัวละครคือ พระสังข์และพระมารดา ซึ่งถือว่าเป็นตัวละครหลักในการดำเนินเรื่อง โดยตัวละครทั้ง 2 ต่างก็เป็นตัวละครที่กวีสมมติขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนของมนุษย์ โดยมีเรื่องราวที่สร้างความสัมพันธ์กับความเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ พระสังข์จะต้องอาศัยธรรมชาติในการอยู่อาศัย ป้องกันอันตรายจากศัตรูอุปสรรคต่าง ๆ นอกจากยารักษาโรคในยามเจ็บป่วย ยังกล่าวถึงภูมิโนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม โดยกล่าวถึงที่อยู่อาศัยหรือที่พักพิงก็เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อมวลมนุษย เช่นเดียวกับบทของวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกสายเลือด ตอนหนึ่งว่า

บัดนั้น
ได้ฟังก็ดำริไตรไตร
มันคิดเปรียบเทียบมาดังนี้
กูก็ไม่เกรงฤทธิ์ธา
ถึงจะตายแน่ต้องพระพายพัด
อันตัวของอ้ายขุนมาร
คิดแล้วจึงร้องตอบไป
เกลือกจักไม่เหมือนหนึ่งพาที

คำแหงหนุมาณทหารใหญ่
อันไฉ่ไมยราพอสुरา
เห็นจะมีอุบายยักขา
จะซ่อนกลฆ่ามันให้วายปราณ
ก็อุบตีคืนชีพสังขาร
นัยจะแหลกลาญด้วยฤทธิ์
ว่าจริงฤาไฉนยักชี
ที่คำอสุรีสัญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ดังกล่าวมาข้างต้น กวีได้สร้างตัวละครเอกคือหนุมาน ซึ่งมีรูปลักษณะเป็นลิง แต่มีความสามารถเหมือนมนุษย์ เป็นตัวละครที่มีพลังกำลังที่มากกว่ามนุษย์ปกติ และรักษาความยุติธรรม คอยปกป้องพระราม โดยให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติคือลม เป็นยาวิเศษที่ช่วยชุบชีวิตของมนุษย์ที่ตายแล้วให้ฟื้นกลับคืนมามีชีวิตได้ เปรียบเสมือนแพทย์ผู้วินิจฉัยและรักษาโรคได้ถูกต้อง ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์เคารพและปฏิบัติด้วยการรักษาธรรมชาติเหมือนกับธรรมชาติที่รักษาตน

ตัวละครที่เกิดจากจินตนาการของกวี ปรากฏผ่านภูมินิเวศเชิงสังคมวัฒนธรรมโดยกวีได้สร้างตัวละครที่เกิดจากจินตนาการของกวีเพื่อให้ดำเนินเรื่องราวให้สมจริงและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกไมยราพ ดังนี้

บัดนั้น	มัจฉานุผู้ใจแกล้งล้ำ
ซึ่งอยู่ในสระคงคา	เป็นด่านรักษาชั้นใน
ราตรีเที่ยงคืนเคยเที่ยว	ลตเลี้ยวกระแวนทางใหญ่
ก็สำแดงแผลงฤทธิ์เกรียงไกร	ขึ้นไปจากท้องชลธร
ถึงที่ขอบสระก็หยุดอยู่	แลดูไปทั่วทุกสถาน
เห็นวานร เผือกผู้หังการ	ล่งด่านผ่าทางเข้ามา
โกรธาขบพันกระที่บบาท	ทำอำนาจออกยื่นขวางหน้า
แล้วร้องประกาศด้วยวาจา	เหว้ยอ้ายพาลาใจจนกรจ
ตัวเอ็งมานี้จะไปไหน	ไม่กลัวชีวาจะอาสัญ
องอาจล่งด่านกุมภัณฑ์	กูจะหันให้ยับลงกับกร

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครที่เกิดจากจินตนาการของกวีเกือบครบทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดสูงสุดของเรื่องก็ได้ เพราะเป็นตอนที่มัจฉานุรักษายู่นาด่านเมืองบาดาล เห็นหนุมานกำลังเดินมา บ่งบอกถึงนิเวศวิถีคือ ตัวละครมัจฉานุคอยปกป้องธรรมชาติไม่ให้คนอื่นมาทำลายธรรมชาติซึ่งเป็นที่พักของเหล่ายักษ์ทั้งหลาย ดังนั้นในบทนี้จะสังเกตเห็นตัวละครที่ไม่ใช่มนุษย์หรือมิใช่ตัวละครที่มีอยู่จริงบนโลกนี้ แต่ตัวละครเกิดจากจินตนาการของกวีที่ได้นำเสนอให้เกิดความสนุกเพลิดเพลินใจและตื่นเต้น จนทำให้รู้สึกแปลกใหม่และน่าสนใจของผู้่านได้แก่ มัจฉานุ (ลูกหนุมาน) มีตัวเป็นลิงแต่มีหางเป็นปลา หนุมาน (ทหารเอกของพระราม) เสมือนเป็นนิเวศวิถีที่ให้ความหมายคือ การสร้างภูมิเนเวศความรู้ใหม่ เช่นเดียวกับตัวละครที่เกิดจากจินตนาการของกวี ยังปรากฏในเรื่องกำเนิดผัดพันคนทั้งหลาย วรรณคดีเรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ที่ว่า

เมื่อนั้น	พระสังข์ซ่อนอยู่ก็รู้สิ้น
พระแม่ไปป่าเป็นอาจิณ	ในจิตคิดถวิลทุกเวลา
จะใคร่ออกช่วยพระแม่เจ้า	สงสารผ่านเกล้าเป็นหนักหนา
เหนื่อยยากลำบากกายา	กลับมาจนค่าแล้วรำไร

ไม่ว่าลูกน้อยเป็นหอยปู
พระคุณล้ำลบลพไตร
ไก่อปาพาฝูงมากินข้าว
คู้ยเยี่ยเรียรายทั้งดินดาน
เยี่ยมลอดสอดดูทั้งซ้ายขวา
ออกจากสังข์พลันทันใด
กอบเก็บข้าวหกที่ตกดิน
เหลียวดูผู้คนชนนี้
หุงข้าวหาปลาไว้ทำแม่
ช่วยขับไก่อปาประสาจน

อุ้มชูชมชิดพิสมัย
จะออกให้เห็นตัวกักกลัวการ
ของพระแม่เจ้าอยู่อาวฉาน
พระมารดามาเห็นจะรำไร
จะเห็นใครไปมาก็หาไม่
ฉวยจับไม่ได้ไล่ตี
ผ่นผินลอยลับขยับหนี
จะหนีเข้าสังข์กำบังตน
ดูแลจัดแจงทุกแห่งหน
สาละวนเล่นพลางไม่ห่างดู

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ตัวละครที่ชื่อพระสังข์ กวีใช้กลวิธีการนำเสนอความแปลกใหม่ของตัวละครที่เป็นมนุษย์ หรือที่นิยมเรียนกันว่าตัวละครมนุษย์ มีลักษณะที่เป็นมนุษย์แต่เกิดมาพร้อมกับหอยสังข์ จึงเรียกว่า สังข์ทอง ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญในวรรณคดีนิทานร้อยกรองเรื่องหนึ่งของไทย ตัวละครที่เกิดขึ้นจากจินตนาการของกวี จึงถือเป็นองค์ประกอบสร้างสรรค์อย่างหนึ่งที่กวีกำหนดไว้ให้ผู้อ่านและผู้เรียนเกิดความเพลิดเพลินและมีความสนใจวรรณคดีของแต่ละระดับชั้นนั่นเอง

4.1.3 เวลาและสถานที่ (time and place)

เวลาและสถานที่ หมายถึง สภาพแวดล้อมของคนหรือตัวละครในงานประพันธ์ต่าง ๆ หรือสภาพแวดล้อมนี้ หมายถึง สิ่งที่เป็นวัตถุและนามธรรมทั้งหลาย อันได้แก่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมทุกด้าน ในบันเทิงคดีเรามักใช้คำว่าฉาก (setting) อีกคำหนึ่ง การศึกษาฉากคือ การศึกษาสภาพทางธรรมชาติหรือภูมิศาสตร์ และสภาพทางสังคมของเรื่องทุกด้าน เช่น จะต้องรู้ว่า ผู้คนหรือตัวละครในเรื่องที่เราอ่านอาศัยอยู่ในท้องถิ่นไหนในโลกหรือนอกโลก สภาพภูมิอากาศ ของท้องถิ่นนั้นเป็นอย่างไร สภาพทางสังคมของบ้านเมืองที่คนหรือตัวละครอาศัยอยู่ หรือผ่านไปพบเห็นมีลักษณะเป็นอย่างไร คนหรือตัวละครเหล่านั้นมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร เช่น ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ความเชื่อ ค่านิยมของสังคม และวัฒนธรรม สาขาต่าง ๆ มีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น วัฒนธรรมในการแต่งตัว การรับประทานอาหาร การอบรมเด็ก สถาปัตยกรรมต่าง ๆ รวมทั้งลักษณะของอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ พาหนะในการคมนาคมเป็นเรือ เกวียน เครื่องบิน หรือยานอวกาศ เป็นต้น สรุปก็คือในการศึกษาฉาก เราต้องศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ทางธรรมชาติ

นอกจากองค์ประกอบส่วนที่เรารวมเรียกว่า สถานที่และสภาพแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นแล้ว เราควรจะศึกษาเรื่องเวลาในวรรณคดีด้วย เพื่อความเข้าใจวรรณกรรมแต่ละชิ้นให้ดีขึ้น เราควรจะรู้ว่าเรื่องที่เรารับมาเกิดขึ้นเมื่อไร เกิดในอดีตหรือปัจจุบันเราควรรู้ให้ลึกลงไปด้วยว่าเรื่องที่เรารับมาเกิดขึ้นในอดีต หรือปัจจุบันหรืออนาคตนั้น เป็นวัน เดือน ปีอะไร ศตวรรษไหน หรือในยุคใด อาจเป็นยุคทาง

การเมืองหรือยุคทางประวัติศาสตร์ เช่น เวลาของเรื่องใน ลิลิตตะเลงพ่าย คือ สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มีใช้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (วิภา กงกะนันทน์, 2556)

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถานที่และเวลาในวรรณคดีลำนำนั้น พบว่า 1) ภูมิโนเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติมากที่สุด โดยปรากฏในการนำเสนอฉากหรือสถานที่เสมือนจริง เช่น ป่านี้เขาวามีวิหค เหล่านกนักร้อยพัน มาช่วยกัน มาช่วยกันชมไพร และสถานที่ที่เกิดจากจินตนาการของกวี เพื่อให้สถานที่หรือมีความสมบูรณ์กับเรื่องที่ประพันธ์มากที่สุด 2) ภูมิธรรมสือคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติในฉากหรือสถานที่สมจริง เช่น สือคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน กวีใช้กลวิธีการนำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติในฉากหรือสถานที่เสมือนจริง เช่น วิชาเหมือนสินคำ อันมีค่าอยู่เมืองไกล ต้องยากลำบากไป จึงจะได้สินคำมาจตั้งเอากายเจ้า เป็นสำเภาอันโสกา และ 3) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติในฉากหรือสถานที่สมจริง เช่น กล่าวถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีเดือน 12 ตามลำดับในขณะเดียวกันกลวิธีการนำเสนอเรื่องของเวลา ก็ปรากฏเวลาที่เกิดจากสถานการณ์จริงและเวลาที่กวีกำหนดขึ้นเอง เพื่อให้วรรณคดีดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายของกวีในแต่ละตอนและในแต่ละเรื่อง ดังนั้นสถานที่ที่ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของวรรณคดี เพราะการใช้กลวิธีการนำเสนอสถานที่หรือฉากและเวลาทำให้ทราบถึง สภาพของสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ สังคม การปกครอง และวิถีชีวิต ว่ามีความเป็นอยู่อย่างไรในช่วงเวลานั้น สิ่งเหล่านี้เองจะช่วยสะท้อนให้ผู้เรียนได้เห็นถึงเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว และนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันและการปฏิบัติตนเป็นคนดีในสังคมต่อไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) การใช้ฉากหรือสถานที่สมจริงกับเวลา หมายถึง สถานที่หรือฉากที่มีอยู่จริงในภูมิศาสตร์ของโลก และมีการกำหนดชื่อและเหตุการณ์ไว้ก่อนการเรียบเรียงวรรณคดีเรื่องใด ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว เช่น สถานที่จริงที่ปรากฏในวรรณกรรมที่แต่งขึ้นมาโดยอาศัยฉากที่เป็นสถานที่จริงคือ เขาใหญ่ เป็นอุทยานแห่งชาติที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช รวมถึงสัตว์ที่ต้องอาศัยป่าไม้ในการหาอาหารดำรงชีวิต เป็นฉากที่แสดงถึงความเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่างนี้

รักษาป่า

นกเอี้ยงนกน้อยน้อย

ชนชาวราวล่าลิ

ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง

มีป่าพาสุขใจ

ผู้คนไม่มีโรค

อากาศไร้พิษสาร

คนสัตว์ได้พึ่งป่า

สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ

บินล่องลอยเป็นสุขศรี

อากาศดีไม่มีภัย

ฟ้าสีทองอันสดใส

มีต้นไม้มีลำธาร

นับเป็นโชคสุขสำราญ

สัตว์ขึ้นบานดินขึ้นใจ

มารักษาป่าไม้ไทย

ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นว่ากวีใช้กลวิธีการนำเสนอการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพผ่านสถานที่ได้อย่างชัดเจน เพราะชื่อสถานที่ดังกล่าวยังปรากฏให้รู้จักในปัจจุบันจนทำให้ผู้อ่านเกิดความคุ้นเคย โดยกวีใช้สถานที่หรือฉากต่าง ๆ ที่ตนเดินทางผ่านและสร้างเป็นเรื่องราวผสมกับจินตนาการกวีเอง จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นว่าทุกชื่อของสถานที่ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการบรรยายภาพของฉากสื่อให้เห็นนิเวศวิถี คือ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และได้กล่าวถึงการชักชวนให้คนไทยมาอนุรักษ์ป่า เช่น “มารักษาป่าไม้ไทย สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน” เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกวีกล่าวถึงป่าที่มีอยู่จริงคือ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ตำบลหมูสี อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ โดยกวีได้กล่าวถึงการชื่นชมธรรมชาติที่และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และยังคงกล่าวตอนท้ายถึงการชักชวนให้คนไทยมาร่วมกันรักษาป่าโดยการปลูกต้นไม้ทดแทน อีกทั้งยังมีวรรณคดีที่กล่าวถึงนิเวศวิถีผ่านฉากที่เป็นจริงจากจังหวัดพัทลุง ภาคใต้ของประเทศไทย โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

มาจะกล่าวบทไป
อยู่ทับแทบป่าพนาววัน
บิตรมารดาก็หาไม่
นางควากหอบดินสิ้นชีวา
มีเพื่อนชอบนักรักใคร่
เคยคบกันไปป่าพาเชื่อนแซ

ถึงเด็กน้อยคนึงคนขยัน
ชายเขตรขันธพัทลุงภารา
ดำขาวตอ้งไฟดับสังขาร์
อยู่ด้วยเซษฐาชื่ออ้ายแค
ชื่อไม้ไผ่ตัวเต่งแก่งแก
ตั้งแต่พ่อแม่ยังไม่ตาย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอการสร้างภูมิโนเวศเชิงกายภาพสถานที่จริงในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นตามคำบอกเล่าของ “คลัง” เด็กชายชาวเงาะจากแขวงเมืองพัทลุง ที่ทรงนำมาชูปเลี่ยนไว้ในราชสำนักฉากและบรรยายภาพในเรื่อนั้นเสนอความเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สวยงามและอุดมสมบูรณ์ภาพของป่าดงพงไพรซึ่งเต็มไปด้วยสัตว์ป่าน้อยใหญ่ รวมทั้งพฤติกรรมของเด็กชายชาวเงาะ ในการใช้อาวุธในการล่าสัตว์ และประกอบอาหารอย่างง่าย ๆ เพื่อดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังกล่าวความสวยงามของป่าเขาลำเนาไพรและบรรดาสัตว์ป่า เนื้อหาของบทพระราชนิพนธ์ยังนำเสนอภาษาของพวก “ก๊อย” หรือเงาะ แทรกอยู่ในการบรรยายและพรรณนาได้อย่างน่าสนใจและน่าศึกษา และยังได้กล่าวถึงฉากที่เป็นสถานที่จริงที่มีในประวัติศาสตร์ ผ่านวรรณกรรมเรื่อง เทียวเมืองพระร่วง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

พระร่วงพ่อเมืองละโว้ กำลังเป็นทุกข์เพราะฝนแล้ง ซ้ำกล่าวถึงเวลาที่
ต้องส่งส่วยน้ำไปยังเจ้ากรุงขอมที่นครธม โดยไม่ผิดผ่อนได้อีกพระร่วงขอให้
คุ้มขนน้ำไปให้ แต่นักคุ้มก็บ้ายแย้งว่า มีเกวียนไม่พอบรรทุกน้ำได้ พระร่วงจึง

ใช้อุบาย ให้सानชะลอมตามถ้ำ แล้วเอาชันยาเป็นภาชนะใส่น้ำแทนตุ้มทำให้นัก
คัมมยอมนชวนน้ำนั้นไปให้ในที่สุด

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีการนำเสนอภูมินิเวศผ่านสถานที่หรือฉาก
เหตุการณ์ภายในเมืองละโว้เป็นอาณาจักรโบราณในมณฑลอำนาจแห่งหนึ่งในอดีต ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่ง
ซ้ายของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา สถาปนาขึ้นราวปลายยุคทวารวดี มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่ลพบุรี (ปัจจุบัน
คือเมืองลพบุรี) หลังการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา อาณาจักรละโว้ได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของ
อาณาจักรอยุธยา เป็นศูนย์กลางที่สำคัญทางภาคกลางจึงได้รับอิทธิพลศิลปะขอม โดยนำมา
ผสมผสานรูปแบบให้เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ได้แก่พระปรางค์สามยอด และเทวสถานปรางค์
แขก จังหวัดลพบุรี แม้จะมีลักษณะสถาปัตยกรรมรูปพระปรางค์ตามขอมแต่เป็นการสร้างเลียนแบบ
ขอมเท่านั้นเอง ทางด้านประติมากรรมศิลปะลพบุรีก็มีส่วนผสมกับศิลปะทวารวดี ทั้งนี้เพราะถิ่น
ที่ตั้งของอาณาจักรละโว้ก็เป็นพื้นที่ของอาณาจักรทวารวดี ที่เคยอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน และกล่าวถึง
เมืองละโว้เป็นบรรยากาศที่มีสภาพอากาศที่แล้ง แต่ต้องใช้ธรรมชาติในการส่งเครื่องบรรณาการแก่
กษัตริย์เมืองขอม ผู้แต่งได้บรรยายฉากและบรรยากาศได้สมจริงสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง โดยในบท
ข้างต้นกวีได้นำเสนอสถานที่จริงที่มีปรากฏในประวัติศาสตร์ จะเห็นว่าฉากและสถานที่แห่งนี้เกิดจาก
เรื่องจริงบวกกับจินตนาการบางส่วนสื่อให้เห็นถึงนิเวศวิถี คือ สัญญาของพลังอำนาจของพระเจ้าหง
สาวดีในการยกทัพมาปราบกรุงศรีอยุธยา

2) การใช้ฉากหรือสถานที่เสมือนจริงกับเวลา หมายถึง สถานที่หรือฉากที่เกิดจาก
จินตนาการของกวี ที่มีความคล้ายสถานที่จริงถือว่าเป็นความต้องการของกวีที่อยากให้เกิดขึ้น ภายใต้
ภูมิธรรมสื่อคำสอนเกี่ยวกับความสุขและทุกข์ของกวีที่แสดงออกเพื่อสื่อคำสอน ซึ่งสถานที่ที่ปรากฏใน
นิเวศวิถีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น

ฝนตกแดดออก
นกระจอกบินมา
ฟ้าใสแดดจ้า
ต้นหญ้าเอนไหว
ร้องรำทำเพลง
ครื้นเครงหัวใจ
เธอชอบบ้างไหม
มาสิมาร้องเพลง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ กวีใช้กลวิธีการนำเสนอสื่อคำสอนเกี่ยวกับความสุข ผ่าน
สถานที่บรรยากาศฝนตกท่ามกลางธรรมชาติที่รื่นรมย์และงดงาม โดยจะเห็นว่ากวีนำเสนอการสร้าง
ภูมินิเวศเชิงกายภาพ กวีได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีความเป็นนิเวศวิถีกล่าวคือ ความ

เป็นปกติของธรรมชาติ เมื่อมีฝนตกเสร็จ แดดจึงออกทำให้ท้องฟ้าสดใส นักบินไปเพื่อหาอาหารในขณะที่ฝนหยุดตกแล้ว ต้นหญ้าได้รับน้ำฝนก็ดีใจ โอนเอนไปมาเปรียบเหมือนคนที่ดีใจ ไม่สามารถยืนอยู่นิ่งได้ เป็นบรรยากาศที่แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน และเอื้อประโยชน์ต่อกัน ธรรมชาติเป็นหลักในการสร้างนิเวศวิถี สร้างความสุขให้แก่ผู้ที่อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกวีได้พบเห็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ และผสมฉากที่กวีต้องการนำเสนอให้เกิดความเพลิดเพลินในเรื่องนี้ ทำให้สถานที่ที่กวีกำหนดขึ้นนั้น ผู้อ่านมีความสุขทุกครั้งเมื่อได้อ่านและได้สัมผัสกับธรรมชาติที่คล้ายความเป็นจริง ซึ่งการนำเสนอฉากในลักษณะนี้ ถือเป็นนิเวศวิถีที่ให้ความหมายว่า ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยังมีแนวคิดที่สำนึกต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีเหตุผล เป็นการปลูกฝังการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืนเช่นวรรณคดีลำนำเรื่อง ฝนตกแดดออก โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ฉัน ชอบ สายฝน
 ร่วง หล่น จาก ฟ้า
 ฉัน ชอบ แดด จ้า
 ฟ้า สวย สดใส
 ฝน ตก แดด ออก
 นกกระจอก บิน ไป
 ฟัง เพลง กับ-ฉัน ไหม
 มา สิ มา ฟัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอภูมิโนเวศเชิงกายผ่านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างชีวิตให้แก่มนุษย์รวมถึงสัตว์ที่อาศัยธรรมชาตินั้นดำรงชีวิตอยู่ ธรรมชาติคือฝนเป็นปัจจัยที่ให้ความสมบูรณ์แก่โลกมนุษย์ เพราะสิ่งมีชีวิตทุกอย่างล้วนต้องอาศัยน้ำฝนในการดำรงชีวิต โดยได้กล่าวให้เห็นภาพของน้ำฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้า ฉากในบทประพันธ์ทำให้อ่านเกิดความยินดีชอบธรรมชาติ และมีความสุขเมื่อได้มองเห็นธรรมชาติตามบทประพันธ์ เมื่อฝนตกเสร็จ นกกระจอกต่างก็บินออกไปหากิน คู่กันเป็นภาษาเพลงทำให้เกิดบทเพลงที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมอบให้ เกิดความสุขสด ดังนั้นสถานที่ในลักษณะเช่นนี้ จึงถือว่าเป็นสถานที่เสมือนจริง ความต้องการของกวีบ่งบอกถึงอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดว่า ในช่วงขณะนั้นว่าต้องการสื่อสารอะไร ต้องการให้เกิดอะไรขึ้นกับฉากและสถานที่ คล้องกับบทประพันธ์ที่ว่า

ฝน ตก แดด ออก
 นกกระจอก แปลกใจ
 โผผิน บิน ไป
 ไม่ รู้ หนทาง
 ไป พบ มะ พร้าว

นก หนาว ครัวญคราง

พี่ มะพร้าว ใจกว้าง

ขอ พัก สัก วัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีการนำเสนอภูมิโนเวศเชิงกายภาพผ่านสถานที่และบริบทรอบ เช่น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างผนวกกับแดดมาพร้อม ๆ กัน ธรรมชาติเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับมนุษย์และสัตว์ที่กำลังหาที่พึ่ง โดยกวีได้ยกธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ เมื่อฝนตกแดดออก นกกระจอกก็ตกใจไม่รู้จะไปทางไหน จึงไปหาที่พักฝนคือต้นมะพร้าว ในที่นี้ต้นมะพร้าวมีชีวิต จึงชักชวนให้นกกระจอกเข้ามาพักเป็นเวลา 1 คืน โดยต้นมะพร้าวจะป้องกันความหนาวที่เกิดจากลมฝนให้นกกระจอก แสดงให้เห็นถึงความสุขที่เกิดจากการได้ธรรมชาติเป็นที่พึ่งอาศัย การใช้ฉากซึ่งเป็นเสมือนที่จริงในการดำเนินเรื่อง ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความเป็นนิเวศวิถีที่กวีต้องการสื่อซึ่งเป็นวิถีที่เข้าถึงง่าย และรู้สึกถึงเสมือนได้อยู่ในฉากนั้น ๆ และได้กล่าวถึงธรรมชาติในฐานะผู้สร้างภูมิปัญญาวัฒนธรรม อีกด้วยที่ปรากฏในเรื่อง ดวงจันทร์ของลำเจียก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง	ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง
ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง	ทั้งพลูแรงตึงตังดังสะท้าน
เสียงนกบินพราดพรวดกรวดไ้อื้อ	เสียงหวอหือเฮฮาอยู่ฉ่าฉาน
ล้วนผู้คนล้นหลามตามสะพาน	อลหม่านนาวาในสาคร
บ้างก็แห่ผ้าป่าพฤษภาปัก	มีเรือชักแข็งแซ่แลสลอน
ขับประโคมดนตรีมีละคร	อรชรรำร่าอยู่หน้าเรือ
บ้างก็ร้องสักราไสหน้าทับ	ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ
ฟังสำเนียงเสียงสตรีไม่มีเครือ	เป็นใยเยื่อจับในน้ำใจชาย
ฟังสำเนียงเสียงนางที่กลางน้ำ	แล้วหวนรำลึกนุชที่สุดหมาย
กลับมานอนอ่อนทอระทายกาย	เฝ้าพุ่มฟายชลนาทุกราตรี
นอนไม่หลับกลับลุกเปิดหน้าต่าง	จันทร์กระจ่างแจ่มฟ้าในราศี
เห็นดวงเดือนเหมือนพักตร์ภคินี	ยุพินพื่ออยู่ไกลนัยนา
พินิจคอยนอนคอยละห้อยหวน	แสนรัญจวนมิได้สิ้นถวิลหา
เห็นราหูจู่จับพระจันทร์	ชาวพาราอื้ออึงคะนึ่งดัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีนำเสนอภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน ผ่านสถานที่ธรรมชาติยามค่ำคืนให้เป็นฉากสนับสนุนเรื่อง อธิบายถอดความคือ ในเวลาค่ำคืนมีแสงแห่งกระทงที่ล่องลอยไปตามสายน้ำ พระจันทร์ก็ส่องแสงสว่างนกกก็ต่างร้องเสียงดัง เป็นฉากที่เสมือนจริงเกิดขึ้นในประเทศไทยจริง ๆ ทุกปี เป็นฉากที่ติดตามคนไทยมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ฉากที่แสดงถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแห่งสายน้ำ การอาศัยธรรมชาติในการลอยความทุกข์ ความโศกที่ติดค้างอยู่ในใจตลอดปี การปล่อยสิ่งที่มิดีให้คืนสู่ธรรมชาติ การขอขมาพระแม่คงคาที่

เคยล่วงเกิน ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง ชนทั้งปวงลอยตามอร่าม
แสง ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง ทั้งพลูแรงตึงตังดั่งสะท้อน” แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สร้าง
วัฒนธรรมทางแม่น้ำ สร้างความสบายใจให้แก่มนุษย์ ฤดูน้ำหลากในอดีต เมื่อสภาพแวดล้อมยังไม่มี
การเปลี่ยนแปลงมากนัก ชาวบ้านลอยกระทงหรือลอยประทีปในวันเพ็ญเดือน 12 เมื่อถึงเทศกาลนี้
วัดวาอารามต่างจุดประทีปโคมไฟเป็นพุทธบูชา มีทั้งการบูชาโดยใช้เทียนปักไม้ด้ามในกระทงลอยไป
ตามแม่น้ำ และยังกล่าวถึงการละเล่นในท่ามกลางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ทางน้ำก็เป็น
เส้นทางธรรมชาติที่สำคัญต่อการละเล่นแบบไทย ๆ ได้ เช่นเรื่องรินรสสักวา โดยมีตัวอย่างคำ
ประพันธ์ดังต่อไปนี้

สักวาลงเรือล่องร้องกลอนเล่น
ฤดูน้ำยามค่ำเย็นทั้งชายหญิง
ร้อยเรียงกลอนโต้ตอบขอบใจจริง
เบิกบานยิ่งร้องรำทำดนตรี
เทศกาลทอดกฐินทอดผ้าป่า
ภาคกลาง “เล่นสักวา” เป็นสุขศรี
“คนเจ้าบทเจ้ากลอน” ชื่นชีวี
ทุกภาคมี “เพลงพื้นบ้าน” เล่นกันเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กวีกล่าวถึงฉากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสมือนจริง ฉากของงาน
ทอดกฐิน ทอดผ้าป่าท่ามกลางธรรมชาติเป็นฉากที่คนไทยคุ้นเคย และปฏิบัติกันมาทุก ๆ ปี อีกทั้งยัง
กล่าวถึงการละเล่นทางผ่านธรรมชาติที่น้ำประทีปใจแสนสนุกปลุกใจหวังในชายป่าธารน้ำไหลใส
สะอาด กวีกล่าวถึงธารน้ำแห่งหนึ่งกลางธรรมชาติอันรื่นรมย์และงดงาม หมู่มีจฉาชาตินานาเล่นน้ำ
อย่างสนุกสนานจนสามารถมองเห็นตัวปลาที่กำลังแหวกว่ายไปมาอย่างสนุกสนาน ธรรมชาติยามค่ำที่
ชายหนุ่มหญิงสาวกำลังร้อยเรียงกลอนเพื่อโต้ตอบความไพเราะ ความสนุกสนาน มีเสียงดนตรีประโคม
เพื่อสนับสนุนบรรยากาศธรรมชาติให้มีชีวิตและสร้างความสุขให้แก่ประชาชนที่พากันสนุกสนานใน
งานทอดกฐินผ้าป่า ซึ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากจะให้ความรื่นรมย์และความสุข และได้
กล่าวถึงฉากเสมือนจริงซึ่งเกิดจากจินตนาการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดัง
ตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

จับตะปดมะพร้าววัดกวารี	รดหัวอินทรีอาบสนาน
นั่งชুমแชเย็นฉ่ำสำราญ	น้ำเป็นเกลียวเชียวฉวนทวนกายรับ
เห็นฝูงปลามาเป็นพรวนทวนกระแส	สองแฉะแบบมือจ้องเที่ยวมองจับ
เหยียบศิลาคลั่งกลมลิ้นลัมพับ	ลงนอนทับกันนอนหง่อหัวร่อริก
ไก่อัดมองจ้องมือจะซ่อนใหม่	กลัวปลาตกใจไม่กระดิก
พอได้ทีฉวยฉับปลากลับพลิก	ดินดึกก็โยนไปไว้กลางทราย

ปูน้อยน้อยวิ่งร่อยตามริมหาด ทั้งสองมาดหมายตะครูปูปเปิดหาย
 คอยปากรูปูไม่ทันจะซ่อนกาย จับได้หลายตัวชักหักก้ามไว้
 จนเหนื่อยอ่อนร้อนอีกลงนอนขวาง ที่ในกลางสายชลลั่นหลังไหล
 แล้วชวนกันชำระสระเหงื่อโคล เร่งผ่องใสแสนสำราญบานกมล
 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้นำเสนอฉากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสมือนสถานที่จริง และมีเค้าโครงมาจากสถานที่จริงกล่าวคือเมืองพัทลุง หรือปัจจุบันเรียกว่า จังหวัดพัทลุง อยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย โดยได้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่แสดงภูมิปัญญาการใช้อาวุธ (ล่าสัตว์) ซึ่งถือเป็นการกีฬาประเภทหนึ่งและแสดงถึงความกล้าหาญที่แฝงอยู่ในตัวบุคคลในการกล้าที่จะเผชิญกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้าอย่างอาจหาญและทำให้เงาะน้อยรุ่นหลัง เกิดความชื่นชมและเชื่อมั่นในความกล้าหาญ การใช้มือเปล่าในการล่าสัตว์ดังตัวอย่างที่ว่า “โก้งโค้งมองจ้องมือจะซ่อนใหม่ กลัวปลาตกใจไม่กระดิก พอได้ทีฉวยฉับปลากลับพลิก” เป็นภูมิปัญญาแสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามสภาพธรรมชาติ และความอุดมสมบูรณ์ในป่า ซึ่งเป็นที่รวมแห่งชีวิตทั้งยามทุกข์ยามสุขเป็นที่เกิด ที่อยู่ ที่ทำมาหากิน ที่เที่ยวเล่น ทั้งยังเป็นที่มาของขนบธรรมเนียม ค่านิยม ประเพณีและความเชื่อ ดำรงชีวิต ด้วยสภาพธรรมชาติอันบริสุทธิ์ ได้หล่อหลอมให้สังคมเป็นสังคมที่เรียบง่ายงดงาม ไม่ยุ่งยากซับซ้อนจนแลดูหยาบกระด้าง สถานที่และฉากที่กล่าวมานี้แท้จริงไม่ใช่สถานที่จริง แต่เป็นนิเวศวิถีที่สื่อสารวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยในสมัยอดีต จนทำให้ผู้อ่านรับรู้ความรู้สึกของตัวละครและฉากอย่างมีอารมณ์ร่วมด้วย

3) การใช้ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการกับเวลา หมายถึง สถานที่หรือฉากที่กวีกำหนดขึ้นเกินความเป็นจริงที่ไม่มีบนภูมิศาสตร์ของโลก ซึ่งเป็นความเชื่อและจินตนาการของกวีผ่านนิเวศวิถี เช่น การสร้างภูมินิเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีลักษณะเดียวกันคือ วรรณกรรมเรื่องระบำสายฟ้า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

เมฆลากล้าแก่แล้ว	ล่อแก้วแววไว
โยนสว่างเหมือนอย่างไฟ	ปลาบไนยเนตรมาร
หน้ามีดฮึดฮาด	กริ้วกราดโกรธทยาน
แค้นนางขว้างขวาน	เปรี้ยงสท้านโลกา
ฤทธิแก้วแคล้วคลาด	ยิ่งกริ้วกราดโกรธา
โลดไล่ไขว่คว้า	เมฆลาล่อเวียน
ยักยโยมโถมโถม	นางก็โยนวิเชียร
หลีกถนัดฉวัดเฉวียน	ล่อเวียนววน
เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงขวาน	ก้องสท้านสากล
ไล่นางกลางฝน	มีดমনในเมฆา
นวลนางนั้นช่างล่อ	รังรอร่อนรา
เวียนรไวไปมา	ในจักรราชี เอย ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีการนำเสนอการสร้างภูมิโนเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ ผ่านการกำหนดสถานที่ที่เกิดจากจินตนาการของกวีนั้นคือ สวรรค์ ซึ่งเป็นดินแดนของเทพเทวดา ผู้เป็นมเหศักดิ์ ผู้ที่มีบุญและกุศลกรรมที่ทำไว้ในขณะที่อยู่บนโลกมนุษย์ กวีได้ชี้ให้เห็นธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นความสภาพธรรมชาติที่สร้างความสมดุลให้กับโลกมนุษย์ สวรรค์จึงเป็นแหล่งที่ให้ทั้งคุณและโทษ สามารถกำหนดดินฟ้าอากาศของคนสมัยก่อน โดยให้เสียงฟ้าร้องเป็นยักษ์ถือขวาน สายฟ้าแลบเป็นนางเมขลาถือดวงมณี และให้สภาพอากาศเป็นเทวดา ในทุกปี ช่วงพายุฤดูฝนมักจะมีข่าวฟ้าผ่าคนเสียชีวิต ในโบราณมักจะเชื่อว่าบุคคลนั้นถูกสาปแช่ง หรือเคยสาบานสิ่งใดไว้แล้วผิดสัจจะจึงถูกฟ้าลงโทษ แต่รู้หรือไม่ว่า หากอิงตามความเชื่อของคัมภีร์โบราณในพระบาลีคัมภีร์พุทธศาสตร์และโลกศาสตร์ คติถือสืบต่อกันมาว่า อสุนิบาตตกลงที่ใดถือว่าเป็นมงคลนิมิต แต่ความตามคัมภีร์พินพานมีอยู่ว่า ถ้าอสุนิบาตตกลงกำแพงเมืองใด แม้ข้าศึกมาย่ำยีเมืองนั้น ก็มีแต่จะปราศัยพ่ายแพ้ไปฝ่ายเดียว ฉากสวรรค์จึงถือว่าเป็นฉากที่กวีได้สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการสอน และเป็นสถานที่เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งไม่มีอยู่จริงในโลก และไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าสวรรค์นั้นมีอยู่ในที่ดิน เกิดจากจินตนาการของกวีและยังมีวรรณคดีที่มีธรรมชาติเป็นฉากในการดำเนินเรื่อง และมีวรรณคดีที่กล่าวถึงสถานที่ที่ไม่มีจริง แต่เป็นฉากสถานที่ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในเรื่อง การผจญภัยของสุดสาคร ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

จะกล่าวถึงเงือกน้อยกลอยสวาท	ซึ่งรองบาทพระอภัยเมื่อไกลสถาน
อยู่วนวังหลังเกาะแก้วพิสดาร	ประมาณกาลสิบเดือนไม่เคลื่อนคลา
ให้เจ้าครรรภ์ปันปนจะจวนคลอด	ระทวยทอดลงกับแท่นที่แผ่นผา
จะแลเหลียวเปลี่ยวใจนัยนา	ไม่เห็นหน้าผู้ใดที่ไหนเลย
ไอ้องค์พระอภัยก็ไปลับ	ไม่เห็นกลับคืนมานิจจาเอ๋ย
จะคลอบุตรสุดใจเมียไม่เคย	ที่ไหนเลยจะตลอดรอดชีวา
นางครวญคร่ำไรให้ละห้อย	น้ำต้าย่อยพร้งพรายทั้งซ้ายขวา
ให้กลุ่มกลัดอัดอันหวนวิญญาน	ด้วยเป็นปลาแปลกนางอย่างมนุษย์
สงสารนางครวญให้ป่วนปวด	ยิ่งเร้ารวร้อนใจดังไฟจุด
สะอื้นอ่อนอ่อนระทวยแทบม้วยมุด	หากบุญบุตรบันดาลช่วยมารดา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีการนำเสนอกำหนดสถานที่ที่เกิดจากจินตนาการของกวีนั้นคือ เกาะแก้วพิสดาร เป็นที่อยู่ของพระฤๅษี โดยในวรรณคดีเล่าถึงฉากนี้เป็นสถานที่แห่งความหวังของตัวละครอย่างพระอภัยมณีและนางเงือก รวมถึงสิ้นสมุทร เนื่องจากสถานที่แห่งนี้คือเกาะวิเศษ พร้อมทั้งมีพระฤๅษีผู้มีวิชาคาถาปราบมารอย่างนางผีเสื้อสมุทรได้ ดังคำที่ว่า “จะกล่าวถึงเงือกน้อยกลอยสวาท ซึ่งรองบาทพระอภัยเมื่อไกลสถาน อยู่วนวังหลังเกาะแก้วพิสดาร ประมาณกาลสิบเดือนไม่เคลื่อนคลา” สื่อให้เห็นนิเวศวิถีสถานที่แห่งนี้คือความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่จะสามารถหลบภัยร้ายได้ เป็นสถานที่ปลอดภัยที่นางเงือกสามารถใช้ชีวิตอยู่รอดจนให้กำเนิดบุตรชายถือเป็นฉากสำคัญที่ตัวละครได้สร้างตัวละครใหม่คือ สุดสาคร เป็นตัวแทนของ

ธรรมชาติกับมนุษย์ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติที่เป็นสิ่งของ และธรรมชาติที่มีชีวิต การผูกเรื่องให้มีสถานที่หรือฉากในเรื่องนี้ก็ถือว่ามีความเหนือจริงอยู่ อันจะช่วยให้เกิดความตื่นตาตื่นใจให้กับเนื้อหา ให้มีความแปลกตาและพิสดารดังชื่อเกาเขานั้นเอง และยังปรากฏฉากที่เกิดจากจินตนาการของกวี ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

สุดสาครเชื้อสายคนปนนางเงือก	รูปลักษณ์เลือกราวบิดาสง่างาม
พระดาบสกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงอบรม	เด่นอุดมคุณสมบัติมีจางวาศ์
กตัญญูเก่งกล้ามากสามารถ	แต่ยังขาดประสบการณ์พาลไหลหลง
ตามหาพ่อเข้าเมืองผีแทบปิดปลง	ซีเปลี่ยหลอกผลักลงกันเหวไป
มุงแย่งม้านิลมังกรและไม้เท้า	พระโยคีช่วยเจ้าขึ้นมาได้
ให้คำสอนล้ำค่ากว่าสิ่งใด	รู้รักษาตัวไว้เป็นยอดดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เมื่อพิจารณาเนื้อหาข้างต้นพบว่า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอสถานที่ที่เป็นที่รู้จักของประชาชนในประเทศไทย คือ เมืองผีหรือเมืองของมนุษย์ อธิบายคือ กวีกล่าวถึงเมืองที่เต็มไปด้วยมนุษย์ ซึ่งตามคติความเชื่อ เมืองมนุษย์ทุกคนละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไปเกิดที่ภพภูมิตามกรรมที่ตนเองได้ทำไว้ในระหว่างที่เป็นมนุษย์ เป็นฉากที่น่าสะพรึงกลัว เพราะในมนุษย์นั้นจะมีแต่มนุษย์ที่ไปขัดใช้กรรมที่ตนเองได้ก่อไว้ และมนุษย์เป็นตัวแทนของความไม่ดี ผู้ที่ไม่มีศีลธรรม เป็นตัวแทนของธรรมชาติในการแสดงถึงความประหลาดไม่ชอบ ผู้มีจิตใจที่ไม่บริสุทธิ์ เป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความไม่ดี อันตรายต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายอย่างหนึ่งตามหลักพระพุทธศาสนา ฉากที่ต้องทำให้ผู้อ่านได้ตื่นตัวพร้อมกับความกลัว เพื่อให้ติดตามเรื่องราวสุดสาครนั้นจะทำอย่างไรต่อเมืองอยู่ในเมืองของผี แต่สุดสาครนั้นมีม้านิลมังกร และไม้เท้าซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่อิทธิฤทธิ์ มีความวิเศษสามารถใช้ในการหนีและต่อสู้กับมนุษย์ได้ นอกจากนั้น กวียังได้กล่าวถึงเมืองบาดาลที่เกิดจากจินตนาการของกวี ในวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ศีกโมรภาพ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

บัดนั้น	มัจฉานุกุมารชาลุมสร
ฟังความถามถึงนามกร	พงศ์พันธุ์มารดรแลบิดา
จึงคิดว่าวานรตัวนี้	ฤทธิ์อาจแกล้วกล้า
หักด่านผ่านทางลงมา	ถึงมหานครบาดาล
รูปกายก็คล้ายกับกู	สองหูพรรณนารายฉายฉาน
ฤจะเป็นกษัตริย์สุรกานต์	เหมือนมารดาสั่งความไว้
ครั้นว่าจะนั่งเสียบัดนี้	จะแจ้งเหตุร้ายดีก็หาไม่
คิดแล้วจึงร้องตอบไป	ตัวเรานี้ได้นามกร

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นจะพบว่า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอเมืองบาดาลโดยกล่าวถึงตอน ช่วงเวลาที่ท้าวไมยราพครองบาดาล รับอาสาไปตัดศึกพระราม แอบเข้าไปเฝ้าวิเศษสะกดพระรามและบริวารให้หลับ แล้วอุ้มพระรามไปเมืองบาดาล จะเอาไปต้มที่ดงตาล และกวีได้นำเสนอฉากที่เกิดจากจินตนาการ คือ เมืองบาดาล ความเชื่อที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตคนไทยในภาคอีสานริมฝั่งโขงมาอย่างช้านาน ถึงแม้ว่าเราจะได้อินชื่อเมืองนี้มานาน แต่ก็ยังไม่เคยมีผู้ใด ได้ล่องลำเข้าไปยัง เมืองบาดาลแห่งนั้น บ้างก็มีความเชื่อว่า ผู้ใดที่ได้เข้าไป ล้วนแล้วแต่ไม่มีโอกาสได้เดินทางกลับออกมาอีกเลย จึงทำให้ไม่มีใครกล้าที่จะพิสูจน์ถึงความจริงที่ถูกซ่อนอยู่ สำหรับ “เมืองบาดาล” นั้นตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ ว่ากันว่าเป็นเมืองโลกคู่ขนานระหว่างมนุษย์และสวรรค์ เป็นที่อยู่รวมกันของ เทพ อสูร และ “พญานาค” เดิมที พญานาคจะมีอาณาเขตเป็นของตนเอง และจะมีพญานาคชั้นสูงตามลำดับ คอยเป็นผู้ปกครองเมืองอยู่ แต่หากพญานาคตนใด ที่ต้องการอยากจะทำปกครองตนเองก็สามารถทำได้ แต่จะต้องอยู่ในขั้นที่เรียกว่า “นาคาธิบดี” จึงจะสามารถที่จะแยกออกมาจากเมืองของพญานาค เพื่อที่จะปกครองตนเองได้ กวีได้ใช้ฉากคือเมืองบาดาลในการดำเนินเรื่อง เพื่อให้เห็นถึงธรรมชาติตามคติความเชื่อของมนุษย์

4.1.4 ทรรศนะ (viewpoint)

ทรรศนะคือความคิดเห็นที่ปรากฏในเรื่อง โดยความคิดเห็นในเรื่องที่ปรากฏย่อมมีความคิดเห็นของกวีเป็นหลัก เนื่องจากกวีแต่ละคนมักจะแทรกความคิดของตนอยู่ในเรื่องเสมอ เพียงแต่ในบางครั้งผู้อ่านอาจไม่ทราบ เพราะกวีอาจแทรกทรรศนะของตนผ่านทรรศนะของตัวละคร หรือผ่านทรรศนะของสังคม (วิภา กงกชนันท์, 2556)

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอทรรศนะที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่า นิเวศวิถีมีการนำเสนอผ่านทรรศนะในวรรณคดีที่หลากหลายและคล้ายคลึงกัน ซึ่งนิเวศวิถีเขียวที่ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านทรรศนะมากที่สุดคือ ภูมิธรรมสื่อคำสอนแนวทางการปฏิบัติตน กวีใช้กลวิธีในการนำเสนอในนิเวศวิถีผ่านทรรศนะของผู้เขียน และตัวละครหรือทรรศนะของคนในวรรณคดี และสื่อคำสอนเดียวกับความทุกข์ สุขและสัจธรรมแห่งชีวิต กวีใช้กลวิธีในการนำเสนอในนิเวศวิถีผ่านทรรศนะของผู้เขียน กลวิธีการนำเสนอทรรศนะเหล่านี้เองจะช่วยสะท้อนให้ผู้เรียนได้เห็นถึงปัญหาและข้อเท็จจริงที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว และนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันและการปฏิบัติตนเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา และสามารถหาทางออกร่วมกันได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภูมิธรรมสื่อคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน ทรรศนะในการเลือกคบคน เช่น การคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสอนเลือกคบคน การมองคนก่อนตัดสินใจที่จะสมาคมด้วย ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ผลดีเมื่อสุกไซ้	มีพรณ
ภายนอกแดงดูฉ้น	ขาดป้าย
ภายในยอมแมลงวัน	หนอนบ่อน
ดุจดั่งคนใจร้าย	นอกนั้นดูงาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงภูมิธรรมสื่อคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนผ่านธรรมชาติที่กวียกให้เห็นบริบทนั้นในฐานะธรรมชาติ คือ คำสอนเปรียบเปรยเรื่องการเลือกคบคนอย่ามองแค่เพียงภายนอกว่าดูดี เพราะภายในอาจจิตใจชั่วร้าย เทียบกับผลมะเดื่อที่เมื่อสุกแล้วสีแดงสวยแต่ภายในนั้นมักมีหนอนอาศัยอยู่ โดยกวีได้ยกตัวอย่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ ผลมะเดื่อเมื่อสุกแล้วจะมีสีแดง ภายนอกดูสวยงาม แต่ข้างในมีหนอนแมลงวันซ่อนไว้อยู่ ทำให้น่ารังเกียจเหมือนกับคนบางคนที่น่าตาดี แต่ภายในจิตใจเป็นคนชั่วร้าย คนเช่นนี้หากเราคบด้วยอาจทำให้เราได้รับอันตราย ดังนั้น การนำเสนอพรรณนาของผู้เขียนจึงมองว่าการตัดสินใจในธรรมชาติของการเลือกคบคนย่อมส่งผลต่อผู้เลือกคบ เพราะเมื่อผลที่ได้รับจากการคาดหวังจะก่อให้เกิดปัญหาตามธรรมชาติของผู้เขียนคือ การเลือกคบคนที่น่าตาหรือรูปลักษณ์ภายนอกเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เรา เสียใจได้ในภายหลัง เราควรคบคนที่จิตใจ

ภูมิธรรมสื่อคำสอนสัจธรรมแห่งชีวิต ความถูกต้องหลักแห่งชีวิตในธรรมชาติของกวียังปรากฏให้เห็นถึงความหวังให้อ่านเกิดความเข้าใจถึงข้อเท็จจริง อันเป็นไปเพราะเหตุและผลที่จะนำมาซึ่งความสุขและการปล่อยวาง เช่น

พฤษภาสาร
โททนต์เสนงค์
นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชั่วดี

อีกกุญชรอันปลดปลง
สำคัญหมายในกายมี
มลายสิ้นทั้งอินทรี
ประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากคำประพันธ์ข้างต้นทำให้ทราบว่า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอพรรณนาของตนให้ผู้เรียนเห็นถึงความจริงที่ว่า ความตายเป็นเรื่องของธรรมชาติ ความตายเป็นความจริงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ผู้เขียนหรือกวีสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์หรือสรรพสิ่ง เมื่อถึงเวลาแห่งตนแล้วความตายก็จะมาเยือน แม้ว่าเสียงเรียกร้องให้ตื่นฟื้นคืนมาจะดังสุดเสียงมากแค่ไหน ศพกับความตายก็มิอาจกลับคืนมาได้ ไม่ว่าจะเป็นคนรวย คนจน คนดีคนชั่ว หัวหน้าหรือลูกน้อง ก็ต้องดับชีพลงให้เป็นวัฏจักรแห่งชีวิต ถึงแม้บางทีจะกล่าวถึงคนตายแล้วฟื้น นั้นเป็นเพียงความเชื่อหนึ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดความอัศจรรย์ แต่ท้ายที่สุดทุกสรรพสิ่งก็ไม่อาจฝืนธรรมชาติไปได้ นับว่าพรรณนาดังกล่าวคือนิเวศวิถีที่เป็นสื่อคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน ให้รู้จักปล่อยวางเข้าใจชีวิตอย่างแท้จริง ดังนั้นเมื่อเป็นมนุษย์จึงเป็นคนดีมีศีลธรรม ทำความดีละเว้นความชั่วและไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพราะการเอาเปรียบผู้อื่นก็พึงจะก่อให้เกิดปัญหาอยู่ตลอด และทัศนคติในการมองความดีอย่าไม่สูญเปล่า ย่อมนำชื่อเสียงมาให้ตราบนานชั่วนิรันดร์ ที่มีปรากฏในวรรณกรรมเรื่องห้องสมุดป่า ดังตัวอย่าง

ชั่วดีเป็นตราประทับไว้กับโลก
ยามวิโยคชีพยับลับร่างหนี
ที่สูญแท้แต่ตัวส่วนชั่วดี
ยังมีประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ โดยพรรณนาของกวีในบทนี้ใช้กลวิธีการนำเสนอให้ผู้เรียนเห็นว่า ธรรมชาติเป็นปัจจัยเชื่อมโยงทางการสอน ยกธรรมชาติมาเป็นพยานในคำสั่งสอนเพื่อให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น โดยได้กล่าวถึงความชั่วและความดีที่มนุษย์ได้กระทำไว้ในโลกมนุษย์ เมื่อมนุษย์ผู้นั้นล่วงลับไป ความดีและความชั่วที่ได้กระทำไว้ตั้งแต่โลกมนุษย์นั้น ย่อมยังอยู่บนโลกมนุษย์นั้นได้ตลอดกาล ประดุจถูกจารึกไว้บนโลก ย่อมไม่มีวันสูญหายไปจากโลก กวีได้ใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการสั่งสอนให้มีความน่าเชื่อถือและถือปฏิบัติอย่างถูกต้อง จากพรรณนาดังกล่าวสื่อให้เห็นนิเวศวิถีในความหมายคือ สัญญาบางอย่างของพลังอำนาจทางสังคม

ภูมิธรรมสื่อคำสอนเกี่ยวกับความทุกข์ สุข ผ่านพรรณนาที่กวีได้ปลูกฝังความสำนึกดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีเหตุผล การรับรู้ถึงความทุกข์ สุขผ่านธรรมชาติที่สร้างขึ้นเป็นการปลูกฝังการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืนเช่น วรรณคดีลำนำเรื่อง ฝนตกแดดออก โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ฉัน ชอบ สายฝน
 ร่วง หล่น จาก ฟ้า
 ฉัน ชอบ แดด จ้า
 ฟ้า สวย สดใส
 ฝน ตก แดด ออก
 นกกระจอก บิน ไป
 ฟัง เพลง กับ ฉัน ใหม่
 มา สิ มา ฟัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

พรรณนาในบทนี้ กวีใช้กลวิธีการนำเสนอภูมิธรรมสื่อคำสอนเกี่ยวกับความทุกข์ สุข ผ่านพรรณนาอย่างมีนัยแอบแฝงทำให้เห็นถึงธรรมชาติมีบทบาทในฐานะให้ “ความสุข และความรื่นรมย์” ประกอบกับความประทับใจในความเป็นธรรมชาติ โดยกวีได้กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างชีวิตให้แก่มนุษย์รวมถึงสัตว์ที่อาศัยธรรมชาตินั้นดำรงชีวิตอยู่ ธรรมชาติคือฝนเป็นปัจจัยที่ให้ความสมบูรณ์แก่โลกมนุษย์ เพราะสิ่งมีชีวิตทุกอย่างล้วนต้องอาศัยน้ำฝนในการดำรงชีวิต โดยได้กล่าวให้เห็นภาพของน้ำฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้า ตัวละครในบทประพันธ์เกิดความยินดีชอบธรรมชาติ และมีความสุขเมื่อได้มองเห็นธรรมชาติ เมื่อฝนตกเสร็จ นกกระเจิบต่างก็บินออกไปหากิน คุยกันเป็นภาษาเพลงทำให้เกิดบทเพลงที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมอบให้ นอกจากนี้ยังมีพรรณนาในมิติของธรรมชาติสร้างความสูญเสียให้แก่มนุษย์ที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่อง น้ำผึ้งหยดเดียว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

เปลวไฟต้องเศษไม้
ปัญหาพาเพิ่มพูน
น้ำผึ้งเพียงหนึ่งหยด
ลูกกลมเพราะพลาดปลั่ง
ดอกไม้ปลิดจากก้าน
โยนหินลงน้ำไป
ผลย่อมเกิดจากเหตุ
ทุกสิ่งสืบสัมพันธ์

เผาผลาญไหม้บ้านเรือนสูญ
ด้วยประมาทขาดระวัง
ก่อปรากฏทุกข์ประดัง
พาพวกพ้องพบบองภัย
สันสะท้อนดวงดาวไหว
เป็นวงคลื่นกระเทือนกัน
ผู้สังเกตรู้สร้างสรรค์
ใคร่ครวญคิดติดเตือนตน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

กลวิธีการนำเสนอพรรณนาเรื่องนี้ แสดงถึงนิเวศวิถีในเชิงสัญลักษณ์ที่ว่า ธรรมชาติที่สร้าง สัจธรรมแห่งชีวิตกล่าวคือความทุกข์อันเกิดจากความสูญเสีย ดังตัวอย่างที่ว่า “เปลวไฟต้องเศษไม้เผาผลาญไหม้บ้านเรือนสูญ” ซึ่งให้เห็นถึงธรรมชาติกล่าวคือไฟที่สร้างความทุกข์อันมหันต์อันเนื่องมาจากไฟเผาผลาญอาคารบ้านเรือนและทรัพย์สินราบเป็นหน้ากลอง เหลือแต่ตอตะโกและความซอกซำสะท้อนใจ และธรรมชาติเป็นต้นเหตุของความทุกข์ ความทุกข์ทั้งปวงเกิดจากธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้นดังตัวอย่างที่ว่า “น้ำผึ้งเพียงหนึ่งหยด ก่อปรากฏทุกข์ประดัง ลูกกลมเพราะพลาดปลั่ง พาพวกพ้องพบบองภัย” แสดงให้เห็นว่า น้ำผึ้งเป็นตัวแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็นต้นเหตุของความทุกข์อันเกิดจากความทะเลาะวิวาทเรื่องเล็ก ๆ ก็ทำให้เป็นเรื่องใหญ่ได้ พรรณนาทางธรรมชาติจึงจัดว่าเป็นต้นเหตุให้เกิดความสุขและความทุกข์

4.2 กลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า

กลวิธีทางภาษา เป็นลักษณะทางภาษาระดับต่าง ๆ ที่ผู้เขียนใช้ประกอบสร้างการนำเสนอ นิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า การศึกษากลวิธีการนำเสนอหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้าตามกลวิธีทางภาษา ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการศึกษาออกเป็น 6 กลวิธี ดังนี้

4.2.1 การเลือกใช้คำศัพท์

การเลือกใช้คำศัพท์ เป็นกลวิธีทางภาษาที่เกี่ยวข้องกับการเลือกใช้คำ เพื่อสื่อแทนความคิดหรือประสบการณ์ของผู้ส่งสาร ซึ่งการเลือกใช้คำศัพท์ของผู้เขียนในฐานะผู้ผลิตตัวบทนั้น เป็นเรื่องที่แปรไปตามปัจจัยทางสังคมและจะต้องมีส่วนร่วมกับกระบวนการทางสังคม จากการศึกษาพบกลวิธีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อนิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า 2 ลักษณะ ดังนี้

4.2.1.1 การใช้คำเรียกชื่อนิเวศ

การใช้คำเรียกชื่อนิเวศ หมายถึง กลวิธีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อกล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดีลำนํ้า เพื่อแสดงให้เห็นมุมมองหรือทัศนคติของผู้เรียกที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเลือกใช้คำศัพท์เพื่อเรียกชื่อนิเวศจึงไม่ได้เป็นลักษณะการใช้ภาษาเพื่อบ่งบอกถึงความธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่อาจแฝงไปด้วยความคิดและทัศนคติบางอย่างที่ผู้เรียกมีต่อ

นิเวศวิถีอีกด้วย ดังตัวอย่างที่กวีได้สื่อภูมิเวศเชิงกายภาพผ่านการนำเสนอการใช้คำเรียกชื่อนิเวศในคำประพันธ์ที่ว่า

นกเอี้ยงนกน้อยน้อย
ชนชาวราวสำลี
ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง
มีป่าพาสุขใจ
ผู้คนไม่มีโรค
อากาศไร้พิษสาร
คนสัตว์ได้พึ่งป่า
สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ

บึงล่องลอยเป็นสุขศรี
อากาศดีไม่มีภัย
ฟ้าสีทองอันสดใส
มีต้นไม้มีลำธาร
นับเป็นโชคสุขสำราญ
สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ
มารักษาป่าไม้ไทย
ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เรื่องกำเนิดผืนดินคนทั้งหลาย วรรณคดีเรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ที่ว่า

เดินมา
แลเห็น**บ้านป่าพนาลัย**
พบสองเฒ่าปลูกถั่ว
ฝ่ายว่าสองราดูหน้ากัน
ตานี้ดีร้ายจะไม่ตรง
นัดแนะกันมาหรือว่าไร
น้อยหรือนั้นรูปร่างอย่างกษัตริย์
ฝ่ายตาโครธยายเอาไมรั้น
คราวลูกคราวหลานก็ไม่ว่า
มาแต่ตำบลไหนใด

สุริยาร้อนแรงแสงใส
โฉมงามดีใจเข้าไปปล้น
นางนั่งวันทาขมิ้น
ยายถามตานั่นทันใด
มันคงคิดหาผิดไม่
ตาเอาใจออกนอกกัน
ยายค้อนตาผัวจนตัวสั่น
มึงเห็นสำคัญด้วยอันใด
มันบ้าย่าถือแม่ข้าไว้
บอกให้แจ้งใจยายตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เรื่อง ภาพวาดของเสียงเทียน ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิเวศเชิงกายภาพ ความอุดมสมบูรณ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในบทชมไพร ให้ประชาชนหลงใหลในความเป็นธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ดังความประพันธ์ที่ว่า

ปานี้เขาวามีวิหค
มาช่วยกัน มาช่วยกันชมไพร
ปานี้เขาวามีความสุข
ให้ก้าวเดิน ให้ก้าวเดินชมไพร

เหล่านกนักร้อยพัน
นะเพื่อนเอ๋ย ให้เพลิดเพลิน
สนุกดังเชื้อเชิญ
นะเพื่อนเอ๋ย วิไลตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น คำเรียกนิเวศวิถี ว่า มีป่าพาสุขใจ บ้านป่าพนาลัย และป่านี้ เขาว่ามีความสุข ซึ่งเป็นคำที่ใช้แทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ ความสุขที่เกิดจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภูมินิเวศเชิงกายภาพที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สัตว์และมนุษย์ กลวิธีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้เรียกที่มีต่อธรรมชาตินั้น คือ กล่าวถึงป่า เป็นตัวแทนของนิเวศวิถีที่สร้างสรรพสิ่งให้แก่โลก เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในโลก และให้ความสุขทุกข์แก่มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ป่าจึงเป็นตัวแทนของนิเวศวิถีที่สื่อถึงความเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

และกล่าวถึงการสร้างภูมินิเวศ ธรรมชาติสร้างยารักษาโรคสอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่อง ลูกแกะข องชาปิยะห์ มีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

ลำธารกลางป่า

ลูกแกะเดินมา
กินอยู่ปลายน้ำ
มีรูอันตรายน

ด้วยความกระหาย
เย็นล้ำสบาย
จะมาถึงตน ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ภูมิธรรมสื่อคำสอนเกี่ยวกับความทุกข์ สุขผ่านธรรมชาติที่สร้างขึ้นเป็นการปลูกฝังการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืนเช่น วรรณคดีลำนำเรื่อง ฝนตกแดดออก โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ฉันทน์ ชอบ สายฝน

ร่วง หล่น จาก ฟ้า
ฉันทน์ ชอบ แดด จ้า
ฟ้า สวย สดใส
ฝน ตก แดด ออก
นกกระจอก บิน ไป
ฟัง เพลง กับ ฉันทน์ ไหม
มา สิ มา ฟัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

และการสร้างนิเวศวิถีเชิงกายภาพที่แฝงไปด้วยความคิดและทัศนคติบางอย่างที่ผู้เรียกมีต่อนิเวศวิถีอีกด้วย ดังตัวอย่างที่ว่า

นกเอี้ยงนกน้อยน้อย
ชนขาวราวสำลี
ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง

บินล่องลอยเป็นสุขศรี
อากาศดีไม่มีภัย
ฟ้าสีทองอันสดใส

มีป่าพาสุขใจ
ผู้คนไม่มีโรค
อากาศไร้พิษสาร
คนสัตว์ได้พึ่งป่า
สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ

มีต้นไม้มีลำธาร
นับเป็นโชคสุขสำราญ
สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ
มารักษาป่าไม้ไทย
ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น คำเรียกนิเวศวิถี ว่า ลำธารกลางป่า สายฝน และมีลำธาร ซึ่งเป็นคำที่ใช้แทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ ความสุขที่เกิดจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กลวิธีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้เรียกที่มีต่อธรรมชาตินั้น คือ กล่าวถึง แม่น้ำ แสดงถึงความเย็นล้าสบาย ความปลอดภัย เป็นตัวแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น กำเนิดของสรรพสิ่งในโลก เป็นสิ่งที่สรรพสัตว์และมนุษย์ไม่สามารถขาดได้ สร้างนิเวศวิถีเชิงกายภาพ ยารักษาโรคและอื่น ๆ ที่สนับสนุนวัฏจักรของสรรพสิ่งในโลกได้

4.2.1.2 การใช้คำกริยา

การใช้คำกริยา หมายถึง กลวิธีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อแสดงการกระทำ ความคิด ความรู้สึก หรือแสดงสภาพของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนในการสื่อความหมายและนิเวศวิถีที่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง ดังตัวอย่าง

ฝนตกแดดออก
นกกระจอกบินมา
ฟ้าใสแดดจ้า
ต้นหญ้าเอนไหว
ร้องรำทำเพลง
ครื้นเครงหัวใจ
เรอชอบบ้างไหม
มาสิมาร้องเพลง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ความต้องการของกวีบ่งบอกถึงอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดว่า ในช่วงขณะนั้นว่า ต้องการสื่อสารอะไร ต้องการให้เกิดอะไรขึ้นกับฉากและสถานที่ คล้องกับบทประพันธ์ที่ว่า

ฝน ตก แดด ออก
นกกระจอก แปลกใจ
ไผ่ผืน บิน ไป
ไม่รู้ หนทาง

ไป พบ มะ พร้าว

นก หนาว ครัวญคราง

พี มะพร้าว ใจกว้าง

ขอ พัก สัก วัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น การเลือกใช้คำกริยาเหล่านี้มีความหมายไปในทางการแสดงออกถึงความพอใจในภูมิโนเวศ ซึ่งเป็นชุดคำกริยาที่สื่อให้เห็นนิเวศวิถีที่สร้างสรรค์สิ่งให้แก่สัตว์และมนุษย์ ต่างพอใจและแสดงกิริยาเพื่อสนับสนุนความพอใจในความอุดมสมบูรณ์ที่นิเวศวิถีได้สร้างขึ้นมามีคำว่า นกกระจอกบินมา ตันหญ้าเอนไหว นกกระจอก แปลกใจ และพี มะพร้าว ใจกว้าง เป็นกริยาที่สื่อให้เห็นถึงความโต้ตอบกันระหว่างนิเวศวิถีและสรรพสัตว์ ความสัมพันธ์ในทุกมิติสร้างความสุขในการอยู่ร่วมกัน

4.2.2 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

การใช้คำแสดงทัศนภาวะ เป็นลักษณะการใช้คำประเภทกริยาช่วย ได้แก่ จะ ควร น่าจะ สามารถ อาจจะ ต้อง ถึง เพื่อแสดงความจำเป็นและความเป็นไปได้มุมมอง ทัศนะ ความคิดเห็นของผู้พูด (อุมาวัลย์ ชีช่วง, 2555) ซึ่งถ้อยคำที่ใช้เป็นจะมีหน้าที่เกี่ยวกับการกลบเกลื่อนหรือเบียดบังความจริงในการสื่อความเป็นไปได้ของสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้น จากการศึกษาพบว่า กลวิธีการใช้คำแสดง ทัศนภาวะเพื่อสื่อสารัตถะนิเวศวิถีแสดงให้เห็นถึงภูมิโนเวศ ดังนี้

ลำธารกลางป่า

ลูกแกะเดินมา
กินอยู่ปลายน้ำ
มีรูอันตราย

ด้วยความกระหาย
เย็นล้ำสบาย
จะมาถึงตน ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างปรากฏการใช้คำแสดงทัศนภาวะคือคำว่า จะ ซึ่งเป็นกริยาช่วยในข้อความ มีรูอันตราย จะมาถึงตน กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะข้างต้นได้สื่อให้เห็นว่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นตัวแทนของแหล่งอาหารให้แก่สรรพสัตว์ บรรเทาความทุกข์อันเกิดจากความหิว ซึ่งเป็นการนำเสนอการรอดพ้นจากอันตรายของสรรพสัตว์โดยมีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวช่วย และจะต้องอาศัยแหล่งอาหารคือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิต

บัดนั้น

ได้ฟังก็ดำริไตร่ตรอง
มันคิดเปรียบเทียบมาดังนี้
กูก็ไม่เกรงฤทธิ์ธา

คำแหงหนุมนานทหารใหญ่

อันไอ้ไมยราพอสุรา

เห็นจะมีอุบายยักขา

จะซ่อนกลฆ่ามันให้วายปราณ

ถึงจะตายแน่**ต้อง**พระพายพัด
 อันตัวของอ้ายขุนมาร
 คิดแล้วจึงร้องตอบไป
 เกลือกจักไม่เหมือนหนึ่งพาที

ก็อุปติคีนชีพสังขาร
 นัยจะแหลกลาญด้วยฤทธิ์
 ว่าจริงฤาไฉนยักษ์
 ที่คำอสุรีสัญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากการศึกษาพบ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ คือคำว่า **จะ** แสดงให้เห็นการนำเสนอ ธรรมชาติที่ถูกสร้างมาและย่อมดับสูญไปจากธรรมชาติ แต่กวีได้กล่าวแย้งว่า ธรรมชาติคือ หนุมาน ย่อมไม่สามารถสูญหายไปได้ เนื่องจากมีธรรมชาติเป็นโอสกรักษาให้คีนชีพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ด้วยคำทัศนภาวะว่า **ต้อง** เป็นคำที่บ่งบอกถึงสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นให้ได้ ธรรมชาติเป็นโอสกรวิเศษสามารถ ช่วยชีวิตของสรรพสัตว์จากความตายได้

วิชาเหมือนสินค้า
ต้องยากลำบากไป
 จงตั้งเอากายเจ้า
 ความเพียรเป็นโยธา
 นี้นเป็นสายระยาง
 ปากเป็นนายงานไป
 สติเป็นทางเสื่อ
 ถือไว้อย่าให้เอียง
 ปัญญาเป็นกลองแก้ว
 เจ้าจงเอาหูตา
 ขี้เกียจคือปลาร้าย
 เอาใจเป็นปืนคม
 จังจะได้สินค้ามา
 จงหมั่นมั่นหมายใจ

อันมีค่าอยู่เมืองไกล
 จังจะได้สินค้ามา
 เป็นสำเภาอันโสภา
 แขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ
 สองเท้าต่างสมอใหญ่
 อัมมาสัยเป็นเสบียง
 ถือท้ายเรือไว้ให้เที่ยง
 ตัดแล่นเลียงข้ามคงคา
 ส่องดูแถวแนวหินผา
 เป็นลำด้าพังดูลม
จะทำลายให้เรือจม
 ยิงระดมให้จมไป
 คือวิชาอันพิศมัย
 อย่าได้คร้านการวิชา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ประพันธ์เรื่องวิชาเหมือนสินค้าข้างต้น พบการใช้คำแสดงทัศนภาวะคือคำว่า **จง** ซึ่งเป็นการนำเสนอภูมิธรรมในการสั่งสอนแนวทางการปฏิบัติตนให้ผ่านทางธรรมชาติภายในคือ ร่างกาย และธรรมชาติภายนอกคือการเดินเรือ เป็นคำทัศนภาวะที่แสดงถึงความจำเป็นในการใช้ ธรรมชาติคือร่างกายของตนเองให้ดี เพิ่มความพยายาม โดยใช้ปัญญาในการขับเคลื่อน และใช้คำ ทัศนภาวะคือคำว่า **จะ** เป็นคำที่บ่งบอกถึงเป้าหมายผ่านธรรมชาติ เป็นการสร้างเงื่อนไข ถ้าใช้ ธรรมชาติคือร่างกายได้อย่างถูกต้องย่อมประสบความสำเร็จคือเป้าหมายอย่างแน่นอน

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์	มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด	ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน	บิดามารดาก็รักมักเป็นผล
ที่พึ่งหนึ่งพึ่งได้แต่กายตน	เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
แม้ใครรักก็รักมั่งชั่งชังตอบ	ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่สู้รู้วิชา	รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์เรื่อง การผจญภัยของสุดสาครสื่อที่แฝงภูมิธรรมสื่อคำสอนไว้ให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ซึมซับในความคิด การมีสติ ไตร่ตรองในการเลือกคบมนุษย์ข้างต้น แสดงถึงทัศนภาพคือคำว่า ถึง...ก็ เป็นการนำเสนอถึงธรรมชาติกล่าวคือเถาวัลย์ เป็นสิ่งที่มีสภาพเลี้ยวลดไปตามต้นไม้ แตกวีได้ใช้ธรรมชาติเปรียบกิริยาของเถาวัลย์กับกิริยาของมนุษย์คล้ายกัน กล่าวคือเถาวัลย์มีธรรมชาติเลี้ยวฉับไฉฉวย จิตใจมนุษย์มีธรรมชาติเลี้ยวไปตามสถานการณ์ ความจำเป็นต่าง ๆ ฉะนั้น

4.2.3 การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ

จากการศึกษานิเวศวิถีในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีลำนานี้ ปรากฏการเลือกใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ 2 ชนิด ได้แก่ ประโยคแสดงเหตุผล และประโยคแสดงเงื่อนไข ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.3.1 การใช้ประโยคแสดงเหตุผล

การใช้ประโยคแสดงเหตุผล เป็นประโยคที่ใช้คำเชื่อมสัมพันธ์สารเชื่อมความเป็นเหตุเป็นผลทำหน้าที่เชื่อมข้อความที่เป็นเหตุหรือผลของข้อความที่มาข้างหน้า เช่นคำว่า ดังนั้น เพราะฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ ด้วยเหตุฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ฯลฯ ใช้เชื่อมข้อความที่เป็นเหตุ (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2552) ตัวอย่างวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกสายเลือด ตอนหนึ่งว่า

เมื่อนั้น	นางพิรากวนยักษา
ฟังวายุบุตรก็ปริดา	จึงร้องบอกมาทันที
ซึ่งว่ามันฆ่าไม่ตาย	เพราะด้วยอุบายยักย
ถอดจิตออกเป็นกุมรี	ใส่กล่อมนมือลงกรณ
แล้วเอาจไปซ่อนไว้	ในยอดตรีภูมิลิงขร
ท่านจงคิดฆ่าตัวมร	ไมยราพฤทธิรอนจะวายปราม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างปรากฏการใช้ประโยคแสดงเหตุผล จากประโยค “ซึ่งว่ามันฆ่าไม่ตาย เพราะด้วยอุบายยักย ถอดจิตออกเป็นกุมรี ใส่กล่อมนมือลงกรณ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การสร้างภูมิเนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรมผ่านธรรมชาติคือที่อยู่อาศัย สามารถปกป้อง รักษาสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตได้ ไมยราพได้ถอดหัวใจให้เป็นแมลงภู่ซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติ เปรียบเสมือนที่พึ่งพิงที่ดีที่สุด และ

ปลอดภัยที่สุด ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถช่วยรักษาชีวิตให้ตนได้ จะเห็นได้ว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นที่พึ่ง เป็นที่อาศัยของมนุษย์ และสัตว์ได้เป็นอย่างดี เมื่อได้ฝากชีวิตไว้กับธรรมชาติย่อมสบายใจกว่าสิ่งอื่นใด

บ้านฉันมีเพื่อน
เพื่อนฉันคือแม่
ฉันรักเพื่อนฉัน
เพราะฉันรักแม่
มันส่งเสียงร้อง
ทำนองของแม่
ร้องเรียกเหมียวเหมียว
ฉันเหลียวหาแม่
มันไล่จับหนู
เพราะหนูกลัวแม่
ทุกวัน ทุกวัน
ฉันคอยเลี้ยงแม่
กับข้าว กับปลา
หามาให้แม่
ฉันชอบร้องเพลง
ร้องเพลงของแม่

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น ปรากฏการใช้ประโยคแสดงเหตุผล จากประโยค “บ้านฉันมีเพื่อน เพื่อนฉันคือแม่ ฉันรักเพื่อนฉัน **เพราะฉันรักแม่**” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเป็นเหตุเป็นผลของภุมิโนเวศซึ่งเป็นที่พึ่งของมนุษย์ด้วยเหตุที่ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร ใครจะให้คำปรึกษาได้ จึงได้แม่ซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติมาเป็นเพื่อนที่ดีที่สุด เป็นดังเพื่อนดังญาติพี่น้อง ที่คอยรับฟังปัญหาของตน การให้เหตุผลเพื่อแก่ธรรมชาติเพื่อยกระดับของธรรมชาติให้เท่าเทียมกับตน และเป็นที่พึ่งของตนได้ตลอดไปด้วยคำว่า “เพราะ” เรื่อง ดอกสร้อยแสนงาม ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ปักเอ๋ย ปักชิน
นกขมิ้น เรือเรือ เหลืองอ่อน
ถึงเวลา หากิน ก็บินจร
ครั้นสายัณห์ ผันร่อน มานอนรัง
ความเคยคุ้น สุกญา อุตสาหะ
ไม่เลยละ พุ่มไม้ ที่ใจหวัง
เพราะพากเพียร ชอบที่ มีกำลัง

เป็นที่ตั้ง ตนรอต ตลอดเอย ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น ปรากฏการใช้ประโยคแสดงเหตุผล จากประโยค “ความเคยคุ้น สกุนา อุตสาหะ ไม่เลยละ พุ่มไม้ ที่ใจหวัง เพราะพากเพียร ชอบที่ มีกำลัง เป็นที่ตั้ง ตนรอต ตลอดเอย” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ภูมิโนวัคที่แสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลแห่งความพยายามที่ นำมาซึ่งความสุข ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นที่พึ่งและเป็นปัจจัยสร้างความสุขของสรรพสัตว์รวมถึง มนุษย์อีกด้วย บรรยากาศที่เต็มไปด้วยความร่มเย็นอากาศสดชื่น สรรพสัตว์ยอมหาที่พักที่อาศัยเพราะ ได้หาอาหารในเวลากลางวัน โดยสัตว์แต่ละตัวยอมมีที่อยู่อาศัยของตน ความสุขมีเหตุมาจากความ ขยัน พยายามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในแต่ละวัน

4.2.3.2 การใช้ประโยคเงื่อนไข

การใช้ประโยคเงื่อนไข คือ การใช้รูปประโยคคำว่า “ถ้า” ใช้เป็นคำเริ่มต้นประโยคเพื่อ แสดงข้อแม้ หรือเงื่อนไขของเรื่องราวในประโยคที่อยู่ถัดไป การเลือกใช้ประโยคเงื่อนไขจะช่วยโน้มน้าวใจหรือชักจูงใจให้ผู้รับสารปฏิบัติตามที่ผู้ส่งสารต้องการ อีกทั้งยังช่วยเพิ่มน้ำหนักคำพูดให้ตนเอง หรือสร้างเหตุผล เพื่อหักล้างคำพูดของผู้ฟัง (อุมาวัลย์ ชีช้าง, 2555) ดังตัวอย่าง

ในภูมิธรรมสือคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงความดี สำนึกในบทบาทหน้าที่ที่ดีต่อสังคม มี จริยธรรม และปฏิบัติตนตามกฎระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและประเทศชาติได้อย่างมี ความสุข เช่น

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน
บิดามารดามักเป็นผล
ที่พึ่งหนึ่งพึ่งได้แต่กายตน
เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
แม้ใครรักรักมั่งชั่งชังตอบ
ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่สู้รู้วิชา
รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างปรากฏการใช้ประโยคเงื่อนไข ซึ่งเป็นกลวิธีการใช้รูปประโยคที่มีคำว่า “ถึง..ก็” เป็นคำเริ่มต้นประโยค จากประโยค “ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน” การใช้รูปประโยคเงื่อนไขข้างต้นได้นำเสนอให้เห็นมุมมองการสร้างเงื่อนไขโดยยกธรรมชาติมาเป็น

เครื่องมือในการสอนโดยเชื่อมโยงกับจิตใจของมนุษย์ โดยสร้างเงื่อนไขว่า แม้ธรรมชาติของเกาวัลย์ที่ พันดเลี้ยวมากเพียงใด ก็ไม่สามารถสู่จิตใจของมนุษย์ได้เพียงนั้น

ปลูกต้นข้าวเกิดเมล็ดข้าวดังเขาวัว
ปลูกถั่วงาเกิดถั่วงาเป็นแมนมัน
ปลูกอย่างไรได้ผลอย่างเดียวกัน
ตามพืชพันธุ์หวานลงจงเข้าใจ
แม้ความชั่วปลูกลงคงได้ชั่ว
ความดีคงไม่กลัวคุ้มตัวได้
ปลูกความดีผลดีมีทั่วไป
ความชั่วไรอย่าปลูกเป็นถุกเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างปรากฏการใช้ประโยคเงื่อนไข ซึ่งเป็นกลวิธีการใช้รูปประโยคที่มีคำว่า “แม้ ..คง” เป็นคำเริ่มต้นประโยค จากประโยค “ตามพืชพันธุ์หวานลงจงเข้าใจ แม้ความชั่วปลูกลงคงได้ชั่ว” การใช้รูปประโยคเงื่อนไขข้างต้นได้นำเสนอให้เห็นมุมมองการแทรกคำสอนผ่านนิเวศวิถี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางธรรมชาติที่มีกฎเป็นไตรลักษณ์ คือ ความเป็นจริงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกมนุษย์ปลูก เมืององกามโตขึ้นย่อมออกผลตามสิ่งที่ปลูก โดยบทนี้ไม่ได้สอนเรื่องทำอะไรได้อ่างนั้น แต่ลึกลงไป คือคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกเป็นได้ ปลูกอะไรได้อ่างนั้น และแสดงเงื่อนไขของการกระทำความชั่วฉันทใด ก็ย่อมได้รับผลคือความชั่วฉันทนั้น

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง	เหมือนหนึ่งยมมีดีที่แววชน
ถ้าใจต่ำเป็นได้แต่เพียงคน	ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา
ใจสะอาดใจสว่างใจสงบ	ถ้ามีครบควรเรียกมनुสสา
เพราะทำถูกพูดถูกทุกเวลา	เปรมปรีดาคืนวันสุขสันต์จริง
ใจสกปรกมีดมัวและร้อนเร่า	ใครมีเข้าควรเรียกว่าผีสิง
เพราะพูดผิดทำผิดจิตประวิง	แต่ในสิ่งนำตัวกลัวอบาย
คิดดูเถิดถ้าใครไม่ยากตก	จงรีบยกใจตนรีบชวนชวย
ให้ใจสูงเสียได้ก่อนตัวตาย	ก็สมหมายที่เกิดมาอย่าเชื่อนอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างมีการใช้คำเชื่อม “ถ้า” ในประโยคที่ว่า “เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนหนึ่งยมมีดีที่แววชน ถ้าใจต่ำเป็นได้แต่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา” มาแสดงเงื่อนไขเพื่อใช้ในการสื่อธรรมชาติในฐานะ “เตือนสติความเป็นมนุษย์” โดยกวีได้สร้างเงื่อนไขโดยใช้ธรรมชาติ กล่าวคือนกยูงเป็นสื่อกลางในการสอนในความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นจะเป็นได้เพราะมีจิตใจดี มี

คุณธรรม เปรียบเหมือนนกยูงที่มีขนงาม ย่อมชื่อว่าเป็นนกงามฉัณใด เป็นมนุษย์มีจิตใจสูงก็ฉัณนั้น แต่ถ้ามนุษย์มีจิตใจต่ำ กวีสร้างเงื่อนไขไว้ว่า เป็นได้เพียงคนเท่านั้น ไม่ชื่อว่า เป็นมนุษย์ได้เลย

4.2.4 การกล่าวอ้าง

การกล่าวอ้าง เป็นการอ้างถึงเหตุผลหรือข้อมูลเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการแสดงความคิดหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิถีนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า เพื่อให้ข้อมูลที่กล่าวอ้างมีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ดังเรื่อง ภาพวาดของเสียงเทียน ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิเนเวศเชิงกายภาพ ความอุดมสมบูรณ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในบทชมไพร ให้ประชาชนหลงใหลในความเป็นธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ดังความประพันธ์ที่ว่า

ปานี้เขาวามีวิหค	เหล่านกนักร้อยพัน
มาช่วยกัน มาช่วยกันชมไพร	นะเพื่อนเอ๋ย ให้เปล็ดเพลิน
ปานี้เขาวามีความสุข	สนุกดังเชื้อเชิญ
ให้ก้าวเดิน ให้ก้าวเดินชมไพร	นะเพื่อนเอ๋ย วิไลตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอเนเวศวิถีผ่านการกล่าวอ้าง ปรากฏการกล่าวอ้างถึงแบบไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง เพื่อเน้นย้ำในข้อความที่กล่าวให้มีความน่าเชื่อถือ และหนักแน่นยิ่งขึ้น ดังข้อความที่ว่า “ปานี้เขาวามีวิหค เหล่านกนักร้อยพัน” คำว่า “เขาวา” นอกจากจะเป็นคำที่อ้างถึงยังเชื่อมโยงกล่าวถึงการสร้างภูมิเนเวศเชิงกายภาพ ความอัจฉริยะของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเนเวศวิถีที่มีพลาณภาพดึงดูดให้สัตว์และมนุษย์ได้เข้ามาอาศัย เป็นที่พักพิงให้แก่สัตว์และมนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นภูมิเนเวศที่สร้างความสุขให้แก่สรรพสัตว์

การอ้างถึงธรรมชาติที่กล่าวถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ปรากฏในเรื่อง พ่อค้าจากเกาะตะมะ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

มะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่งอยู่ในที่นั้นสูงเทียมศิระ
พ่อค้าจากเกาะตะมะ มะกะโทคิดขึ้นได้ด้วยอุบายปัญญา
จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำสักการบูชา
แล้วจึงบอกแก่ผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ข้าพเจ้าบูชาแล้ว ผู้ทำนายนั้นจึงคิดว่า
บุรุษผู้นี้มีปัญญา ฉลาดในอุบายยิ่งนัก ควรที่จะมีบุญอยู่แล้ว
จึงทำนายว่า แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า หาบไม่ต้องบ่าท่านแล้ว ซึ่ง
จะค้าขายสืบไปนั้น ท่านอย่าได้กระทำเลย หาเป็นประโยชน์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น การกล่าวอ้างที่ว่า “ผู้ทำนายนั้นจึงคิดว่า, จึงทำนายว่า” เป็นการยกข้อมูลประกอบการนำเสนอเพื่อตอกย้ำความน่าเชื่อถือ ความจริงจากสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ สิ่งที่ยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรม การกล่าวปกปิดยอมไม่น่าเชื่อถือ แต่ถ้าผู้ทำนายกล่าวถึงความ

น่าเชื่อถือ ตรงกับศาสตร์ที่ผู้ทำนายชำนาญคือการทำนายอนาคต นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงธรรมชาติกับภูมิปัญญา ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้นโดยกล่าวถึงจอมปลวกชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อ กล่าวกันว่าจอมปลวกเป็นที่สถิตของเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งดีและไม่ดี (แล้วแต่พื้นที่) จึงมีคติความเชื่อเกี่ยวกับจอมปลวกตามมาอีกหลายเรื่อง

การอ้างอิงข้อปฏิบัติตนตามกฎระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและประเทศชาติได้อย่างมีความสุข เช่น

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์

มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน
บิดามารดาร์กมักเป็นผล
ที่พึงหนึ่งพึงได้แต่กายตน
เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
แม้ใครรักรักมั่งชังชังตอบ
ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่รู้รู้วิชา
รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จะเห็นว่าตัวอย่างปรากฏการกล่าวอ้างคำพูดของบุคคลสำคัญ คือ พระโยคี ซึ่งเป็นผู้ทรงศีล คำสั่งสอนหรือโอวาทของท่านน่าเชื่อถือ และเมื่อถือปฏิบัติตามย่อมได้รับผลของการปฏิบัติ ถือว่ากลวิธีที่ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือโดยมีวิธีการสอนโดยใช้ธรรมชาติคือเถาวัลย์เป็นสิ่งเปรียบกับจิตใจของมนุษย์แสดงให้เห็นถึงเถาวัลย์ซึ่งเป็นธรรมชาติคด เกาะไปตามรูปทรงของสิ่งนั้น ๆ เหมือนกับใจของมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติไม่เชื่อตรง ต่อหน้าปฏิบัติก็อย่าง ลับหลังปฏิบัติก็อย่าง โดยพระโยคีได้ใช้ธรรมชาติในการช่วยสอนให้รู้จักจิตใจมนุษย์ที่แท้จริง ควรระวังให้ดี อย่าประมาท

การอ้างอิงคำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้เห็นถึงผลของกรรมหรือการกระทำว่า ทำอย่างไรย่อมได้รับผลอย่างนั้น ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ปลูกต้นข้าวเกิดเมล็ดข้าวดังเขาวัว
ปลูกถั่วงาเกิดถั่วงาเป็นแม่นมั่น
ปลูกอย่างไรได้ผลอย่างเดียวกัน
ตามพืชพันธุ์หว่านลงจงเข้าใจ
แม้ความชั่วปลูกลงคงได้ชั่ว
ความดีคงไม่กลัวคุ้มตัวได้

ปลูกความดีผลดีมีทั่วไป

ความชั่วไร้อย่าปลูกเป็นลูกเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอเนื้อหาผ่านการใช้การกล่าวอ้าง ปรากฏการกล่าวอ้างถึงแบบไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง เพื่อเน้นย้ำในข้อความที่กล่าวให้มีความน่าเชื่อถือ ดังข้อความที่ว่า “ปลูกต้นข้าวเกิดเมล็ดข้าวดังเขาว่า” กวีได้ต่อยอดความน่าเชื่อถือด้วยการแสดงถึงเหตุผลของการกระทำผ่านธรรมชาติเป็นสื่อกลาง โดยมุ่งเน้นถึงความเป็นจริงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกมนุษย์ปลูก เมืององกามโตขึ้นย่อมออกผลตามสิ่งที่ปลูก โดยบทนี้ไม่ได้สอนเรื่องทำอะไรได้อย่างนั้น เพราะความดีนั้นสักวันมันจะออกดอกออกผลดีแก่ตัวเราเอง แต่ถ้าเราปลูกชั่วกับคนอื่น สักวันมันจะย้อนกลับมาหาเราเช่นกัน

4.2.5 การใช้ความเปรียบ

การใช้ความเปรียบ เป็นกลวิธีทางภาษาผู้ใช้ได้หมายความว่าตามรูปภาษา ดังนั้นผู้รับสารจึงต้องตีความที่ผู้ใช้ต้องการสื่อ จากนั้นวิเคราะห์ในหนังสือเรียนวรรณคดีลำานี้พบการเลือกใช้การใช้ความเปรียบ 2 ชนิด ได้แก่ อุปมา และอุปลักษณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การใช้ความเทียบภูมิโนคติเชิงกายภาพสร้างอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกฝังให้เกิดสำนึกเชิงนิเวศที่ดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างที่ว่า

นกเอี้ยงนกน้อยน้อย	บินล่องลอยเป็นสุขศรี
ชนชาวราวีสำลี	อากาศดีไม่มีภัย
ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง	ฟ้าสีทองอันสดใส
มีป่าพาสุใจ	มีต้นไม้มีลำธาร
ผู้คนไม่มีโรค	นับเป็นโชคสุขสำราญ
อากาศไร้พิษสาร	สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ
คนสัตว์ได้พึ่งพา	มารักษาป่าไม้ไทย
สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ	ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีใช้การเปรียบเทียบแบบอุปมา เพื่อเปรียบเทียบความสำคัญของป่าเขา ลำเนาไพร เป็นนิเวศวิถีทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างสัตว์ ต้นไม้ ลำธาร ที่ต้องอาศัยกันและกัน ธรรมชาติทำหน้าที่ในฐานะ “ความอุดมสมบูรณ์” ความว่า “มีป่าพาสุใจ มีต้นไม้มีลำธาร สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ” คำว่า “มีต้นไม้มีลำธาร” หมายถึง ระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ให้ที่พักพิงแก่สัตว์รวมถึงมนุษย์จะต้องอาศัยธรรมชาติบำบัดสุขภาพกายและสุขภาพจิตของตน แต่เมื่อไม่มีธรรมชาติ มนุษย์และสัตว์ก็ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ ดังคำอุปมาที่ว่า

“สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน” ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ในการดำรงชีวิตและเป็นสิ่งที่สร้างความสุขให้แก่ตัวเรา ฉะนั้นควรช่วยกันรักษาป่าไว้

การใช้ความเปรียบภูมิโนะในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น เปรียบเทียบนกกระยางต้อง อาศัยการล่าสัตว์ที่น้อยกว่าเป็นอาหาร แต่ดูภายนอกนั้นไม่เหมือนนกกล่า มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ยางขาวชนเรียบร้อย
ภายนอกหมดไสสี
กินสัตว์เสพลามี
เฉกเช่นชนชาติร้าย

ดูดี
เปรียบฝ้าย
ชีวิต
นอกนั้นนวลงาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น เป็นการเปรียบเทียบอุปมา โดยกวีได้ใช้โวหารประเภทนี้เพื่อ เปรียบเปรยให้เห็นภาพอารมณ์และความรู้สึกของวรรณคดี ผ่านนิเวศวิถีที่มีความหมายคือ ปัจจัยสี่ใน การดำรงชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งผลิตอาหารประเภทเนื้อ วัชจุลินทรีย์การดำรงชีวิตของสัตว์นั้นไม่ใช่เพียงแค่พืชอย่างเดียว แต่สัตว์สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยการล่า สัตว์ด้วยกันเอง เพื่อความอยู่รอดและสืบพันธุ์ของสัตว์นั้น ๆ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “ยางขาวชน เรียบร้อย ภายนอกหมดไสสี เปรียบฝ้าย กินสัตว์เสพลามี ชีวิต” การใช้คำอุปมาชี้ให้เห็นชัดว่า นกกระยางนั้นมีลักษณะเรียบร้อยเหมือนฝ้าย ภายนอกเป็นสัตว์ที่มีลักษณะไม่กินเนื้อเป็นอาหารไม่ เปียดเบียนสัตว์อื่น แต่ภายในเป็นสัตว์ที่คอยจับปลาขึ้นมากินเป็นอาหาร ปลาถือได้ว่าเป็นตัวแทนของ ธรรมชาติ นิเวศวิถีที่สร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ เป็นตัวแปรของการมีชีวิตรอยู่ของนกกระยางขาว ธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่สำคัญให้การดำรงชีวิตให้อยู่รอด และปลอดภัย ทำให้สัตว์และมนุษย์สามารถมี กำลังในการดำรงชีวิตอยู่ได้

การใช้ความเปรียบการสร้างภูมิโนะ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ เช่น วรรณกรรมเรื่องระบำ สายฟ้า หนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

เมขลากล้าแก้ว
โยนสว่างเหมือนอย่างไฟ
หน้ามิดฮึดฮาด
แค้นนางขว้างขวาน
ฤทธิ์แก้วแคล้วคลาด
โลดไล่ไขว่คว้า
ยักษ์โถมโถมโจน
หลีกถนัดวัดเฉวียน
เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงขวาน
ไถ่นางกลางฝน
นวลนางนั้นช่างล่อ

ล่อแก้วแววไว
ปลาบไนยเนตรมาร
กริ้วกราดโกรธยาน
เปรี้ยงสท้านโลกา
ยิ่งกริ้วกราดโกรธา
เมขลาล่อเวียน
นางก็โยนวิเชียร
ล่อเวียนนางวน
ก้องสท้านสากล
มีดมนในเมฆา
รังรอร่อนรา

เวียนรไวไปมา

ในจักรราชี เอย ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น เป็นการเปรียบเทียบอุปมา โดยกวีได้ใช้การเปรียบเทียบนี้เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นความสภาพธรรมชาติที่สร้างความสมดุลให้กับโลกมนุษย์ สำหรับในนิทานพื้นบ้านของไทย ได้ยกเรื่องเมขลามาอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฟ้าแลบและฟ้าร้อง โดยกวีได้ใช้คำอุปมาที่ว่า “เมขลากล้าแก้ว ล่อแก้วแววไว โยนสว่างเหมือนอย่างไฟ” คำว่า เหมือน เป็นคำอุปมาที่กวีได้ใช้เพื่อเปรียบเทียบความว่องไวของนางเมขลาที่ใช้ความว่องไวเพื่อที่หนีขวนของรามสูร โดยให้เสียงฟ้าร้องเป็นยักษ์ถือขวาน สายฟ้าแลบเป็นนางเมขลาถือดวงมณี และให้สภาพอากาศเป็นเทวดา ในทุกปี

การเปรียบเทียบธรรมสือคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เช่น เรื่องวิชาเหมือนสินค้ำ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

วิชาเหมือนสินค้ำ	อันมีค่าอยู่เมืองไกล
ต้องยากลำบากไป	จึงจะได้สินค้ำมา
จงตั้งเอากายเจ้า	เป็นสำเภาอันโสภา
ความเพียรเป็นโยธา	แขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ
นิ้วเป็นสายระยาง	สองเท้าต่างสมอใหญ่
ปากเป็นนายงานไป	อหฺมสยเป็นเสบียง
สติเป็นทางเสื่อ	ถือท้ายเรือไว้ให้เที่ยง
ถือไว้อย่าให้เอียง	ตัดแล่นเลียงข้ามคงคา
ปัญญาเป็นกล้องแก้ว	ส่องดูแถวแนวหินผา
เจ้าจงเอาหูตา	เป็นล้าดำฟังดูลม
ชี้เกียจคือปลาร้าย	จะทำลายให้เรือจม
เอาใจเป็นปิ่นคม	ยิงระดมให้จมไป
จึงจะได้สินค้ำมา	คือวิชาอันพิศมัย
จงหมั่นมั่นหมายใจ	อย่าได้คร้านการวิชา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้การเปรียบเทียบอุปมา เพื่อเปรียบเทียบระหว่างความพยายามกับเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ผ่านธรรมชาติ ปรากฏในนิเวศวิถีให้ความหมายคือสือคำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนหรือสือคำสอนเตือนใจของมนุษย์ กวีได้สอนเปรียบเทียบว่า “วิชาเหมือนสินค้ำ อันมีค่าอยู่เมืองไกล” เป็นการเปรียบเทียบสิ่งของที่สำคัญ ความรู้ที่ตินั้นมีค่าและต้องใช้ความพยายามอย่างมาก ชีวิตคนเราเหมือนสำเภาลำใหญ่ ที่ต้องแล่นออกทะเลใหญ่ไป เพื่อไปหาสินค้ำ กล่าวคือ วิชาความรู้ การจะได้ซึ่งสินค้ำมานั้นจะต้องมีความมานะพยายามและอดทนอย่างมาก และต้องมีสติตั้งมั่น หรือมีความมุ่งมั่นที่จะต้องทำให้สำเร็จ คือ ได้ตัวสินค้ำมา เพื่อจะได้เอามาขาย ให้ได้

ทรัพย์สินสำหรับเลี้ยงชีพในอนาคต ความซึ้งใจก็คือปลาร้ายหรือมารร้ายที่เป็นศัตรูของความสำเร้
 นั้นเอง จะต้องทำลายความ ซึ้งใจให้ได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่ใช้สอน
 สอนให้มนุษย์มีความเพียรพยายามในการแสวงหาความรู้โดยการเปรียบเทียบความรู้กับสิ่งที่เป็
 ธรรมชาติคือสินค้า ปลาร้ายคืออุปสรรคของชีวิต เป็นการนำธรรมชาติมาใช้ในการสอน ซึ่งเป็นนิเวศวิ
 ในการนำไปประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

การเปรียบเทียบนิเวศเพื่อนร่วมเดินทางและการดำเนินชีวิต กวีได้แสดงถึงความรู้สึกผ่าน
 ตัวละครด้วยเปรียบเทียบธรรมชาติกล่าวคือดวงจันทร์เหมือนหน้าของนางผู้เป็นที่รัก เป็นเพื่อนสำหรับ
 ระบายความทุกข์อีกด้วยที่ปรากฏในเรื่อง ดวงจันทร์ของลำเจียก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เดือนสิบสองล่องลอยกระทลวง	ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง
ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง	ทั้งพลูแรงตึงตังดังสะท้าน
เสียงนกบินพราดพรดกรวดไ้อื้อ	เสียงหวอหือเฮฮาอยู่ฉ่าฉาน
ล้วนผู้คนล้นหลามตามสะพาน	อลหม่านนาวาในสาคร
บ้างก็แห่ผ้าป่าพฤษภาปัก	มีเรือชักแข็งแซ่แลสลอน
ขับประโคมดนตรีมีละคร	อรชรรำร่าอยู่หน้าเรือ
บ้างก็ร้องสักราไสหน้าทับ	ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ
ฟังสำเนียงเสียงสตรีไม่มีเครือ	เป็นโยเยอ้อจับในน้ำใจชาย
ฟังสำเนียงเสียงนางที่กลางน้ำ	แล้วหวนรำลึกนุชที่สุดหมาย
กลับมานอนอ่อนทอตระหวายกาย	เฝ้าพุ่มพ่ายชลนาทุกราตรี
นอนไม่หลับกลับลุกเปิดหน้าต่าง	จันทร์กระจ่างแจ่มฟ้าในราศี
เห็นดวงเดือนเหมือนพักตร์รักคินี	ยุพินพ้ออยู่ไกลนัยนา
พินั่งคอยนอนคอยละห้อยหวน	แสนร่ำจวนมิได้สิ้นถวิลหา
เห็นราหูจู่จับพระจันทร์รา	ชาวพาราอ้ออึ้งคะนึ่งดัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นว่ากวีใช้การเปรียบเทียบอุปมา เพื่อเปรียบ
 ลักษณะของดวงจันทร์กับหน้าของนางผู้เป็นที่รักของตน ผ่านนิเวศวิถีในความหมายเพื่อนใน
 การเดินทางและการดำเนินชีวิต กล่าวคือ รำพันถึงความรัก ประเพณี รวมทั้งเหตุการณ์ประจำเดือน
 หนึ่ง ๆ ในรอบปี ทำนองเดียวกับโคลงทวาทศมาสในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรื่องนี้แตกต่างจากนิราศ
 โดยทั่วไป คือกวีไม่ได้เดินทางห่างจากคนรัก แต่พรรณนาคร่ำครวญถึงคนรักโดยยึดเวลาตามเดือน
 ต่าง ๆ เป็นสำคัญ โดยเนื้อความจะพรรณนากล่าวถึงความรู้สึกของกวีที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก กับ
 วัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือน รวมถึงเหตุการณ์ที่กวีได้เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยกวีได้ใช้
 ธรรมชาติเป็นปัจจัยในการเชื่อมโยงความพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักของตน โดยมีธรรมชาติเป็น
 เพื่อนเสมอเมื่อเกิดความทุกข์เพราะรัก ธรรมชาติในฐานะเพื่อนสำหรับระบายความทุกข์
 โดยเปรียบเทียบกับความในใจของตน เมื่อต้องพลัดพรากจากหญิงอันเป็นที่รัก ทั้งในด้านความรัก

และความทุกข์หรือวิถีชีวิต จะเห็นว่าธรรมชาติและมนุษย์ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในยามที่มนุษย์หมั่นหมองธรรมชาติก็จะคอยเป็นเพื่อนปลอบและอยู่เคียงข้างเสมอ

การเปรียบวรรณกรรมคำสอนที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอน สร้างความสัมพันธ์กับมนุษย์ทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ โคลงโลกนิติ ในวรรณคดีลำนํ้า เรือง คบพาล พาลพาไปหาผิด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ปลาร้าพันห่อด้วย
ใบก็เหม็นคาวปลา
คือคนหมู่ไปหา
ได้แต่ร้ายร้ายฟุ้ง

ใบคา
คละคลุ้ง
คบเพื่อน พาลนา
เฟื่องให้เสียพงศ์

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้การเปรียบเทียบอุปลักษณ์ด้วยคำว่า คือ เพื่อนำเสนอคำสอนผ่านนิเวศวิถี หรือแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน กล่าวคือ ความหมายตรง ปลาร้า ธรรมชาติของปลาร้าเป็นธรรมชาติมีกลิ่นเหม็น และมีกลิ่นแรง แสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่กวีได้นำวัฒนธรรมทางด้านอาหารคือ ปลาร้า ซึ่งเป็นที่นิยมของคนอีสานมาใช้ในการสอนเรื่องของการคบหาสมาคมกับมนุษย์ โดยได้ยกธรรมชาติ คือ ใบคาที่ห่อปลาร้าซึ่งมีกลิ่นเหม็นนั้นย่อมมีกลิ่นคาวปลาเหม็นไปด้วย ก็เปรียบได้กับการคบเพื่อนเลว ก็ย่อมได้รับความเดือดร้อนและพลอยมัวหมองถึงวงศ์ตระกูลไปด้วย

การเปรียบคำสอนแนวทางการปฏิบัติตนเรื่องการคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสอน ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ใบพ้อพันห่อหุ้ม
หอมระรวยรสพา
คือคนเสพเสน่ห์หา
ความสุขซาบญ่ม่วย

กฤษณา
เฟริศด้วย
นักปราชญ์
ดจไม่กลิ่นหอม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้การเปรียบเทียบอุปลักษณ์ด้วยคำว่า คือ เพื่อนำเสนอคำสอนผ่านนิเวศวิถี หรือแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน กล่าวคือ ความหมายตรง กฤษณา ใบพ้อที่ห่อหุ้มกฤษณาไว้พาให้ใบพ้อติดกลิ่นหอมของกฤษณามาด้วย เช่นเดียวกับบุคคลที่คบหาสนิทสนมกับนักปราชญ์ย่อมได้รับความสุขเสมอ ดจไม่กลิ่นหอม แนะนำให้ผู้อ่านคิดว่า ควรเลือกคบหาสมาคมกับนักปราชญ์ โดยการยกธรรมชาติของใบไม้ที่นำมาห่อกฤษณาซึ่งเป็นธรรมชาติที่สื่อถึงความหอม ความดี ความเก่ง ใบไม้ที่นำมาห่อสุคนธ์ที่หอม ย่อมได้รับความหอมด้วยเช่นกัน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสอนให้รู้จักเลือกคบคนที่ดี ประพฤติตนเหมาะสม มีความหอมแห่งกลิ่นศีลธรรม ย่อมนำความสุขมาให้

การเปรียบเทียบนิมิตสื่อคำสอนเรื่องการคบคนที่กวีได้ยกธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการ
สอนเลือกคบคน

ผลดีเมื่อสุกไซ้
ภายนอกแดงดูฉ่ำ
ภายในย่อมแมลงวัน
ดุจดังคนใจร้าย

มีพรรณ
ชาติป้าย
หนอนบ่อน
นอกนั้นดูงาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

บทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงธรรมชาติที่กวียกให้เห็นบริบทนั้นในฐานะธรรมชาติ คือ
คำสอนเปรียบเปรยเรื่องการดูคน อย่างมองแค่เพียงภายนอกว่าดูดี เพราะภายในอาจจิตใจชั่วร้าย
เทียบกับผลมะเดื่อที่เมื่อสุกแล้วสีแดงสวยแต่ภายในนั้นมักมีหนอนอาศัยอยู่ โดยกวีได้ยกตัวอย่าง
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ ผลมะเดื่อเมื่อสุกแล้วจะมีสีแดง ภายนอกดูสวยงาม แต่ข้างในมีหนอน
แมลงวันซ่อนไขอยู่ ทำให้น่ารังเกียจ เหมือนกับคนบางคนที่น่าตาดี แต่ภายในจิตใจเป็นคนชั่วร้าย
คนเช่นนี้หากเราคบด้วยอาจทำให้เราได้รับอันตราย ดังนั้น การเลือกคบคนที่หน้าตาหรือรูปลักษณ์
ภายนอกเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เรา เสียใจได้ในภายหลัง เราควรคบคนที่จิตใจ สอดคล้องกับ
วรรณกรรมที่สอนให้มองคนอย่ามองว่า คนที่เงียบ ไม่แสดงความรู้คือคนที่ไม่มีความรู้

4.2.6 การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ เป็นกลวิธีการตั้งคำถามเพื่อเสนอประเด็นให้ผู้รับสารได้ขบ
คิดไม่ต้องการคำตอบอย่างจริงจัง เป็นการกระตุ้นให้คิดด้วยประโยคคำถามที่เขียนได้สะดุดตากว่า
การเขียนด้วยประโยคบอกเล่า ทั้งนี้เพื่อเร้าอารมณ์ของผู้รับสารหรือสื่อความหมายและข้อคิดที่
ต้องการสั่งสอน จากการศึกษาพบกลวิธีการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ที่สื่อแนวคิดในหนังสือเรียน
วรรณคดีลำนำ ดังนี้

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อนำเสนอภูมิธรรมสื่อคำสอนการอยู่ร่วมกับความสุข-ทุกข์
ในวรรณคดีลำนำเรื่อง ฝนตกแดดออก โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ฉัน ชอบ สายฝน

ร่วง หล่น จาก ฟ้า

ฉัน ชอบ แดด จ้า

ฟ้า สวย สดใส

ฝน ตก แดด ออก

นกกระจอก บิน ไป

ฟัง เพลง กับ ฉัน ใหม่

มา สิ มา ฟัง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างจะเห็นว่า มีการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ในประโยค “นกระจอก บิน ไป ฟัง เพลง กับ ฉันทน์ ไหม” ซึ่งเป็นประโยคที่ตัวละครไม่ได้ต้องการคำตอบแต่อย่างใด แต่เป็นการตั้งคำถามที่มีนัยแฝงผ่านนิเวศวิถี เพื่อนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการได้รับความสุขจากธรรมชาติ เกิดความปิติเปรมปรีดิ์จึงชวนนกระจอกที่บินมาและบินไป มาฟังเพลงอันไพเราะจากธรรมชาติ กระตุ้นให้ผู้อ่านและผู้เรียนตื่นรู้ด้วยคำถามที่ว่า “ฟัง เพลง กับ ฉันทน์ ไหม” การตั้งคำถามดังกล่าวไม่ได้ต้องการคำตอบจากใคร แต่เพียงเพื่อให้ผู้อ่านได้สะกิดความคิดที่รำลึกถึงความสำคัญดังกล่าว การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ จึงเป็นหนึ่งวิธีการที่กวีใช้สื่อความหมายและความต้องการผ่านวรรณคดีลำนํ้า

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อนำเสนอภูมิธรรมสื่อคำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้หยั่งต้นแต่เช้าเพื่อลูกมาทำงานต่าง ๆ และเห็นคุณค่าของเวลาเพื่อจะได้ใช้เวลาอย่างมีประโยชน์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ไก่อ่อยไก่อั่ว
 ชันแหว่ปลุกเรายามเช้าตรู่
 เสียงไก่ขันเตือนจิตให้คิดดู
โฉนไก่อัจจรรู้จักเวลา
 ชันนอนสายต่อไปไม่ตีแน่
 คนจะแพ้ไก่อั่วเสียแล้วหนา
 ทุกชั่วโมงนาที่มีราคา
 ลูกขึ้นมากอบกิจสัมฤทธิ์เอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากบทประพันธ์ข้างต้นจะเห็นว่า มีการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ในประโยค “เสียงไก่ขันเตือนจิตให้คิดดู **โฉนไก่อัจจรรู้จักเวลา**” ซึ่งเป็นประโยคที่ตัวละครไม่ได้ต้องการคำตอบแต่อย่างใด แต่เพื่อกระตุ้นให้คิดด้วยประโยคคำถามที่เขียนได้สะกิดตาว่า การเขียนด้วยประโยคบอกเล่าด้วยการพรรณนาคำสอนผ่านธรรมชาติของยามเช้า โดยได้กล่าวสอนถึงคนที่นอนตื่นสายยอมไถ่งานน้อยและเป็นน่าอาย แพ้ไก่ที่ตื่นมาแต่เช้าเพื่อคั่นบอกเวลาและหาอาหารในยามเช้า คนตื่นช้ายอมได้เปรียบคนที่นอนตื่นสาย เพราะยอมการทำงานหรือภารกิจได้มากกว่า “ทุกชั่วโมงนาที่มีราคา” จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าทุกนาที่มีค่า จะต้องบริหารเวลาให้เป็น และใช้ทุกนาที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะฉะนั้นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยที่ใช้สั่งสอนให้ทุกคนประพฤติตามอย่างถูกต้องและเหมาะสม

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อนำเสนอภูมิธรรมสื่อคำสอนที่ผ่านธรรมชาติเพื่อให้เห็นถึงผลของกรรมหรือการกระทำว่า ทำอย่างไรย่อมได้รับผลอย่างนั้น ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

ปลูกต้นข้าวเกิดเมล็ดข้าวดังเขาว่า
 ปลูกถั่วงาเกิดถั่วงาเป็นแม่นมั่น
ปลูกอย่างไรได้ผลอย่างเดียวกัน

ตามพีชพันธุ์หวานลงจงเข้าใจ
แม้ความชั่วปลูกลงคงได้ชั่ว
ความดีคงไม่กลัวคุ้มตัวได้
ปลูกความดีผลดีมีทั่วไป
ความชั่วไซร้อยาปลูกเป็นถูกเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ตัวอย่างข้างต้นปรากฏการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ จากประโยค “ปลูกถั่วงาเกิดถั่วงาเป็นแม่นมั่น **ปลูกอย่างไรได้ผลอย่างเดียวกัน**” เป็นประโยคคำถามดังกล่าวเป็นการสร้างคำถามที่สิ่งที่วิกระตุ้นให้ผู้อ่านได้ติดตาม และจินตนาการตาม เลือกสรรสิ่งที่ตนต้องการปลูกและผลผลิตออกมาก็เป็นไปตามนั้น โดยเชื่อมโยงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูkmนุษย์ปลูก เมื่องอกงามโตขึ้นย่อมออกผลตามสิ่งที่ปลูก โดยบทนี้ไม่ได้สอนเรื่องทำอะไรได้ออย่างนั้น แต่ลึกลงไป คือคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกเป็นได้ ปลูกอะไรได้ออย่างนั้น คือ ต่อให้เราเกิดมาไม่เหมือนคนอื่น แต่ถ้าเรารักดี เราก็จะมีค่าไม่แพ้คนอื่นเหมือนกัน ถ้าเราทำตัวเองให้ดีเข้าไว้ แต่ถ้าเราทำไม่ดีก็ไม่มื่อะไรมาคุ้มหัวเราได้ คนที่กระทำดีย่อมได้ดี เราต้องทนกับคนที่ร้ายกับเรา อย่าไปปลูกชู้กับคนอื่น เพราะความดีนั้นสักวันมันจะออกดอกออกผลดีแก่ตัวเราเอง

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อนำเสนอภูมิเนวศในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ที่ปรากฏในเรื่อง กำเนิดผดพันคนทั้งหลาย วรรณคดีเรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ที่ว่า

เดินมา	สุรียาร้อนแรงแสงใส
แลเห็นบ้านป่าพนาลัย	โฉมยงดีใจเข้าไปพลัน
พบสองเฒ่าปลูกถั่วงา	นางนงวันทาขมิ้นมัน
ฝ่ายว่าสองราดูหน้ากัน	ยายถามตานั้นทันใด
ตานี้ดีร้ายจะไม่ตรง	มันคงกุศิดหาผิดไม่
นัดแนะกันมาหรือว่าไร	ตาเอาใจออกนอกกัน
น้อยหรือนั้นรูปร่างอย่างกินนร	ยายค้อนตาผัวจนตัวสั่น
ฝ่ายตาโกรธยายเอาไม้รัน	มึงเห็นสำคัญด้วยอันใด
ครวญครวญหลานก็ไม่ว่า	มันบ้าอย่าถือแม่ข้าไหว
มาแต่ตำบลหนใด	บอกให้แจ้งใจยายตา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่า มีการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ในประโยค “นัดแนะกันมาหรือว่าไร, มึงเห็นสำคัญด้วยอันใด” ซึ่งเป็นประโยคที่ตัวละครไม่ได้ต้องการคำตอบแต่อย่างใด แต่เป็นการตั้งคำถามที่มีนัยแฝงผ่านเนวศวิถี เพื่อแสดงอรรถสแห่งตัวบทด้วยอารมณ์ประชด เป็นคำถามที่แสดงถึงความน้อยใจในของยายที่มีต่อตา ยายนั้นได้หึงหวงตาที่คู่กับพระนางจันทร์เทวี เพราะนางจันทร์เทวีมีพระรูปลักษณะดังนางอัปสร ยายนึกว่าตานัดมาเพื่อจะสร้างความปฏิสัมพันธ์ด้วย

ความรักดุจสามีภรรยา ยายประชดดาเพราะพระนางเทวีมีพระรูปที่สวยงาม จนทำให้ยายต้องเกิดอาการหึงหวง แต่พระนางเทวีนั่นจะอธิบายไขความว่า ตนมาเพื่อขอที่พักอาศัยเพียงเท่านั้น ยายก็ได้เข้าใจและพาพระเทวีไปพักที่บ้านของตนบ้านป่า ซึ่งแสดงถึงภูมิเนวศเชิงกายภาพที่เป็นที่อาศัยของผู้ลำบากจากการเดินทางไกล

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อนำเสนอเพื่อนำเสนอภูมิเนวศผ่านอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเรื่อง ฝน ตก แดด ออก ได้กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเชิงนิเวศวิถีแสดงถึงความสอดคล้องสัมพันธ์เชิงนิเวศ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ดังตัวอย่างความประพันธ์ที่ว่า

ฝนตกแดดออก
นกระจอกบินมา
ฟ้าใสแดดจ้า
ต้นหญ้าเอนไหว
ร้องรำทำเพลง
ครื้นเครงหัวใจ
เธอชอบบ้างไหม
มาสิมาร้องเพลง

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ในประโยค “เธอชอบบ้างไหม มาสิมาร้องเพลง” ซึ่งเป็นประโยคที่ตัวละครต้องการถามแบบไม่ต้องการคำตอบโดยแทรกเจตนาารมณ์คือการเชิญชวนให้มาประกอบกิจกรรมร้องเพลงร่วมกัน อีกทั้งกวีกำหนดให้ตัวละครมีการกล่าวกับธรรมชาติเพื่อชื่นชมธรรมชาติ การพูดคุยกับธรรมชาติสร้างความสุข เป็นการชวนธรรมชาติให้มาร่วมสนุก ร้องเพลงร่วมกันอย่างมีความสุข ความเป็นปกติของธรรมชาติ เมื่อมีฝนตกเสร็จ แดดจึงออกทำให้ท้องฟ้าสดใส นกบินไปเพื่อหาอาหารในขณะที่ฝนหยุดตกแล้ว ต้นหญ้าได้รับน้ำฝนก็ดีใจ โอนเอนไปมาเปรียบเหมือนคนที่ดีใจ ไม่สามารถยืนอยู่หนึ่งได้ เป็นบรรยากาศที่แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน และเอื้อประโยชน์ต่อกัน ธรรมชาติเป็นหลักในการสร้างนิเวศวิถี สร้างความสุขให้แก่ผู้ที่อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยสรุป จากการศึกษาทวิวิธีการนำนิเวศวิถีในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีลำน่าน ผู้วิจัยสามารถสรุปทวิวิธีการนำเสนอเนวศวิถีด้านต่าง ๆ ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สรุปกลวิธีการนำเสนอเนื้อหา

กลวิธีการนำเสนอ	เนื้อหา									
	กฎหมาย				กฎหมาย วัฒนธรรมไทย			ภูมิธรรมสื่อคำสอน		
	กฎหมายภาพ	การสร้างกฎหมายสังคมวัฒนธรรม	การสร้างกฎหมาย วิถีการปฏิบัติความรู้ใหม่	การสร้างกฎหมายเพื่อร่วมทาง	กฎหมายด้านอาหาร	กฎหมาย วัฒนธรรมด้านคดี ความเชื่อ	กฎหมาย วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน	คำสอนการปฏิบัติตน	คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์	คำสอนเกี่ยวกับสังคมของชีวิต
แนวคิดองค์ประกอบทางวรรณกรรม										
แก่นเรื่อง					✓	✓	✓	✓	✓	✓
ตัวละคร		✓				✓		✓		
ฉากและสถานที่	✓		✓				✓	✓		
พรรณนา								✓	✓	✓
แนวคิดกลวิธีทางภาษา										
การเลือกใช้คำศัพท์	✓	✓							✓	
การใช้คำแสดงทัศนภาวะ	✓	✓						✓		
การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ	✓	✓						✓		
การกล่าวอ้าง	✓					✓		✓		
การใช้ความเปรียบ	✓	✓		✓				✓		✓
การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์	✓	✓						✓	✓	

จากตารางที่ 1 สรุปได้ว่า กลวิธีการนำเสนอเนื้อหา แบ่งออกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้

1. กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาผ่านองค์ประกอบทางวรรณคดี ซึ่งเป็นการศึกษาหลักการเบื้องต้นที่ผู้เขียนใช้เป็นแนวทางในการสร้างวรรณกรรม เพื่อให้มีความสอดคล้องกับวัยของผู้อ่านตอบสนองความต้องการของผู้อ่านที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ จากการศึกษาปรากฏกลวิธีการนำเสนอเนื้อหาตามแนวคิดองค์ประกอบทางวรรณกรรม 4 กลวิธี ดังนี้

1.1 แก่นเรื่อง พบการนำเสนอเนื้อหาผ่านแก่นเรื่อง 2 กลวิธี ดังนี้ 1) ภูมิธรรมสื่อคำสอน ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่องมากที่สุด กวีนำธรรมชาติแสดงให้เห็นถึงภูมิธรรมสื่อคำ

สอนประกอบด้วยคำสอนการปฏิบัติตน คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์ รวมถึงคำสอนเกี่ยวกับสังขารของชีวิต และ 2) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยนิเวศวิถีที่กล่าวถึงธรรมชาติสร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านอาหาร ภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติความเชื่อ และภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ประเพณี 12 เดือน

1.2 ตัวละคร พบการนำเสนอ นิเวศวิถีผ่านแก่นเรื่อง 3 กลวิธี ดังนี้ 1) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย กวีใช้กลวิธีการนำเสนอภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อผ่านตัวละครแบบ มนุษย์ที่เป็นจริง 2) ภูมิธรรมสือคำสอน ได้นำเสนอผ่านคำสอนในการประพฤติตน กวีใช้กลวิธีการ นำเสนอผ่านตัวละครที่เกิดจากตัวละครแบบสมมุติ และ 3) ภูมินิเวศ กวีใช้กลวิธีการนำเสนอการ สร้างภูมินิเวศเชิงสังคมวัฒนธรรมผ่านตัวละครแบบสมมุติ และตัวละครแบบที่เกิดจากจินตนาการ ของกวี

1.3 ฉากและสถานที่ พบการนำเสนอ นิเวศวิถีผ่านแก่นเรื่อง 3 กลวิธี ดังนี้ 1) ภูมิ นิเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติมากที่สุด โดยปรากฏในการนำเสนอฉากหรือ สถานที่เสมือนจริงผ่านภูมินิเวศเชิงกายภาพ และการสร้างภูมินิเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ 2) ภูมิ ธรรมสือคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติในฉากหรือสถานที่สมจริง ผ่านสื่อ คำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน และ 3) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย กวีใช้เป็นกลวิธีการ นำเสนอสถานที่ผ่านธรรมชาติในฉากหรือสถานที่สมจริงผ่านภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีเดือน 12

1.4 ทรศนะ พบการนำเสนอ นิเวศวิถีผ่านแก่นเรื่อง 1 กลวิธี คือ ภูมิธรรมสือ คำสอนแนวทางการปฏิบัติตน กวีใช้กลวิธีในการนำเสนอ นิเวศวิถีผ่านทรศนะของผู้เขียน คำสอน เกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์ และคำสอนเกี่ยวกับสังขารของชีวิต

2. กลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีผ่านกลวิธีทางภาษา เป็นการวิเคราะห์การใช้ภาษาระดับ ต่าง ๆ ที่ผู้เขียนใช้นำเสนอ นิเวศวิถีในวรรณคดีลำนำ จากการศึกษาพบกลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถี ตามแนวคิดกลวิธีทางภาษา 6 กลวิธี ดังนี้

2.1 การเลือกใช้คำศัพท์ เป็นกลวิธีการนำเสนอเป็นกลวิธีทางภาษาที่เกี่ยวข้องกับ การเลือกใช้คำประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ การใช้คำเรียกนิเวศ และการใช้คำกริยา ประกอบด้วย 2 กลวิธี คือ 1) ภูมินิเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านธรรมชาติมากที่สุด ผ่าน ภูมินิเวศเชิงกายภาพ การสร้างภูมินิเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม และ 2) ภูมิธรรมสือคำสอน กวีใช้เป็น กลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านคำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์

2.2 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ เป็นกลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีเพื่อแสดงความจำเป็น และความเป็นไปได้มุมมอง ทัศนะ ความคิดเห็นกวี ประกอบด้วย 2 กลวิธี คือ 1) ภูมินิเวศ กวีใช้เป็น กลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านธรรมชาติมากที่สุด ผ่านภูมินิเวศเชิงกายภาพ การสร้าง ภูมินิเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม และ 2) ภูมิธรรมสือคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้ คำศัพท์ผ่านคำสอนการปฏิบัติตน

2.3 การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ เป็นกลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีด้วยการ เลือกใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ 2 ชนิด ได้แก่ ประโยคแสดงเหตุผล และประโยคแสดงเงื่อนไข ประกอบด้วย 2 กลวิธี คือ 1) ภูมินิเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านธรรมชาติ

มากที่สุด ผ่านภูมิเนเวศเชิงกายภาพ การสร้างภูมิเนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม และ 2) ภูมิธรรมสื่อคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านคำสอนการปฏิบัติตน

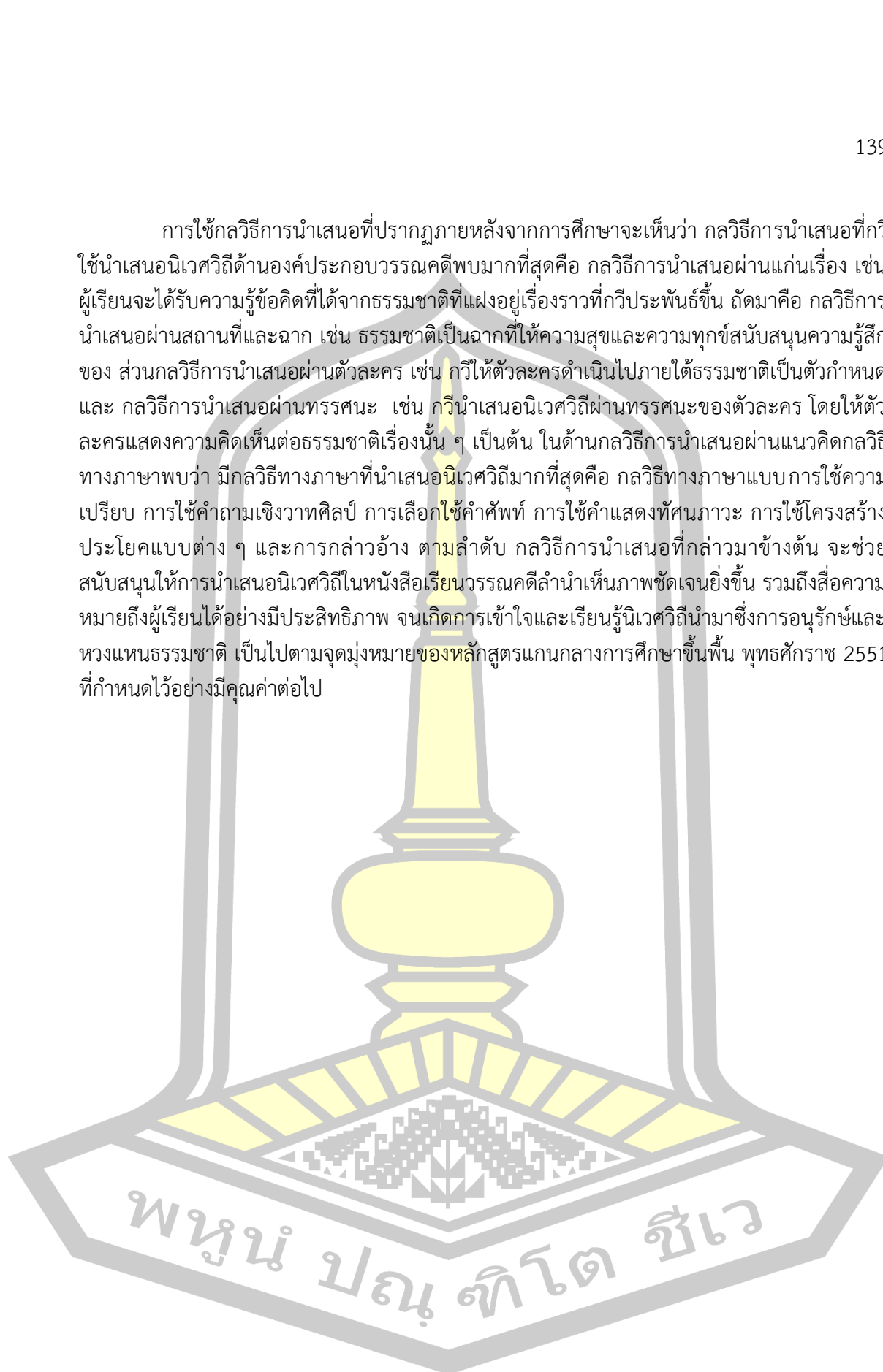
2.4 การกล่าวอ้าง เป็นกลวิธีการนำเสนอเนเวศวิถีด้วยกลวิธีการอ้างถึงเหตุผลหรือข้อมูลเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการแสดงความคิดหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับเนเวศวิถีประกอบด้วย 3 กลวิธี คือ 1) ภูมิเนเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านภูมิเนเวศเชิงกายภาพ 2) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อ และ 3) ภูมิธรรมสื่อคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านคำสอนการปฏิบัติตน

2.5 การใช้ความเปรียบ เป็นกลวิธีทางภาษาที่นำเสนอเนเวศวิถีเพื่อการตีความที่ผู้ใช้ต้องการสื่อ จากเนเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนานี้ พบการเลือกใช้การให้ความเปรียบ 2 ชนิด ได้แก่ อุปมา และอุปลักษณ์ ประกอบด้วย 2 กลวิธี คือ 1) ภูมิเนเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านภูมิเนเวศเชิงกายภาพ การสร้างภูมิเนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม และการสร้างภูมิเนเวศเพื่อนร่วมทาง และ 2) ภูมิธรรมสื่อคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านคำสอนการปฏิบัติตน และคำสอนเกี่ยวกับสัจธรรมของชีวิต

2.6 การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ เป็นกลวิธีการตั้งคำถามเพื่อเสนอเนเวศวิถีด้วยการกระตุ้นให้คิดตาม จากเนเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนานี้ พบการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ ประกอบด้วย 2 กลวิธี คือ 1) ภูมิเนเวศ กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านภูมิเนเวศเชิงกายภาพ การสร้างภูมิเนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม และการสร้างภูมิเนเวศเพื่อนร่วมทาง และ 2) ภูมิธรรมสื่อคำสอน กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ผ่านคำสอนการปฏิบัติตนและคำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอเนเวศวิถีผ่านองค์ประกอบทางวรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนานี้ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ผลการศึกษาพบว่า เนเวศวิถีที่ใช้กลวิธีการนำเสนอต่าง ๆ มีจำนวนทั้งหมด 3 ประเภท พบมากที่สุดคือ 1) ภูมิธรรมสื่อคำสอน ประกอบด้วยคำสอนการปฏิบัติตน คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์ และคำสอนเกี่ยวกับสัจธรรมของชีวิต ในองค์ประกอบของวรรณคดี กวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง ตัวละคร ฉากสถานที่และพรรณนา ส่วนกลวิธีทางภาษา กวีก็นำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ การกล่าวอ้าง การให้ความเปรียบ และการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ รองลงมา คือ 2) ภูมิเนเวศ ประกอบด้วยภูมิเนเวศเชิงกายภาพ การสร้างภูมิเนเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม การสร้างภูมิเนเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ และการสร้างภูมิเนเวศเพื่อนร่วมทาง ในองค์ประกอบของวรรณคดี กวีใช้กลวิธีนี้ในการนำเสนอเนเวศวิถีผ่านตัวละคร ฉากสถานที่ ส่วนกลวิธีทางภาษา กวีก็นำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ การกล่าวอ้าง การให้ความเปรียบ และการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ และสุดท้ายคือ 3) ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยประกอบด้วยภูมิปัญญาด้านอาหาร ภูมิปัญญา วัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อ และภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน ในองค์ประกอบของวรรณคดี กวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง ตัวละคร และฉากสถานที่ ส่วนกลวิธีทางภาษา กวีก็นำเสนอการกล่าวอ้าง

การใช้กลวิธีการนำเสนอที่ปรากฏหลังจากการศึกษาจะเห็นว่า กลวิธีการนำเสนอที่กวีใช้นำเสนอนิเวศวิถีด้านองค์ประกอบวรรณคดีพบมากที่สุดคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง เช่น ผู้เรียนจะได้รับความรู้ข้อคิดที่ได้จากธรรมชาติที่แฝงอยู่เรื่องราวที่กวีประพันธ์ขึ้น ถัดมาคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านสถานที่และฉาก เช่น ธรรมชาติเป็นฉากที่ให้ความสุขและความทุกข์สนับสนุนความรู้สึกของ ส่วนกลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร เช่น กวีให้ตัวละครดำเนินไปภายใต้ธรรมชาติเป็นตัวกำหนด และ กลวิธีการนำเสนอผ่านพรรณนา เช่น กวีนำเสนอนิเวศวิถีผ่านพรรณนาของตัวละคร โดยให้ตัวละครแสดงความคิดเห็นต่อธรรมชาติเรื่องนั้น ๆ เป็นต้น ในด้านกลวิธีการนำเสนอผ่านแนวคิดกลวิธีทางภาษาพบว่า มีกลวิธีทางภาษาที่นำเสนอนิเวศวิถีมากที่สุดคือ กลวิธีทางภาษาแบบการใช้ความเปรียบ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ และการกล่าวอ้าง ตามลำดับ กลวิธีการนำเสนอที่กล่าวมาข้างต้น จะช่วยสนับสนุนให้การนำเสนอนิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงสื่อความหมายถึงผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดการเข้าใจและเรียนรู้นิเวศวิถีนำมาซึ่งการอนุรักษ์และหวงแหนธรรมชาติ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดไว้อย่างมีคุณค่าต่อไป

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้สรุปผลการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง นิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนานำ จำนวนทั้งหมด 41 เรื่อง ซึ่งเนื้อหาในบทนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรกสรุปผลของการวิจัย ประเด็นที่สองเป็นการอภิปรายผล และประเด็นที่สามข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6
2. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

5.1 ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

ขอบเขตการศึกษาค้นคว้าคือหนังสือวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดหนังสือเรียนทั้งหมด 6 เล่ม มีวรรณคดีวรรณกรรม จำนวนทั้งสิ้น 41 เรื่อง

5.2 สรุปผล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษานิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 2) เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอ นิเวศวิถีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ รวมถึงแนวคิดองค์ประกอบของวรรณคดีและแนวคิดกลวิธีทางภาษา มาใช้ในการวิเคราะห์สาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและกลวิธีการนำเสนอในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ผลการศึกษาพบ สาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีมี 3 ประเภท ปรากฏมากที่สุดตามลำดับไปถึงปรากฏน้อยที่สุด ดังนี้ คือ ภูมินิเวศ ภูมิธรรมสื่อคำสอน และภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย รายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ภูมินิเวศ ผลการศึกษาพบภูมินิเวศมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ภูมินิเวศเชิงกายภาพการสร้างภูมินิเวศเชิงสังคมวัฒนธรรม การสร้างภูมินิเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่และการสร้างภูมินิเวศเพื่อนร่วมทาง ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง ภาพวาดของสี่เทียน มาเล่นกันใหม่ แมวเหมียว แม่ไก่อยู่ในตะกร้า ฝนตกแดดออก วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนการเดินทางของพลายน้อย รามเกียรติ์ ตอนศึกสายเลือด สังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์ เด็กเอ๋ย เด็กน้อย ตั้งไข่ล้ม ต้มไข่กิน ลูกแกะของ ชาพิยะห์ คบคนพาล พาลพาไปหาผิด ดวงจันทร์ของลำเจียก ระบายสายฟ้า และห้องสมุดป่านำเสนอความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์พืชตามธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์หลากหลายชนิด มี นกกระเจิบ แมว ไก่ เป็นต้น แสดงความหลากหลายของธรรมชาติที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนนิเวศวิถีในฐานะปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ อาหาร ยา รักษาโรค ที่อยู่อาศัย ปัจจัยที่ไม่ปรากฏคือ เครื่องนุ่งห่ม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีคือ เพื่อนสำหรับระบายความทุกข์-สุขในชีวิต เพื่อนร่วมทางและเป็นนิเวศวิถีของมนุษย์รวมถึงสัตว์อีกด้วย เพราะธรรมชาติมีหลายมิติที่กล่าวถึงนิเวศวิถีว่าเป็นความรู้ วิถีปฏิบัติการใหม่ที่พบเห็นในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.2 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย ผลการศึกษาพบภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย มีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ภูมิปัญญาด้านอาหาร ภูมิปัญญาวัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อและภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง ตั้งเอย ตั้งไข่ พ่อค้าจากเกาะตะมะ ดวงจันทร์ของลำเจียก รื่นรสสักรา เรื่องเล่าจากพัทลุง นำเสนอสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถี คือ ธรรมชาติที่สนับสนุนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย และธรรมชาติที่สร้างวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เนื้อหาดังกล่าวถือเป็นกระบวนทัศน์ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติมากขึ้น

1.3 ภูมิธรรมสื่อกำสอน ผลการศึกษาพบภูมิธรรมสื่อกำสอน มีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ คำสอนการปฏิบัติตน คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์ และคำสอนเกี่ยวกับสัจธรรมของชีวิตปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง การผจญภัยของสุตสาคร วิชาเหมือนสินค้า คบพาล พาลพาไปหาผิด ไก่แจ้แซ่เสียง ยายกะตา ห้องสมุดป่า สมุดมิตรภาพ เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงาม สังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์ ฝนตกแดดออก ดอกสร้อยแสนงาม รื่นรสสักรา ภาพวาดของแสงเทียน ลูกแกะของชาพิยะห์ น้ำผึ้งหยดเดียว แมวเอ๋ย แมวเหมียว ดวงจันทร์ของลำเจียก นำเสนอสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีคือ สื่อกำสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อเตือนสติมนุษย์ โดยอาศัยหลักธรรมเป็นแนวทางในการสื่อสารผ่านธรรมชาติทั้งพืช สัตว์ แผ่นดิน แม่น้ำ ลม ไฟ ฯลฯ ทั้งนี้คำสอนเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ทุกข์อย่างชาญฉลาด รู้จักธรรมชาติสร้างความสุขและความทุกข์ให้แก่เราได้ และเรียนรู้เรื่องสัจธรรมของชีวิต สรรพสิ่งบนโลกเป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน ย่อมมีวันดับสูญไปเป็นธรรมดา

2. การศึกษากลวิธีการนำเสนอนิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอนิเวศวิถี จากการศึกษาพบว่า สาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีการใช้กลวิธีการนำเสนอนิเวศวิถีด้านองค์ประกอบของวรรณคดี ที่พบมากที่สุดตามลำดับคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร ถัดมาคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง กลวิธีการนำเสนอผ่านสถานที่และฉาก และสุดท้ายกลวิธีการนำเสนอผ่านพรรณนา

ส่วนกลวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชาทางด้านกลวิธีทางภาษามากที่สุดคือ กลวิธีทางภาษาแบบการใช้ความเปรียบ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ และการกล่าวอ้าง ตามลำดับ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ภูมิธรรมสื่อคำสอน ประกอบด้วยคำสอนการปฏิบัติตน คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมความสุข ทุกข์ และคำสอนเกี่ยวกับสังขารของชีวิต ในองค์ประกอบของวรรณคดี กวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง ตัวละคร ฉากสถานที่และทรรคนะ ส่วนกลวิธีทางภาษา กวีก็นำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ การกล่าวอ้าง การใช้ความเปรียบ และการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

2.2 ภูมินิเวศ ประกอบด้วยภูมินิเวศเชิงกายภาพ การสร้างภูมินิเวศเชิงสังคม วัฒนธรรม การสร้างภูมินิเวศ วิธีการปฏิบัติความรู้ใหม่ และการสร้างภูมินิเวศเพื่อนร่วมทาง ในองค์ประกอบของวรรณคดี กวีใช้กลวิธีนี้ในการนำเสนอเนื้อหาวิชาผ่านตัวละคร ฉากสถานที่ ส่วนกลวิธีทางภาษา กวีก็นำเสนอการเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ การกล่าวอ้าง การใช้ความเปรียบ และการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

2.3 ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยประกอบด้วยภูมิปัญญาด้านอาหาร ภูมิปัญญาวัฒนธรรมด้านคติ ความเชื่อ และภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี 12 เดือน ในองค์ประกอบของวรรณคดี กวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง ตัวละคร และฉากสถานที่ ส่วนกลวิธีทางภาษา กวีก็นำเสนอการกล่าวอ้าง

กลวิธีการนำเสนอที่กล่าวมาข้างต้น จะช่วยสนับสนุนให้การนำเสนอสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนําเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงสื่อความหมายถึงผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดการเข้าใจและเรียนรู้นิเวศวิถีนํามาซึ่งการอนุรักษ์และหวงแหนธรรมชาติ เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ข้อที่ 5 ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดไว้

5.3 อภิปรายผล

การศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลาย โดยผ่านการนำเสนอเนื้อหาวิชาด้วยกลวิธีองค์ประกอบของวรรณคดีและกลวิธีทางภาษา ซึ่งเป็นความงดงามทางด้านวรรณศิลป์การประพันธ์วรรณกรรมและในวรรณคดีให้ความเพลิดเพลินใจแก่ผู้อ่าน ธรรมชาติมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือสื่ออารมณ์ความรู้สึกวรรณคดีไทยที่คัดสรรมาในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํา สอดคล้องกับวัชรารณ อัจฉา (2547) ที่อธิบายไว้ว่า ธรรมชาติเป็นแรงบันดาลใจของกวี เป็นวัตถุดิบที่กวีนำมาใช้สร้างขนบทางวรรณศิลป์ชั้นสูง บทพรรณนาธรรมชาติที่ปรากฏอันเข้มข้นของกวี รวมถึงเป็นเครื่องตกแต่งบทประพันธ์ด้วยถ้อยคำที่ทำให้เกิดความงดงามทางวรรณศิลป์ได้อย่างหลากหลาย

นอกจากความงามทางด้านวรรณศิลป์แล้ว ยังแฝงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ในลักษณะต่าง ๆ ผ่านวรรณคดีแต่ละประเภท ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนําดังกล่าว ปรากฏความสัมพันธ์ทั้งในด้านความเป็นมิตรกับธรรมชาติและ การล่วงเกินบุกรุกธรรมชาติ สอดคล้องกับคำอธิบายของธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ที่ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลในสองลักษณะ คือสำนึกในความ เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติเกิดจากจินตภาพด้านดีต่อธรรมชาติ กับสำนึกในความเป็นอื่นของ ธรรมชาติ เกิดจากจินตภาพในด้านร้ายต่อธรรมชาติ เช่นเดียวกับอรรถวราภรณ์ ฤทธิศรีธร (2559) ได้ศึกษา เรื่อง จากมหัศจรรย์สู่มหันตภัย : การโยนความผิดให้ธรรมชาติ ใน “กุหลาบรัตติกาล” ปรากฏให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในสองด้านคือ ด้านความจริงของมนุษย์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติ และในด้านความเป็นปรปักษ์กับธรรมชาติโดย มนุษย์เข้าไปแทรกแซงและทำลายระบบนิเวศทางธรรมชาติ ทำให้ระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลง และเสื่อมโทรมลง

อนึ่งสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ภูมินิเวศ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของ ธรรมชาติ ถูกปลูกฝังความภาคภูมิใจ สร้างอัตลักษณ์ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดสำนึกเชิงนิเวศที่ดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเข้าใจได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น สอดคล้องกับสุนทร คำยอด (2558) ได้ศึกษาภาพเสนอและอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมของ ชาติพันธุ์ปกาเกอญอในวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์ โดยความเป็นชายขอบของชาติ พันธุ์ปกาเกอญอในวัฒนธรรมล้านนานั้น มาลา คำจันทร์ ได้สร้างวรรณกรรมเรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ และลูกป่า ภายใต้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมที่เน้นการอนุรักษ์ และบรรยากาศทางวิชาการที่ให้ ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม และการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อมของชนเผ่า โดยการ สร้างภาพเสนอใหม่ให้กับชาติพันธุ์ปกาเกอญอในสองลักษณะคือ ภาพเสนอของชาวเขาผู้ทรง จริยธรรม และเน้นภาพเสนอของชาวเขาที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาติพันธุ์ปกา เกอญอมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น

ส่วนสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย ทำให้คนในสังคมได้ ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือ เป็นญาติกัน ทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพออยู่พอกิน ไม่โลภ มากและไม่ทำลายทุกอย่างผิด กับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ ธรรมชาติที่ปรากฏให้เห็นได้แก่ ธรรมชาติที่สนับสนุนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยและ ธรรมชาติที่สร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย ผู้เรียนได้เรียนจบสามารถแยกแยะจะเข้าใจและรู้สึกหวง แห่นธรรมชาติ ซึ่งได้สอดคล้องกับมานิตย์ โศกค้อ (2557) ได้ศึกษาว่าททกรรมธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมกับการต่อสู้และการต่อรองเชิงอำนาจ : กรณีศึกษากลอนลำของวีระพงษ์ วงศ์ศิลป์ กล่าวถึงความหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ท้องถิ่น ถือเป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจท้องถิ่นที่ส่งสะท้อนถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวอีสาน จึงทำให้เกิดวาทกรรมโต้กลับ กระแสของการพัฒนาที่ขาดความรับผิดชอบได้อย่างน่าสนใจ ในการส่งสารทางวัฒนธรรมให้ผู้คนชาว อีสานที่หลงในมายาโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันได้หวนกลับมามองถึงความต้องการที่แท้จริงในการดำเนิน ชีวิต มีชาวอีสานจำนวนไม่น้อยที่มีสำนึกรักษ์ท้องถิ่น และโยกหาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมตามธรรมชาติ

สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นภูมิธรรมสื่อคำสอนจากธรรมชาติเพื่อเตือนสติมนุษย์ให้พึงสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตนและไม่ประมาทต่อการทำงานรวมถึงการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นคำสอนในลักษณะเชิงบวก แฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักปฏิบัติตนเป็นคนดีมีศีลธรรม ซึ่งผู้เรียนจะได้รับข้อคิดและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันสอดคล้องกับประเวศ อินทองปาน (2553) ได้ศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวสิกตามทัศนะของอาร์เนแนสส์ มุ่งเน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงการมองโลกและชีวิตโดยตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ มนุษย์จึงไม่ควรไปรุกรานและทำลายธรรมชาติ ต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องหรือมีสัมมาทิฐิ และดำเนินตามหลักพุทธจริยธรรมมีศีลหรือวินัยด้วยท่าทีมิตรภาพต่อกัน ขณะเดียวกันก็เพิ่มคุณภาพชีวิตด้วยศีล สมาธิ และปัญญา และเป้าหมายสูงสุดคือการประจักษ์แจ้งถึงความเป็นอนัตตา ซึ่งทำให้มนุษย์คลายความเห็นแก่ตัวและคลายการมองสรรพสิ่งรอบตัวที่จะนำมาบำรุงบำเรอตนเองหรือนิพพาน ซึ่งเป็นรูปแบบแห่งการสำนึกทางนิเวศที่ยึดโยงสรรพสิ่งทั่วทั้งสากล

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น คือลักษณะความสอดคล้องเกี่ยวกับการศึกษาสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถี หรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงผลการศึกษาครั้งนี้ ถึงแม้ว่าการศึกษาในประเด็นนี้มีความคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง แต่งานวิจัยเล่มนี้มีความแตกต่างจากการศึกษาเล่มอื่น ๆ ทั้งในเรื่องของขอบเขต ความหมาย และกลวิธีการนำเสนอนิเวศวิถี ดังนี้

นิเวศวิถีในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำประกอบไปด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ภูมินิเวศ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย และภูมิธรรมสื่อคำสอน ส่วนของกลวิธีการนำเสนอ ได้แก่ 1) องค์ประกอบของวรรณคดี ประกอบด้วย เรื่องราวหรือข้อคิด ตัวละคร สถานที่และเวลา และพรรณนา 2) กลวิธีทางภาษา ประกอบด้วย การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ การกล่าวอ้าง การใช้ความเปรียบ และการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

จากการอธิบายผลการศึกษาสารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีที่ปรากฏข้างต้น สารัตถะด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดีลำนำ เป็นเนื้อหาที่อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางคุณธรรม อุดมการณ์ทางวัฒนธรรม อุดมการณ์ความเชื่อท้องถิ่น และอุดมการณ์ความเชื่อดั้งเดิม นับเป็นแนวทางช่วยสนับสนุนความคาดหวังที่รัฐต้องการสร้างเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ให้กับผู้เรียน ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โดยใช้ธรรมชาติเป็นสื่อในการสอน ตลอดจนการคัดเลือกวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับอุดมการณ์ดังกล่าว มาให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างเหมาะสมในแต่ละระดับชั้นแต่ละช่วงวัย ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี สอดรับกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ข้อหนึ่งที่ว่าผู้เรียนจะต้องมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขต่อไป

5.4 ข้อเสนอแนะ

1. ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะเนื้อหาวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีสำหรับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ดังนั้นเพื่อปลูกจิตสำนึกที่ดีต่อธรรมชาติให้กับผู้เรียน ควรมีการศึกษาวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสืออ่านเสริมนอกเวลา วรรณกรรมสมัยใหม่ เพื่อให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ และสามารถนำผลการศึกษามาถ่ายทอดให้กับผู้เรียนต่อไป
2. การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาวรรณคดีไทยอย่างกว้าง ๆ มิได้กำหนดวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งเฉพาะเป็นขอบเขตเพื่อศึกษาสาระด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างละเอียด การศึกษาครั้งต่อไปควรมีการกำหนดขอบเขตจากวรรณคดีเฉพาะเรื่อง ก็อาจจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในवेคดีในวรรณคดีอย่างละเอียดและชัดเจนยิ่งขึ้น
3. ผู้สอนรายวิชาภาษาไทยสามารถนำความรู้จากผลการวิจัยนี้ ไปขยายหรือต่อยอดการสอนหรือการทำวิจัยในชั้นเรียน เพื่อให้ได้ผลว่ามีความสอดคล้องหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้วรรณคดีลำนำนาน่าสนใจยิ่งขึ้น รวมทั้งอาจเป็นภาพสะท้อนไปยังผู้ที่มีบทบาทในการคัดสรรตัวบทวรรณกรรมและวรรณคดีไทย มาบรรจุไว้ในหนังสือเรียนเพื่อใช้ในการปรับปรุงหรือเพิ่มเติมเนื้อหาของตัวบทให้มีประเด็นในการศึกษาได้มากขึ้น
4. ควรมีการศึกษาสาระธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนิเวศวิถีในหนังสือเรียนรายวิชาอื่น ๆ เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่เยาวชนไทยได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

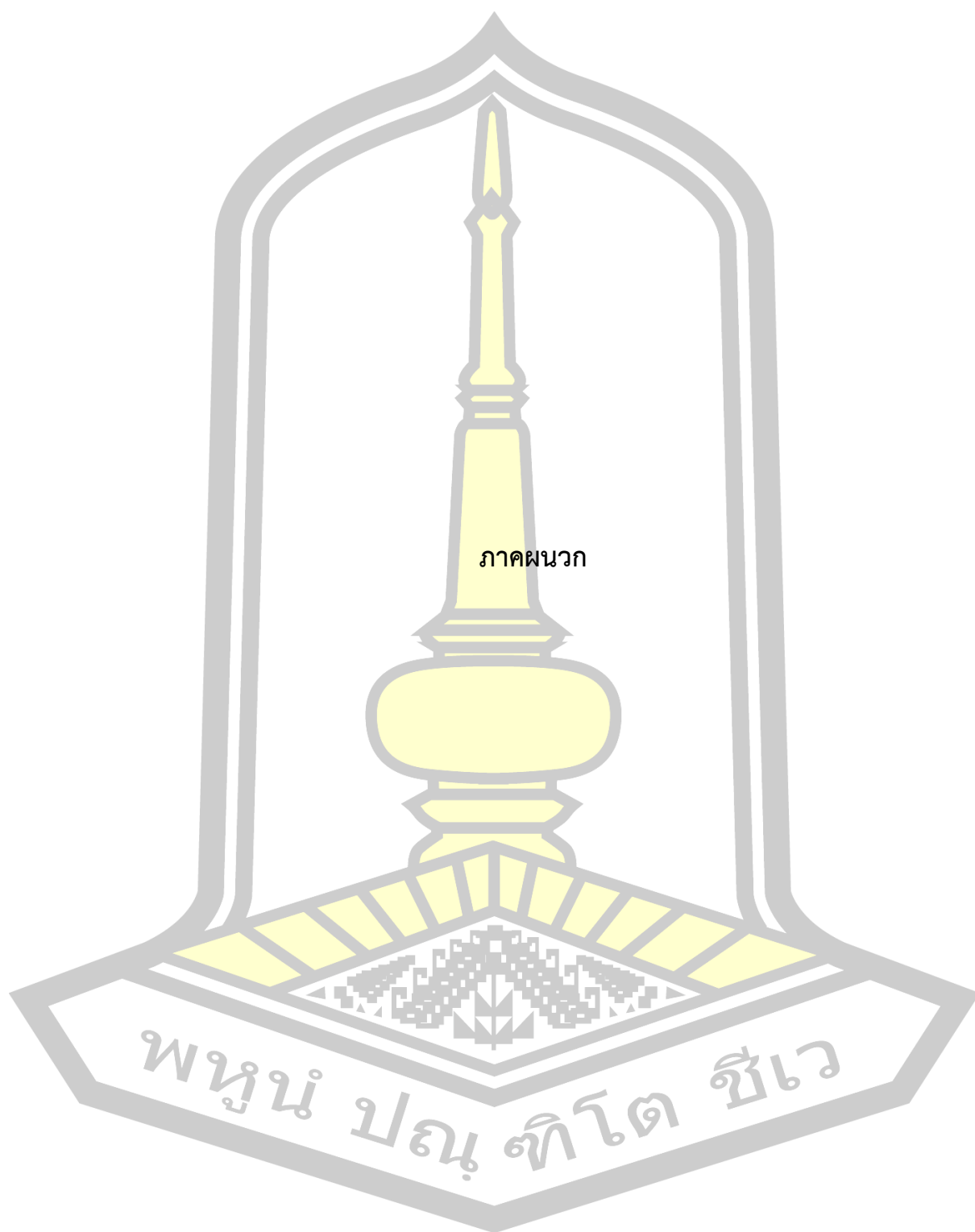

บรรณานุกรม

- เกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. (2552). *หนังสือเรียนวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1*. สกสค.ลาดพร้าว.
- กุสุมา รักษมณี. (2556). *การวิจัยวรรณคดี*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สกสค.ลาดพร้าว.
- _____. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). สกสค.ลาดพร้าว.
- _____. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). สกสค.ลาดพร้าว.
- _____. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). สกสค.ลาดพร้าว.
- _____. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). สกสค.ลาดพร้าว.
- _____. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). สกสค.ลาดพร้าว.
- _____. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีลำนํ้า ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). สกสค.ลาดพร้าว.
- กวินธร เสถียร. (2559). *วาทกรรมสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่น ของสตูดิโอ จิบลิเรื่อง ปอมโปโกะ ทานูกิ ป่วนโลก. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 13(1).
- กิตติพงษ์ วงษ์ทิพย์. (2554). *การเปรียบเทียบการดัดแปลงด้านเนื้อหาและตัวละครของ วรรณคดีฉบับการ์ตูนกับวรรณคดีแบบฉบับในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักข์. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี*. 5(2). 226-237.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2522). *วรรณคดีวิจารณ์*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. (2547). *วรรณคดีวิจารณ์*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จันทิมา อังคพณิชกิจ. (2561). *การวิเคราะห์ข้อความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จินตนา ไบกาชุย. (2542). *เทคนิคการเขียนหนังสือสำหรับเด็ก*. กรมวิชาการ.
- เจตนา นาควัชร. (2532). *เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ : รวมบทความทางวิชาการ*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจริญ บางแสน. (2549). *แนวทางการจัดทำผลงานทางวิชาการ*. เอกสารประกอบการอบรมโครงการ พัฒนาบุคลากรทางการศึกษา.
- ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน์. (2547). *นวัตกรรมการศึกษาชุด จิตวิทยาการอ่าน*. ชารอักษร.
- โซพิตา มณีใส. (2558). *การใช้ภาษาไทยเพื่อประสิทธิภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2561). *อำนาจไร้พรมแดน ภาษา วาทกรรม ชีวิตประจำวันและโลกที่เปลี่ยนแปลง*. วิชาษา.
- ฐากร สิทธิโชค. (2559). การจัดกระบวนการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษา. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*. 11(พิเศษ), 177.
- ณัฐกฤตา นามมนตรี. (2561). ภาพแทนที่ปรากฏในตัวละครเอก จากหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาพาที่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. 12(2), 467-480.
- _____. (2562). ข้อมูลดัชนีวิทยาในภาษาพาที่ : ประเภทและบทบาทหน้าที่ในการสอน. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 13(1), 91-102.
- ณัฐนันท์ คำภา. (2558). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์คนพิการในสังคมไทย พ.ศ. 2534- 2554 จากมุมมองของคนทั่วไปและคนพิการตามแนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). *วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศน์. (2559). *พินิจปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2560). *การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ (Ecocriticism) : บทแนะนำเบื้องต้นในทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ : ทศวรรษของนักวิชาการไทย*. นาค.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2559). *ปลูกป่าในใจคน. เอกสารจากการสัมมนาทางวิชาการ “การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ” (ecocriticism) : หลากแง่หลายมุมจากวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ทงศ์ จันทะมาตย์. (2560). *ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย*. ปริญญาโทการศึกษาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธวัช ปุณโณทก. (2555). *วิวัฒนาการหนังสือแบบเรียนวิชาภาษาไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธีระ บุชบกแก้ว. (2553). *กลวิธีทางภาษากับการนำเสนออัตลักษณ์ของตนเองโดยกลุ่ม เกย์ออนไลน์*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2539). *วรรณกรรมวิจารณ์*. นาค.
- _____. (2550). จากกวีนิพนธ์ “อีสาน” สู่ “วาทกรรมอีสาน” : การประกอบ สร้างความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*. 29(ฉบับพิเศษ), 287-312.
- _____. (2553). *วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ: วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย*. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- _____. (2556). *วรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย*. นาค.

- _____. (2558). มาตุคามสำนึกและการโยยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 22(2), 64-91.
- _____. (2560). ไข่เพียงเดี๋ยจฉาน : สัตว์ศึกษาในมุมมองของการวิจารณ์แนวนิเวศ. นาค. *การสัมมนาทางวิชาการ “การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ (Ecocriticism) : หลากแห่งหลาย มุมจากวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร (หน้า 328-407). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.*
- นภลัย สุวรรณธาดา. (2537). *ภาพพจน์-ภาษาเพื่อการสื่อสาร*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บันลือ พลฤกษ์วัน. (2533). *เทคนิคและประสบการณ์การเขียนตำราทางวิชาการ*. ไทยวัฒนาพานิช.
- บรรจง บุรินประโคน. (2560). ตัวตนเชิงนิเวศของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ในกวีนิพนธ์แม่น้ำที่สาบสูญ. ใน *การสัมมนาทางวิชาการ “การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ”(ecocriticism) : หลากแห่งหลาย มุมจากวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล. (2550). วิวัฒนาการแบบเรียนไทย. *จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ประเวศ อินทองปาน. (2553). การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยา แนวลัทธิทาคณะของอาร์เนแนสส์. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 17(2), 71-88.
- พัชนี ตั้งยั้ง. (2552). *กวีนิพนธ์สงครามจีนราชวงศ์ถัง : การศึกษาเชิงวาทกรรม*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนพร เหมทานนท์. (2561). *การพัฒนาเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา. ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.*
- มานิตย์ ไศกค้อ. (2557). วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการต่อสู้และการต่อรองเชิงอำนาจกรณีศึกษาคลองลำของวีระพงษ์ วงศ์ศิลป์. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 1(1), 37.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วารี ธีระจิตร. (2531). *การปรับปรุงการสอนสังคมศึกษาในระดับประถมศึกษา*. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภา กองกันนท์. (2523). *วรรณคดีศึกษา*. ไทยวัฒนาพานิช.
- วิสันต์ สุขวิสิทธิ์. (2554). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 – 2544 : การศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายทิพย์ นกุลกิจ. (2537). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2539). *ศิลปะการใช้ภาษา*. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุจิตต์ เพียรชอบ. (2539). *ศิลปะการใช้ภาษา*. คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุจิตรา จรจิตร. (2547). *วรรณกรรมกับมานุษยวิทยา*. โอเดียนสโตร์.

ภาคผนวก

วรรณคดี วรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนํ้า

วรรณคดี วรรณกรรมในหนังสือวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาเพื่อชีวิต วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดหนังสือเรียนทั้งหมด 6 เล่ม มีวรรณคดีวรรณกรรม จำนวนทั้งสิ้น 41 เรื่อง ดังต่อไปนี้

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

- บทที่ 1 เจ้าเนื้ออ่อน เอย
- บทที่ 2 มา เล่น กัน ไหม
- บทที่ 3 ของ เธอ ของ ฉัน
- บทที่ 4 ฝน ตก แดด ออก
- บทที่ 5 เรา รัก เมือง ไทย
- บทที่ 6 ตั้ง เอย ตั้ง ไช
- บทที่ 7 แมว เอ้ย แมว เหมียว
- บทที่ 8 กระต่าย กับ เต่า

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

- บทที่ 1 ดอกสร้อยแสนงาม
- บทที่ 2 นิทานอ่านใหม่
- บทที่ 3 รื่นรสสักรา
- บทที่ 4 ไก่แจ้แซ่เสียง
- บทที่ 5 ภาพวาดของสี่เทียน
- บทที่ 6 ยายกะตา

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

- บทที่ 1 กระต่ายไม่ตื่นตูม
- บทที่ 2 แม่ไก่อยู่ในตะกร้า
- บทที่ 3 เด็กเอ๋ยเด็กดี
- บทที่ 4 ลูกแกะของชาปีเยห์
- บทที่ 5 กาเหว่าที่กลางกรุง
- บทที่ 6 ธนุดอกไม้กับเจ้าชายน้อย

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

- บทที่ 1 การผจญภัยของสุตสาคร
- บทที่ 2 น้ำผึ้งหยดเดียว
- บทที่ 3 ระบายสายหน้า
- บทที่ 4 เรื่องเล่าจากพัทลุง
- บทที่ 5 ดวงจันทร์ของลำเจียก
- บทที่ 6 ห้องสมุดป่า
- บทที่ 7 เทียวเมืองพระร่วง

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

บทที่ 1 กำเนิดผิดพันคนทั้งหลาย

บทที่ 2 กระเช้าของนางสีดา

บทที่ 3 วิชาเหมือนสินค้ำ

บทที่ 4 พ่อค้าจากเกาะตะมะ

บทที่ 5 ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

บทที่ 6 คบพาล พาลพาไปหาผิด

บทที่ 7 เหตุการณ์ที่บ้านสวน

บทที่ 8 ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

วรรณคดีลำนํ้า ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

บทที่ 1 ชมรมคนรักวรรณคดี

บทที่ 2 นักสืบทองอิน

บทที่ 3 การเดินทางของพลายน้อย

บทที่ 4 อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี

บทที่ 5 ศีกสายเลือด

บทที่ 6 สมุดมิตรภาพ

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

1.บทที่ 1 เจ้าเนื้ออ่อนน เอย

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงความรักระหว่างลูกรักแม่ และแม่ก็รักลูก โดยอธิบายถึงก่อนนอนทุกวันแม่จะร้องเพลงกล่อมให้ลูกฟัง ได้แก่ เพลงเจ้าเนื้อละมุน เจ้าเนื้ออ่อน เพลงกล่อมของแม่ ฟังไพเราะจับใจ ลูกฟังทุกคำและฟังทุกคำคืน จึงจดจำเนื้อเพลงได้อย่างแม่นยำ ดังนี้

เพลงเจ้าเนื้อละมุน ร้องว่า

“เจ้าเนื้อละมุนเอย

เก็บดอกพิกุลบานเย็น

เก็บมาร้อยกรองให้แม่ทองข้าเล่น

เนื้อเย็นแม่คนเดียวเอย”

เพลงเนื้ออ่อนน ร้องว่า

“เจ้าเนื้ออ่อนนเอย

อ่อนแม่จะกินนม

แม่อุ้มเจ้าออกชม

กินนมแล้วนอนเปลเอย”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

2. บทที่ 2 มาเล่นกันไหม

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ เด็ก ๆ ที่ชวนกันเล่นด้วยการละเล่นแบบพื้นบ้าน โดยได้นำธรรมชาติกล่าวคือ สัตว์ ต้นไม้ สถานที่ธรรมชาติอื่น ๆ มากำหนดเป็นเพลงและมีวิธีการเล่นโดยมีเพลงเป็นตัวขับเคลื่อนและเป็นกติกาพื้นฐาน โดยมีตัวอย่าง ดังนี้

มา เล่น กัน ไหม
เล่น เป็น ลูกไก่
เดิน ตาม แม่ ไป
คู้ย เชี่ย หา กิน
เธอ เป็น ลูกไก่
ฉัน เป็น แม่ไก่
เดิน ตาม กัน ไป
ทำ มา หา กิน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

3. บทที่ 3 ของเธอ ของฉัน

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ ตัวฉันและเธอ โดยได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน ความเป็นกัลยาณมิตรระหว่างเพื่อน ถ้าเรามีอะไร มีสิ่งของอะไร มีของกินอะไร ก็ควรแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ควรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ควรเอาเปรียบกัน ควรเมตตาต่อกัน เป็นเพื่อนที่สามารถพึ่งพาได้ตลอดเวลา โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

ฉัน เป็น เพื่อน เธอ
เธอ เป็น เพื่อน ฉัน
เรา เป็น เพื่อน กัน
คือ ฉัน กับ เธอ
เธอ มี ของเล่น
ฉัน มี ของ ใช้
เรา แบ่ง กัน ได้
ของ ฉัน ของ เธอ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

4. บทที่ 4 ฝน ตก แดด ออก

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงธรรมชาติเป็นหลักโดยได้กล่าวถึงระบบนิเวศน์ของธรรมชาติตั้งแต่เช้า กล่าวคือ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจึงทำให้มีแดด หลังฝนตก ทำให้สัตว์และธรรมชาติได้ออกมาทำกิจวัตรประจำวันและมายินดีกับธรรมชาติในตอนเช้า โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

ฝน ตก แดด ออก
 นกกระจอก แปลกใจ
 โผ ผิน บิน ไป
 ไม่ รู้ หนทาง
 ไป พบ มะพร้าว
 นก หนาว ครวญคราง
 พี่ มะพร้าว ใจกว้าง
 ขอ พัก สัก วัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

5. บทที่ 5 เรา รัก เมืองไทย

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงความเป็นชาติไทย สัญลักษณ์ของความเป็นไทย โดยการสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นไทย การสร้างความสามัคคีปรองดองต่อกันระหว่างคนภายในชาติ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่เกลียดและเบียดเบียนกัน รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติ แต่ยามมีภัยก็ร่วมกันป้องกันต้านภัย มีความรัก เคารพในสถาบันหลักของชาติ อันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

เรา รัก ธงไทย
 รัก ประเทศไทย
 เรา มี น้ำใจ
 เอื้อเฟื้อ ต่อ กัน
 มา เกิด มา ร้อง
 ทำนอง ไทย ไทย
 จด จำ เอา ไว้
 อย่า ได้ เกลียด กัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

6. บทที่ 6 ตั้ง เอ๋ย ตั้งไข่

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครหลักก็คือ ไข่ โดยได้กล่าวถึง แม่ไก่ออกไข่มาฟองใหญ่ เราเอามาตั้งเล่น แต่ไข่มีรูปร่างกลมรี ตั้งไม่ได้ กลิ้งลมไป จะตั้งไข่ไปทำไม ตั้งใจเล่าเรียนเขียนอ่านจะดีกว่า ดังบทอาขยานบทเลือก “ตั้งเอ๋ยตั้งไข่” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ มีใจความสำคัญดังนี้ จะตั้งไข่ไปทำไมในเมื่อไข่กลม ตั้งแล้วก็ต้องล้ม แม้ว่าล้มอาจจะต้มกินได้ แต่ถ้าไข่หล่นแตกก็เสียของไปเปล่า ตั้งในเรานี้ยังดีกว่า คือ ตั้งใจอ่านเขียนเรียนหนังสือ วิชาความรู้ต่าง ๆ ควรเพียรฝึกหัด อย่าต้อตั้งไข่ให้เสียเวลาอยู่อีกเลย โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

ตั้ง เอ๋ย ตั้งไข่
 จะ ตั้ง ไข่ ไช้ กลม ก็ ล้ม สิ้น
 ถึง ว่า ไช้ ล้ม จะ ต้ม กิน
 ตั้งใจ เรา นี้ จะ ดี กว่า
 อุตส่าห์ เรา นี้ จะ ดี กว่า
 อุตส่าห์ อ่าน เขียน เรียน หนังสือ
 ทั้ง วิชา สารพัด เพียร หัดปรือ
 อย่า ดึงดื้อ ตั้งไข่ รำไร เอ๋ย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

7. บทที่ 7 แมว เอ๋ย แมวเหมียว

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครหลักก็คือ แมว โดยได้อธิบายถึงแมวว่า แมวเป็นเพื่อนที่ดี และหน้าที่หลักของคนเลี้ยงแมวคือการหาข้าวมาให้แมวกิน และหน้าที่หลักของแมวคือการไล่จับหนู และไม่ใช่แต่แมวที่มี 4 ขาเท่านั้น แต่กล่าวถึงแมวเขาคือ ภู แมวน้ำโดยการเชื่อมโยงสู่เพลงเพื่อน รัก ของ ฉัน โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

แมวเอ๋ยแมวเหมียว
 รูปร่างปราดเปรียวเป็นนักหนา
 ร้องเรียกเหมียวเหมียวเดี๋ยวก็มา
 เคล้าแข้งเคล้าขาน่าเอ็นดู
 รู้จักเอารักเข้าต่อตั้ง
 คำคำซำนั่งระวังหนู
 ควรนับว่ามันกตัญญู
 พอดูอย่างไวใส่ใจเอ๋ย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

8. บทที่ 8 กระต่าย กับ เต่า

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครหลักก็คือ กระต่ายกับเต่า โดยได้เล่าเรื่องถึงกระต่ายป่าหัวเราะเต่าว่าขาสั้นและเดินเชื่องช้า เมื่อเต่าได้ยินจึงท้าทายกลับไปว่า "ถึงเจ้าจะวิ่งเร็ว แต่ข้าคิดว่าถ้าเราลองมาแข่งกัน ข้าจะต้องเอาชนะเจ้าได้แน่" แต่กระต่ายปากกลับนั่นใจว่าเต่าไม่มีทางเอาชนะมันได้แน่นอน มันจึงตอบตกลง โดยให้สุนัขจิ้งจอกมาเป็นผู้ตัดสิน เมื่อถึงวันแข่งขัน กระต่ายปากกับเต่าก็มาวิ่งแข่งกัน เต่าค่อย ๆ เดินอย่างเชื่องช้า แต่สม่ำเสมอและไม่หยุดพัก ส่วนกระต่ายป่าวิ่งนำเต่าไปมาก ก็ชะล่าใจคิดว่าถ้าวิ่งกลับสักครู่เต่าก็คงยังตามไม่ทัน จนเวลาผ่านไปกระต่ายป่าสะดุ้งตื่น มองซ้าย มองขวาไม่เห็นเต่า จึงรีบวิ่งอย่างสุดแรงแต่ก็เข้าไปเสียแล้ว เต่าได้มาถึงเส้นชัยก่อนและกำลังนอนพักผ่อนอย่างสบาย โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

กระต่าย ตัว หนึ่ง เห็น เต่า
 คลาน มา ก็ หัว หัวร่อ เยาะ ว่า เต่า
 ขา สั้น เดิน ช้า เต่า จึง ตอบ ไป
 ว่า “ถึง ท่าน จะ วิ่ง เร็ว รวด กะ
 ลม พัด และ ขา เรา จะ สั้น กว่า
 ขา ของ ท่าน ก็ จริง อยู่ แต่ เรา
 อยาก จะ ลองดี เดิน แข่ง กับ
 ท่าน ท่าน จะ ว่า กระไร”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

1. บทที่ 1 ดอกสร้อยแสนงาม

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงบทสนทนาระหว่างครูกับนักเรียน โดยคุณครูใจดีนั่งคุยกับ เด็ก ๆ ได้ร่มไม้ คุณครูพูดว่า “วันนี้แดดไม่ร้อน ลมพัดเย็นสบาย บนต้นไม้ก็มีนกน้อยมาอาศัย ฟังสิ...เสียงนกร้องเพลงช่างไพเราะ เรามาร้องเพลงกันดีไหม” เด็ก ๆ พากันยิ้มดีใจ รีบเข้ามาใกล้ร่มล้อมคุณครู เด็กชายมีใจพูดว่า “ผมอยากร้องเพลง กาเอ๋ยกา ครี” ส่วนคุณครูบอกว่า “ครูก็มีเพลง กาดำจะมาร้อง ให้ฟัง” เด็ก ๆ รีบพากันนั่ง รอฟังเพลงจากคุณครู โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์

กาเอ๋ยกา
 มาจับต้นโพ

บินมาไวไว
 โผมาต้นไทร

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

2. บทที่ 2 นิทานอ่านใหม่

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ เก่งใหญ่กับเก่งเล็ก และเพื่อน ๆ ของเขา เก่งใหญ่เป็นเด็กชายตัวใหญ่ เก่งเล็กเป็นเด็กชายตัวเล็ก ทั้งสองชอบเล่นสนุกกับเพื่อน ๆ เก่งใหญ่ชอบเล่นไล่ล่า เก่งเล็กชอบเล่นซ่อนหา เก่งใหญ่คิดว่าเขาเก่งกว่า จึงไม่อยากคบหากับเก่งเล็ก เก่งใหญ่อยากเป็นผู้ยิ่งใหญ่ อยากมีเพื่อนมาก เวลาจะทำสิ่งใด ก็อยากให้ใคร ๆ มาช่วยทำ ดังนั้นคุณครูใจดีบอกว่า “ครูจะเล่านิทานอีสป เรื่อง ราชสีห์กับหนู” เพื่อเป็นคำสอน เด็ก ๆ วังงวนกันมานั่งล้อมหน้าล้อมหลัง โดยมีตัวอย่าง ดังนี้

“ราชสีห์ตัวหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นไม้ ในเวลานั้นหนูตัวหนึ่งขึ้นไต่ข้ามตัวราชสีห์ ราชสีห์รู้สึกตัว ตื่นขึ้นกระโดดตะครุบเอาหนูตัวนั้นไว้ได้ ราชสีห์นึกโกรธ จะขย้ำหนูตัวนั้นเสีย หนูจึงร้องวิงวอนว่า “ข้าพเจ้าขอชีวิตไว้สักครั้งหนึ่งเถิด อย่าเพ่อฆ่าข้าพเจ้าเสียเลย ถ้าท่านปล่อยข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้า จะมีสัณฐานของท่านเลย” ราชสีห์หัวร่อแล้วว่า “ตัวเอ็งเล็กเท่านี้ เ็งจะมาตอบแทนคุณเราอย่างไรได้” ว่าแล้วก็ปล่อยหนูไป อยู่มามีขามินาน ราชสีห์ตัวนั้นไปติดบ่วงแร้วที่นายพรานเขาดักไว้ จะดิ้นรนเท่าไรก็ไม่หลุด ราชสีห์สิ้นปัญญา ลงร้องครวญครางก้องไปทั้งป่า ฝ่ายหนูตัวนั้นได้ยิน

เสียงราชสีห์ร้องจำได้ จึงวิ่งมาป็นขึ้นไปบนคันแร้ว เอาฟันแทะเชือกขาด ให้ราชสีห์หลุดรอดพ้นจาก ความตายไปได้ หนูจึงร้องไปแก่ราชสีห์ว่า “แต่เดิม ท่านก็หัวร่อเยาะข้าพเจ้าว่าเอ็งตัวเล็กเพียงเท่านี้ จะแทนคุณท่านอย่างไรได้ มาบัดนี้ ข้าพเจ้าก็ได้แทนคุณของท่านซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่และมีกำลังมาก ให้ เห็นประจักษ์แก่ตาท่านอยู่เองแล้ว”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

3. บทที่ 3 รื่นรสสักรา

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ ลุงตลับและเด็ก ๆ โดยได้เล่าประวัติ ต่ลิ่งซัน ให้ เด็ก ๆ ฟังว่า ที่เรียกว่า ต่ลิ่งซัน เพราะลำคลองที่นั่นมีตลิ่งสูงชัน วันหนึ่งลุงตลับตกจากตลิ่งลงไป ในคลอง ถูกกระเซ้ตัวหนึ่งไล่จนต้องหนีเตลิดมาอยู่ที่นี่ ทุกวันนี้ก็ยังเซ้ชยาอยู่ไม่หาย และลุงตลับ กล่าวเสร็จ ก็ร้องสักราให้เด็ก ๆ ฟังโดยมีตัวอย่าง ดังนี้

สักราหวานอื่นมีหมื่นแสน
กลืนประเทียบเปรียบดวงพวงพะยอม
แม่ล่อลามหยาบหยาบไม่ปลาบปลื้ม
ผู้ดีไพร่ไม่ประกอบชอบบารมย์

ไม่เหมือนแม่นพจมานที่หวานหอม
อาจจะน้อมจิตโน้มด้วยโลมลม
ดังดูดดื่มบอระเพ็ดต้องเซ้ดขม
ใครฟังลมเหม็นหน้าระอาเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

4. บทที่ 4 ไก่แจ้แซ่เสียง

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ พ่อ แม่ และลูก โดยลูกได้เขียนเรื่องนี้ให้เพื่อน รักคู่หนึ่งกับครอบครัวที่น่ารักของเขาก็คือไก่แจ้ ไก่แจ้มี 2 ตัว คือ เจ้าสร้อยเป็นไก่แจ้ตัวผู้ ส่วนเจ้า สวยเป็นไก่แจ้ตัวเมีย พ่อซื้อเจ้าสร้อยกับเจ้าสวยให้เป็นของขวัญวันเกิดเมื่อปีที่แล้ว พ่อได้เล่าประวัติ ของไก่แจ้ และให้ลูก ๆ ได้ปฏิบัติตนให้ขยันเหมือนไก่แจ้ ส่วนแม่ได้อธิบายถึงคุณสมบัติของไก่แจ้ เพราะไก่อามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง โดยมีตัวอย่างบทประพันธ์ที่พ่อได้ยกมาว่า

ไก่เอ๋ยไก่แจ้
ถึงยามขันขันแซ่กระชั้นเสียง
โก่งคอเรื้อยร้องซ้องสำเนียง
ฟังเพียงบรรเลงวังเวงดัง
ถ้าตัวเราเหล่านี้นั่น
ถึงคุณครูผู้ฝึกสอนสั่ง
ไม่มากนักสักวันละสองครั้ง
คงตั้งแต่สุขทุกวันเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

5. บทที่ 5 ภาพวาดของสี่เทียน

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ ผู้เล่าเรื่อง สี่เทียนซึ่งเป็นน้องของผู้เล่าเรื่องแม่ ซึ่งได้เล่าถึงชื่อตัวละครและลักษณะเด่นของตัวละครแต่ละตัว โดยเชื่อมโยงเกี่ยวกับทักษะภาษาไทย แม่พาลูกทั้ง 2 คนไปแข่งขันภาษาไทย ลูกคนโตแข่งขันอ่านทำนองเสนาะ ส่วนลูกคนเล็กคือสี่เทียนแข่งขันวาดภาพพระบายสี ที่เขาใหญ่ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการรักษาป่า ไม่ให้คนอื่นมารุกราน การอนุรักษ์ธรรมชาติ คุณค่าของธรรมชาติ โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

รักษาป่า

นกเอยนกน้อยน้อย	บินล่องลอยเป็นสุขศรี
ชนขาวราวสำลี	อากาศดีไม่มีภัย
ทุกทิศเจ้าเที่ยวท่อง	ฟ้าสีทองอันสดใส
มีป่าพาสุขใจ	มีต้นไม้มีลำธาร
ผู้คนไม่มีโรค	นับเป็นโชคสุขสำราญ
อากาศไร้พิษสาร	สัตว์ขึ้นบานดินชื่นใจ
คนสัตว์ได้พึ่งป่า	มารักษาป่าไม้ไทย
สิ้นป่าเหมือนสิ้นใจ	ช่วยปลูกใหม่ไว้ทดแทน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

6. บทที่ 6 ยายกะตา

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงนิทานยายกะตา หรือนิทานยายกับตา เป็นนิทานเรื่องเล่าสืบทอดกันมา เพื่อความบันเทิงและคติสอนใจ และสะท้อนสภาพสังคมวิถีชีวิต และความเชื่อของสังคมนั้น นิทานยายกะตา เป็นตัวอย่างนิทานไทย ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และแสดงถึงความเป็นไทยในด้านสังคมเกษตรกรรม การเน้นความกตัญญู และ การเคารพอาวุโสได้เป็นอย่างดี เป็นนิทานลูกโซ่ซึ่งมีลักษณะที่พิเศษคือ เป็นเรื่องที่เล่าต่อเนื่องด้วยวิธีการทวนเรื่องซ้ำไปซ้ำมาผูกต่อกันเป็นลูกโซ่ ส่วนใหญ่เรื่องจะวนกลับมาที่เดิม แต่บางครั้งอาจต่อเนื่องซ้ำ ๆ จนพบจุดจบ และนิทานลูกโซ่เรื่องยายกะต่ายังเหมาะสำหรับเด็กเริ่มเรียน เพื่อใช้ฝึกการอ่านได้เป็นอย่างดี โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

หลานจึงไปหาหนู

ขอให้ช่วยกตสายนายพราน
นายพรานไม่ช่วยยิงกา
กากินถั่วกินงาเจ็ดเม็ดเจ็ดทะนาน
ยายมายายดำ ตามาตาตี
หนูตอบว่า “ไม่ใช่ก่งการอะไรของข้า”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

1. บทที่ 1 กระต่ายไม่ตื่นตูม

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครหลัก 3 ตัว คือ แม่กระต่ายมีลูกสองตัว ตัวหนึ่งสีดำ เหมือนสีท้องฟ้ายามค่ำคืน ตัวหนึ่งสีขาวเหมือนปุยฝ้าย เนื่องจากเกิดฤดูมรสุมมีฝนฟ้ากำลังจะตก ทำให้เกิดลมแรงจนลูกมะพร้าวแก่แตก ลูกกระต่ายทั้ง 2 ตัวตกใจวิ่งหนี ส่วนแม่กระต่ายตะโกนเรียกลูกทั้ง 2 ตัว และสอนให้ลูกทั้ง 2 อย่าตื่นตูม จึงเล่านิทานกระต่ายตื่นตูมให้ลูกทั้ง 2 ฟังมีตัวอย่างดังนี้

“ครั้งหนึ่ง กระต่ายตัวหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นตาล ขณะเมื่อกระต่ายหลับอยู่นั้น เกิดลมพายุใหญ่พัดกล้า ลูกตาลบนต้นหล่นตูมลงมาที่พื้นดิน เกือบถูกกระต่าย กระต่ายตกใจตื่นขึ้น สำคัญว่าฟ้าถล่ม ไม่ทันได้ไตรตรอง ลูกขึ้นได้วิ่งไปโดยสุดกำลัง เพราะกลัวความตาย ฝ้ายเสือ ช้าง กวาง หวาย แรด และสัตว์อื่นอีกหลายจำพวก เห็นกระต่ายวิ่งมาโดยเต็มกำลังดังนั้น จึงถามกระต่ายว่า “นี่ท่านวิ่งหนีอะไรมา” กระต่ายวิ่งพลางบอกความพลางว่า “ฟ้าถล่ม” สัตว์เหล่านั้นได้ฟังกระต่ายบอก ไม่ทันไตรตรอง สำคัญว่าฟ้าถล่มจริง ก็พากันวิ่งตามกระต่ายไป หกหล่ม ขาหัก แขนหัก โคนต้นไม้ ตกเหวตายบ้างก็มี ส่วนที่ยังเหลืออยู่ พากันวิ่งหนีต่อไปอีก”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

2. บทที่ 2 แม่ไก่อยู่ในตะกร้า

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละคร 2 ตัว คือ ปู่กับมะยม โดยเริ่มจากปู่ที่ท่องบทร้อยกรองจากหนังสือ ประถม ก กา ซึ่งเป็นแบบเรียนภาษาไทยในสมัยก่อน เป็นแบบหัดอ่านและเขียนภาษาไทยของเด็กสมัยก่อน ให้ได้รู้จักอ่าน และเขียนสะกดคำ มีตั้งแต่แม่ ก กา และมีตัวสะกดตั้งแต่แม่กก ไปจนถึงแม่เกย มะยมเพิ่งเริ่มเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ยังอ่านหนังสือได้ไม่มาก โดยเฉพาะคำยาก ๆ มะยมยังอ่านไม่ค่อยคล่อง เวลาปู่ว่า มะยมจะมาให้ปู่สอนอ่านหนังสืออยู่เสมอ แล้วปู่ก็ท่องให้มะยมว่าตามที่ละวรรค โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

แม่ ก กา	
แม่ไก่อยู่ในตะกร้า	ไข่ไข่มาสีห้าใบ
อ๊แม่ไก่มากีมาไล่	อ๊แม่ไก่ไล่ตีกา
หมาใหญ่ก็ไล่เห่า	หมาในเล้าแลดูหมา
ปูแสมแลปูนา	กะปุม้าปูทะเล
	ฯลฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

3. บทที่ 3 เด็กเอ๋ยเด็กน้อย

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ คนขายหนังสือเร่เดินเร่ขายหนังสือไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เขามีความสุขมากที่เด็ก ๆ พากันสนใจหนังสือ เขาอยากให้เด็กทุกคนในโลกนี้รักหนังสือ และอยากอ่านหนังสือ เด็ก ๆ ในหมู่บ้านได้มาซื้อหนังสือจำนวนมาก แต่คนขายหนังสือเร่

สังเกตเห็นเด็กชายตัวเล็กคนหนึ่งยืนดูหนังสือ แต่ไม่ซื้อสักที จึงสอบถาม และได้คำตอบว่าเด็กน้อยอยากได้หนังสือหลายเล่ม แต่เขาอ่านหนังสือไม่ออก คนขายหนังสือเร่งจึงหยิบ หนังสือมาอ่านให้เด็กน้อยฟัง เรื่องแรกคือเรื่อง “เด็กน้อย” มีเนื้อความว่า เด็กทุกคนต้องเรียนหนังสือ เพราะจะได้มีวิชาความรู้ โดยมีคำประพันธ์ ดังนี้

เด็กเอ๋ยเด็กน้อย
ความรู้เรายังด้อยเร่งศึกษา
เมื่อเติบโตใหญ่เราจะได้มีวิชา
เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพสำหรับตน
ได้ประโยชน์หลายสถานเพราะการเรียนรู้
จงพากเพียรไปเถิดจะเกิดผล
ถึงลำบากตรากตรำก็จำทน
เกิดเป็นคนควรหมั่นขยันเอยฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

4. บทที่ 4 ลูกแกะของของซาฟิยะห์

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ ซาฟิยะห์ เป็นเด็กผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ติดกับทะเลทางชายแดนภาคใต้ หลังหมู่บ้านมีทุ่งกว้าง และภูเขาเตี้ย ๆ ซึ่งซาฟิยะห์ใช้เลี้ยงแกะและแพะของป๊ะ (พ่อ) หลังจากกลับมาจากโรงเรียน ป๊ะของเธอเป็นชาวประมง ทุกวันป๊ะกับเพื่อนจะนำเรือออกและออกหาปลาในทะเล เมื่อเดือนที่แล้ว แม่แกะตัวหนึ่งออกลูก 3 ตัว ซาฟิยะห์รักพวกมันมาก ต่อมาซาฟิยะห์เล่าเรื่องที่เธอเล่าให้ลูกแกะทั้งสามตัวฟังทุกวัน เพื่อน ๆ หัวเราะ ต่างพากันพูด ว่า ซาฟิยะห์พูดจาเหลวไหล หลอกลวง ครูจึงต้องออกมาพูดให้เด็ก ๆ เข้าใจ หลังเลิกเรียน ซาฟิยะห์ เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในห้องเรียนให้ลูกแกะฟัง แล้วก็เล่านิทานเรื่อง “เด็กเลี้ยงแกะ” ซึ่งเป็นนิทานที่ สอนให้รู้ว่า คนที่พูดจาปั่นป่วนเป็นตัวเหมือนเด็กเลี้ยงแกะในนิทาน จะไม่มีใครเชื่อถือ โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

“มีเด็กเลี้ยงแกะคนหนึ่ง เป็นคนชอบพูดเหลวไหล
ตลกคะนองอยู่เนืองนิตย์ บางทีไม่มีเรื่องอะไรก็ปั่นป่วนเป็นตัว
ขึ้นหลอกล้อคนเล่น อยู่มาวันหนึ่ง เด็กคนนั้นพาฝูงแกะ
ไปกินหญ้าที่เชิงเขาริมชายทุ่ง พอเขานึกสนุกขึ้นมาก็วิ่ง
ทำหน้าตาตื่น ไปร้องตะโกนบอกชาวบ้านว่า “มาเร็ว ช่วยด้วย ๆ
หมาป่าพากันมาเป็นฝูง จะกินแกะหมดแล้ว” พวกชาวบ้าน
กำลังเกี่ยวข้าวอยู่ได้ยินเสียงเด็กร้องให้ช่วยดังนั้นก็ตกใจ พากัน
ถืออาวุธต่าง ๆ วิ่งไปช่วย ครั้นถึงที่ฝูงแกะอยู่ ก็ไม่เห็นสุนัขป่า
สักตัวเดียว เด็กคนนั้นก็หัวเราะเป็นที่ว่าหลอกผู้ใหญ่วิ่ง

มาเถอ พวกที่วิ่งไปนั้นรู้ว่า เด็กหลอกเล่นก็โกรธพากันกลับมา”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

5. บทที่ 5 กาเหว่าที่กลางกรุง

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงครอบครัวของคำแพง ซึ่งเป็นคนอีสานเดินทางไปเยี่ยมบ้านที่กรุงเทพฯ และได้ไปเที่ยววัดพระแก้ว รวมถึงพระบรมมหาราชวัง หลังจากตื่นนอนเช้านี้คำแพงยืนที่ริมหน้าต่างเพื่อดูวิวทิวทัศน์ เธอก็ได้ยินเสียงนกกาเหว่าร้องจากที่ได้สักแห่ง เธอรู้สึกแปลกใจมากที่ได้ยินเสียงนกร้องในเมืองใหญ่ เธอจึงทวงถามเรื่องที่พ่อจะเล่าเรื่องนกกาเหว่าให้ฟัง พ่อจึงให้แม่ร้องเพลงกล่อมเด็ก “นกกาเหว่า” ให้ฟัง เพลงนกกาเหว่านี้เป็นเพลงที่ใช้กล่อมเด็กให้นอนหลับ ซึ่งเป็นเพลงที่คุณย่า คุณยายเคยร้องกล่อมพ่อและแม่เมื่อ ครั้งยังเป็นเด็กน้อย เนื้อเรื่องกล่าวถึงแม่กาที่หลงรักและเฝ้าเลี้ยงดูลูกนกกาเหว่าที่ถูกไขทิ้งไว้ เพราะคิด ว่าเป็นลูกของตนคอยหาเหยื่อมาป้อน พาไปหัดบิน จนกระทั่งวันหนึ่งแม่กาบินไปหาอาหารแล้วลูกนกชายพรานยิงตาย โดยมีคำประพันธ์ ดังนี้

กาเหว่าเอ๋ย	ไขไว้ให้แม่กาฝึก
แม่กาก็หลงรัก	คิดว่าลูกในอุทร
คาบเอาข้าวมาเฝือ	ไปคาบเอาเหยื่อมาป้อน
ถนอมไว้ในรังนอน	ซ่อนเหยื่อมาให้กิน
ปีกเจ้ายังอ่อนคลอแคล	ท้อแท้จะสอนบิน
แม่กาพาไปกิน	ที่ปากน้ำพระคงคา
ตื่นเจ้าเหยียบสาหร่าย	ปากก็ใช้หาปลา
กินกุ้งแลกินกั้ง	กินหอยกระพังแมงดา
กินแล้วก็โผมา	จับที่ต้นหว้าโพธิ์ทอง
ยังมีนายพราน	เที่ยวเยี่ยมเยยมมองมอง
ยกเอาปืนขึ้นส่อง	จ้องเอาแม่กาดำ
ตัวหนึ่งว่าจะตัม	อีกตัวว่าจะยำ
กินนางแม่กาดำ	คำวันนี้อูแม่นา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

6. บทที่ 6 ธนุดอกไม้กับเจ้าชายน้อย

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ แดนเป็นเด็กช่างคิดช่างฝัน มีพ่อเป็นทหาร แม่เป็นบรรณารักษ์ มีพี่สาวชื่อเดือน ตาเป็นหนอนหนังสือขายเป็นนักเล่านิทานด้วย แดนจึงชอบฟังนิทานที่ตากับยายเล่า แต่ตอนนี้ตากับยายแก่มากแล้ว สายตาพร่ามัว อ่านหนังสือไม่เห็น จึงอยากให้แดนอ่านหนังสือให้ฟัง แต่แดนไม่อยากอ่าน เพราะชอบ อ่านในใจมากกว่า เมื่ออ่านผิดก็ไม่มีใครรู้ คินหนึ่งแดนอยู่บ้านกับตา ยาย เพราะทุกคนไปต่างจังหวัด ตายีบหนังสือ “บทละครนอกเรื่องไชยเชษฐา” ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) มาให้

แดนอ่านให้ฟัง แต่แดนอยากให้ตากับยายเล่าให้ฟัง ยายจึงเล่าเรื่อง ย่อ ๆ ให้ฟังก่อน จากนั้นแดนอ่านต่อในหนังสือที่ตากันเอาไว้ ซึ่งมีใจความ ดังนี้

เมื่อนั้น	พระนารายณ์ธิเบศร์โอรสา
อยู่ในสิงหลพารา	จนชันษาอายุได้เจ็ดปี
รูปทรงละม่อมพร้อมพลั่ว	งามยิ่งเทวาในราศี
เสวยรมย์สมบัติสวัสดิ์	กับพระชนนีโฉมตรู
เมื่อวันจะพบพระบิดุเรศ	ให้บังเหตุโอรสาคิดอดสุ
น่าเจ็บใจใครหนอเป็นพอกุ	จึงถามมารดาคุขันใด

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

1. บทที่ 1 การผจญภัยของสุตสาคร

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครต่งหวายที่ได้รับรางวัลคือหนังสือนิทานคำกลอนเรื่อง พระอภัยมณีมาจากโรงเรียน และได้เล่าตอนการผจญภัยของสุตสาครให้น้องฟัง กล่าวถึงเหตุการณ์ทางเกาะแก้วพิสดาร หลังจากพระอภัยมณีออกเดินทางไปกับเรือ ท้าวสิลราชได้ไม่นาน นางเงือกซึ่งกำลังตั้งครรรภ์และพระอภัยมณีได้ฝากฝังไว้กับท่านฤๅษีให้ช่วยดูแล ก็ครบกำหนดคลอดบุตรออกมาเป็นชาย หน้าตาละม้ายเหมือนพระอภัยมณีผู้เป็นบิดาไม่ผิดเพี้ยน และเนื่องจากกุมารมีเชื้อสายนางเงือกซึ่งมีกำลังแข็งแรงเหนือมนุษย์ นางเงือกขอร้องให้พระฤๅษีช่วยเลี้ยงกุมารแทนตนเพราะไม่สามารถอยู่บนบกได้ตลอดเวลา จนกระทั่งถึงตอนสุตสาครต่อสู้กับเหล่าผีเสื้อยักษ์กาวิณล้มตายไป และได้ฆ่าผีเสื้อยักษ์กาวิณหัวหน้าใหญ่ลงได้ และได้นำน้องทั้งสองกลับมาได้อย่างปลอดภัย จากนั้นสุตสาครก็ได้ออกเดินทางติดตามหาพระอภัยมณีต่อไป มีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

จะกล่าวถึงเงื่อนน้อยกลอยสวาท	ซึ่งรองบาทพระอภัยเมื่อไกลสถาน
อยู่วนวังหลังเกาะแก้วพิสดาร	ประมาณกาลสิบเดือนไม่เคลื่อนคลา
ให้เจ็บครรรภ์ปั่นป่วนจะจวนคลอด	ระทวยทอดลงกับแท่นที่แผ่นผา
จะแลเหลียวเปลี่ยวใจนัยนา	ไม่เห็นหน้าผู้ใดที่ไหนเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

2. บทที่ 2 น้ำผึ้งหยดเดียว

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ นักเล่านิทานเร่เล่านิทานเทียบสุภาชิตเรื่อง “น้ำผึ้งหยดเดียวก่อเหตุ” ให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้านฟัง ซึ่งเป็นนิทานที่ปรากฏอยู่ในหนังสือชุด นิทานเทียบสุภาชิต พระยาสิทธิราชฤทธิไกร (ทองคำ สีหอุไร) ผู้รับราชการ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิทานแต่ละเรื่องจะเริ่มต้นด้วยโคลงสี่สุภาพ 1 บท ที่สรุปสาระสำคัญของเรื่อง จากนั้นจึงแต่งเป็นเรื่องนิทานขยายความจากโคลง นิทานเทียบสุภาชิตเรื่องนี้ กล่าวถึงเด็กคนหนึ่งมีขวดน้ำผึ้งเดินมาตามถนน บังเอิญล้มลง น้ำผึ้งหกอยู่ที่ริมถนน มดและแมลงวันก็มากินน้ำผึ้งที่นั่น

จากนั้นจึงจกก็มากินแมลงวันนั้น แมวของเด็กที่เห็นเหตุการณ์ก็เข้าไปตะครุบจิ้งจก หมาของเด็กที่อยู่บ้านใกล้ ๆ ก็มากัด ไม้ลองตีหมาขาคัก เด็กเจ้าของมาก็ฉวยไม้วิ่งมาตีเด็กเจ้าของแมว เด็กเจ้าของแมвр้องให้พ่อมาช่วย พ่อของเด็กเจ้าของแมวเอาไม้ตีหัวเด็กเจ้าของหมาจนหัวแตก เด็กเจ้าของหมาวิ่งไปหาพ่อ พ่อของเด็กเจ้าของหมาเอาไม้พลองตี พ่อของเด็กเจ้าของแมวล้มลงถูกชายคนโตของพ่อเล็กเจ้าของแมวลือดาบวิ่งมาฟันแขนพ่อของเด็กเจ้าของหมา พ่อของเด็กเจ้าของหมาทำไม้พลองหลุดจากมือ ต่อของเด็กเจ้าของหมาวิ่งกลับบ้าน พบน้องชายกับลูกคนโตถือดาบ และถือพลองวิ่งมาเพื่อต่อสู้กันฝ่ายพ่อเด็กเจ้าของแมว ลูกชายคนโตของพ่อของเด็กเจ้าของแมวเอาพลองป้องกันได้ และตีแขนลูกชายคนโตของพ่อเจ้าของหมาจนดาบหลุดจากมือ ขาของเด็กที่ดาบหลุดจากมือ จึงเอาพลองตีเด็กหนุ่มเจ้าของแมว เด็กหนุ่มเจ้าของแมวก็นำไม้พลองป้องกันไว้ ส่วนพ่อของเด็กเจ้าของแมวเมื่อหายจากอาการรุนแรง ก็ลุกขึ้นจะฟันพวกเจ้าของหมา ทั้งสองฝ่ายต่างถือดาบ ไม้ และไม้พลองตีกัน ชุลมุน และมีพรรคพวกของแต่ละฝ่ายตามเข้ามาช่วยเหลือพวกของตน จนกระทั่ง กำนัน นายอำเภอผู้ใหญ่บ้านมาห้ามปราม เหตุการณ์จึงสงบลง นายอำเภอให้กำนันผู้ใหญ่บ้านช่วยกันทำชันสูตรบาดแผล แล้วอำเภอจึงเรียกทั้งสองฝ่ายมาไต่สวนที่ละคน อำเภอไต่สวนจนได้ความครบถ้วน แล้วอำเภอจึงกล่าวแก่ทั้งสองฝ่ายว่า คนที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกัน เมื่อมีเหตุอะไรควรรู้จักยับยั้งจิตใจ ไม่เป็นคนหุนหันพลันแล่น และมีทฐิมานะจนไม่ยอมฟังเหตุผลกันและกัน ไม่ควรปล่อยให้เรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ ไม่เช่นนั้นอาจเกิดปัญหาวุ่นวายจนถึงแก่ฆ่าฟันกันจน ได้รับความเดือดร้อนเช่นนี้ โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

น้ำผึ้งหยดเดียวก่อเหตุ	
น้ำผึ้งถึงแม่สัก	หยดเดียว
อาจเป็นเหตุเกรียว	ไต่เต่า
ฟังไม้ศัพท์ถูกเฉียว	ไม่ตริก ตรองนา
ต่างก็หาญก็เห่า	ต่อสู้สู้ความ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

3. บทที่ 3 ระเบิดสายฟ้า

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครคือ เชน พลายแก้ว ศรธรรม ชิม และน้อยหน้า อยู่ในวัยเดียวกัน บ้านก็อยู่ใกล้วัด จึงพากันมาเล่นที่ลานวัด ในวันเสาร์ - อาทิตย์ เมื่อเหนื่อย ก็เข้ามานั่งพักในศาลา ดูภาพเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ช่างนอกกลมแรง ไฟแลบแปลบใหญ่ เหมือนสายฟ้าพาดผ่านหลังคาวัด หลวงพ่อเล่าให้เด็ก ๆ ฟังว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดฟ้าแลบ คือ นางเมขลาปล่อยแก้ว เอาลูกแก้วมาแกว่งเล่นจนเกิดแสงแปลบปลาบ งามสุร เป็นแล้วขว้างขวานออกไป ศรธรรมแย้ง หลวงพ่อว่า ที่หลวงพ่อบอกต่างจากที่ครูสอนวิทยาศาสตร์บอก หลวงพ่อบอกว่า สิ่งที่ศรธรรมกับน้อยหน้าบอกนั้น เป็นการอธิบายการเกิดฟ้าร้องฟ้าผ่าแบบวิทยาศาสตร์ เป็นความจริงที่มีการพิสูจน์แล้ว จากนั้นหลวงพ่อบอกขึ้นเดินไปหยิบหนังสือในตู้ซื้อหนังสือ บทเห่กล่อมพระบรรทม เรื่องจับระบำ โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

เห่เรื่อง จักรบรรพ์

เห่เอยนางเอก	มณีเมขลา
ลอยเร่ในเมฆา	ถือจินดาตั้งดวงดาว
โยนเล่นเห็นแก้ว	สว่างแวววามาว
ลอยฟ้าเวหาหา	รูปราวกับกนิรี
ทรงเครื่องเรื่องจำรัส	อร่ามรัศมีฉวี
ชูช่วงดวงมณี	เลื่อนลอยลีลามา
เลียบรอบขอบทวีป	อยู่กลางกลีบเมฆา
เซยชมยมนา	เฝ้ารักษาสินธุ์ ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

4. บทที่ 4 เรื่องเล่าจากพัทลุง

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงการสนทนาระหว่างตัวละครพ่อ ลูกและปู่ เรื่องประวัติความเป็นมาของเมืองพัทลุง และชาติพันธุ์เดิมของเมืองพัทลุงที่เรียกว่า ซาไก มีประวัติความเป็นมา โดยเชื่อมโยงกับเรื่องรักสามเส้าระหว่างเงาะหนุ่มคือ “ชมพลา” และ “ฮเนา” ที่มาหลงรักเงาะสาว คนเดียวกันคือ “ลำหับ” ชมพลา รักลำหับ และลำหับก็รักชมพลา แต่ลำหับมีคู่หมั้นแล้วคือฮเนา เมื่อลำหับต้องเข้าพิธีแต่งงานกับฮเนา ชมพลา ก็ออกอุบายไปอยู่กับตน ฮเนาออกตามหา และได้ต่อสู้กับชมพลาอย่างดุเดือดจนชมพลาตายด้วยฝีมือของพี่ชายฮเนา ลำหับจึงฆ่าตัวตายตามชมพลา เมื่อฮเนา เห็นดังนั้นก็เสียใจมากจึงฆ่าตัวตายตามไปอีกคน เรื่องจบด้วยความโศกเศร้า ดังมีคำประพันธ์ตัวอย่าง ดังนี้

มาจะกล่าวบทไป	ถึงเด็กน้อยคนึงคนขยัน
อยู่ทับแทบป่าพานวัน	ชายเขตรขันธพัทลุงภารา
บิตรมารดาภิเษกไม่	ดำขาวต้องไฟดับสังขาร
นางควากหอบดินสิ้นชีวา	อยู่ด้วยเชษฐาชื่ออ้ายแค
มีเพื่อนชอบนักรักใคร่	ชื่อไม้ไผ่ตัวเต็งเก่งแก่
เคยคบกันไปป่าพาเชื่อนแซ	ตั้งแต่พ่อแม่ยังไม่ตาย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

5. บทที่ 5 ดวงจันทร์ของลำเจียก

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงการพรรณนาถึง บ้านของลำเจียก เป็นบ้านทรงไทย พ่อและแม่ปลูกต้นไม้พันธุ์ไทยไว้รายรอบ มีทั้งแก้ว นมแมว ลำตวน กรรณิการ และลำเจียกจอกใหญ่ ซึ่งพ่อปลูกไว้ตรงชานบันไดบ้าน นับเป็นต้นไม้ประจำตัวลำเจียกเพราะ ชื่อเหมือนกัน พ่อและแม่ตั้งชื่อบ้านหลังนี้ว่า “บ้านไม้หอม” เพราะมีแต่กลิ่นหอมของดอกไม้ให้ชื่นใจอยู่ตลอดเวลา ต่อมาลำเจียก แว่วยินเสียงซบกลอนห่มเสนาะ ได้จิ้งหะ ลีลาพลั่วไหวเหมือนระลอกคลื่น แล้ว ลมก็กระโชกพัด หน้าต่างที่เปิดทิ้งไว้ปิดกระแทกเสียงดัง ลำเจียกสะดุ้งตกใจตื่น ลูกขึ้นนั่งอย่างงง ๆ แล้วก็ยิ้ม เมื่อนึก

ได้ว่า เธอฝันไป เพราะบทกลอนที่เธอได้ยินในฝันเป็นบทกลอนจากหนังสือนิราศเดือน ของนายมี ที่พึ่งไปอ่านเมื่อตอนหัวค่ำ ถ้าเจียกได้แต่หวังว่าเธอจะได้กลับเข้าไปอยู่ในความฝันที่มีบรรยากาศรื่นรมย์นั้นอีก ดังมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง	ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง
ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง	ทั้งพลูแรงตึงตังดั่งสะท้าน
เสียงนกบินพราดพรอดกรวดไธ้ต้อ	เสียงหวอหือเฮฮาอยู่ฉ่าฉาน
ล้วนผู้คนล้นหลามตามสะพาน	อลหม่านนาวาในสาคร
บ้างก็แห่ผ้าป่าพฤษภาปัก	มีเรือชักแข็งแซ่แลสลอน
ขับประโคมดนตรีมีละคร	อรชรร่าร่าอยู่หน้าเรือ
บ้างก็ร้องสักราไสหน้าทับ	ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ
ฟังสำเนียงเสียงสตรีไม่มีเครือ	เป็นโยเยอ้อจับในน้ำใจชาย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

6. บทที่ 6 ห้องสมุดป่า

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงโรงเรียนได้จัดค่ายธรรมสัญจรขึ้น คุณครูพาเด็ก ๆ ไปเข้าค่ายอบรมธรรมะที่วัดป่าแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่นอกเมือง ต้นไม้ใหญ่ภายในวัดแต่ละต้นจะมีป้ายบอก ชื่อพรรณไม้ติดอยู่ และมีป้ายเขียนข้อความด้วยลายมือประณีตติดอยู่แทบทุกต้นเหมือนป้ายคำขวัญทั่วไป ปะการังและเพื่อน ๆ เริ่มสนุกกับการอ่านป้ายสุภางิตตามต้นไม้และจดข้อความไว้ตัวอย่างเช่น กิन्नอย พุด น้อย นอน คือนักปฏิบัติ กิณมาก พุดมาก นอนมาก คือคนโง่, ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน, ปัญญาเยี่ยมประเสริฐกว่าทรัพย์, คนโง่ คนพาล ไม่ควรเป็นผู้นำ เหมือนห้องสมุดป่าเลยทีเดียว เดินไปพบแผ่นป้ายเขียนข้อความด้วยตัวบรรจง มองเห็นแต่ไกล ข้อความเป็นคำประพันธ์แต่งด้วย กาพย์ยานี 11 ชื่อ “พฤษภาสาร” แต่งโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

พฤษภาสาร	อีกกุญชรอันปลดปลง
โทหนต์เสน่คง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

7. บทที่ 7 เที้ยวเมืองพระร่วง

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงวันพ้อขุนรามคำแหงมหาราช ทางราชการจัดขึ้นเพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งอาณาจักรสุโขทัยในอดีต ตอนกลางวันมีพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กลางคืนมีงานสมโภชเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ พ่อ แม่ ลูกและน้องสาวได้โอยทาน(แจกสิ่งของ) นักเรียน

โรงเรียนเมืองเก่า ซึ่งอยู่หลังอุทยานเป็นมัสยิดเล็กๆ น่ารักของเรา เทียบชมอุทยานประวัติศาสตร์ มัสยิดเล็กๆ น้อยๆ เป็นคนน่ารักทีเดียวที่ดี มีความรู้เรื่องสถานที่ต่าง ๆ ในอุทยานประวัติศาสตร์ โดยได้เล่าถึงสถานการณ์สำคัญในตอนนั้น รวมถึงบทส่งตัวพญาเดโชขึ้นไปให้ท้าวพันธุ มกษัตริย์ขอม ดังมีความประพันธ์ดังนี้

“ดูราพญาเดโช
มึงอย่าโทโสโมหัน
ตัวกูผู้ทรงพรหมจรรย์
จะห้ามนั้นมึงได้อย่างไร
จริงอยู่มึงนี้มีโทษผิด
แต่ชีวิตกูยอมยกให้
กูจะส่งตัวมึงนั้นไฉน
คืนให้ขุนขอมภูบาล”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

1. บทที่ 1 กำเนิดผัดพันคนทั้งหลาย

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครกำลังเล่นเกมอินเทอร์เน็ต เด็กชาย ผมแกละ ผิดคล้า ตากลมโต ไว้ผมแกละ นุ่งผ้าหยักครึ่งแบบโบราณไม่สวมเสื้อ ชี้นำก้านกล้วยปรากฏในจอคอมพิวเตอร์ เขามาจากเว็บไซต์โลกวรรณคดีดอตคอม ต้องการเป็นเพื่อนกับชาลีที่เป็นเด็กฉลาดหลักแหลม ช่างพูด รู้ทันคน และกล้าหาญ เหมือนกับเด็กคนหนึ่งที่เกิดมาเป็นหอยสังข์และต่อมาเขาก็ออกมาจากหอยสังข์ได้ ชาลีสนใจอยากรู้เรื่องราวผมแกละจึงเล่าวรรณคดีบทละครเรื่อง สังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ พระราชินีพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่2) โดยได้เล่าเรื่องสังข์ทอง ตอน กำเนิดพระสังข์ มีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

ว่าพลางยกเอาลูกน้อย
ร้องทูลพระองค์ทรงสกล
ดูรูปจำรัสเสียยังแล้ว
จะไม่คืนคงอย่าสงกา
สิ่งใดเมียได้พลาดพลั้ง
เมียขอสมอาภักดิ์
ให้พ่ออยู่เย็นได้หมื่นปี

น้ำเนตรหยดย้อยดังฝอยฝน
น้องคนมีกรรมจะขอลา
พระแก้วจะไม่ได้เห็นหน้า
มิได้รองฝ่าพระบาทไป
แต่หลังให้ซัดอ้อมมาลัย
อย่าได้เป็นเวราเลย
โรคาอย่ามีพ่อคุณเอ๋ย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

2. บทที่ 2 กระเช้าของนางสีดา

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงเด็กชายผมแกละ จากโลกวรรณคดีดอตคอม พาซาลีไปพบกับเรื่อง “กระเช้าสีดา” พรายไม้กับพรายน้ำเป็นญาติจำพวกหนึ่ง ญาติ คือ อมนุษย์ มิใช่คนหรือสัตว์ ไม่มีใครเห็นตัว แต่อาจสำแดงให้เราเห็นเป็นรูปคนได้ ทั้งให้ดีและให้ร้ายแก่มนุษย์ มีนิสัยชอบสนุก พรายไม้เป็นเพศชาย อยู่ตามต้นไม้ในป่า พรายน้ำเป็นเพศหญิง และเป็นขาวน้ำ หนูน้อยขันทอง นพกุล เคยได้ยินว่าไม่เคยมีใครเคยเห็นพรายไม้ แต่ถ้าตนเป็นคนดีอาจได้เห็นพรายไม้ จึงปฏิบัติตนตามที่แม่สอน คือ เป็นคนอารีต่อเพื่อน รู้จักเกรงใจผู้อื่น ไม่หยิบฉวยสิ่งของผู้อื่นก่อนได้รับอนุญาต ประพฤติดีเป็นคนสุภาพ อยากได้อะไร เมื่อเขาให้ก็ไม่โลภมาก เวลาค้าเดือนหงาย เหล่าพรายไม้มาประชุมกัน พรายน้ำแจกกระเช้าแก่พวกพรายไม้ และเล่นเก็บของใส่กระเช้าแข่งกัน ผู้ชนะจะได้รางวัล คือ จับคู่เต้นรำกับนางพรายน้ำเจ้าของกระเช้า เมื่อเลิกงานรื่นเริงพวกพรายไม้พากันกลับ เมื่อเลิกงานรื่นเริงพวกพรายไม้พากันกลับ เหลือพรายน้ำเดินเก็บกระเช้า ขันทองแลเห็นกระเช้าเล็ก ๆ เลื่อนอยู่ รู้สึกแปลกใจว่ากระเช้านี้มาจากไหน และประหลาดใจที่เห็นกระเช้าลอยขึ้นเองที่ละใบแล้วลอยไปรวมกองอยู่แห่งหนึ่งเหมือนคนเก็บขึ้นแต่ไม่เห็นตัวคน ขันทองจึงช่วยเก็บกระเช้านำไปรวมที่กองจนหมด นึกอยากได้แต่ไม่กล้าหยิบฉวย นางพรายน้ำชอบใจความอารีและความสุจริตของขันทองจึงบันดาลให้ขันทองแลเห็นพรายน้ำขนาดเท่าตุ๊กตา แต่งตัวเหมือนกับขันทองยืนอยู่ตรงหน้า พรายน้ำกล่าวชื่นชมความดีของขันทองแล้วยื่นกระเช้าให้ขันทองหยิบตามความพอใจ แต่ขันทองหยิบมาเพียงใบเดียว ทำให้พรายน้ำเฝ้าดูขันทองมากขึ้น จึงหยิบส่งให้จนเต็มสองมือน้อย ๆ ของขันทอง และเชิญชวนให้มาในคืนเดือนหงาย จะได้เห็นพวกพรายไม้มาประชุมรื่นเริง ขันทองเล่าเรื่องให้แม่ฟัง แม่ดีใจที่ลูกเป็นคนพิเศษได้เห็น นางพรายน้ำ แม่บอกว่า ผลไม้ในนี้เดิมเป็นกระเช้าของนางสีดา เราเรียกว่า “กระเช้าสีดา” มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

“พรายไม้กับพรายน้ำเป็นญาติจำพวกหนึ่ง ญาติ คือ
อมนุษย์ มิใช่คนหรือสัตว์ ไม่มีใครเห็นตัว
แต่อาจสำแดงให้เราเห็นเป็นรูปคนได้” ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

3. บทที่ 3 วิชาเหมือนสินค้ำ

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงซาโล่รู้สึกว่บางวันอยากไปเรียน บางวันก็อยากอยู่บ้าน เพราะบ้านมีเกมคอมพิวเตอร์สนุก ๆ เล่น มีขนมอร่อย ๆ โรงเรียนมีแต่เรียนหนังสือ ทำแบบฝึกหัด กลับมาก็ต้องทำการบ้าน วันนี้อะไรสนุก ๆ เมื่อเข้าเว็บไซต์ที่ชอบเล่นกลับไปพบกับเด็กชายผมแกละ ทำให้หัวเสีย เด็กชายผมแกละไม่สนใจและทอ้งคำประพันธ์ว่า “วิชาเหมือนสินค้ำ อันมีค่าอยู่เมืองไกล ต้องยากลำบากไป จึงจะได้สินค้ำมา จงตั้งเอากายเจ้า เป็นสำเภาอันโสกา ความเพียรเป็นโยธา แขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ...” ซาโล่อารมณ์แจ่มใสขึ้น และขอให้สอนท่องเป็นอาชยาน เด็กชายผมแกละหายไปและปรากฏภาพเรือสำเภาลำใหญ่ที่กางใบระโยงระยาง ลูกเรือต่างช่วยกันลำเลียงสินค้ำขึ้นบนเรือ ซาโล่ตื่นเต้นรู้สึกราวกับอยู่บนเรือสำเภาที่กำลังออกจากท่าแล่นไปกลางทะเล ผมแกละว่า การออกไปหาวิชาความรู้ไม่มีอันตราย แต่ต้องใช้ความเพียรพยายาม ดังคำประพันธ์

เรื่อง วิชาเหมือนสินค้ำ สมัยก่อนมักท่องเป็นบทอาขยาน แต่งด้วยกาพย์ยานี 11 ในลักษณะเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งให้เป็นเหมือนกับสิ่งหนึ่งเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพและเข้าใจชัดเจน ดังที่เปรียบเทียบการแสวงหาความรู้ว่า วิชาความรู้เปรียบเสมือนสินค้ำที่อยู่แดนไกล ต้องเดินทางด้วยความยากลำบากจึงจะได้มา มีร่างกายเป็นเรือสำเภาลำใหญ่ มีแขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ นิ้วมือเป็นสายระยาง เเท้าทั้งสองข้างเป็นสมอเรือ ปากเป็นนายงานคอยสั่งงานต่าง ๆ อัจฉมัสัยเป็นเสปียงเลี้ยงดูลูกเรือให้มีความสุขสบาย สติเป็นหางเสือคอยควบคุมเรือให้ไปในทิศทางที่ต้องการ ปัญญาเป็นกล้องส่องดูทิศทาง หู ตา เป็นลำต้า (คนถือบัญชีเรือสำเภา) คอยดูทิศทางลมความเกียจคร้านเป็นปลาร้ายที่ซ่องทำลายให้เรือล่ม จิตใจที่ขึ้นแข็งเป็นปืนคอยยิงสิ่งร้ายให้หมดไปจะได้สินค้าตามที่ต้องการ คือ วิชาความรู้ ที่ต้องขยันหมั่นเพียร ขวนขวายหาความรู้อยู่เสมอ อย่าเกียจคร้านการวิชา ชาลู้รู้สึกเคลิบเคลิ้มและคิดตามถ้อยคำในบทร้อยกรองจึงรู้สึกเงินอายุที่ตนเองเกียจคร้านในการเรียนเอาแต่เล่นเกมคอมพิวเตอร์ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

วิชาเหมือนสินค้ำ	อันมีค่าอยู่เมืองไกล
ต้องยากลำบากไป	จึงจะได้สินค้ำมา
จงตั้งเอากายเจ้า	เป็นสำเภาอันโสภา
ความเพียรเป็นโยธา	แขนซ้ายขวาเป็นเสาใบ
นิ้วเป็นสายระยาง	สองเท้าต่างสมอใหญ่
ปากเป็นนายงานไป	อัจฉมัสัยเป็นเสปียง
สติเป็นหางเสือ	ถือท้ายเรือไว้ให้เที่ยง
ถือไว้อย่าให้เอียง	ตัดแล่นเลี้ยงข้ามคงคา ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

4. บทที่ 4 พ่อค้าจากเกาะตะมะ

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงเว็บไซต์ “โลกวรรณคดีดอตคอม” กลายเป็นโลกแห่งใหม่ของ ชาลี เพราะก่อนหน้านี้ชาลีไม่ชอบอ่านวรรณคดีไทย แต่ตอนนี้ชาลิลกลับสนใจวรรณคดีไทยมากขึ้น วันนี้ชาลีชวนมะปรางให้มาท่องโลกวรรณคดีด้วยกัน ผมแกละจึงเล่าเรื่องราวราชาธิราช ตอนกำเนิดมะกะโท ให้เด็กทั้งสองฟัง โดยได้กล่าวถึงประวัติของมะกะโท สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จมาโรงช้างอีก มะกะโทจึงนำผักกาดที่ปลูกใส่พานถวายสมเด็จพระร่วงเจ้า เมื่อทรงทราบที่มาของผักกาดแล้วก็ทรงพระดำริว่า มะกะโทผู้นี้ฉลาด และมีความเพียรยิ่งนั้น จึง ทรงชุบเลี้ยงมะกะโทไว้ โดยให้ไปอยู่กับพ่อครัว มะกะโทช่วยงานพ่อครัวด้วยความอุตสาหะ สมเด็จพระร่วงเจ้า ทรงพระเมตตาตามะกะโทยิ่งขึ้น รวมทั้งข้าราชการทุกคนก็มีความรักใคร่และเคารพนับถือมะกะโทมากเช่นกัน มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

“มะกะโท เป็นบุตรของมะปะนาย ผู้เป็นพ่อค้าใหญ่แห่งบ้าน
เกาะวาน แขวงเมืองเกาะตะมะ เมื่อมะกะโทอายุประมาณ 14 – 15 ปี บิดา
ก็ถึงแก่กรรม มะกะโทได้สืบทอดอาชีพพ่อค้าต่อจากบิดา คุมลูกหาบ 30 คน
หาบสินค้ำไปค้าขายที่เมืองสุโขทัย ครั้นเดินทางมาใกล้ถึงตำบลภูเขาปะเตาะ

ลูกหาบคนหนึ่งป่วยมะกะโทจึงหาบสินค้าแทน พอขึ้นไปถึงยอดเขาก็เกิดเหตุ
ฟ้าผ่าถูกคานหาบหักลงถึง 3 ครั้ง”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

5. บทที่ 5 ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงมะปราง เป็นเด็กกำพร้าแม่อาศัยอยู่กับยายเพียงสองคน ส่วนพ่อของมะปราง ไปทำงานต่างจังหวัดนาน ๆ จะกลับมาบ้านสักครั้งหนึ่ง มะปรางจึงไม่มีใครคอยให้คำปรึกษาเมื่อมีปัญหาเรื่องการบ้าน วันอาทิตย์นี้ ก็เช่นเดียวกัน มะปรางต้องทำการบ้านวิชาภาษาไทย ซึ่งครูสั่งให้แต่งกลอนสุภาพจิตสอนใจ 1 เรื่อง แต่มะปราง ทำไม่ได้ ยายจึงแนะนำให้มะปรางไปปรึกษาเพื่อน มะปรางไปหาซาลี เพราะซาลีมี “ผมแกละ” ผู้รอบรู้เป็นเพื่อน เมื่อมะปรางไปถึง ซาลีก็กำลังทุกข์ใจด้วยปัญหาเดียวกัน เด็กทั้งสองจึงเข้าเว็บไซต์ โลกวรรณคดี ดอตคอม และขอให้ผมแกละช่วยแต่งกลอนให้ ผมแกละช่วยเด็กทั้งสองโดยนำเสนอบทกลอนสุภาพที่ชื่อว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน บนหน้าจอคอมพิวเตอร์ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

เราเกิดมาทั้งที่ชีวิตหนึ่ง
อย่าหมายพึ่งผู้ใดให้เขาหยัน
ควรคณึ่งพึ่งตนทนกัดฟัน
คิดบากบั่นตั้งหน้ามานะนำ
กลกิจพณิขการงานมีเกียรติ
อย่าหยาบเหยียดพาลหาว่างานต่ำ
หรือจะขอวิชาอุตสาหกรรม
เชิญเลือกทำตามถนัดอย่าผลัดวันฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

6. บทที่ 6 คนพาล พาลพาไปหาผิด

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงซาลีเล่าเรื่องต๊นอยให้ผมแกละฟัง ผมแกละบอกว่าเป็นเพราะต๊นอยคบเพื่อนไม่ดี จึงพาลไปหาผิด เหมือนดังโคลงโลกนิติบทหนึ่งที่กำลังกล่าวถึงผลของการคบเพื่อนที่ไม่ดี จากนั้นก็อธิบายให้ซาลีฟังว่า “โคลงโลกนิติ” จัดเป็นวรรณคดีคำสอนที่มีคุณค่า แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ เนื้อหาถกถึงความจริงของชีวิตมนุษย์และโลก เมื่อเห็นซาลีเริ่มสนใจโคลงโลกนิติ ผมแกละก็ชวนซาลีให้อ่านโคลงโลกนิติบางบท ซึ่งมีใจความสำคัญกล่าวถึง การคบคนพาล ย่อมได้รับความเดือดร้อน การคบนักปราชญ์ ย่อมได้รับแต่สิ่งที่ดีงาม คนที่มีบุคลิกลักษณะภายนอกดูเป็นคนดี แต่แท้จริงแล้วกลับใจร้าย จนถึงบทสุดท้าย คือ การเว้นที่จะพูดแสดงความคิดเห็น เว้นที่จะฟังผู้อื่น เว้นที่จะไม่ถามครู มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ปลาร้าพันห่อด้วย
ใบกัมพูชาควาปลา
คือคนหมู่ไปหา
ได้แต่ร้ายร้ายฟัง

ใบคา
คละคลั่ง
คบเพื่อน พาลนา
เพื่องให้เสียพงศ์
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

7. บทที่ 7 เหตุการณ์ในบ้านสวน

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงมะปรางไปหาชาลีที่บ้านและได้พบกับผมแกละในเว็บไซต์ “โลกรวนคดียอดดอทคอม” มะปรางเล่าให้ ชาลีกับผมแกละฟัง ผมแกละจึงพาชาลีและมะปรางเข้าไปในบ้านสวนแห่งหนึ่ง ซึ่งร่มครึ้มไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ กลางสวนมีบ้านเรือนไทยหลังใหญ่ คุ้มมรั้น น่าอยู่ เหมือนบ้านของขุนช้างที่เคยอ่านพบในเสภาขุนช้างขุนแผน มะปราง ชาลี และผมแกละเดินไปถึงบ้านเรือนไทย ขณะนั้น เป็นเวลาบ่ายคล้อย เจ้าของบ้านกำลังพักผ่อนอยู่บนเรือน เด็กทั้งสามยืนรออยู่หน้าเรือน ทันใดนั้นก็ได้ยินเสียงเด็กผู้หญิงอ่านบทร้อยกรอง “ผู้รู้ที่เป็นผู้เจริญ” ดังเจื้อยแจ้วมาจากในเรือนหลังใหญ่ โดยมีตัวอย่างดังคำประพันธ์ดังนี้

มวลงนุษย์ผู้เปรี๊ยะ
เพราะใครไผ่ศึกษา
รู้จักผิดชอบหา
นี้แหละบุคคลผู้

ปรีชา เชี่ยวแฮ
สิ่งรู้
เหตุสุด ส่องนา
เพียบด้วยความเจริญ
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

8. บทที่ 8 ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงชาลีเขียนจดหมายถึงเพื่อน ๆ โดยส่งเป็นจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ เล่าเรื่องที่ผมแกละพาไปเที่ยว อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยาในเว็บไซต์โลกรวนคดียอดดอทคอมให้เพื่อนฟังว่า การไปเที่ยวครั้งนี้ให้ชาลี มองเห็นภาพความแตกต่างระหว่าง กรุงศรีอยุธยา ในอดีต ราชธานีที่ก่อสร้างอย่างสวยงาม เต็มไปด้วยความมั่งคั่งและรุ่งเรืองกับภาพของอุทยานประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาในปัจจุบันที่เหลือเพียงซากปรักหักพังของปราสาท ราชวัง และวัดวาอาราม ความล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาเป็นผลมาจากคนไทยมีความคิดแตกแยก ไม่รู้เท่าทันปัญหาที่เป็นต้นตอของสงคราม ทำให้ศัตรูภายนอกเข้ามาแทรกแซง ทำลายได้โดยง่าย แล้วผมแกละก็ชวนชาลีให้ร้องเพลงชาติไทย เพื่อแสดงถึงความภูมิใจในความเป็นไทย ความสามัคคีของคนไทยในการปกป้องชาติไทย โดยมีตัวอย่างดังคำประพันธ์ดังนี้

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย

เป็นประชารัฐ ไผ่ไทยของไทยทุกส่วน

อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล

ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

ไทยนี้รักสงบแต่ถึงรบไม่ขลาด
เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่
สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี
เถลิงประเทศชาติไทยทวีมีชัย ชโย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

1. บทที่ 1 ชมรมคนรักวรรณคดี

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงหลังจากที่ชาลีและผมแกละได้พบกันทางคอมพิวเตอร์ในโลกวรรณคดีดอตคอม ต้องจากกันอยู่ระยะหนึ่ง ชาลียังพยายามที่จะพบกับผมแกละทางคอมพิวเตอร์ แต่ผมแกละไม่ยอมออกมาพบ ชาลียิ่งคิดถึงผมแกละมาก เขาจึงเขียนจดหมายถึงผมแกละ เขาก็ชักชวน มะปราง รวมไปถึงเพื่อน ๆ ร่วมกันก่อตั้งชมรมขึ้นมาชมรมหนึ่ง เป็นชมรมของคนที่รักการอ่าน วรรณคดีมารวมตัวกันไปอ่านวรรณคดีกัน มาคนละเรื่องสองเรื่อง แล้วก็นำมาแลกเปลี่ยนเล่าสู่กันฟัง แต่ชาลียังนึกชื่อของชมรมไม่ออก มะปรางจึงตั้งชื่อให้ว่า “ชมรมคนรักวรรณคดี” สมาชิกทุกคนต้องไปอ่านวรรณคดีที่ตนชอบมาคนละ 1 เรื่อง แล้วนำมาเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง กิจกรรมนี้มีชื่อว่า “ช่วยกันอ่าน วานมาฟัง” ครั้งแรกของชมรมคนรักวรรณคดี แล้วตอนท้ายชาลียังบอกกับผมแกละอีกว่า เขาได้รับเลือกให้เป็นประธานชมรม และมะปรางก็ได้รับเลือกให้เป็นเลขานุการด้วย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

2. บทที่ 2 นักสืบทองอิน

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงจดหมายฉบับที่ 2 ที่ชาลีเขียนถึงผมแกละอีกเช่นกัน จดหมายฉบับนี้ ชาลีใช้ข้อความนำว่า “วันที่แสนสดใส” แล้วเขาก็เล่าเกี่ยวกับสมาชิกในชมรมคนรักวรรณคดี คนหนึ่งที่ชื่อ เมฆ เมฆเคยสารภาพกับชาลีว่า เขาชักไม่แน่ใจตัวเองเสียแล้วว่าคิดถูกหรือผิดที่สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกของชมรม แต่เมฆนึกไม่ออกว่ามีวรรณคดีไทยเรื่องใดที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับนักสืบบ้าง แต่เมื่อเจอชื่อคดีตรงที่พ่อของเขาเป็นนักอ่าน พ่อจึงเลือกหนังสือเรื่อง “นิทานทองอิน” ที่แต่งโดยผู้ใช้นามปากกาว่า “นายแก้ว นายขวัญ” ให้เมฆไปอ่าน เมฆตั้งหน้าตั้งตาอ่านจนเกือบจบเล่มในคืนเดียว เมฆก็เริ่มต้นเกริ่นถึงเรื่องที่เขาคงเล่าให้เพื่อน ๆ ฟังว่าเป็นเรื่องที่ชื่อ “นิทานทองอิน” โดยมีตัวอย่างดังนี้

“ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า มีคนน้อยคนที่ทราบเรื่องราวตลอด การที่เกิดมีนางนาคพระโขนงขึ้นใหม่อีกคนหนึ่ง และปีศาจนั้นดุจเพียงใด บางทีจะมีผู้ทราบอยู่หลายคน แต่ที่ทราบจะทำไม่ปีศาจนั้นจึงสงบไปนั้นคงจะไม่มี ก็นั่นตัวข้าพเจ้าเป็นผู้ทราบเรื่องราวตลอดผู้หนึ่ง เพราะฉะนั้นจะขอเล่าให้ท่านฟังดังต่อไปนี้เมื่อสองสามปีมานี้แล้ว มีข่าวเล่าลือกันขึ้นว่า เกิดมีปีศาจดุขึ้นใหม่ที่บางพระโขนง บางปากก็กล่าวว่าปีศาจนี้คือตัวนางนาคที่ขึ้นชื่อลือนามมามากแล้วนั้น กลับมาเที่ยวหลอกหลอนคนใหม่”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

3. บทที่ 3 การเดินทางของพลายน้อย

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงจดหมายฉบับที่ 3 ที่ชาลีเขียนถึงผมและโดยขึ้นต้นความนำว่า “วันซึ่งซาบซึ้งใจ” ชาลีนึกถึงคำพูดของ ผมและเกี่ยวกับเรื่องราวของวรรณคดี ซึ่งวันนี้เขาก็ได้เรียนรู้เพิ่มเติมมาอีกว่า วรรณคดีมิได้เต็มไปด้วยความสนุกสนาน เราใจเปี่ยมไปด้วยจินตนาการอันงดงามของมนุษย์ และรวมไปถึงการเดินทางไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าเท่านั้น วันนี้ชาลีมอบหน้าที่ประธานชมรมฯ ให้มะปรางดำเนินการแทน หลังสิ้นเสียงแนะนำของมะปราง เสียงปรบมือก็ดังลั่น พร้อม ๆ กับเสียงขับเสภา ใส ๆ ของ สาหร่าย สาหร่ายเลือกที่จะขับเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ที่มีชื่อตอนว่า “กำเนิดพลายงาม” โดยเล่าเรื่องย่อ ๆ ก่อนว่าขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีที่เป็นเรื่องจริง ๆ ที่เกิดขึ้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเรื่องเกี่ยวกับ “รักสามเส้า” ระหว่าง ขุนช้าง พลายแก้ว (ขุนแผน) และนางพิมพิลาไลย (นางวันทอง) เรื่องราวของพวกเขาทั้ง 3 มีทั้งความสุข ความเศร้า ความรัก และการพลัดพราก โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

เจ้าพลายงามความแสนสงสารแม่
แล้วกราบกรานมารดาด้วยอาลัย
แต่ครั้งนี้มีกรรมจะจำจาก
เที่ยวหาพ่อขอให้ปะเดชะบุญ
แม่รักลูกลูกก็รู้ยั่วรัก
จะกินนอนนอนว่าเมตตาเตือน
แม่วันทองของลูกจงกลับบ้าน
จะก้มหน้าลาไปมิได้กลัว

ข้าเลือกแลดูหน้าน้ำตาไหล
ลูกเติบโตใหญ่คงจะมาหาแม่คุณ
ต้องพลัดพรากแม่ไปเพราะอายขุน
ไม่ลืมคุณมารดาจะมาเยือน
คนอื่นนักรมึนแสนไม่แมนเหมือน
จะจากเรือนร้างแม่ไปแต่ตัว
เขาจะพาลว่าขุนแม่ทูนหัว
เมื่อยามวิงวอนนักรงหักใจ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

4. บทที่ 4 อย่างซิงสุกก่อนห้ามไม่งามดี

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงตัวละครหลักคือมิ่งขวัญ เป็นเพื่อนสมาชิกอีกคนของชมรมคนรักวรรณคดี เริ่มต้นกิจกรรม “ช่วยกันอ่าน วานมาฟัง” ด้วย การเล่าถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนหญิงสามคนที่เข้าบ้านอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านของเธอ ทั้งสามคนเป็น นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่มาจากต่างอำเภอ มาเข้าบ้านอยู่ด้วยกันโดยไม่มีผู้ใหญ่คอยควบคุมดูแล ทำให้ทั้งสามประพฤติดันเลวไหล เที่ยวกลางคืน และคบหาเพื่อนผู้ชาย มิ่งขวัญจึงเลือกวรรณคดีคำสอนเรื่อง “สุภาชิตสอนหญิง” มาเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง เพื่อเตือนสติทุกคนว่า “การซิงสุกก่อนห้าม” นั้นเป็นเรื่องไม่ดี ครูจันทร์ฉายอธิบายเพิ่มเติมว่า ซิงสุกก่อนห้ามเป็นสำนวนไทย มีความหมายว่า ไม่ควรทำอะไรบางอย่างในขณะที่ยังไม่ถึงเวลาที่สมควร เช่น การคบเพื่อนต่างเพศ หรือการมีแฟน ไม่ควรปล่อยเนื้อปล่อยตัวจนเลยเถิด ในขณะที่ยังไม่ถึงวัยที่เหมาะสม โดยมีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

สุภาชิตสอนหญิง

ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์ บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล จึงจะพ้นภัยพาลนิทา

เป็นสาวแซ่แร้วสวยสะอาด
แม่แต่กร้าวรานร่อยถอยราคา

ก็หมยหมาดเหมือนมณีอันมีค่า
ก็จะพาค่าหายจากกายนาง ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

5. บทที่ 5 ศีกสายเลือด

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงจดหมายฉบับที่ 5 ของชาลีที่เขียนถึงผมและ เขาที่คิดอยากสร้างเกมคอมพิวเตอร์ โดยนำตัวละครในวรรณคดีมาสร้างในคอมพิวเตอร์ เพราะตัวละครในวรรณคดีแต่ละตัว เช่น ลูกน้อยหอยสังข์ สินสมุทร สุดสาคร หรือ หนุมาน ล้วนแล้วแต่มีสีสันในตัวเอง และแต่ละตัวก็เป็นนักต่อสู้ผจญภัยที่ยิ่งใหญ่ทั้งสิ้น ยอดกับเกรียงไกรได้นำเสนอวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ศีกไมยราพ เปิดฉากการเล่าเรื่องของเขาแบบลึกลับออกแซกว่า วันนี้เขาจะพาทุกคนไปพบกับการสัประยุทธ์ครั้งยิ่งใหญ่ การปะทะกันระหว่าง หน้าที่ ความรับผิดชอบ ความเข้าใจผิด การต่อสู้ระหว่างผู้ที่มีสายเลือดเดียวกัน นั่นก็คือเรื่องราว จากวรรณคดีไทยเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ศีกไมยราพ แล้วเกรียงไกรก็เป็นผู้เล่าเรื่องที่จะอ่านคร่าว ๆ โดยมีตัวอย่างในบทประพันธ์ ดังนี้

รามเกียรติ์ ตอนศีกไมยราพ

บัดนั้น
ซึ่งอยู่ในสระคงคา
ราตรีเที่ยงคืนเคยเที่ยว
ก็สำแดงแผลงฤทธิ์เกรียงไกร

มัจฉาผู้ใจแกล้วกล้า
เป็นด่านรักษาชั้นใน
ลดเลี้ยวกระแวนทางใหญ่
ขึ้นไปจากท้องชลธาร ฯ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

6. บทที่ 6 สมุดมิตรภาพ

ในบทเรียนนี้ ได้กล่าวถึงเมื่อใกล้จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มะปรางกับเพื่อนในชมรมหลายเอาสมุดมิตรภาพมาให้กันและกันเขียนความรู้สึก หรือสิ่งดี ๆ ต่อกัน บางคนวาดภาพแสดงความรู้สึก สหายเขียนถึงสาวน้อยแก้มใส ชมมะปราง ยิ่งขวัญเขียนความรู้สึกของตัวเองได้ สอบบรรทัดต่อจากกลอนสุภาพใจชื่อว่า “เป็นมนุษย์ หรือ เป็นคน” ของท่านพุทธทาสภิกขุ ชาลีเริ่มต้นเขียนด้วยลายมือบรรจง เมื่อเขียนจบ รามกับหิบบดินสอสีขึ้นมาวาดรูปลงไปบนกระดาษที่ยังว่าง รูปที่ชาวาดเป็นรูปของเด็กชายผมแกละ และรูปตัวเขาเองกำลังขี่ม้าก้านกล้วยควบทะยานไปในท้องทุ่ง มี เด็กหญิงผมเปียใส่เสื้อคอกระเช้าอีกคนขี่ม้าก้านกล้วยตามมาอย่างกระชั้นชิด เขาตั้งใจระบายสีที่รูปเด็กผู้หญิง และเขียนตัวหนังสือทำนองว่า “...แกละ ราม และมะปราง สามสหายของโลกสารคดี” โดยมีตัวอย่างดังนี้

สาวน้อยแก้มใส

หน้าเป็นไทย
ใจดีที่หนึ่ง
ฉันรักเธอมาก

เพราะเธอใจดีที่สุดซึ่ง
จะจดจำว่าครั้งหนึ่ง
เราเคยเป็นเพื่อนกัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างเนื้อเรื่องโดยย่อของวรรณคดีลำนำทั้ง 41 เรื่อง ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติและมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงนิเวศที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีลำนำระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยเนื้อหาที่สรุปไว้ข้างต้นได้นำไปสู่การวิเคราะห์พินิจพิจารณาในประเด็นที่ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์อย่างละเอียดไว้ในบทที่สามและสี่

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นายคณาวุฒิ อินทร์แป้น
วันเกิด วันที่ 6 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2534
สถานที่เกิด จังหวัดนครพนม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 1 ตำบลทมอ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
ตำแหน่งหน้าที่การงาน ครูชำนาญการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนเชื้อเพลิงวิทยา
เลขที่ 108 หมู่ที่ 7 ถนนสุรินทร์-ปราสาท ตำบลเชื้อเพลิง
อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ รหัสไปรษณีย์ 32140
ประวัติการศึกษา พ.ศ. 2559 ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.)
สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ. 2567 ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.)
สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน ปณ จิต ชีเว